T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
SUALTI ARKEOLOJİSİ BİLİM DALI

AKDENİZ KIYILARIMIZDA KAZISI TAMAMLANMIŞ TUNÇ DEVRİ BATIKLARI VE ÇIKAN ESERLER IŞIĞINDA DENİZ TİCARETİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. A. ADİL TIRPAN

HAZIRLAYAN
SAVAŞ ALTUN
054203051004

KONYA 2008

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tez Savunma Sınavı Tutanağı

Öğrencinin	Adı Soyadı	SAVAŞ ALTUN
	Numarası	054203051004
	AnaBilim/BilimDalı	ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI- SUALTI ARKEOLOJİSİ BİLİM DALI
	Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet Adil TIRPAN
	Tezin Adı	AKDENİZ KIYILARIMIZDA KAZISI TAMAMLANMIŞ TUNÇ DEVRİ BATIKLARI VE ÇIKAN ESERLER IŞIĞINDA DENİZ TİCARETİ
	Programı	Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
		Birinci Tez Savunma Sınavı ☒ İkinci Tez Savunma Sınavı ☐
Sınavın	Tarihi	19.06.2008
	Süresi	2 Saat
	Saati	13.00
Karar	Oy birliği	☒
	Salt çoğunluk	☐
	Kabul	☒
	Red	☐
	Düzeltme	☐

Selçuk Üniversitesi Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan **Yüksek Lisans/ Doktora Tez Savunma Sınavı** gerçekleştirilmiş ve adayın durumu bu tutanakla tespit edilmiştir.

Üye (Danışman)	Üye	Üye
Prof. Dr. Ahmet Adil TIRPAN	Doç. Dr. Asuman BALDIRAN	Yrd. Doç. Dr. Mehmet TEKOCAK

Üye	Üye

ÖNSÖZ

Arkeoloji biliminin yan dallarından bir tanesi olan ve yeni gelişmeye başlayan sualtı arkeolojisi yüzyıllardır günışığına çıkamamış birçok soruya cevap vermektedir. Bunlardan en önemlileri olarak antik dönem deniz ticaret yollarının saptanması, hangi ham maddenin hangi bölgeden sağlandığı ve nerelere taşındığı konusundaki sorulara sağladığı cevaplar gösterilebilir.

Sualtı arkeolojisi yeni gelişen bir alan olmasının yanında oldukça kısıtlı bir çalışma alanına sahiptir. Bu nedenle genelde aynı materyaller üzerinden farklı yerlere varılmaya çalışılır. Bunun nedeni sualtı kazısının diğer kazı sistemlerine göre daha masraflı bir sistem olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu konuyu seçmemdeki neden sualtı arkeolojisinin başlangıcını oluşturan Uluburun ve Gelidonya batıklarını ve bunlardan ele geçen eserleri inceleyerek Akdeniz Deniz ticaret yolları bu ticareti yapan ülkeler arasındaki bağlantıyı belirleyebilmektir. Uluburun batığı belki de bugüne kadar en çok incelenmiş batıktır. Bunun yanında Gelidonya batığı, Uluburun batığı gibi değerli buluntulara sahip olmasına rağmen göz ardı edilmiş ve sadece Tunç Devri batıklarından bir tanesidir denilerek kısaca anlatılmakla yetinilmiştir. Bu noktada su altı arkeolojisi için en az Uluburun kadar öneme sahip olan Gelidonya Batığı'nın Akdeniz Deniz ticaretindeki yeri hakkında bir yorum sunabilmek bu konuyu seçmemde önemli bir etken olmuştur.

Bu konuyu seçmemde ve çalışmalarım sırasında gerek yorumları gerekse yönlendirici yorumlarıyla bana yardımcı olan sayın hocam Prof. Dr. Ahmet Adil TIRPAN'a, Doç. Dr. Asuman BALDIRAN'a, Yard. Doç. Dr. Mehmet TEKOCAK'a, Arş.Gör. Erdoğan ASLAN' a, büyük özveri ve sabırlarından dolayı aileme ve çalışmalarım sırasında fikir alışverişinde bulunduğum Özge BÖKER' e ve kardeşim Sevgi ALTUN' a teşekkürü bir borç bilirim.

KONYA 2008 Savaş ALTUN

ÖNSÖZ…….....1

İÇİNDEKİLER ……..……2

1- GİRİŞ ……...…..5

1.1 - Konu ……..…..5

1.2 - Amaç-Kapsam …….5

1.3 - Yöntem ……...….6

2 – ÖNASYA'DA TUNÇ ÇAĞI…….8

2.1 - İlk Tunç Çağı ……...…8

2.2 - Orta Tunç Çağı ……..11

2.3 - Geç Tunç Çağı ……..…….12

3 - ÖNASYA'DA GEÇ TUNÇ ÇAĞI'INDA SİYASİ YAPI ……...13

3.1 - Hitit …….……..... 19

3.2 - Mitanni …….…….30

3.3 - Mısır …….…..38

3.4 - Kıbrıs …….……...43

3.5 - Suriye …….……44

3.6 - Myken …….…...47

4- GEÇ TUNÇ ÇAĞINDA AKDENİZ TİCARETİ VE GELİŞİMİ……...52

5- GEÇ TUNÇ ÇAĞINDA ANADOLU BATIKLARI ……....59

5.1 - ULUBURUN BATIĞI……...……...59

5.1.1 - Araştırma Tarihçesi ……....72

5.1.2 - Geminin Tanımı ……...75

5.1.3 - Kargo Buluntuları ……..…..…77

5. 1.3.1 - Metal Buluntular…….…...77

5.1.3.1.1 - Bakır Külçeler……...…….…77

5.1.3.1.2 - Kalay Külçeler…….…...83

5.1.3.1.3 - Kurşun ……...86

5.1.3.1.4 - Silahlar……87

5.1.3.1.5 - Aletler……..…88

5.1.3.1.6 - Süs Eşyaları……..…….89

5.1.3.1.7 - Metal Kaplar…….…..…92

5.1.3.2- Cam Buluntular…….…..…93

5.1.3.2.1- Cam Külçeler……...…95

5.1.3.3- Pişmiş Toprak Kaplar…….……...96

5.1.3.3.1 - Kıbrıs Seramiği …….…….96

5.1.3.3.2 - Myken Seramiği……....107

5.1.3.4 - Taş Buluntular…….……107

5.1.3.4.1 - Ağırlıklar ……..……107

5.1.3.4.2 - Taş Çıpalar ……108

5.1.3.4.3 - Taş Tören Asası ……..……....108

5.1.3.5- Organik Buluntular……..110

5.1.3.5.1- Auripigment (Sarı Zırnık)…….110

5.1.3.5.2 - Abanoz ……..110

5.1.3.5.3 - Çam Reçinesi ……112

5.1.3.5.4 - Ahşap Kaplar ……...113

5.1.3.5.5 - Kumaş ve Giysiler ……114

5.1.3.5.6 - Yazı Tahtası ……114

5.1.3.5.7 - Fildişi Malzemeler ……..…119

5.1.3.5.7 - Deve Kuşu Yumurtası ……..…120

5.1.3.6 - Yiyecek Ürünler ……..121

5.1.3.7 - Boncuklar Ve Fayans Kaplar ……..121

5.1.3.8 - Mühürler …….…….122

5.2 - GELİDONYA BATIĞI…….....128

5.2.1 - Konumu ……...……129

5.2.2 - Araştırma Tarihçesi…….130

5.2.3 - Kargo Buluntuları ……...……130

6 - AKDENİZ KIYILARINDA BULUNAN ÖNEMLİ LİMANLAR.....135

7- SONUÇ VE DEGERLENDİRME……....145

KISALTMALAR

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

RESİMLER LİSTESİ

HARİTALAR LİSTESİ

RESİMLER

HARİTALAR

1- GİRİŞ

1.1- Konu

Bu tezin konusu Akdeniz kıyılarımızda bulunan sualtı kazıları yapılmış tunç çağı batıkları ve bu batıkların taşıdıkları eserler doğrultusunda Akdeniz'de Tunç Çağı deniz ticaretidir.

Bu konu doğrultusunda incelenecek olan iki batık bulunmaktadır. Bunlardan ilki 3300 yıllık bir tarihe sahip olan Kaş yakınlarında Uluburun'da ortaya çıkarılan Uluburun Batığıdır. Ulburun batığı gemi inşası, din, sanat, tarım, meteoroloji, metallurji, cam teknolojisi, uluslar arası ilişkiler, denizcilik, ticaret tarihini içeren bir çok materyali bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca Uluburun batığı, Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz bölgesinde, bakır, kalay ve diğer bazı hammaddelerin, doğudan batıya deniz yoluyla nakledildiğini gösteren önemli somut bir kanıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelidonya Batığı ve eserleri ise konumuzu oluşturan ikinci batıktır.

Ayrıca batıkların ticari faaliyetlerini gösterdiği G.T.Ç. döneminin önemli devletlerinin siyasal ve ekenomik ilişkilerinin yanı sıra batıkların ugradığı limanlar ve G.T.Ç. Akdeniz deniz ticareti bu tezin konusudur.

1.2- Amaç-Kapsam

Ticari faaliyetler insan oğlunun ihtiyaçlarına bağlı olarak gelişen en eski faaliyetlerden bir tanesidir. Ticari faaliyetler insanlar arasında başlayan küçük alışverişlerin köyler, kasabalar sonra da ülkeler arasında yapılmaya başlanmasıyla gelişmiştir. İhracat, ithalat bir ülkenin gelişmişliğini gösteren öğeler halini almaya başlamıştır. Ticari faaliyetler günümüzde bir çok yolla yapılabilmektedir. Ancak günümüzde de en yaygın ticaret sistemi deniz ticaretidir. Günümüzde ekonomik amaçlarla ve daha güvenli olması nedeniyle tercih edilen bu yöntem, antik dönemde ülkelerin coğrafyası ve ulaşım araçlarına bağlı olarak belirleniyordu. İnsanoğlunun doymak bilmeyen tüketme isteği ekonomik gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkan lüks eşyaların kullanımı başka bölgelerle ticareti zorunlu hale getirmiştir. Bunun yanında siyasi faaliyetlerde diğer ülkelerin yöneticilerine jest olarak gönderilen hediyelerin taşınması için de deniz yolu gönderi araçlarından bir tanesi idi. Tüm bu ihtiyaçlar gemi yapımı, denizcilik faaliyetleri gibi etkinliklerin gelişmesine neden olmuştur.

Ticaretin gelişmesine bağlı olarak gelişen deniz ticaretinin M.Ö II. bin yıldan bu yana yapıldığı gerek yazınsal gerekse arkeolojik kalıntılardan bilinmektedir. Doğu

Akdeniz Bölgesi'nin gelişkin kültürlerinin birbirleriyle kurduğu ilişkiler, arkeolojik açıdan kendi geliş bölgelerinin dışında belli bir alanda ele geçen, ithal araç gerecin dağılımı yoluyla belgelenmektedir. M.Ö. 2. binde bu tür araç gereç arasında çanak çömlek, mühür, metal, fildişi ve taştan yapılma malzeme sayılabilir. Organik malzemeden üretilmiş olan buluntuların günümüze kötü durumda ulaştığı ya da hiç ulaşamadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Doğu Akdeniz Bölgesi'nin Geç Tunç Çağı Kültürleri son zamanlarda yapılan arkeolojik keşifler sayesinde yeni ve ilişkileri aydınlatabilecek bir kaynak türüne sahip olmuştur. Söz konusu yeni kaynağı Akdeniz kıyılarında kazılan sualtı batıkları sağlar. Kaş yakınlarında Uluburun'da ortaya çıkarılan Uluburun Batığı'nın, Lykia'nin güneydoğu kıyılarında saptanan Gelidonya Burnu Batığı'nın ve Argos Körfezi'nde İria Burnu'ndaki batığın kazıları gerçekleştirilmiştir. Bu batıklar sayesinde deniz yoluyla kurulan bölgeler arası ilişkilerin niteliği anlaşılmakta; deniz ticaretinin boyutları, kullanılan rotalar ve ticareti yapılan mallar tanımlanabilmektedir[1]. İria Burnu Gemisi'nde seramikten taşıma kaplan (küpler, amforalar) bulunmaktaydı. Kap repertuvari uluslararası nitelikteydi: Kıbrıs küpleri ve kokulu yağ ile parfüm taşımada yararlanılan Geç Myken (Geç Hellas II B - M.Ö. 13. yy.) üzengi kulplu testicikleri bu tür çanak çömlek arasında yer alır. Bu tezin amacı Akdeniz kıyılarımızda bulunan sualtı kazıları yapılmış Geç Tunç Çağı batıklarından çıkan eserleri inceleyip, ticarette hangi ürünlerin tercih edildiğini, bu ürünlerin nereden getirilmiş olabileceklerini belirlemektir. Ticaret malzemesi olarak kullanılan materyallerin geldikleri yerlere bağlı olarak, ticaret yapan bölgeler arasındaki ekonomik bağlantıyı ve o dönemin ekonomik doğal olarak da sosyal yapısı hakkında bilgiye ulaşmak bir diğer amacımdır. Bunun yanında Tunç Çağında deniz ticaretinin kıyılarımızda izlediği rota hakkında bir fikir sunabilmektir.

1. 3- Yöntem

Bu çalışmada izlenilen yöntem, konuyla ilgili yayınlanan bilgilere ulaşmak için kütüphane çalışması ve Bodrum Arkeoloji Müzesinde bulunan batıklardan çıkarılan eserlerin teşhirdeki kısmı incelenip diğer eserlerede kaynak taraması yapılarak gerekli bilgilere ulaşılmıştır.

Eser sayısının fazla olması çalışmayı ve bilgilere ulaşmayı zor hale getirmiştir. Çalışma kapsamına giren Uluburun ve Gelidonya batığı eserleri incelenip bu batıkların nereden, ne zaman yola çıktığı ve ilişki kurdukları medeniyetler ortaya

[1] Matthaus 2006, 341.

çıkarılmıştır. GTÇ. da deniz ticaretinin önemine değinilmiş ayrıca zaman, maliyet ve güvenlik açısından karayolunun tercih edilmesinin nedeni anlatılmaya çalışılmış. Eserler malzemesine göre sınıflandırılıp açıklamaları yapılmış. GTÇ. Döneminde Akdeniz kıyılarına hakim olan Önasya ülkeleri ve dönem içerisindeki siyasi ve ekonomik durumları incelenip konumuzla ilgili bağlantı kurulmaya çalışılmış ve Akdeniz kıyılarında bulunan batıkların uğradığı olası limanlar araştırılmış ve ilşkilendirilmiştir.

2 – ÖNASYA'DA TUNÇ ÇAĞI

2.1 - İlk Tunç Çağı

Klasik tarihlendirilme ile M.Ö. 3. binyılının tümünü kapsayan İlk Tunç Çağı'nın başlangıcı olarak M.Ö. 3.200-3.000 tarihleri önerilirken, D. Easton tarafından yeni 14C tarihlerine dayanılarak bu tarih M.Ö. 3.500 yıllarına kadar geri çekilmiştir. Daha çok Batı Anadolu Bölgesi için önerilebilecek olan bu tarih Anadolu'nun diğer bölgesine uygun değildir. Örneğin Doğu Anadolu Bölgesi'nin İlk Tunç Çağı başlangıcı için M.Ö. 3.000 tarihi verilmektedir. Bitiş tarihi için de M.Ö. 2.000-1.900 yılları kabul edilmektedir. M.Ö. 3. binyılın son kısmında yaklaşık olarak M.Ö. 4. yy.'dan itibaren Anadolu'daki bazı olaylar komşu Akad devleti'nin yazılı belgelerinden öğrenilmektedir. Bu dönem Anadolu'nun gerçek "Protohistorik Dönemi"dir.

Kalkolitik çağın başlarında tüm Anadolu'da iklimin giderek normalleşmesi ve bunun sonucunda beliren bugünküne yakın coğrafi koşullar nüfusun artışına neden olmuştu. Kalay ve bakırın karışımında oluşan tunç, Anadolu'da Khalkolitik dönem sonunda görülür. Ancak tunç madeninin alet ve kap yapımında kullanılması 3. binin başlarına rastlar[2]. İnsanoğlu giderek daha fazla sayı ve türde mal üretmenin yollarını araştırmaya başlamıştı. Üretim ekonomisinin gelişimindeyse madencilik en önemli aşamalardan biridir. Çünkü tunç gibi alaşımları yapabilmek gerekli bakır ve kalay gibi madenlerin zaman zaman uzak bölgelerden sağlanması ve karmaşık üretim teknolojisi ileri düzeyde uzmanlaşmayı gerektirmiştir[3].

Bu gelişmeler daha güçlü bir siyasal denetim ve sosyal yapıda önemli değişikliklere gereksinim göstermekteydi. Aşağı Mezepotamya ve güneybatı İranda Sümer ve Elam gibi devletler belirmeye başlamış, Mısır'da görkemli kral sülaleleri ortaya çıkmıştı. Yavaş yavaş oluşan bu gelişmeleri en sonunda (IV. Binyılın sonları) yazının keşfi izledi. Yazıyla birlikte, kimi hammaddelere olan gereksinimle ilişkili olarak ticarete duyulan büyük ilgi, önceki dönemlerin dışa fazla açılamayan izole kültür geleneğine son verdi; ülkelerin birbiriyle ilişkisini güçlendirdi. Böylelikle yeni bir dönem başlamış oldu. Bu yeni dönem daha iyi örgütlenebilen toplumların dönemidir. Tarım, dokumacılık, çömlekçilik, vb. buluşlarına, daha etkili silahların üretilmesi, daha

[2] Akurgal 2000, 11-14.
[3] Sevin 1999, 93.

ince süs eşyalarının yapılmasını olanaklı kılan bakır-arsen ya da bakır-kalay alaşımı yani tuncu eklemişti. Bu yüzdende İlk Tunç Çağı olarak adlandırılır[4].

İlk Tunç Çağı I. Evresi: (Yaklaşık M.Ö. 3.300/3.200-2.650)[5] Arkeolog ve tarihçilerin Son/Geç Kalkolitik Çağ adı verdikleri çağdan İlk Tunç Çağı adını verdikleri çağa geçişin, kesin bir tarihi söylenememektedir. Bu geçişi iklimsel olaylara ya da göç gibi önemli kriterlere de bağlamak yanlıştır. Yine bir başka yanlış bu geçişin kesintisiz olduğunun söylenmesi ya da artık İlk Tunç Çağı'na girilmiştir tanımlaması yapılmasıdır. Son Kalkolitik Çağ adı verilen dönemdeki kültür öğeleri, yerel geleneklere bağlı olarak gelişmesine devam etmiştir. Evrenin genel özellikleri olarak dine ve askeri güce dayanan bir sistem içinde, deniz ve kara ticaretinin varlığı ile bölgeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığı, büyük miktarda bakır kullanımı ile birlikte arsenli tunç üretiminin bu evrede başladığı söylenebilir. Maden üretimi gibi karmakarışık bir teknolojiyi bilmek, çağın iş kolları arasında herhalde en çok tutulan iş kolu olmuştur. Taş yontuculuğu da önemini kaybetmemiştir. Büyük yerleşme yerlerinin hemen hepsi sur duvarı ile korunmaktadır. Deniz ticaretinin artması doğal liman olan körfezlerde, koylarda yeni yerleşmelerin kurulmasına, küçük köylerin kasabalaşmasına yol açmıştır. Kervan yolları üzerinde ve dağlar arasındaki doğal geçitleri tutan yerleşmeler de önem kazanmıştır. Doğu ile batı arasındaki kervan yolları, mevsimlere ve sosyal olaylara göre de yer değiştirmektedir[6]. Ticareti organize eden kişiler, belki kendi toplumlarında önemli kişi haline gelerek, o toplumu idare eden seçkin sınıfına dahil olmuşlardır. Yerleşme birimleri örgütlenmiştir. Kasabaları yönetecek idari sınıf da ortaya çıkmıştır. Yönetici sınıf olasılıkla hem askeri hem de dinsel sınıfı da temsil etmektedir.

İlk Tunç Çağı II. Evresi (Yaklaşık M.Ö. 2650-2400) Anadolu'da bu evrede bazı yörelerde rahip-kralların etkisi daha da artmış, ticaret düzenli bir sisteme sokulmuştur. Soylu sınıfın bu ticaret ilişkileri ile kısmen zenginleştiği görülmektedir. Ticaret yolları üzerindeki yerleşmelerin büyüdüğü izlenmektedir. Özellikle Batı Anadolu'da gelenekler yüzlerce yıl değişmeden kalmıştır. Hayvancılık ve tarımda da büyük değişmeler görülmemektedir. Dine dayalı örgütlenme, tapınak/saray'ların sayısını çoğaltmıştır. Beyin yapısı, Troia gibi halkın iskânı ettiği yerin yakınında ama kentin içindedir. Sur ile çevrili büyük yerleşmeler çok kez seçkinlerin oturduğu küçük

[4] Sevin 1999, 93.
[5] Harmankaya 2002, 11.
[6] Harmankaya 2002, 13-18.

şato tipinde yukarı kent ile halkın oturduğu aşağı kent şekline dönüşmüştür. Bazı kentlerde soylu ve seçilmiş sınıf ayrı sur sistemi ile kendini halkına karşı da korumaktadır. Büyük kentlerin çevresinde bu kente bağlı küçük yerleşmelerin varlığı izlenmektedir. Bazılarında ise "Anadolu Tipi Yerleşme planı" adında radial planda yerleştirilmiş yapıların yer aldığı bir plan görülmektedir. Soylu sınıf, ticaret metalarını gerektiğinde yaşadıkları yere gizleyerek depolamıştır. Çok kez saklayıp depoladıkları bu malların sahipleri tarafından saklandıkları yerlerden çıkarılmaması bu kişilerin bir şekilde yok edildiklerini göstermektedir. Bu sonuca göre bu devrin pek barış içinde geçmediği yöresel savaşların var olduğu yorumu yapılabilir. Doğu Akdeniz bölümünün İ.T.Ç. II. evresinde tarımdaki ilerleme kasabaların büyümesine kentler oluşturmasına sebep olmuştur. Kırsal yerleşmelerde zenginleşmiştir. Tell Dahap, Tell Açana, Tabara el Akrad, Tell Tayinat gibi yerleşme yerlerinde Basit yalın mal, Saklı astar bezemeli mal, Düzensiz fırça boyamalı mal, çizi bemeli mal örneklerine, Karaz malı olarak isimlendirdiğimiz Kırmızı-Siyah açkılı maldan kaplar da ilave edilmiştir[7].

İlk Tunç Çağı III. Evresi: Feodal Kent Devletleri (Yaklaşık M.Ö. 2.400-2.000/1.900) M.Ö. 3. bin yılının kabaca son çeyreğine konan bu evrede olasılıkla iklime bağlı olarak artı ürünün fazla oluşu ve ticaret ile toplumların çok zenginleştiği anlaşılmaktadır. İ.T.Ç. III evresi Anadolu'da önceki evrelere nazaran daha hareketli geçen bir evredir. Büyük olaylara neden olmayan küçük göçlerin varolduğu da iddia edilebilir. Anadolu'nun maden, orman ve verimli toprak açısından zengin olması, kendi ülkelerinde tarıma uygun olmayan küçük budunların bu zenginliğe ortak olmak amacıyla Anadolu'ya gelmelerine yol açmıştır. Bu yeni istilacılar eski yerleşiklerin arasına karışmışlar, kendi kültürleri ile Anadolu kültürlerini bir pota içinde eriterek yeni kültürler üretmişlerdir[8].

Gelişen kentlerin bazıları o yörenin yönetim merkezi durumuna gelmiştir. Surlar görkemleşmiş ve bazı yerleşmeler basit bir kent olma özelliğini yitirmiş, yönetici sınıfın ve bu sınıfla ilgili bürokratların barındığı saraylar büyümüştür. Bu dönemde Anadolu'nun çok büyük bir kısmını kapsayan İç Anadolu Bölgesi'nde yöresel farklıların yanısıra kent beyliklerinin geliştiği hatta ortak düşmana karşı birleşik ordu kurup karşı çıktıkları komşu bölgelerdeki yazılı belgelerden bilinmektedir. Kültür grupları birbiri içine girdiği için bölgeyi kültürlere göre yörelere ayırmak zordur. Fırat

[7] Harmankaya 2002, 23.
[8] Harmankaya 2002, 25.

ve Dicle nehirleri boyunca yer alan yerleşmelerde, İç Anadolu Bölgesi'ne giden ticaret yolları üzerindeki yerleşmeler çok gelişmiştir. Yerleşme yoğunluğundaki artış, kentlerin çevresine kurulmuş küçük köylerden kasabalara kadar belirgin bir hiyerarşik bir düzenin varlığını işaret etmektedir. Suriye Tell Mardik Höyüğü'nün antik Ebla kentini barındırdığı burada bulunan çok sayıda yazılı belge ile anlaşılmıştır. Bu belgelerde Ebla krallarının Fırat ile Asi nehirleri arasında Toroslar'dan Hama'ya kadar olan bölgeyi hâkimiyetleri altına aldıkları ve uluslar arası ticarette Mezopotamya'daki diğer kent devletleri arasında önemli bir yer tuttukları anlaşılmıştır. Evrenin başında Mezopotamya Akad Dönemi ve Amik Ovası I evresi ile çağdaş olan dönemde Akad krallarının batıya Amanos Dağları'na Sedir ağacı elde etmek amacıyla seferler düzenlendiği bilinmektedir. Gerçekte bu seferlerin amacının Sedir ağaçları elde etmekten çok gümüş gibi maden yataklarına yönelik olduğu iddia edilebilir. Akad'lılar Ebla'nın kuzey yöreleri ile olan ticareti önlemek istemişlerdir. Diyarbakır yöresinde Pir Hüseyin'de bulunan stel, Akad'ların Ergani-Silvan yöresine yine bakır yataklarını sahip olmak için giriştikleri seferlerle ilgili olmalıdır. Bu sefer için Mardin yöresinden gelip Dicle'nin kaynağına kadar ulaşılmıştır. Masi Dağı'ndan geçen ticaret yolu da olasılıka maden ticareti içindir. Akad'lıların yaklaşık olarak M.Ö. 2250 tarihlerinde, Ebla'yı yıkmaları yörede yer alan ve Ebla'ya bağlı küçük beylik merkezleri olan Kargamış ve Harran gibi önemli kentleri bir müddet etkilemiştir. Tell Mardik'de bulunan yazılı belgelerden Harran'ın yönetim kadrosu ile ilgili somut bilgiler elde edilmiştir. Akad etkisinden sonra da Ebla bir müddet yörenin ticaretini elinde tutmuştur.Kuzeyde Fırat Nehri boyunca özellikle nehrin kolay geçilebildiği yerlerdeki kasabalar büyümüş ve kentleşmiştir. Bunlar içinde Türkiye-Suriye sınırından başlayarak Kargamış, Titriş, Samsat, Lidar gibi yerleşmelerin önemli kentler olduğu anlaşılmaktadır[9].

2 . 2 – Orta Tunç Çağı

M.Ö. 2. binyılın başlarında Tunç Çağı'nın orta evresine girilir. Anadolu Yarımadasına büyük ve etkileyici hiçbir göç dalgasının gelmediği bu çağ İlk Tunç II Döneminin sonlarından beri belirmeye başlayan sosyal ve siyasal gelişmelerin bir sonucudur. [10] Orta Tunç Çağının en belirgin özelliği Meopotamya ile başlayan çok sıkı ve iyi örgütlü ticaret ilişkileri ve bunun sonucunda yazının Anadoluya girişidir. Anadolu ile Mezopotamya ve Kuzey Suriye arasında Aseramik Neolitik Dönemden beri var olan

[9] Harmankaya 2002, 27.
[10] Sevin 1999, 119.

ve obsidyen ticaretine dayanan sistem maden ticaretinin artmasıyla ters yönde işlemeye başlamıştır. Tunç yapımında gerek duyulan kalay Anadolu'da az bulunduğu için Mezopotamya kalayına ihtiyaç duyulmuş ve bu kalayı Anadolu pazarına getirme işini de Asurlu tüccarlar üstlenmişti. Büyük kervanlarla Anadolu'ya gelen tüccarlar, kalayın yanısıra parfüm, kumaş gibi malları da getiriyor, yerine altın, gümüş ve değerli taşlar götürüyorlardı. Bu ticaret karşılığında yerli beylere vergi de ödüyorlardı. Asurlular ticaret ağını sağlamlaştırmak amacı ile Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Karum adı verilen ticaret merkezleri kurmuşlardı. Bunların merkezi ve en büyüğü Kültepe'deki Kaneş Karumu'dur. Bundan başka Hattuşaş, Alişar, Acemhöyük, Karahöyük gibi yerleşimlerin de aralarında olduğu yerde daha karumlar kurulmuştu. Asur'dan Orta Anadolu'ya uzanan yol üzerinde ise Wabartum denen küçük konaklama birimleri oluşturulmuştu. Tüm bu olaylardan ötürü bu dönem Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak anılmaktadır. (Harita 1)

2.3 – Geç Tunç Çağı

Tunç çağının son evresini kapsayan GTÇ. aynı zamanda tezin ana noktasını oluşturmaktadır diğer başlıklarda bu dönemin siyasi yapısı, ticareti sosyal ve kültürler arası ilişkiler ayrıntılı olarak incelenecektir. GTÇ. (yaklaşık 1200'ler) Doğu Akdeniz Bölgesi açısında bir dönüm noktasıdır. Bu çağda Myken saraylar düzeninin yıkılması ve böylece Yunanistan'daki devlet yapısının çözülmesi, Anadolu'da Hitit İmp. Çökmesi ve Levant kıyıları'nda bulunan Ugarit ve Amurru gibi küçük, ancak önemli devletlerin dağılması gibi olaylar yaşanmıştır. Yaklaşık aynı dönemde Hitit, Ugarit ve Mısır'da ele geçen yazılı kaynaklarda gemilerle gelen savaşçıların düşmanca saldırılarından söz edilir. Bu saldırılar ancak III. Ramsesin sekizinci hükümdarlık yılında, nil deltasında engellenmiştir. III. Ramses'in Medinet Habu'da bulunan Ölüler Tapınağı'nda yer alan savaş betimlerinden ve yazılı kaynaklarda geçen dramatik sahnelerden deniz kavimlerine karşı verilen uğraşlar öğrenilmektedir. Bu betimlemeler M.Ö. 13 yy.sonu ve M.Ö. 12 yy. başlarında yaşanan dönemin, tedirgin ve göçlerle yoğrulmuş bir dönem olarak algılanması konusunda büyük bir paya sahiptir[11]. (Harita 2)

[11] Eder 2006, 277.

3 - ÖNASYA'DA GEÇ TUNÇ ÇAĞI'INDA SİYASİ YAPI

Geniş kapsamda düşünüldüğünde Doğu Akdeniz Bölgesi coğrafi açıdan kuzeybatıda Girit dahil tüm adalarıyla birlikte Yunanistan'ı, güneyde Mısır'ı, güneydoğuda Basra Körfezi'ne dek Mezopotamya, Suriye, Filistin (günümüzdeki Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün) ile Kıbrıs'ı ve kuzeyde Ege Denizi kıyılarını, Karadeniz ile Van Golü'nü de kapsayan bir alanda Anadolu yarımadasını da içerir. Kara yolları bağlantıları dışında özellikle kendi içdenizleri Akdeniz yoluyla birbirlerine ulanan bu dört coğrafi blok, aynı zamanda M.Ö. 2. bin yılın da politik, ekonomik ve kültürel olaylara sahne olan dört büyük (politik) gücün de yer aldığı bölgedir[12].

M.Ö. 3000'de bölgenin güneyinde kalan Mezopotamya (Sümer) ve Mısır'da, doğal olarak birbirleriyle bağlantıları bulunan dünyanın ilk önemli kültürleri gelişmiştir. Söz konusu kültürler politik açıdan askeri güçlerle yönetilen monarşi devleti özelliği, kültürel açıdan da büyük yerleşim alanlarının sürekli denetim ve yönetimini olanaklı kılan, kendi buluşları olan çivi ve hiyeroglif yazılarının kullanılması ile tanımlanan yapısal özellikler gösterir. M.Ö. 2. binin başlarında Anadolu ve Yunanistan'da iki önemli Hint-Avrupa kültürü daha ortaya çıkar: Bu kültürler Anadolu'da Hititler, Yunanistan'da ise Myken'ler tarafından oluşturulmuştur. ikinci binin daha ilk yarısında, söz konusu dört büyük gücün bulunduğu alanda gözle görülür bir kültürel birlik gelişmiştir. Bu kültürel birliğin temelinde adı geçen dört merkezi de kapsayan bir maddi talep değişimi yatmaktadır. Değişime yol açan olgu, M.Ö. 3. bin yılın gidişini belirleyen ve önemli bir hammadde olan bakırın, yerini yeni maden alaşımı tunca bırakmasıdır. Söz konusu geçiş yalnızca alet, takı ve silah üretimine yansıyan ve hassas yapım tekniklerinin geliştirilmesini kapsayan teknolojik bir devrim anlamına gelmemekte, bu geçiş dört büyük güç arasındaki ilişkilerin yoğunlaşarak pekişmesini de kapsamaktadır. İlişkilerin yoğunlaşmasına tunç yapımında gerekli olan bakır ve kalayın sağlanması zorunluluğu ayrıca bir neden oluşturur. Ele alınan kültür bölgelerinde hammaddelerin çıkarılma, nakledilme ve pazarlanma etkinliklerinin artmasıyla bir çok farklı malın alışverişi yoğunlaşmış, pek çok buluş, esinlenme ve fikir giderek dört bir yana yayılmıştır. Böylece o dönem dünyası ve uluslararası ilişkileri kapsamında kalmak şartıyla, kültürler arası bir ilk küreselleşmeden söz edilebilir[13].

[12] Latacz- Starke 2006, 189.
[13] Latacz- Starke 2006, 189.

Yukarıda söz edilen etkinliklerin gerçekleştirilebilmesi, bölgeler arası sözü geçen hükümdarların bu konudaki çıkarlarını geliştirmelerine ve güvence altına almalarına bağlıdır. Ancak bu bağlamda, soylu yöneticilerin askeri ve politik güçlerinin artmasıyla hali hazırdaki mal varlıklarının hızla el değiştirmesi kaçınılmazdır. Günümüz arkeolojik araştırmalarıyla ortaya çıkarılan Babil-Assur, Mısır, Hitit ve Myken hükümdarlıklarının yönetim merkezleri, sarayları, kral ve soylu mezarlarında bulunan maddi kalıntı zenginliğinin konuştuğu dil açıktır. Mal varlıklarının sahipleri tarafından korunması ve elden geldiğince miktarının arttırılması ise insanın doğasında yatmaktadır. Dört büyük güç arasındaki dengenin sağlanmasına yönelik sürekli diplomatik etkinlikler bu durumun bir sonucunu oluşturur. Bu etkinlikler arasında yazışmalar, elçiler yoluyla haberleşme, antlaşmalar, diplomatik evlilikler, kutlamalar, armağan alışverişleri yer alır. Öte yandan uzun ya da kısa süreli kuşatmalar, seferler, baskınlar ve savaşlar olarak tanımlanabilecek saldırgan yaklaşımlar ve bunun sonucunda bölgenin bazı yerlerinde sürekli hale gelen hükümranlık değişiklikleri, mal-güç dengelerinin dağılımını belirleyen etmenler arasında sayılabilir. Bu nedenle, M.Ö. 2. binde Doğu Akdeniz Bölgesi'nin politik coğrafyası sürekli bir harekete sahne olmuştur. Veriler elde bulunan ya da o dönem için miktarı tahmin edilen her türden yazılı kaynakla karsılaştırılınca, bunları bölük pörçük ve farklı tarihsel değer taşıyan bilgiler olduğu anlaşılır. Ayrıca bu veriler yeni buluntularla sürekli değişime uğramaktadır. Ancak yine de sahip olduğumuz bilgiler belirli durum, gelişim ve değişimlerin rekonstruksiyonlarının oldukça kesin yapılmasına, bu olayların olabildiğince doğru tarihlendirilmesine imkan tanımaktadır[14].

Geleneksel olarak Geç Tunç çağı adıyla anılan dönemin başlarına denk gelen M.Ö. 2. binyılın ortalarında, yukarıda değindiğimiz dört kültür bölgesinde önemli iç politik değişimler yaşanmıştır. Aşağı Mısır da 18. sülaleden Firavun Ahmose'nin yy.'lık Hyksos hükümdarlığını M.Ö. 1540 yıllarında yıkmasıyla Yeni krallık başlar. Ayni donemde Anadolu'da I. Hattuşili,Anitta dan bu yana başkent olan Karum Kaneş = Neşa"nın yerine (eskiden beri bilinen) Hattuşa'yı başkent yapar ve böylece gerçek Hitit Krallığını kurar. Aşağı Mezopotamya'da M.Ö. 1531 yılında *I.* Murşili tarafından Babil'in yıkılmasıyla 200 yıldan beri hüküm süren Hammurabi Hanedanlığı sona erer. Bu hanedanlığın yerini M.Ö. 12. yy.'a dek yönetimde kalan Kassitler alır. Mezopotamya'da varlıkları M.Ö. 3. binyıldan bilinen Hurriler M.Ö. 1600' lerde Mitanni Krallığını kurar. Bu krallık sonraki dönemde Kuzey Suriye'den, Asi Nehri'ne dek

[14] Latacz- Starke 2006, 190.

uzanmış ve Akdeniz'e kadar yayılmıştır. Mitanni ancak M.Ö. 1320 de Hitit Büyük İmparatorluğu'nun oluşmasından sonra bir antlaşmayla Hattuşa'ya bağlanmıştır. Asurluların yıllarca süren sıkıştırılmalarından sonra M.Ö. 1200 lerde ; Mitanni Orta Assur Krallığına dahil olur ve tarih sahnesindeki politik gücü de böylece yitip gider Mykenler M.Ö. 15 yy.'da Girit'e saldırarak başkent Knossos'u alır. Krallığının denizlerdeki hakimiyeti sona erer. Mykenler Linear B adi verilen Minos hece yazısını kendi dillerini kaydetmekte kullanmaya başlar. Olaylar bütünü Myken, Tiryns, Amyklai (Sparta), Pylos, Thebai, Orkhomenos merkezi saray kültürleriyle diğer yerel saray kültürlerinin doruk noktasına erişmesine neden olur[15].

Yaklaşık olarak M.Ö. 1500'lerde meydana gelen söz konusu iç değişimleri ilişkilerin yeniden düzenlenmesi izlemiştir. Yeni düzenlenen sistem mevcut güçlerin değişen işbirlikleri ve yayılım denemeleriyle içten sık sık sarsılma tehlikesiyle karsılaşmış, kavim hareketlerini, prensliklerdeki ayaklanmalar yaşamış ve dıştan gelen saldırılara maruz kalmıştır; tüm bunlara rağmen genelde belli bir düzene girmiş, olan ilişkiler dört büyüklerin hükümdarlıklarının M.Ö. 1200'lere dek, yaklaşık 300 yıl kadar istikrarda kalmasını sağlamıştır. Böylece bu dönemde ekonomik canlanma açısından iyi bir ortam oluşmuştur. Ekonomik canlanma geniş bir yelpazeye yayılan refah artışını birlikte getirince yönetici soylu kesiminin lüks mallara olan ilgisi de çoğalmıştır. Aynı zamanda Akdeniz'deki refaha ulaşmış kesimin bu bölgenin dışında kalan lüks ürünlere olan ilgisi de artmıştır. Son aşamada ise artan ihtiraslarla birlikte sistem bozulmuş ve kısmen çöküş, (Hititler ve Myken Hükümdarlıkları) gerçekleşmiştir[16].

Fırat'ın batısı ile Suriye-Arabistan çöllerinin kuzeyinde kalan ve ılımlı iklim koşullarını yansıtan Suriye Bölgesi söz konusu "refah kuşağına" dahildi. Coğrafi yapısı itibarıyla Suriye Mezopotamya, Mısır ve Hitit Krallığı arasında merkezi bir arabulucu görevini üstlenmişti. Bu nedenle söz konusu üç kültür bölgesinde yaşanan anlaşmazlıkların büyük bölümünün Suriye Bölgesi'nde üstünlüğünü ve etkin olma gücünü ele geçirmek isteyen hükümdarlar arasında meydana gelmesi şaşırtıcı görünmemektedir. I. Hattuşili (M.Ö. 1565-1540) ve I. Murşili'nin (M.Ö. 1540-1530) hükümdarlıkları sırasında Kuzey Suriye'ye giren taraf Hititler olmuştur. Hükümdarlığı sırasında I. Murşili Suriye'nin o dönemde merkezi olan Halab'i (Halep) almayı da başarmıştır. I. Murşili'nin öldürülmesini izleyen (yaklaşık M.Ö. 1530) ve Telepinu'nun

[15] Latacz- Starke 2006, 191.
[16] Latacz- Starke 2006, 191.

(yaklaşık M.Ö. 1500) yeniden düzenleme girişimiyle sona eren güçsüzlük döneminde Kuzey Suriye toprakları tekrar elden çıkmıştır. Bu durum Kuzey Mezopotamya Devleti Mitanni'ye Suriye'ye saldırma olanağını tanımıştır. Saldırıyı Mısır Firavun'u III. Thutmosis (M.Ö. 1459-1426) Babil'le Mitanni'ye karşı işbirliğine girme yoluyla ve 17 adet sefer düzenleyerek, Orta Suriye'de Mitanni denetimindeki Assur ile Hatti'yi durdurarak önleyebilmiştir. Böylece III. Thutmosis Byblos'un kuzeyine dek uzanan eski hakimiyet bölgesini yeniden güvence altına almayı başarmıştır, ancak Mitanni'nin Kuzey Dicle'den Kuzey Suriye'nin Akdeniz kıyılarına kadar olan bölgeye yayılması yine de önlenememiştir. Sonuç, olarak bölgede meydana gelen bu durum (kuzeyden güneye: Byblos'un kuzeyi Mitanni, Byblos dahil güney bölgeler ise Mısır hakimiyetinde) yaklaşık yy. sürmüştür. Ancak Hitit Büyük Kralı I. Şuppiluliuma'nm (M.Ö. 1355-1320) başarılı askeri ve diplomatik girişimleriyle durum kökünden değişmiştir: Mitanni işgal edilmiş ve Hitit imparatorluğu'na vasal devlet olarak bağlanmıştır. O döneme dek Mitanni'ye bağlı olan ve aralarında önemli kıyı kenti Ugarit'in de bulunduğu Kuzey Suriye Devletleri Hattuşa'nın yönetimi altına girmişlerdir. Hattuşa'nın yönetimine dahil olan devletler arasında o zamana dek Mısır denetiminde bulunan Amurru da sayılmaktadır. Nihayet yaklaşık M.Ö. 1322'de ekonomik ve stratejik açıdan büyük önem taşıyan ve üç büyükler arasında sürekli bir ihtiras konusu olan ticaret merkezi Kargamis, kenti de I. Şuppiluliuma tarafından alınmıştır. Böylece Mitanni gücü tümüyle kırılmıştır. Mitanni yaklaşık M.Ö. 13. yy.'ın sonuna dek ayakta kalmıştır; ancak Yukarı Mezopotamya'da (Yukarı Dicle'nin batısında kalan bölgede) sınırlı ve yerel bir küçük devlet olarak sürmüş, bağımsız politik bir rol oynamayı bırakmıştır[17]. (Harita 3)

Sınırların birbirlerine yaklaştığı bu bölgede yer alan Suriye üzerindeki hakimiyeti hangi büyük gücün ele geçireceği kavgasının yanı sıra, dönemin politik stratejisini belirleyen ikinci önemli etken Hattuşa'nın imparatorluk sınırlarını hem kuzeyde hem de (daha acil olarak) batıda (Karadeniz ve Ege kıyılarına yayılma yoluyla) güvence altına alma kaygısıdır. Bu kaygı Anadolu'ya hakim olan her büyük gücün yarımadanın jeopolitik konumu nedeniyle duyduğu doğal bir kaygıdır. Aynı kaygıyı M.Ö. 1. binde Pers'ler, M.S. 2. binde ise Türkler yineleyecektir[18].

[17] Latacz- Starke 2006, 192.
[18] Latacz- Starke 2006, 191.

Mira ve Haballa ülkelerini de içeren Arzawa'yı Hititler ancak M.Ö.1300'lerden kısa bir süre önce almayı ve imparatorluklarına dahil etmeği becerirler. Bu bağlamda ilginç olan nokta, Assuwa / Issuwa adlı (Bu ülke Troas Bölgesi'ni kapsamakta, M.Ö. 1400'lerden başlayarak Hitit imparatorluk yazışmalarında Wilusa adıyla anılmaktadır.) kuzeybatı Anadolu ülke-sinin Hitit ve Arzawa arasında süregelen çekişmeler sırasında Hattuşa ile sürekli iyi diplomatik ilişkiler sürdürmesidir[19].

I. Murşi'linin öldürülmesini izleyen güç kaybı döneminde Karadeniz Bölgesi'nin hemen hemen tümü iç bölgelere kadar Kaşkalar'a geçmiştir. Kaskalar Hattuşa'nın 100 km kuzeyine dek ulaşmışlardır. Söz konusu bölge sayısız çatışma ve zaman zaman geri alma girişimlerine rağmen Hitit Büyük imparatorluğu'nun yıkılmasına dek Kaskalar'da kalmıştır. Bu nedenle Karadeniz'e giriş Hititler'e tümüyle kapanmış ve böylece Doğu Akdeniz Bölgesi'nin Karadeniz'le ticari ilişkiye girmesi bir anlamda önlenmiştir: Troia Kenti'nin özellikle Troia VI Dönemi'nde (yaklaşık M.Ö. 1700-1300) gelişmesi Karadeniz-Kafkasya hammadde ticaret yolunun Orta Anadolu'dan geçerek doğrudan Kuzey-Güney hafini izlemesi yerine, gemiyle Batı Anadolu kıyılarında ilerleyerek Troia'nin denetlediği Çanakkale Boğazı'na ulaşmasına bağlı olmalıdır. Dönemin uluslararası ticaret ağının küçük, ancak önemli bir kesitini yansıtan Uluburun Gemisi bu kapsamda yorumlanabilir[20]. I. Tuthaliya (yaklaşık M.Ö. 1420-1400) dışa açık bir politika izleyerek gerek politik gerekse askeri alanda kendini göstermiş ve Hitit Devleti'nin yaşadığı zayıf dönemin sona ermesini sağlamıştır. I Tuthaliya'nın bu tutumu elli yıl sonraki Şuppilulima Dönemi'nde devletin Büyük imparatorluğa dönüşmesinin önünü açmıştır: Bu dönemde kuzeyde Kaşkalara karşı başarıyla savaşılmış, güneyde (sonraları Kilikia adını alan bölge) Kizzuwadna bir antlaşma yoluyla Hatti Ülkesi'ne bağlanmıştır. Ayrıca Arzawa ve Batı Anadolu'daki komşu ülkelere doğru bir sefer düzenlenmiş ve böylece Batı Anadolu kıyılarının surekli Hitit egemenliğine girmesine çalışılmıştır. Ancak buradaki savaşın kazanılması dışında amaçlanan hedefe ulaşılamamıştır. I. Tuthaliya'nm işler güncesinde ilk kez bu dönemde *Wilusiya* ve *Taruisa* adları ortaya çıkar. 1996'dan bu yana bilim adamları söz konusu ülke adlarının Homeros'da gecen (W)ilios ile yani Homeros'un Troia'sı ile aynı yer olduğu konusunda fikir birliği içindedir. Iliada Destanı'nın adı da Ita, İlios adından türemiştir[21]. Aynı dönem Hitit yazılı kaynaklarında ilk kez Ahhiyawa Ülkesi'nin adi geçer. Bunun nedeni

[19] Latacz- Starke 2006, 192.
[20] Latacz- Starke 2006, 192.
[21] Latacz 2005,120.

Batı Anadolu'daki komşu devlet Arzawa ile hemen karşısında yer alan en batı ülke Ahhiyawa arasında yaşanan anlaşmazlıkların yoğunlaşmasıdır: Orta Yunanistan'da bulunduğu anlaşılan ve Homeros'ta *Akhaioi'nun* (Troia Savaşı'nın kahramanlarından Akhahlar'in) vatani olarak anılan Ahhiyawa Ülkesi'nde bir kara halkı olan Hititlerin bilindiği kesindir. Myken/Yunan Saray Kültürleri'nin bulunduğu bölgenin, bu döneme dek kendi sorunlarıyla uğraşan diğer üç büyüklerin artık daha sık ilgisini çektiği ve Doğu Akdeniz güçler dengesinde küçümsenemeyecek dördüncü hükümdarlık halini aldığı III. Thutmosis'in yönetiminde (M.Ö. 1459-1426) tutulan yıllıklardan anlaşılmaktadır. Mısır Firavun'u HI. Thutmosis yıllıklarında Danaya Prensi/Kralı'nın yolladığı değerli armağanları sıralamaktadır[22]. Aynı Firavun'un Ölüler Tapınağı'nda yer alan, (M.Ö. 1390-1352) Mısır'ın dört bir yanındaki komşu ülke adlarının sayıldığı temel kaplama (sokel) yazıtlarında şu merkezlerden söz edilmektedir: Kuzeyde Kafta (Girit) ve *TanayalDanaya* (merkezleri: *mukanu/mukana* = Mykene, *mi$ane* - Messenia, *nupliya* = Nauplion, kutir = Kythera, *amukla* = Amyklai/Isparta, *dekais* = Thebai/Thebai Bolgesi) Mısır'la "eş düzeyde krallıklar" olarak anılır. Burada Tanaya/Danaya ile Yunan yarımadası Peloponnessos'un ve Dekais ile Thebai'in kastedildiği açıktır[23]. Tam da aynı dönemde Myken saray merkezleri yönetiminin mevcut üç büyükler sistemine dördüncü üye olarak katılması Mykenler'in M.Ö. 15. yy.'ın ortalarında başarılı bir yayılmacı politika izlemiş olmasıyla ilişkilendirilebilir. M.Ö. 15. yy.'ın ortalarında Mykenler Girit'i ele geçirmiş, Batı Anadolu kıyılarına el atarak bir geçit başı görevini üstlenen Milet'i, yani Millawanda'yi kurmuşlardı[24].

Artık dörtlenen güçler sistemindeki son değişime de Hitit Büyük İmparatorluğu neden olur. Bu değişim M.Ö. 14. yy.'da Hitit Büyük Kralı I. Şuppiluliuma'nın (M.Ö. 1355-1320) hükümdarlık dönemlerinde başlamış, oğlu II. Murşili (yaklaşık M.Ö. 1318-1290) devrindeyse tamamlanmıştır. I.Şuppiluliuma Kuzey Suriye'de Mitanni Devleti'ni ve topraklarını işgal ederek Karkarmış yönetiminde Kuzey Suriye Birleşik Vasallıkları'nı kurar. Böylece Hitit Büyük İmparatorluk Dönem'i bağlar. II. Murşili yaklaşık M.Ö. 1316'da Arzawa'yi ele geçirerek parçalara böler, Sonrada Mira'nın yönetiminde diğer bir Birleşik Vasallik oluşturur. Son olarak II.Muwattalli yaklaşık M.Ö.1285'deyaptığı bir antlaşma ile[25] o döneme dek bağımsız kalmayı başarmış Batı

[22] Latacz- Starke 2006, 193.
[23] Latacz 2005, 157-162.
[24] Latacz- Starke 2006, 193.
[25] Latacz 2005, 131-141

Anadolu devleti Wilusa'yi "Arzawa Ülkeleri" birliğine vasal devlet olarak katar. Adı geçen tüm bu bölgeler antlaşmalar yoluyla başkent Hattuşa'ya askeri-diplomatik alanda yardımla ve sadakatle yükümlü kılınmıştır. Bundan sonra Hitit Büyük İmparatorluğu doğu-batı yönünde yaklaşık 1300 km'lik, kuzey-güney yönünde ise yaklaşık 900 km'lik bir alanda hakimiyeti ele geçirmiştir. M.Ö. 1275 yılında II. Muwattalli geriye kalan tek rakibi Mısır'ı, II. Ramses'in hükümdarlığı döneminde (M.Ö. 1279-1213) ünlü Kadeş Savaşı ile durdurmayı başarmıştır. Karnak, Thebai ve Ebu Simbel Tapınakları'ndaki yazıtlardan anlaşıldığına göre, Mısırlılar bu savaşın kendi üstünlükleriyle sona erdiğini öne sürmüş olsa da, tarihi olaylar savaşta Hititler'in üstün geldiğini ortaya koymaktadır. M.Ö.1259'da III. Hattuşili ile II.Ramses arasında imzalanan barış antlaşmasıyla (asil metin çivi yazılı, kopyalar Mısır hiyeroglifiyle) güç denge dağılımının eriştiği son durum kesinleştirilmiş, ilişkiler sonraları II. Ramses'in iki Hitit prensesiyle evlenmesiyle de pekiştirilmiştir. Bu dönemi izleyen 70-80 yıl boyunca Hitit Büyük imparatorluğu ve Mısır Krallığı "Dört Büyükler" sisteminden geri kalan iki büyük güç olarak varlıklarını sürdürmüştür.Yaklaşık M.Ö. 1200'lerde Deniz Kavimleri'nin Doğu Akdeniz Refah Bölgesi'ne akmaya başlamalarıyla birlikte sistem çökmeğe başlar. Myken Saray Kültürleri'nin yaşandığı merkezler yaklaşık M.Ö. 1200'lerde yakılıp yıkılır; Batı Anadolu kıyılarındaki ülkeler ve Troia talan olur, bazı iç çatışmalar ve olumsuz gelişmeler nedeniyle de M.Ö. 1180'lerde Hitit Büyük imparatorluğu sona erer. III. Ramses'in (M.Ö. 1187-1156) yönetimindeki Mısır akınları durdurmayı nihayet başarır (Peleset/Palaista-Filistinler'in ülkesi Filistin'in kurulması), ancak bu donemden başlayarak Doğu Akdeniz Bölgesi'nin politik haritası 500 yıl öncesinin görünümünden tümüyle uzaklaşır. Eski dünya düzeni yıkılmıştır; yeni düzen ancak yy.'lar boyunca ağır ağır oluşacaktır. Dört büyükler denetiminde yy.'larca süren görece istikrar dönemi bu bölgede bir daha yakalanamayacaktır[26].

3.1 - Hitit

Anadolu'nun yerli kavimlerinden olmayan Hititlerin nereden geldikleri konusunda çeşitli görüşler vardır. Hititler'in, Anadolu'ya nereden göç ettikleri, yani anavatanlarının neresi olduğu konusu öteden beri tartışılmıştır. Bu konuda birbirinden farklı görüşler ortaya atılmış[27], batıdan geldikleri fikri ağırlık kazanmıştır. Bu varsayımların kaynağını, 1906 yılında Boğazköy'de başlatılan günümüzde de devam

[26] Latacz- Starke 2006, 193-194.
[27] Kınal 1987, 66–67.

eden arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan, çivi yazısı ile yazılmış 10000' den fazla kil tablet oluşturmaktadır. Yaklaşık dört yüz elli yıl ayakta kalmış olan güçlü krallığının tarihini bize aktaran en geniş kapsamlı kaynaklarımız,değişik konulardaki metinleri içeren bu çivi yazılı tabletlerdir[28]. Daha önce, 1887 yılında Mısır'da, Tell El-Amarna'da bulunan 350'den fazla tabletten de Hititler'in tarihiyle ilgili bazı önemli bilgiler elde edilmişti. Bütün bu yazılı belgeler üzerinde yapılan sistematik araştırmalardan sonra, Hititler'in bir Hint-Avrupalı kavim olduğu. Anadolu'dan Hatti ülkesi olarak söz ettikleri, Boğazköy'ün-Hattuşanın da Hatti ülkesinin başkenti olduğu anlaşıldı[29]. Aynı kaynaklara dayanarak, Hititler'in Anadolu'ya nereden geldikleri konusunda 1930 larda öne sürülen varsayım, diger bütün Hint Avrupalı kavimler gibi onlarında batıdan, boğazlar üzerinden gelmiş olduklarıdır[30]. Aynı konuda 1940'larda öne sürülen diger bir varsayım ise, Hititler'in Anadolu'ya, Kafkaslar üzerinden gelmiş oldukları ve bir süre Yeşilırmak havzasında oturduktan sonra, daha batıya göç ederek Kızılırmak'ın çizdiği yay içinde yerleşmiş olduklarıdır[31]. Hititler'in kullandığı çivi yazısının, en eski Hitit yerleşmesi sayılan Neşa (Kaniş) Karumu'nda oturan Asurlular'ın kullandığı çivi yazısından biçim yönünden daha eski olması ve eski Babil öncesi M.Ö. 2150-2050 yıllarında hüküm süren III. Ur hanedanının kullandığı yazıya benzemesi nedeni ile üçüncü bir varsayım olarak, Hititler'in Anadolu'ya yerleşmeden önce kuzey Mezepotamya'da oturdukları 1950'lerde öne sürülmüştür[32]. Ancak Hititlerin Sümer yazısını nerden öğrendikleri konusu henüz kesinlik kazanmadığı gibi, Anadolu'ya nerden geldikleri hakkında kesin bir görüşte yoktur. Buna karşılık, yerli Anadolu kavimlerini, özellikle Hattiler'i ve Hurriler'i hoşgörü ve anlayışla yönettikleri, başlangıçta kendilerinden uygarlık yönünden üstün olan bu kavimlerden büyük ölçüde yararlandıkları, onların geleneklerine, dinlerine saygı gösterdikleri, ülkenin adını bile değiştirmeden sürdükleri, Mezopotamya'dan çivi yazısını alarak kullandıkları ve kendi çağlarının teknoloji düzeyi açısından en ileri toplumsal örgütlenmelerinden birini gerçekleştirdikleri biliniyor[33].

Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde, Hititler'in, Anadolu'da bulundukları artık tartışmasız olarak kabul edilmiştir. Özellikle Kültepe'nin Ib safhasına âit metinlerde,

[28] Yiğit 2007, 2.
[29] Akurgal 1988, 50.
[30] Kınal 1991, 82.
[31] Kınal 1991, 82.
[32] Wooley 1953, 34.
[33] Akurgal 1988, 96.

yerlilerin ve bu arada Hititli kimselerin de büyük ölçüde ticarî hayatın içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Kt 2001/k 219 ve 297 envanter numaralı mektuplarda, Warpišalli adındaki Hititli'nin yoğun bir şekilde ticarî faaliyetlerde bulunduğunu görmekteyiz. Ib katı tabletlerinde, babası Asurlu olup, oğlu yerli isim taşıyan kimselerin de bulundukları bilinmektedir. Buna örnek olarak, tipik bir Hititçe şahıs adı olan Hattušili'yi verebiliriz. Hititlerin en eski yerleşim merkezinin Kızılırmak'ın güneyinde Kaniš–Neša bölgesi oldugu bilinmektedir[34].

Hititler, Anadolu'ya geldikten sonra, başlangıçta küçük kent devletleri halinde yaşadılar. Asur metinlerinde adı Hattuşa olarak geçen Hattuş da, bu küçük kent devletlerinden biriydi[35]. Hititler, Anadolu'ya çok az sayıda ve bir idareci zümre olarak gelmişler ve düşük kültür seviyeleri yüzünden Mezopotamya ve en önemlisi Anadolu'daki Hatti ve Hurri etkisi altında kalmışlar ve tamamen asimile olmuşlardır[36].

Günümüze dek ulaşmış bulunan on binlerce Çivi yazılı tablet ve Anadolu 'nun bir çok köşesinde rastladığımız kalıntılar vasıtasıyla M.Ö. 2. binyılda ortaya koydukları yüksek uygarlığı tanıdığımız Hititler, aynı zamanda bu topraklarda ilk kez geniş çaplı bir siyasal birliği de oluşturmuşlardır. Hitit İmp. M.Ö. 2 binyılda o dönem dünyasının beş büyük gücü arasındaydı. Önmeli kültür ülkeleri olan Assur ve Babil, Batı Asya'da Arap Yarımadasının kuzeyi ile kuzeydoğusunda bulunmaktaydı. Mısır ise Afrika'nın tek uygarlığı konumundaydı. Sonraları oluşan Batı Uygarlığının kaynağı durumundaki Ahhiyawa Avrupa'nın Doğu ucunda yeralmaktaydı. Hititler'in vatanı olan Anadolu o dönemin uygar dünyasının merkezindeydi. Tüm bu sayılan ülkelerle olan politik, askeri, ekonomik ve kültürel ilişkilerden Hatti kazançlı cıkmıştı. Ancak diger ülkelerin de söz konusu karşılıklı ilişkilerden kaynaklanan kazancı büyüktü. Adı geçen ülkelerin maddi ve yazılı kültür alışverişinden oluşan etkilenmeler konusunda sayısız kez yazılıp çizilmiştir. Hitit sfenkslerinin Hathor kıyafeti, Hattuşa-Yerkapı'da Mısır Piramitlerini anımsatan görkemli taşlık alan, Mezopotamya kökenli çivi yazısı, Hatti Devleti'nin diplomatik yazışmalarda kullandığı Akkad Dili, Hitit askerlerinin Myken miğferleri ve kılıçları Hitit Kültürü'ne ithal olan etkilerden yalnızca birkaçıdır. Kültürlerin birbirlerini ne denli etkiledikleri konusunda Myken Linear-B yazısının Sümerler tarafından bulunan kil levhalar üzerine yazılması iyi bir örnektir. Antropolojide çoktan bilinen bir nokta, yalıtılmış kültürlerin uygarlık düzeyine erişemeyecekleri gerçeğidir. Gerçek Tarihin gidişatının

[34] Steiner 1981, 152.
[35] Aktüre 1997, 135-136.
[36] Ünal 1999, 7.

cografi özelliklerden çok, söz konusu özellikleri keşfederek onları denetim altına alabilen insanlar tarafından belirlendigidir. Ancak Hitit kültürünün dış dünya ile olan ilişkileri Anadolu'nun özel konumundan da kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Hitit Uygarlıgının üzerinde gelişerek serpildiği ülkenin cografyasının bir ürünü olduğunu öne sürmek, yanlış olmasa gerektir[37].

M.Ö. 17. yy.'ın ortalarından M.Ö. 12. yy.'ın başlarına kadar Anadolu'nun siyasal yazgısına yön veren Hitit Devleti, bu dönemde tüm Önasya'nın da en dikkati çeken güçlerinden birini teşkil etmiştir[38]. Geniş bir coğrafyada yy.'lar boyu varlığını sürdüren bu devlet, ilk kuruluşundan, bir çok başka devletçikleri, kentleri egemenliğine alarak bir imparatorluk düzeyine yükselmesine ve sonuçta tarih sahnesinden silinmesine dek, ana hatları belirli ancak zaman içinde değişiklikler gösteren siyasal ve kültürel gelişim çizgisine sahip olmuştur[39].

Hitit İmparatorluğu Kuruluş Devri'nde Önasya'daki tek iyi düzenlenmiş, güç konumundaydı. I. Hattuşili ve ardılı I. Murşili yönetimindeki Hitit ordusu, eş düzeyde bir gücün engellemesi olmaksızın Suriye ve Mezopotamya'dan Babil'e dek harekat gerçekleştirecek durumdaydı. Ancak IV. Tuthaliya dönemine gelindiğinde Hatti dışında Mısır, Babil ve Assur'dan oluşan üç farklı Yakındoğu gücü birden ortaya çıkmıştı[40].

Hitit Krallığı'nın, henüz çok geniş sınırlara ulaşmadığı erken dönemlerinde yeni fethedilen yerlere kralın oğullarının idareci olarak gönderildiğini, kimi önemli kentlere yine prenslerin idareci olarak gönderilmesi geleneğinin benimsendiğini bu dönem hakkında bilgiler veren tarihsel kaynaklardan öğrenmekteyiz. Her ne kadar söz konusu geleneğin krallığın sonraki evrelerinde de kısmen devam ettiğini bize gösteren örnekler varsa da, sınırların genişlemesi, hükmedilen bölgelerin artması ile Hitit yönetim sisteminde de değişiklikler olması kaçınılmaz olmuştur. Yönetici olarak kraliyet ailesine yakın kişilerin çeşitli yerlere yollanması, yeni ele geçirilen yerlere doğrudan merkezden atamalar yapılmayıp, fethedilen yerin yerel yöneticisinin iş başında bırakılarak buraların vassal statüde Hitit Krallığı 'na bağlanması zamanın koşullarına göre tercih edilen yöntemlerdi[41].

[37] Dinçol 2006, 220.
[38] Yiğit 2004,220.
[39] Yiğit 2004,220.
[40] Dinçol 2006, 218.
[41] Yiğit 2004, 220.

Hititler, askerî yöntemler kullanarak, önce Hatti beyliklerini birer birer ele geçirip, Anadolu'da yayılma politikası yollarına gitmişlerdir. Hititlerin, daha sonraki yıllarda Anadolu'da, büyük bir imparatorluk kurabilecek kadar büyük bir güce ulaşmasında, Anadolu'nun dağınık siyasî yapısı da hiç kuskusuz etkili olmuştur. Çünkü, M.Ö. II. binde Anadolu'da, Hitit gücüne karşı koyabilecek güçlü bir devlet yoktu. M.Ö. 2. binyılın ilk çeyreğinde Anadolu, bağımsız şehir devletleri tarafından yönetilmekteydi[42]. Hititler, bu şehir devletini bir araya getirmiş ve Anadolu'da siyasi bir güç oluşturmayı başarmışlardır. (Harita 4)

M.Ö. 17 yy.'ın başlarında, Orta Anadolu'daki küçük kent devletleri, bir federasyon şeklinde örgütlenerek, Hitit devletini kurdular. Bu örgütlenmenin en önemli özelliği, büyük kralın yanı sıra, başlangıçta, bir asiller meclisinin Anadolu'nun ilk siyasal birliğini kurmada ve yöneticilerin seçiminde söz sahibi olmasıdır[43]. Hitit idari sistemine bakıldığında, genel olarak iki türlü yapı karşımıza çıkar. Bunlardan biri vassal statü ile krallığa bağlanmış, idari yapılanması buna göre oluşturulmuş bölgeler. Diğeri ise doğrudan merkeze bağlı olarak idare edilen yerler[44]. Merkeze bağlı bölgelerin genel olarak Kızılırmak kaynak bölgesi ve yukarı kısımlarını içine alan, Hitit merkez alanının doğu ve kuzeydoğusundaki bölgeyi kapsayan Yukarı Ülke (KUR UGUTI) ve Kızılırmak'ın Orta Anadolu'da çizdiği geniş kavsin güneyini içeren Aşağı Ülke (KUR SAPLIT!) olarak ikiye ayrıldığını, bunların yanı sıra başka idari bölgelerin de olduğunu görmekteyiz. Eyalet olarak tanımlayabileceğimiz bu idari bölgelerde yöneticiler olarak prensIerin ya da merkezden atanan üst düzey memurların bulunduğunu görmekteyiz. Farklı unvanlarda, ancak görev ve yetkilerinin sınırlarını her zaman tam olarak saptayamadığımız bu görevlilerle ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Hititlerin iyi düzenlenmiş bir yönetim örgütüne ve bu örgütte görev alan yine iyi yetiştirilmiş kadrolara sahip oldukları anlaşılmakla beraber, ne yazık ki bu yönetim örgütünün ve onun nasıl işlediğinin ayrıntılarını öğrenebileceğimiz yeterli sayıda ve içerikte belge yoktur[45].

Kısa bir süre sonra, yönetimdeki Kusarsa kralları Hattuşu başkent yaptılar[46]. Hitit kökenli bu krallar döneminde, Hitit dili Orta Anadolu'ya yerleşti. Kentin Hitit öncesi adı olan Hattuş, Hititçe'de Hattuşa'ya çevrildi ve burada oturmaya başlayan ilk

[42] Özgüç 2002, 402.
[43] Aktüre 1997, 136.
[44] Yiğit 2004, 221.
[45] Yiğit 2004, 221.
[46] Aktüre 1997, 136.

Hitit kralı da, "Hattuşalı" anlamına gelen "Hattuşili" adını aldı.[47] Hititler, I. Hattuşili döneminden başlayarak oldukça yayılmacı bir politika izlediler ve M.Ö. 14. yy'a gelindiğinde, çok geniş bir alanın denetimini ele geçirdiler. Kuşkusuz bu politikayı belirleyen temel etmen, bölgeler arası uzun mesafe ticaret yolları denetim altında tutmaktır[48].

Hititler, siyasal ve ekonomik nedenlerle Güneydoğu Anadolu ve Suriye yönünde dış politikalarının temel çizgisini belirlemişlerdir. Söz konusu bölgenin coğrafi konumu, Hititlerin burası ile ilgilenmelerinde önemli etkenlerden biridir. M.Ö. 2. binyılın en önemli siyasal ve kültürel merkezleri Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'ydu. Bu üç bölgenin arasında yer alıyor olması dolayısıyla Güneydoğu Anadolu ve Suriye, Anadolu'daki güçlerin Mezopotamya ve Mısır'la olan ilişkilerinde geçmek zorunda oldukları, güçlü oldukları dönemlerde ellerinde bulundurmayı arzuladıkları yerdi[49]. Eski Krallık ve Orta Krallık dönemlerinde Anadolu da kurdukları siyasi gücü Anadolu dışında da elde etmek için, Kuzey Suriye'ye de seferler düzenlemişler fakat seferlerde başarılı olmalarına rağmen, ülke içinde yaşanan kargaşa ve taht kavgalarından dolayı bölgede tutunamamışlardır. Boğazköy'de bulunmuş olan Hititçe Anitta Metni'nde[50], Kuššara kralı Pithana'nın oğlu Anitta, babasının Neša şehrini bir gece baskını ile ele geçirdiğinden, fakat şehrin halkına kötü muamele yapılmadığından bahsetmektedir. Metnin devamında Anitta, kendi icraatlarını anlatmakta ve birçok doğu şehirlerini zaptettiğinden söz etmektedir. Ayrıca, metinde Anitta, Hattuš kralı Biušti'yi de mağlup ettiğini söylemekte ve "Bundan sonra kim kral olursa, Hattuš şehrini tekrar iskân ederse, onu Göğün Fırtına tanrısı kahretsin!''demektedir[51]. Bu metin içeriği bakımından da önemlidir, çünkü Anadolu'daki şehir devletlerini anlatmaktadır.

M.Ö. II. binyılın baslarında Kızılırmak kavsi içinde kurulan Hitit Devleti, çok geçmeden Anadolu'da sağlam bir siyasi birlik kurmayı başarmıştır. Kuruluşunu tamamlamış ve Anadolu içinde merkezi otoriteyi sağlamlaştırmış olan Hitit Devleti için artık en büyük amaç, Mezopotamya ve Suriye bölgesinde Hitit siyasi ve askeri üstünlüğünü kurmaktı[52].

[47] Bittel 1972, 8.
[48] Aktüre 1997, 136.
[49] Yiğit 2005, 66-67.
[50] Neu 1974, Laroche 1971: 2'de, Anitta Metni ile ilgili bibliyografya vermiştir.
[51] Kınal 1987, 66–67.
[52] Macqueen 2001, 58.

Hitit devleti, üç tarafı denizlerle çevrili Anadolu yarımadasının ortasında yer aldığı halde, bir kara devleti özelliği gösteriyor, denizlerden yararlanabilecek ulaşım tekniklerini bilmiyordu. Bunun sonucu olarak, askeri ve ticari her türlü ulaşım karayolu ile yapılıyordu.

Aynı dönemde Mezopotamya'da ve Mısır'da, genelde nehirler üzerinde suyolu taşımacılığı yapılamaktaydı. Hitit tarihinin en parlak dönemlerinde bile liman olanakları çok uygun olan batı ve Güney Anadolu sahilleri gelişememiş, buna karşın Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'yu birbirine bağlayan karayollarının kavşak noktası olan kuzey Suriye M.Ö. 13 yy.'ın ikinci yarısında, o dönemin en büyük devletleri olan Mısır, Hitit, Babil ve Asur için elde edilmesi gereken bir siyasal ve ekonomik hedef haline gelmişti[53]. Bu nedenle de, Asur ticaret kolonileri döneminde çok işlek bir yol olan Kaniş Asur yolunun, Hitit döneminde de kullanıldığında, kesin gözüyle bakılabilir. Bu yol, başkent Hattuşa'dan başlıyor, Kaniş (Kültepe) – Tegarama (Gürün – Darende) – Melit (Malatya) – Samusat (Samsat) üzerinden Urşu'ya (Urfa) varıyor, burada ikiye ayrılarak, bir kolu batıya, Kargamış (Cerablus) ve Halpa'ya (Halep), diğeri ise Nisibin (Nusaybin) üzerinden Asur ve Babil'e ulaşıyordu. Bu varsayımın temel dayanağı, bu kentlerin hepsinde Hitit dönemiyle ilgili yapıtlar bulunmuş olmasıdır. Anadolu'yu kuzey Suriye'ye bağlayan bir diğer yolda Gülek boğazı üzerinden Halep ve Kadeş'e bağlanan yol olmalıdır[54].

Anadolu, Mezopotamya ve Mısır Medeniyetlerinin ortasında bulunan, ticaret yollarının kesişme noktası olan ve zengin medeniyetlere ev sahipliği yapan Suriye, kuruluş yıllarından beri Hititlerin asıl hedefi olarak karsımıza çıkmaktadır. Nitekim burada bulunan Devletlerin zenginliği ve kazanılacak olan ganimetler, Hititlerin fazlasıyla ilgisini çekmektedir.

Suriye ve Yukarı Mezopotamya Bölgesi, kuru tarım yapılan alanlarıyla, Asi nehrinin suladığı verimli düzlük arazisiyle ve önemli kara ve deniz yollarıyla M.Ö. 12. binyıl başlarından itibaren, Ön Asya ve Orta Akdeniz bölgelerinin birbirleriyle buluşup temas ettikleri bir konumda bulunmaktadır. Hitit İmparatorluğunun kuruluşundan itibaren yukarıda da anlatılan özelliklerinden dolayı Mezepotamya ve Suriye üzerine bir çok sefer düzenlenmiştir fakat bu bölgeler üzerindeki hedefine, I. Šuppiluliuma döneminde ulaşılmıştır.

[53] Akurgal 1988, 91.
[54] Kınal 1991, 168-169.

Hitit yönetim sisteminin tek merkezli federatif yapısı nedeniyle, gerek tarımdan, gerekse madencilik gibi tarım dışı ekonomik faaliyetlerden elde edilen artık ürünün, vergiye bağlanan devletlerden gelen ve savaşlardan elde edilen ganimetlerin toplandığı yer olarak, başkent Hattuşa, kendi ürettiği sınırlı ürün kapasitesinin çok üzerinde bir nüfusu barındırabilecek potansiyele sahipti. Kentin, başkent olduktan sonra zaman içinde gösterdiği hızlı büyüme sürecini bu çerçeve içine oturtmak gerekir[55].

Hititlerin tarihinde, M.Ö. 1660-1460 dönemine "Eski Krallık" dönemi, M.Ö. 1460-1190 dönemine ise "İmparatorluk" dönemi denilmektedir. Hattuşa, gerek Eski Krallık gerekse İmparatorluk dönemlerinde, başkent olarak işlevini sürdürmüştür[56]. Hitit devlet arşivlerinde bulunan çok sayıdaki çivi yazılı tablette, çeşitli konulara değinilmesine rağmen, başkentin 400 yıllık tarihini aydınlatacak çok az bilgi elde edilmiştir. Kazılarda ortaya çıkarılan bir belgede, M.Ö. 1600-1570 yallarında Hitit kralı olan I. Hantili şöyle demektedir: "Hatti ülkesinde hiç kimse kentlerde sur inşa etmemişti. Ben, Hantili, bütün ülkede duvarlarla korunmuş kentler yaptım ve Hattuşa kentini de duvarlarla çevirdim."[57] Bu söz, kentin varolan surlarının onarılması, veya genişletilmesi anlamında kullanılmış olmalıdır. Çünkü, Hantili'den çok önce, M.Ö. 1660-1630 yılları arasında krallık yapan I. Hattuşili'nin, savunma sistemi olmayan bir kentte oturmuş olması, zayıf bir olasılıktır[58].

Tüccarlara gelince, Hitit kanunlarında ticaret ile igili maddelerin az olduğu dikkate alınırsa, belgelerde adı geçen Babil, Amurru, Ugarit, Arzava ve Pala ülkeleriyle ticaret yapan tüccarların küçük bir grup olduğu düşünülebilir[59]. Ticaretin niteliği gereği, bu tüccar tipi, daha çok gezgin tüccar tanımına uymaktadır[60].

Yapılan son araştırmalar göstermiştir ki, Hititlerin Batı Anadolu ile olan ticaret ilişkileri, bugüne kadar varolduğu düşünülenden çok daha azdır. Arkeolojik kazılarda, Yunanistan'dan Rodos'a kadarki alanda bulunan doğu kökenli malların, ancak %1'i Hitit kökenlidir. Aynı şekilde, Hititlerin yerleştiği alanda da, Minos ve Miken kökenli eşyalar, yok denecek kadar azdır. Bu duruma neden olan etmenler arasında, karşılıklı ticaret için bir gereksinme olmaması, ticarete konu olan malların dayanaksız mallar olması, bir ekonomik ambargo veya bütün bunların bileşimi sayılabilir[61]. Buna karşılık, daha önce

[55] Aktüre 1997, 145.
[56] Akurgal 1988, 516.
[57] Aktüre 1997, 145.
[58] Bittel 1972, 9.
[59] Aktüre 1997, 149.
[60] Gurney 1965, 26.
[61] Cline 1991, 140.

de değindiğimiz gibi Kuzey Suriye'deki kentler ve Mezopotamya ile ilişkiler ise oldukça yoğundur. Bazı metinlerde, Hitit ülkesinden Babil'e gönderilen işlenmiş mallar arasında, bakır ve bronzdan kılıç, balta, ok, yay gibi silahlarla araba tekerleği, kalkan, kemer ve kumaşlar vardır. Bu veriler ışığında, sosyal tabakalaşmada, toplumun kendi gereksinimlerini karşılamanın yanı sıra dış ülkelere işlenmiş mal gönderecek nitelikte üretim yapan bir zanaatkarlar kesiminin varlığından şüphe edilemez[62].

I. Šuppiluliuma döneminde diplomatik yollarla, Yukarı Kızılırmak'tan, Fırat'a kadar bir sınır hattı oluşturulabilmiştir. Bu hattın gerisinde de tampon bölge olarak kullanılan, merkezi Šamuha olan Yukarı Ülke yer almaktaydı. Yukarı Ülke stratejik açıdan oldukça önemliydi. Yukarı Ülke'nin düşman tarafından ele geçirilmesi durumunda, Hitit Devleti için Kuzey Suriye'ye giden önemli yollardan biri olan, Sivas'tan Malatya'ya giden yol, tehlikeye düserdi[63]. I. Muršili döneminden, I. Šuppiluliuma dönemine kadar Kuzey Suriye'ye gitmek için bu güzergâh kullanılıyordu. Bir başka önemli güzergah ise, Kaneš'ten81 başlayıp, Kilikya Kapıları üzerinden (Gülek Bogazı), Kilikya Ovasına, buradan Karaman'ın güney yaylasından Silifke'ye oradan da kıyı boyunca Mersin, Tarsus ve Adana'ya ilerleyen yoldu[64]. Bu bölgede kurulan Kizzuwatna Ülkesi, Mitanni ve Hitit arasında tampon bir ülke olmasının yanı sıra zaman zaman taraf değiştirerek Mitanni'nin veya Hitit Ülkesi'nin yanında yer almaktaydı. I. Šuppiluliuma zamanında Kizzuwatna ile kurulan dostane ilişkiler sayesinde Kuzey Suriye'ye giden bu güzergah yeniden kullanılabilir duruma geçti[65].

Hitit Devleti'nin güneyinde Aşağı Ülke (Konya ovasının batı kenarı) yer almaktaydı. Bu hattın gerisinde ise Arzawa Memleketleri yer almaktaydı. Yine Arzawa Bölgesi'nin kuzeyinde Marmara Denizi ve Troya'ya giden yol üzerinde tahmini olarak, Ahhiyawa ve Wiluša gibi devletler varlığını sürdürmekteydi. Bu yolun kuzeyinde ise Hulana Nehri Ülkesi, Pala ve Tummana Ülkeleri yer almaktaydı. Hitit Devleti bu ülkeleri daha kuzeyde bulunan Kaškalı düşmana karşı kalkan bölge olarak kullanma politikası güdüyordu. Hitit Devleti'nin güneydoğusunda ise Fırat Nehri'nin Malatya ovası karsısına düşen yakasında Išuwa toprakları yer almaktaydı. Bu bölge, Hitit ve Mitanni arasında sürekli bir çekimse konusuydu. Hititler için stratejik açıdan büyük

[62] Aktüre 1997, 149.
[63] Murat 1998, 175 vd.
[64] Macqueen 2001, 59.
[65] Kınal 1998, 102.

önem taşıyan bu bölge, I. Šuppiluliuma döneminde, Hitit hâkimiyetine geçti ve güneydoğu sınırları güvence altına alındı[66].

Basra körfezi ile Akdeniz kıyıları arasında kalan bölge, Mezopotamya ve Suriye bölgelerini içine almaktadır. Bu bölge içersinde yer alan ve I. Šuppiluliuma'nın stratejik yayılmasında; Mezopotamya bölgesinde, önemli siyasi bir güç olan Mitanni Ülkesi, "Verimli Hilal" olarak adlandırılan Dicle'nin doğu kollarından olan Büyük Zab Suyu ile Kuzey Suriye'nin Akdeniz kıyıları arasında kalan bölgede bulunmaktaydı[67]. Mitanni'nin ele geçirilmesi ile Mezopotamya ve Suriye'de Mitanni'ye baglı olan yerel krallıklar olan Nuhašše, Halap, Mukiš, Niya, Ugarit, Tunip, Qatna, Kinza, Amurru ve Kargamıš gibi devletler, Hitit hakimiyetine geçecek, bu da Hitit Devleti'nin bölgedeki üstünlüğünü kesinleştirecekti. Mitanni, aynı zamanda giderek güçlenmekte olan Asur Devleti ile Hitit arasında tampon bir devlet görevi görecektir. Bu yerel krallıklar içersinde Amurru ve Kargamıš konumları itibarıyla Hitit için ayrı önemi olan krallıklardı. Lübnan'ın kuzeyinde yer alan Amurru Ülkesi, Mısır sınırında yer aldığı için Hititlere göre ele geçirilmesi gerekli yerlerden biriydi. Nitekim bu ülke uzun yıllar Mısır ve Hitit arasında tampon bir devlet olarak karsımıza çıkacaktır. Kargamıš Krallığı ise, Kuzey Suriye ile Anadolu'daki yolların kesişme noktasında, Fırat kıyısında bugünkü Cerablus tren istasyonunun yakınında bulunmaktadır[68]. Bu krallığın ele geçirilmesi ile Kuzey Suriye'de bulunan birçok yerel devlet çok daha rahat kontrol edilebilecek, böylece bölgedeki Hitit üstünlüğü daha uzun ömürlü olabilecekti. Görüldüğü gibi, I. Šuppiluliuma, Anadolu'da izlediği tampon devlet uygulamasını, Suriye ve Mezopotamya üzerinde kurduğu siyasi ve askeri basarının sürekliliğini sağlamak için de devam ettirmiştir. Aynı zamanda Mitanni Devleti'nin yanı sıra Mezopotamya'da bulunan ve zaman zaman Hitit Devleti ile siyasi ve diplomatik ilişkileri bulunan Babil, Asur ve güneyde Lübnan dağlarının ardında yer alan Mısır Devleti, Hititlerin bölge üzerindeki hakimiyetlerinin zaman zaman sekteye uğramasına neden olacaktır. Bununla birlikte, rekabetin en üst safhaya ulaştığı bu Amarna çağında, güçlü ve zeki kralların bu bölge üzerinde farklı politikalar uyguladıkları ve bölgenin hakimiyeti için bir nevi satranç oynadıkları gözlenmekte ve bu önemli bölgenin, farklı zamanlarda, farklı güçler tarafından el değiştirdiği, günümüze kadar ulaşan belgelerden tespit edilmektedir. Önasya'nın politik kaderini derinden etkileyen bir konumda olan bu bölgenin uzun bir

[66] Kınal 1998, 103 vd.
[67] Klengel 2002, 415.
[68] Dinçol 2004, 51.

süre Hitit yönetimine geçmesi Hitit Devleti'nin de kaderini değiştirecektir. Fakat Devleti imparatorluk seviyesine yükselten bu coğrafya, daha sonra imparatorluğun çöküşünü hazırlayan etmenlerden biri olarak da karşımıza çıkacaktır[69].

Hitit İmparatorluğu'nun M.Ö. 1200'den kısa bir süre sonra yıkıldı fakat yıkılma nedeni tam olarak anlaşılamadı. Hitit kaynaklarında, imparatorluğun yıkılma nedenleri ile ilgili bilgi verilmemektedir. Hitit İmparatorluğu'nda, idarî ve sosyal yapılardaki bozulmaların dışında, imparatorluğun çöküşünde, Mısır kaynaklarının verdiği bilgilere göre, Suriye kıyılarında gözüken "deniz kavimlerinin" etkisi olduğu düşünülmektedir[70].

Bir kent-devletleri federasyonu olan Hitit İmparatorluğu, M.Ö. 1800-1200 yılları arasında, 600 yıl gibi çok uzun bir süre, yaklaşık 300,000 km^2'lik, geniş bir alanı yönetim altında tuttuktan sonra bir dış etmenle, çok kısa bir süre içinde dağıldı. Alişar, Alaca Hoyük, Hattuşa gibi Hitit İmparatorluğu'nun önemli kentlerinde yapılan arkeolojik kazılarda M.Ö. 12. yy.'a ait kültür tabakaları üzerinde kalın bir kül tabakası görülmesi, bu tarihlerde, batıdan gelen bazı kavimlerin, Anadolu'nun o dönemde varolan kentlerini yakıp yıktıktan sonra Suriye yönünde yollarına devam ettiklerini kanıtlıyor. Bu göçler hakkında, Mısır'da bulunan bazı yazılı belgeler, bilgi vermektedir. M.Ö. 1220'lere tarihlenen bir belgede Hitit ülkesinin barış içinde olduğu ifade edilirken, II. Ramses'e (M.Ö. 1205-1174) ait bir kitabede, "deniz kavimleri"nin saldırılarından bahsedilerek, "Hatti ülkesi bunlara karşı duramadı. Kadeş, Kargamış, Arzava ve Alasya (Kıbrıs) yakılıp yıkıldı. Bunlar Amurri (Mısır'da) ülkesi civarında toplandılar ve buranın halkını bütünüyle yok ettiler" denilmektedir[71]. "Deniz Kavimleri'nin" birden bire M.Ö. 12. yy.'da ortaya çıkmasını düşünmek yanlış olur. Deniz Kavimleri daha M.Ö. 13. yy.'ın sonlarında, III. Ramses'in öncülü Merneptah zamanında Mısır'a saldırmışlardı. II. Ramses ordusunun özel askeri birlikleri M.Ö. 13. yy. başlarında esir düşmüş Şardana Savaşçıları'ndan oluşturulmuştu. Daha erken doneme tarihlenen Amarna Mektupları'nda (M.Ö. 1340-1330) Şardanlar'in paralı asker olarak Ugarit ve Byblos Sarayları'nda çalıştığından söz edilir[72].

M.Ö. 12. yy'da, yalnız Anadolu'yu değil, bütün Doğu Akdeniz havzasını kapsayan büyük bir kavimler göçü meydana gelmiştir. Bu kitlesel göçün izleri, İtalya'da,

[69] Klengel 1965, 14.
[70] Klengel 2002, 418.
[71] Aktüre 1997, 165.
[72] Eder 2006, 279.

Yunanistan'da ve Ege Adaları'nda da, Anadolu'da olduğu gibi eski kent kalıntılarının M.Ö. 12. yy.'la rastlayan tabakalarında görülen büyük bir yangın iziyle kanıtlanmıştır. Ege göçlerinin birdenbire ortaya çıkmadığı, M.Ö. 15. yy da başladığı, ancak en yoğun döneminin M.Ö. 12. yy.'ın ilk çeyreğinde yaşandığı, hem Mısır, hem de Assur yazılı kaynaklarından anlaşılmıştır[73]. Bu tarihte, büyük dalgalar halinde Anadolu'yu talan etmeye başlayan güneydoğu Avrupa kavimleri, uzun yıllar boyunca, Anadolu yarımadasında bir yerden ötekine göç; etmişler, bu yüzden de, hiçbir yerde yoğun bir kalıntı bırakmamışlardır. Hattuşa'nın bu göçebe kavimler tarafından talan edilmesi, M.Ö. 1180 yıllarında oldu. Bu tarihten M.Ö. 1750 yıllarına kadar geçen süre içinde kentin tarihine ilişkin herhangi bir belge bulunamadığı gibi, Hitit yazısının da, bu dönemde, Orta Anadolu'da unutulduğu anlaşılıyor. Aynı olgu, diğer Hitit yerleşmeleri için de geçerlidir. Bu nedenle, Hititler ile, M.Ö.. 1750 yıllarında, Orta Anadolu'da bir krallık kuran Phrygler arasında, kent kültürünün sürekliliği açısından bir boşluğun bulunduğu, Orta Anadolu'da, özellikle Kızılırmak'ın çizdiği yay içinde kalan yörelerin yaklaşık 400 yıl boyunca terk edilmiş durumda kaldığı, ya da göçebe kavimlerin burada bulunan kentleri talan ettikten sonra, sürekli oturmayıp ilkel, yarı göçebe bir yaşam sürdürdükleri varsayılmaktadır[74].

Anadolu' da Bronz Çağı, M.Ö. 1200 yıllarında, bir göç dalgası sonucunda Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasıyla sona erdi[75].

3.2 - Mitanni

Eski Hitit Krallığın yaklaşık yarım yy. süren parlak döneminden sonra Hitit devleti gücünü yitirmiş, Anadolu'nun güneydoğusundaki egemenliği büyük ölçüde zayıflamış ve bu durum, Asya'lı bir kavim olan Hurri'lerin, yukarı Fırat ile onun kolu olan Habur ırmagının oluşturduğu üçgen biçimli topraklar üzerinde Mitanni Krallık Devleti'nin kurmalarını sağlamıştır. (M.Ö. 1460-50) bu tarihten sonra Önasya'nın Mısır Devleti'nden sonra ikinci büyük poltik ve askeri gücü olmuştur[76].

M.Ö. 1500-1250 yılları arasında Hurri'ler tarafından kuzey Suriye'de kurulmuştur. Önasya'nın siyasi tablosunda Hitit İmparatorluğu, Mısır ve Mezopotamya arasındaki topraklara konumlanan Mitanni Devleti, 1500 yıllarından 14. yy.'ın ortalarına kadar bağımsız; 13. yy.'ın ortalarına kadar da sırasıyla Hitit ve Orta Assur

[73] Aktüre 1997, 165.
[74] Akurgal 1988, 139.
[75] Aktüre 1997, 185.
[76] Darga 1992, 15.

krallıklarına bağlı olarak varlığını sürdürmüştür. Devletin başkenti, Habur Nehri'nin kaynak bölgesi civarında olduğu anlaşılan, ancak yeri henüz bulunamamış olan Waşşukani adlı kentti güçlü olduğu dönemlerde Hurri-Mitanni Devleti'nin sınırları, doğuda Assur ülkesini de kapsayacak biçimde Zagros Dağları, batıda Akdeniz kıyıları, kuzeyde Toroslar ve belki de Elazığ-Malatya bölgesine kadar uzanmaktaydı. Mitanni kültürü, özellikle Mezopotamya ve Eski Suriye kültürlerini de içine alan derleme bir kültürdür. Krallığın güçlü olduğu M.Ö. 15 ve 14. yy.'ın ilk yarısında Doğu Akdeniz kıyıları ve Mısır ile yoğun bir ticari ilişki kurulmuş ve bu durum kültürel etkilerin sınırını genişletmiştir. Devleti yöneten Mitannili kralların Hint-Avrupa kökenli, halkın büyük bölümünün Hurrili olmasına karşın, bu dönemde belgeler çiviyazısıyla Akkadca olarak yazılmaktaydı.

Hurriler, M.Ö. 2000 yıllarından itibaren, kuzeyde Kafkaslar'dan güneyde Suriye ve Yukarı Mezopotamya'ya, batıda Toroslar'dan, doğuda İran'daki Zagros Dağları'nın ötesindeki Urmiye Gölü'ne kadar uzanan oldukça geniş bir coğrafik alana yerleşmişlerdi. Ancak, bu tarihlerde henüz siyâsi bir teşekkül oluşturmamışlardı. Hurri, Babilcede "Mağara" demektir. Urfa bölgesinde birçok mağaranın bulunduğu ve Hurri kentinin de bugünkü Urfa'nın yerinde bulunduğu tahmin edilir. Ancak bu bilgi henüz teyit edilememiştir. Bölgede Hurriler'e ait herhangi bir tablet ya da sanat eseri bulunmamış olması dikkat çekicidir. Bunun sebebinin de arkeolojik kazıların Urfa'nın güney veya güneydoğusunda değil de kuzeyinde yapılmasına bağlıyoruz. Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesindeki bazı beyliklerde etkin olduğu gözlenen Huri unsuru Önasya'daki en belirgin siyasal varlıkları olarak tanımlanabilecek Mitanni Devleti'nin içinde yer almıştır[77]. M.Ö. 1800 yıllarında başkent Hattuşaş (Boğazköy) olmak üzere Anadolu'da bir devlet kuran Hititler, ekonomik güçlerini arttırmak ve daha geniş topraklara sahip olmak amacıyla Kuzey Suriye'ye seferler düzenlemişler. Ancak daha çok Hatay bölgesine yapılan bu seferlerde bölge ahalisi Hurriler'le karşılaşmamışlardır. Hitit Kralı I. Hattuşili (saltanatı M.Ö. 1660-1630) Kuzey Suriye'ye yönelik son askeri harekâtı esnasında Kargamış ve Halpa'yı (Halep) ele geçirmeye çalışırken, Hurriler'in adı geçen kentleri savunma yönünden desteklemesi sonucu başarısızlığa uğrayarak, geri çekilmek zorunda kalır. Bu başarısızlığın sebebi; Hurriler'in sahip olduğu atlı arabalardır. Henüz savaşlarda atlı araba kullanmayan

[77] Yiğit 2004, 56.

civardaki topluluklar, Hurriler'in atlarla süratli bir şekilde hücumları karşısında oldukça şaşırırlar.

I. Hattuşili'nin yerine geçen oğlu I. Murşili (Saltanatı M.Ö. 1630-1600) Kuzey Suriye'deki yayılma siyasetinin ilk hedefi olarak, önce Halep'i ele geçirir. Bu arada Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Hurri prensleri bu süper güce karşı koyamayıp geri çekilirler. Halep'ten sonra Suriye'deki Mari krallıklarını da ortadan kaldıran I. Murşili'ye artık Babil yolu görünür. M.Ö. 1605 yılında Fırat'ı izleyerek güneye iner ve Babil önlerine ulaşır. Bölgeden oldukça uzakta cereyan eden ve Mezopotomya tarihinin seyrini değiştiren bu olay sonucunda, muhteşem kent zapt ve yağma edilerek alınan ganimetlerle Anadolu'ya dönülür. I. Murşili'nin M.Ö. 1600 yılında öldürülmesi üzerine Hitit Krallığı'nın bocalama dönemine girdiği görülür. Tahta geçen I. Hantili (saltanatı M.Ö. 1600-1570) yeni askeri seferler düzenleyerek Kuzey Suriye'deki Hitit etki alanını elde tutmaya çalışırsa da bunda başarılı olamaz. Hurriler Anadolu'ya girerler ve kendi etkilerini arttırarak güçlenirler, Hitit sarayını basarak Kraliçe Harapşili ile birkaç prensi de öldürürler. Bu felâkete bağlı olarak, Hitit ülkesinde kavgalar ve kargaşalar uzun süre devam eder. Yaklaşık M.Ö. 1500-1450 yıllarında Hurriler, biri Hurri diğeri Mitanni adında iki konfederasyona ayrılırlar. Mitanniler tarafından yazılmış bir tablete henüz rastlanmamıştır. Ancak komşu ülkelere ait arşivlerde XV. yy.'dan itibaren bunların güç ve hırslarını anlatan belgeler bulunmuştur. Kerkük tabletlerinde kendileri tarafından "Maiteni" şeklinde, Mısır belgelerinde ise "Mitan" ve "Mitanni" adlarıyla bahsedilmektedir. Mitanni ülkesine Mısırlılar ve Suriyeliler "Naharina (İki nehir arası), Asurlular ise "Hanigalbat" adını veriyorlardı.

Hurrilerin siyasal anlamda varlıklarının M.Ö. 2. binyılın sonlarına doğru gözden kaybolduğu izlenirken uygarlıktaki etkileri devam etmiştir[78].

"Bereketli Hilal" bölgesinde kurulan Mitanni Krallığı, bugünkü Ceylanpınar civarında bulunduğu sanılan Vaşşuganni kentini başkent yapar. Mitanni Krallığı daha sonra Hurri Krallığı aleyhine güçlenerek gelişir ve M.Ö. XIV. yy.'ın sonlarında, tamamiyle onun yerine geçer. Bu arada Kargamış, Harran, Urfa, Halep ve Antakya gibi kentler Mitanni hâkimiyetine girerler. Mitanniler ülkesi, o dönemin dünya siyaseti bakımından çok önemli stratejik bir bölge idi. Mezopotamya'dan Karadeniz'e, Akdeniz'e, Mısır'a ve buralardan yine Mezopotamya'ya giden yollar Mitanniler

[78] Yiğit 2004, 56.

ülkesinden geçiyordu. Bu coğrafik durum Önasya'da Mitanniler'e büyük bir üstünlük kazandırmıştır. Mitanniler, daha sonra bu avantajı kullanıp, Mısır ve Hitit krallıkları arasında üçüncü bir güç durumuna gelmiştir. Mitanniler, Mısırlılar'a karşı koyabilmek ve Suriye-Filistin hâkimiyetini Firavunlara kaptırmamak için civardaki küçük prenslikleri idâreleri altına alarak büyük bir ordu ile Mısır Firavunu III. Tutmes'in (saltanatı M.Ö. 1490-1436) ordularını Megiddo'da durdurmayı başarırlar. Ancak Mitanniler'in bu başarılarının ömrü, Mısır'ın güçlü orduları karşısında pek de uzun sürmez. III. Tutmes M.Ö. 1477'de ordularıyla Mitanniler üzerine yürüyerek uzun ve kanlı savaşlardan sonra Kadeş'i ele geçirir; sonra da Fırat boylarına kadar ilerleyerek M.Ö. 1473'de Kuzey Suriye'yi kısa bir süre denetimi altına alır. Mitanni büyükleri olan Mariannular, bu kanlı savaşlar esnasında mağaralara kaçarlar. İşgal altındaki Mitanni kentlerinde, çıkan isyânlardan dolayı Firavun bunları birkaç kez bastırmak zorunda kalır. Böylece Kuzey Suriye ve tabiatıyla bölgemiz, kısmen Mısır etkisinde kalır ve bu durum Mitanni Kralı Sauşşatar'ın (saltanatı M.Ö. 1440-1410) M.Ö. 1435'te Kuzey Suriye'yi tümüyle ele geçirmesine kadar devam eder. M.Ö. 1453 yılında Firavun'un Fırat'ı geçerek, Mitanni başkenti Vaşşuganni'yi tehdit etmesi üzerine, Sauşşatar'ın onunla Suriye ve Filistin'de Firavun'un hâkimiyetini ve her sene belirli bir vergi vermeyi kabul etmek suretiyle bir anlaşma yapmış olduğu görülür. Bu olay Mitanniler'in düşmanı olan Hititler'i oldukça sevindirir ve II. Tuthaliya'nın (saltanatı M.Ö. 1460-1440) Firavun'u tebrik edip, ona hediyeler ve elçiler göndermesine sebep olur. Mitanni Kralı Sauşşatar, Firavun'un bölgeden uzaklaşmasını fırsat bilerek, ülkesinin yaralarını sarmak ve ekonomik yönden ayakta durmasını sağlamak için bütün gücüyle çalışır. M.Ö. 1435'de Harran üzerinden geçerek, herhalde bu sıralarda Mitanniler ile Subarular'ın arası açılmış olmalı ki, Subarular ülkesine yürür ve burayı ele geçirir. Subarular ülkesini ele geçiren Sauşşatar, zaman geçirmeden Assur üzerine yürür ve kenti ele geçirir. Assur prensliğinden I. Assurrabi ve II. Assurnirari'nin bulunduğu bu zamanda Assur, Kas krallarının etkisinden kurtulur, ancak bu kez de Mitanniler'e tabi olmak zorunda kalır. Sauşşatar, Assur kentinden birçok kıymetli eşyalarla birlikte bir altın kapıyı da ganimet olarak başkenti Vaşşuganni'ye götürür. Sauşşatar'ın bu başarılı faaliyetinden sonra, Mitanniler'in doğu sınırları Zağros Dağları'na kadar genişler. Kuzey Suriye'deki eski denetim alanları olan Halep ve Kadeş bölgeleri de tekrar Mitanni hâkimiyetine girer. Biraz rahatlama dönemine girmiş olan Mitanni Krallığının karşısına tehdit olarak, bu kez de Hitit Krallığı çıkar. Nitekim uzun zamanlar kendi hallerinde yaşayan Hititler tekrar güçlenmişler ve sınırlarından taşıp

Önasya'ya hakim olma emellerini gerçekleştirmeye başlamışlardı. Bir ara Kral II. Tuthaliya Kuzey Suriye'ye yürümüş ve Halep'i zaptetmişti. Güneye doğru genişleyen Hitit akınları, Firavunların Suriye ve Filistin'deki sınırlarını yıkabilirdi. Sauşşatar da bu yeni ve tehlikeli durum karşısında Firavun'la birleşme gereğini duyuyordu. Ayrıca Mitanniler'in doğu ve güneydoğu sınırları da pek güvenilir görünmüyordu. Bu arada Assurlular intikam savaşlarına hazırlanıyorlardı. Bütün bu tehlike ve tehditler karşısında güçlü bir müttefike ihtiyaç duyan Mitanni kralı, Firavun II. Amenofis'e (saltanatı M.Ö. 1436-1412) bir heyet göndererek kesin bir antlaşma, birleşme ve işbirliği yapmak isteğini bildirir. Mitanniler, M.Ö. 1411 yılında Hanigalbat'ın batısındaki Kizzuvatna (Adana ve kuzey civarı) bölgesini zaptedip, topraklarını genişletmek imkânına sahip olurlar. Mısır ile Mitanniler arasında yapılan antlaşma, sonradan bu iki hânedan arasında meydana gelen evlenmeler ve yapılan ticaret anlaşmaları ile pekiştirilir. Sauşşatar'dan sonra Mitanni tahtına geçen I. Artatama (saltanatı M.Ö. 1410-1400) Firavun IV. Tutmes ile dostluk ve barış antlaşması imzalar ve kızını Firavuna eş olarak verir. Mitanni prensesi ile evlenen Firavun, ona kraliçe ünvanını verir. Mitanni prensesi, IV. Tutmes'in yerine geçecek olan III. Amenofis'i doğurmuştur. Firavun III. ve IV. Amenofis'ler de birer Mitanni prensesi ile evleneceklerdir.

Mitanni Krallığı, Önasya'nın güçlü devletlerinden biri olmaya çalışırken, I. Artatama'dan sonra tahta geçen oğlu II. Şuttarna'nın (saltanatı M.Ö. 1400-1385) ölümünden sonra, taht varisleri arasında mücâdeleler başlar ve sonuçta, devletin arazisi varisler arasında paylaşılır. II. Artatama, ülkenin kuzeybatı kısmını alarak burada başkenti Urfa (?) olan bağımsız bir Hurri Krallığı kurar. Güneydoğu Anadolu bölgesinde de kardeşi Artaşumara (saltanatı M.Ö. 1385-1380) Mitanni tahtına oturur.

Beş yıl sonra M.Ö. 1380'de, Uthi adlı bir isyâncı, Artaşumara'yı öldürerek Mitanni tahtına henüz çocuk olan Tuşratta'yı (saltanatı M.Ö. 1380-1350) oturtarak ülkenin idrâresini ele geçirir. Tuşratta büyüdükten sonra, Uthi'yi ortadan kaldırarak babasının tahtı üzerinde tek yetkili olarak hükmedecektir. Hurri Kralı II. Artatama, düşmanları olan Hitit Kralı I. Şuppiluliuma (saltanatı M.Ö. 1380-1345) ile birleşerek onun da yardımıyla, kardeşi Tuşratta'nın üzerine yürür. Hitit kralının Mitanni kralına haber göndermesine karşılık, kral başkenti Vaşşuganni'den çıkmaz; Hitit ordusu oraya ilerleyince, Mitanni askerleri tarafından yakılan ekinler ve kapatılan kuyular yüzünden, aç ve susuz kalarak geri çekilmek zorunda kalır (M.Ö. 1380). Tuşratta, hezimete uğrattığı Hitit ordusundan eline geçen ganimetlerden bir kısmını ve iki Hitit esirini

akrabası ve dostu olan Firavun III. Amenofis'e gönderir. İlk saldırısı başarısızlıkla sonuçlanan I. Şuppiluliuma, düşmanı olan bu ülkenin içişlerini her zaman dikkatle izlemiş ve patlak veren bazı iç kavgaları kendi lehine kullanmak istemişti. Aslında Mitanni sorunu şimdilik kolayca çözülebilecek bir sorun değildi.

I. Šuppiuliuma tahta geçtiği sırada, Dicle'nin doğu kollarından olan Büyük Zab Suyu ile Kuzey Suriye'nin Akdeniz kıyıları arasında kalan bölge Mitanni'nin kontrolü altındaydı. Dicle'den Asi nehrinin ağzına kadar olan bölge "Verimli Hilal" olarak adlandırılıyordu. Ve bu bölgeyi Mitanni ülkesi egemenliği altında tutuyordu.[79] Bu bölgenin verimliliği ve ekonomik açıdan zenginliği Hititler'in bölge üzerindeki arzularının temelini oluşturuyordu. Mitanniler, Amarna çağında çok iyi bir feodal teşkilat kurmuşlardı[80]. Fakat Hitit Devleti'nin büyüyen gücü ile bu feodal yapıya sekte vurulmuştur. Aynı zamanda yerel krallıkların güçlenmesi de merkezi otoritenin zayıflamasına olanak tanımıştır. Daha sonra Hitit ve Asur arasında sıkışıp kalan Mitanni, bir tampon devlet görevi görerek Hitit'e tabii bir yerel krallık statüsüne bürünmüştür. Bu bölgede Hitit hâkimiyetinin sağlanması için, Mitanni'nin ele geçirilmesi büyük bir zorunluluktu. Mitanni'nin içinde bulunduğu siyasi durum ve taht kavgaları ise I. Šuppiluliuma'nın harekete geçmesinde büyük etken oldu. Bu problemli dönemde Mitanni tahtında I. Artatama'nın torunu II. Šuttarna'nın oğlu Artašumara bulunuyordu. Fakat Artašumara, kraliyet ailesi üyelerinden olmayan Uthi adlı bir şahıs tarafından öldürüldü. Bu şahıs Artašumara'nın küçük kardesi II. Šuttarna'nın oğlu Tušratta'yı tahta geçirdi. Bu sırada Mitanni Krallığı'nın kuzeydoğusunda bulunan Hurri Krallığı'nı yönettiği düşünülen II. Artatama'nın ise isminin kraliyet ailesinden olup olmadığı ya da bu bölgede yönetici olarak söz sahibi olup olmadığı kesinlik kazanmamıştır. Fakat bilinen bir sey vardır ki I. Šuppiluliuma, Mitanni'nin içinde bulunduğu kriz durumundan yararlanmak için II. Artatama ile bir antlaşma yapmıştır. Aynı zamanda Yukarı Tigris bölgesinde bulunan Alše kralı ile de bir ittifak kurmuştur. Hatta Asur ile yapılan olası bir ittifak da söz konusu olabilir[81] . Fakat Alše ile kurulan ittifak I. Šuppiluliuma'nın ölümü ile fesh edilmiş olsa gerektir ki II. Muršili'nin Ugarit kralı Niqmepa ile yaptığı vassal antlaşma metninin basında Hitit ülkesinin düşmanları arasında Alše de sayılmıştır. Aynı zamanda daha önceye tarihlenen, Mattiwaza antlaşmasından da Alše ülkesinin Asur ile birleşerek Mitanni topraklarına saldırdıklarını

[79] Klengel 2002, 415.
[80] Kınal 1943, 100.
[81] Altman 2004, 82.

biliyoruz. Fakat Hitit kralı I. Šuppiluliuma'nın Artatama ve Alše kralı ile kurduğu ittifak Mitanni'nin yeni kralı Tušratta'yı oldukça kızdırmış olmalı ki Tušratta, Mitanni tahtına geçisi ile ilgili durumu Mısır firavunu III. Amenofis'e yazdığı bir mektupta Hititler'in Mitanni Bölgesine saldırmak istediklerini bildirmiş ve bunun kendisi tarafından engellenerek Hititler'i yendiğini ifade etmiştir. Hititlerden aldığı ganimetlerin bir parçasını da Mısır'a yollamıŞtır. EA 17 nolu metinde bu durum söyle anlatılmaktadır: "Düşman benim ülkeme geldiği zaman, efendim Fırtına Tanrısı onu benim insafıma bıraktı. Ve ben onu yendim. Ülkesine dönen hiç kimse olmadı. Ben şimdi sana bu mektupla birlikte Hatti ülkesinin ganimetinin bir parçası olarak bir savaş arabası, iki at, bir erkek ve bir kadın hizmetkâr yolluyorum"[82] . Tušratta aynı zamanda Hitit'e karsı Mısır gibi güçlü bir müttefik kazanmak ve her türlü yardımı alabilmek için daha önce büyük babası zamanından beri devam eden bir geleneği sürdürmüştür. EA 19 nolu metinde bahsedildiği gibi, kız kardeşi Taduhepa'yı Mısır firavununa gelin olarak göndermiştir[83]. Mısır, Mitanni Devleti güçlü olduğu müddetçe onun yanında yer almış, zayıfken ise onun düşmanları tarafından yok edilmesine göz yummuştur. III. Amenofis döneminde Mitanni- Mısır ilişkileri başarılı bir şekilde idare edilmiş fakat IV. Amenofis döneminde Mısır'da yaşanan dini reform ve kargaşadan da kaynaklı Mitanni ile olan ilişkiler sadece diplomatik yollarla sürdürülmüştür[84] . Böylelikle Mısır'ın Önasya politikası ihmal edilmiştir. Bu durum Hitit kralı I. Šuppiluliuma tarafından ustalıkla değerlendirilmiştir. Tušratta'ya karsı yenilgiden sonra I. Šuppiluliuma, ülke içinde ve dışında bir dizi önlem alır ve Büyük Suriye seferine çıkmak için hazırlıklar yapar. I. Šuppiluliuma, Nuhašše ülkesinden gelen yardım talebinin üzerine bölgeye bir askeri kuvvet gönderir, kendisi de Išuwa ülkesini Hitit sınırları içersine katar. Kral daha sonra, güneyden devam ederek Mitanni topraklarına girer, başkent Wašukanni'yi yagmalar[85]. Fakat fazla bir direnisle karsılaşmamasına rağmen neden Wašukanni'yi ele geçirmediğini bilmiyoruz. Belki de Tušratta'nın yukarıda bahsettiğimiz ve Mısır firavununa göndermiş olduğu EA 17 nolu mektupta Hitit'e karsı kazandığı zafer, I. Šuppiluliuma'nın Wašukanni'ye kadar gelip geri dönmesini açıklayabilir. Yine de Tušratta'nın bu zaferi abartarak firavuna bildirmiş olabileceğini varsayarak, konu hakkında net bir fikir bildirememekteyiz. I. Šuppiluliuma, daha sonra tekrar Fırat nehrini geçerek batıya yönelir ve Fırat nehrinden Akdeniz kıyısına kadar uzanan

[82] EA 17 ; Moran, 1987, 110 vd.
[83] EA 19 ; Moran, 1987, 113 vd.
[84] Kınal 1943, 106.
[85] Lloyd 2003, 37.

alandaki yerel krallıkları Hitit boyunduruguna alır. Güneyde de Aba ülkesine kadar uzanan toprakları sınırları içine katar. Hititler sınırlarını Lübnan'a kadar genişletirler[86]. Bu sefer sonunda sadece Mitanni'ye bağlı olan Kargamış ele geçirilememiştir[87]. Bu büyük zaferle I. Šuppiluliuma, Mitanni Krallığı'na bağlı bir çok yerel devleti topraklarına katmış ve Mitanni'nin gücünü büyük ölçüde zayıflatmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz, Byblos'lu Rib-Addi'nin Mısır firavunu III. Amenofis'e gönderdigi EA 75 nolu metinde, "Hatti kralı, Mitanni'nin bütün ülkelerini aldı" denilmektedir[88]. Bu mektup ile, I. Šuppiluliuma'nın sınırlarını Niblani (Lüblan) dağlarına kadar genişlettiği ve Mitanni topraklarını ele geçirdiği doğrulanmaktadır.

Bu esnada Mitanni Devleti'nde önemli bir gelisme meydana gelir. Mitanni tahtında yaşanan kriz sonucu, Tušratta oğlu Mattiwaza tarafından öldürülür. Fakat yaşanan bu taht kargaşasından yararlanan, II. Artatama'nın oglu III. Šuttarna olur. III. Šuttarna, Asur ve Alše ülkelerinin de yardımı ile Mitanni tahtını ele geçirir[89]. Bunun karşılığında III. Šuttarna, Mitanni sarayının hazinelerini, Asur Devletine hediye olarak verir[90]. I. Šuppiluliuma, git gide güçlenen Asur tehlikesine karsı Mitanni ülkesini tampon devlet konumunda tutmak için Babil üzerinden kaçarak I. Šuppiluliuma'ya sığınan,[91] Tušratta'nın oğlu Mattiwaza'yı başkent Wašukanni'nin basına geçirmeyi düşünmüş ve daha sonra Mattiwaza ile bir antlaşma yaparak Mitanni'yi kendisine tabii bir vassal kral haline getirmeyi planlamıştır. Mattiwaza'yı tahta oturtmak görevini oğlu Piyašili'ye vermiştir. Çünkü Mitanni Ülkesi'nin son kralı olan Artatama'nın oglu III. Šuttarna, Wašukanni'de Asurlu savaşçılarla birlikte Hitit askerlerine karsı hazır bir şekilde bekliyordu. Piyašili ile Kargamış'ta bulusan Mattiwaza kuvvetleri ilk olarak Kargamış ile Harran yerleşimlerinin arasında olduğu tahmin edilen Irrite kentine bir elçi gönderirler. Fakat diplomatik yollardan kendi taraflarına çekmeyi başaramadıkları Irrite ve Harran bölgesi, askeri bir sefer sonucu Hitit hâkimiyeti altına alınır[92]. Daha sonra Wašukanni'ye doğru hareket eden Hitit kuvvetleri, Asur'lu ve Mitanni'li güçleri yenerek, Wašukanni' yi ele geçirirler. Bu gelişme üzerine Piyašili, Mattiwaza'yı da Mitanni tahtına oturtmustur. Aradaki bağları pekiştirmek ve akrabalık ilişkisiyle de Mitanni'yi kendisine bağlamak isteyen I. Šuppiluliuma, kızını Matiwaza'ya eş olarak

[86] Kitchen 1962, 4 vd.
[87] Bryce 1998, 176.
[88] EA 75; Moran, 1987, 253-254.
[89] Klengel 1999, 156. vd.
[90] Wilhelm 1989, 37.
[91] Karauguz 2002, 204.
[92] Klengel 1999, 155.

vermiş ve onunla bir antlaşma yapmıştır. Mitanni/Hurri egemenliği Šuppiluliuma'nın hükümdarlığına kadar, yani M.Ö. 1380/75 tarihlerine kadar sürmüştür[93].

3.3 - Mısır

Doğu Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkeler Geç Tunç Çağı'nda mal ve fikir alışverişine hizmet eden yoğun bir deniz trafiğine sahipti. Bu açıdan Mısır özel bir konuma sahiptir. Akdeniz ve Kızıl Deniz'de seyreden gemilere sahip olan Mısır, Nil Nehri üzerinde de gemi trafiği yürütmüştür. Ancak, tapınaklara adanan çıpalar Levant Bölgesi'nde ve Kıbrıs'ta da büyük gemilerle deniz seferlerinin yapıldığını kanıtlar[94]. Denizcilik, Mısırın yedi mesleki sınıfından biridir ve onların Nil nehri ve Delta boyunca gemileri kullanışlarıyla benzerliği onları doğu Akdeniz kıyıları ve Kızıl deniz boyunca açık denize çıkmaya elverişli gemiyi benzer şekilde yönetmek için beğenilecek surette uygun hale getirmeye çalışır. Mezopotamya'da olduğu gibi nehir taşkınlarını tahmin etme ihtiyacı Mısırlıların ilk astronomi çalışmalarına sebep olmuştur. Geceleri çölden yolculuk eden tüccarlar yıldızlar sayesinde gidebiliyorlardı.Böyle bir bilgi ve hüner denizde de karadan çok uzağa gidebilmek için kullanılabilirdi[95]. Yaklaşık M.Ö. 2000'de Girit bir Mısır buluşu olan yelkeni kullanmaya başlar. Ele alınan ilişkilerin ortak amacının ticaret olduğu da düşünülebilir[96].

Uluburun gemisi ile Mısır'ın Geç Tunç Çağı arasında, gemiden ele geçen bir dizi Mısır kökenli küçük buluntu nedeniyle doğal bir bağ söz konusudur. Afrika çıkışlı buluntular arasında, zamandizin açısından son derece önemli bir dayanak noktası oluşturan Nefertiti'nin altın Skarabeus'u Afrika abanoz ağacı, suaygırı dişleri ya da devekuşu yumurtaları türünden doğal ürünler ve cam külçeler yer alır. Bakır külçeler, silahlar, 'Astarte-Amuleti' türündeki diğer buluntularla Mısır, öteki uygarlıklar gibi Doğu Akdeniz'in Geç Tunç Çağı "koine"sinde pay sahibidir. Ejiptoloji Bilim'inde maddi kalıntılarının zenginliğiyle Ön plana çıkan Geç Tunç Çağı, Yeni Krallık Dönemi'nin historyagrafik evresiyle (M.Ö. 1530-1075) eşzamanlaşmaktadır. Söz konusu dönem tarihinin ve maddi kültürünün gelişimiyle ilgili yapılacak gözlemler, adı geçen geleneksel zaman dizininin yerine alternatif bir zaman dizini kurmaya katkıda bulunabilirler. Bu tür bir alternatif dizinde ikinci Ara Dönem ya da Hyksos Devri M.Ö.

[93] Darga 1992, 15.
[94] Höckmann 2006, 323.
[95] Mcgrail 2001, 17.
[96] Höckmann 2006, 323.

1480 yılına dek sürdürülür; adı geçen dönemin arkasına daha kısa bir Yeni Krallık Dönemi, yani Koloni Dönemi (M.Ö. 1480-1200) eklenir, Dendrokronoloji ve Myken Seramiği'nden yola çıkılarak, Göreceli Kronoloji Yöntemleri ile tarihlendirilen Uluburun Batığı adı geçen zaman çerçevesinin ortalarından az sonraya yerleştirilebilir. Geminin Mısır Geç Tunç Çağı kapsamındaki bu dar zaman dilimine tarihlendirilmesi uygundur[97].

M.Ö. 1500 yılına erişen bir istikrar döneminden ve ekonomik açıdan vazgeçilemeyecek konumda olan Nubya Eyaleti'nin, bir tahkimat sistemi yapılarak güvenliğinin sağlanmasının ardından vasallık (vilayet) olarak Mısır'a yeniden bağlanmasından, sonra Yeni Krallık Koloni Dönemi, Thutmosis Sülâlesi'nin yayılmacı emperyalist politikasıyla devam etmiştir. Sudan'dan Suriye'ye dek uzanan bir Mısır Sömürge imparatorluğu'nun kurulmasını sağlayan söz konusu politikanın temel koşulu kuvvetli bir ordunun oluşturulmasıydı. Böylece Cebel Barkal'da 4. Nil Şelalesi'ne (Katarakt) dek uzanan güney Nubya Di. Thutmosis tarafından Mısır İmparatorluğu'na dahil edilmiştir. Filistin topraklan uzun vadede Mısır'da bulunan bir dış ülkeler yönetim birimi ile Simyra, Kumidi, Gaza, Beth Şan gibi merkezlerdeki vasallar (valiler) ve yerel prenslerden oluşan bir ağ tarafından yönetilmektedir. Bu konuda başlangıcı Yukarı Fırat Havzası'nda yer alan Kargamış'a yaptığı bir akınla I. Thutmosis (M.Ö. 1493-1482) gerçekleştirmiştir. Burada bir sınır hattı oluşturulmuştur. III. Thutmosis (M.Ö. 1479-1426), I. Thutmosis'ten sonra kaybedilen ve Filistin'i kapsayan etki alanım yeniden kazanmış, yaptığı 16 adet ordu harekâtıyla (akınla) Mısır'ın Suriye'deki varlığını güvence altına almıştır. Kendisi 8. harekâtında Fırat'ı geçmiş ve Mitannileri yenmiştir. Böylece Suriye'ye egemen güç olan Mısır Assur'un, Babil'in, Hititler'in ve Kıbrıs'ın boyun eğdikleri, (saygı gösterdikleri) büyük bir iktidar durumuna gelmiştir. Kuzey Suriye'de üstünlük kurma sorunu II. Amenophis'in (M.Ö. 1426-1400) hükümdarlığı döneminde de süregelmiştir. Hükümdarlığı sırasında II. Amenophis merkezini Suriye'nin elinde tutabilmiş, ancak Fuat'a yaptığı bîr akın sırasında Mitanniler tarafından geri püskürtülmüştür. Yaklaşık M.Ö. 1430'larda Saustatar, Mitanni Krallığı'nın topraklarını önemli ölçüde genişletmiştir. Söz konusu hükümdar döneminde Mitanni toprakları Dicle'nin doğusundan (Nuzi, Kerkük) Kuzey Suriye'ye (Alalakh-Tell

[97] Schneider 2006, 229.

Açana) dek uzanmaktadır ve Güneydoğu Anadolu ile Ugarit Bölgesi üzerinde de hak iddia edilmektedir[98].

II Tuthalya (M.Ö. 1400-1390) yönetimindeki Büyük Hitit İmparatorluğu da Kuzey Suriye'yi hükümranlığına almaya uğraştığından, H. Amenophis'in ardılı IV. Thutmosis (M.Ö. 1400-1390) Mitanni Kralı Artatama ile bir barış antlaşması yapma yolunu seçmiştir. Bunun üzerine Kral Artatama kızlarından birisini IV Tnutmosis'e eş olarak vermiştir. Ayıca III. Amenophis ile Mitanni Kralları II. Sutarna ve aynı zamanda Babil'e I. Kurigalzu adıyla kral olan Tuşratta arasındaki ilişkilerden de bazı politik evlilikler doğmuştur. Mısır'ın hakimiyet bölgesinde III. Amenophis döneminde başka savaşları gerektirmeyen bir barış dönemine (Pax aegyptiaca) girilmiştir. Söz konusu dönem yakın bir geçmişte firavunun Malkata'daki (Kom el-Samak) sarayında ortaya çıkarılan yeni bir tören salonunda sembolik olarak betimlenmektedir. Bu tören salonundaki otuz basamağın her biri birer yatan düşman bedeni biçimindedir ve firavun bu basamaklar üzerinden yükselerek yerine ulaşır. İç sorunlar nedeniyle çalkalanan Mitanni Krallığı, M.Ö. 14. yy.'ın ikinci yansında Kuzey Suriye uğruna mücadele eden iki potansiyel politik güçten biri olan Hititler'in baskısına yenik düşer.

I. Şuppiluliuma (M.Ö. 1344-1322) Mitanni Krallığı'nın Kuzey Suriye'deki topraklarını kendi topraklarına dahil eder, ancak Asi Nehri'ne dayanan kuzey Mısır sınırını da kabul eder. Suriye'deki küçük beyliklerde çıkan bir ayaklanmayı bahane eden I. Şuppiluliuma Suriye'nin merkezine yürür. Öte yandan Ekhnaton'un hükümdarlığı sırasında iki egemen gücün arasında kalan Amurru Kralı (Prensi) Aziru Mısır'da tutuklanır ve II. Amenophis ile IV. Thutmosis zamanında da uygulandığı üzere, Filistin halkının bir kısmı ülkeden dışan sürülür. 18. Sülâlenin sonlarında Haremhab (M.Ö. 1319-1292) Suriye'ye müdahale ederek istikran sağladığında, Mısır eyaletleri kuzeyde Eleuthros Vadisi'ne dek geri çekilmiş görünmektedir. Tutankhamon'un M.Ö. 1323'de Ölümünden sonra dul eşinin planladığı üzere, Mısır'a bir Hitit Prensi hükümdar olarak yerleştirilebilse, o zamana dek erişilmemiş büyüklükte bir Mısır-Hitit İmparatorluğu meydana gelecek ve böylece Suriye'deki politik etki alanları sorunu da çözülmüş olacaktı. Mısır tahtı için öngörülen Hitit Prensi'nin ölümü ve hakimiyet bölgesi ile ilgili çatışmalar sorunu daha da çetrefil bir duruma sokmuştur. Ancak I. Şuppiluliuma ve ardılı II. Amuwanda M.Ö. 1322 ya da 1321 yıllarında veba nedeniyle ölürler. M.Ö. 13.

[98] Schneider 2006, 229.

yy.'ın ilk yansında Mısır geçici olarak Suriye'yi denetimi altına almayı başarır. M.Ö. 1274 yılında Mısır'ın Kadeş yenilgisi bir Mısır-Hitit barış dönemini başlatır. Söz konusu başlangıçtan 15 yıl sonra, M.Ö. 1259 yılında bir banş antlaşması imzalanır. II. Ramses'in tanrıya olan inancı, Kadeş Savaşının edebiyata yansımasında da vurgulandığı gibi, firavunun özel yaşamında kendisini belli etmektedir. Özel yaşamdaki bu tutum yeni bir dinsel yaklaşımda anlatım bulur (kişisel dini bütünlük). Merenptah (M.Ö. 1213-1204) açlıkla savaşan Hitit imparatorluğu'na tahıl yardımında bulunur. Mısır'ın Nubya Eyaleti'nde barış büyük ölçüde sağlanmakla birlikte, bu kez de Nil Deltasına ulaşan batı Mısır'ın sınır bölgesi Libya kabilelerine karşı savunulmak durumunda kalır. II. Ramses Dönemi'nde burada uzun bir savunma hattı oluşturulur. I. Sethos, Merenptah ve IH. Ramses Libyalıların saldırılarını geri püskürtürler. Dış kaynaklı bir tehdit nedeniyle M.Ö. 1200'ler bir son dönem ve kritik bir geçiş dönemi görünümüne bürünür. Özellikle Mısır yazılı kaynaklarından tanınan "Deniz kavimleri tarih sahnesine çıkarlar" bu kavimlerin Hitit Büyük İmparatorluğu'nun çöküşüne yol açtıkları ve Ugarit, Emar gibi kentlerle, Kıbrıs ve Myken'i yakıp yıktıkları düşünülmektedir. Bu görüşün karşıtı bir tez ise deniz kavimlerini bir neden olarak değil, Önasya devletleri'ni derinden sarsan bir bunalım devrinin dış belirtisi olarak görmeyi yeğler . Burada, olasılıkla Balkanlar ya da Anadolu'dan dalgalar halinde Doğu Akdeniz'e, hatta Mısır'a kadar yayılan ve adları sonraki dönemlerin yer ve etnik grup adlarına (ör: Sardunya, Sicilya) yansıyan halk kavimlerinin hareketleri söz konusudur [99].

Merneptah (M.Ö. 1208) ve III. Ramses (M.Ö. 1179), söz konusu kavimleri Nil Deltası ile Kuzey Filistin'de çeşitli deniz ve kara savaşlarında yener. Filistin'in Mısır garnizonlarında paralı asker olan halk gruplarının yerleşmelerinden Filistler, Nil'deki Libyalı askerlerin yerleşmesinden de M.Ö. 11. yy.'da Mısır'a egemen olan Libya Hükümdarlığı türemiştir[100].

Yeni Krallık Devri'nde erişilen Koloni Çağı ile birlikte, politik yönden ve hükmedilen topraklar açısından dışa kapalılık anlayışı biçimlenmeye başlar. İç güvenliğin pekişmesiyle birlikte nüfus sayısı artar, kapsamlı bir iskân hareketi oluşur. Büyük yerleşmelerde kutsal alanların olağanüstü yayılım boyutları özellikle dikkat çekicidir. Kutsal alanlardaki tapınaklar devlet varlığının büyük bir kısmım kendilerine ayırmışlar ve Önceden firavunun armağanı olan, ekim dikime açık devlet arazilerini de

[99] Schneider 2006, 230.
[100] Schneider 2006, 230.

tımara vermişlerdir. Bu dönemde sanat ve din tanrısal etkiyi odak noktasına alan bir anlayışa sahiptir. Din kurumları ile askeriye politik ve toplumsal etmenler olarak ön plana çıkarlar. Yeni Krallığı tanımlayıcı özellikler arasında 18. Sülâle Dönemi'nde (M.Ö. 1530-1292) dış politikada pek çok uygulamasıyla da karşılaşılan tarihsel olayların tasvir ve anlatımları yer alır; ancak tarihsel olaylar artık dinsel nedenlere dayandırılmaktadır. Devlet ekonomisi maden yataklarından elde edilen gelirler keşif gezilerinden edinilen yeni kaynaklar ve geniş bir ticaret ağı sayesinde güçlenmektedir.

I. Sethos (M.Ö. 1290-1279) Doğu Deltasında ve Hyksoslar'ın eski imparatorluk merkezinin hemen yakınında Ramesid Sülâlesi'nin yeni imparatorluk merkezi olan Ramses kentinin temelini atar. Böylece Mısır hem Akdeniz'e hem de Akdeniz Devletleri'ne doğrudan sınır oluşturan bir güç konumuna gelir[101].

Tüm iç politik güçlüklere karşın Yeni Krallık Devri politik, ekonomik ve sanatsal açıdan bir yükselme devrini temsil eder. Ticaret yoluyla gerçekleşen alışverişin sınırlarını aşan Mısır yoğun bir bilimsel oluşum ve gelişimin içine girmiştir. UIuburun Batığı'nda Mısır demonu Bes'in bir figürinin yanı sıra çıplak bir tanrıça figürini de bulunmuştur. Astarte ya da Kedeş olarak yorumlanan bu amulet figürin başka tanrıların yanı sıra Yeni Krallığın tanrı topluluğuna katılmıştı. Teknik açıdan pyroteknolojinin kullanılmaya başlanması önemli bir gelişmedir. Batığın Mısır'la ilişkili buluntuları arasında, Mısır'dan da bilinen bakır külçeler Amarna yakınında bir cam atölyesinde yapıldıkları düşünülen kobalt mavisiyle renklendirilmiş cam külçeler sayılabilir. Ayrıca at ve arabayla ifade edilen yüksek hız, ya da kumaş ve deri işlemeciliği de Mısır'la yakından ilişkilidir. Adı geçen konularla ilgili yan endüstri kolları Pira-messe/Kantir'de belgelenmiştir. Geç Tunç Çağı'nda Mısır uygarlığına yansıyan kapsamlı etkiler elit çevrenin yalnızca dış görünümünü (kullanılan mobilyalar, moda ve yaşam biçimi) değiştirmemiş, aynı zamanda kültürün çekirdeğini (edebiyat, din ve imparatorluk ideolojisi) ve toplumun yapısını da etkilemiştir. Geç Tunç Çağı Mısır'ı, Eski Mısır Uygarlığını günümüzdeki algılanışını, söz konusu uygarlığın hiçbir çağında olmadığı kadar etkilemiştir. Bunun tam karşıtı olarak da modern dünyaya ait bir takım gelenek kalıntılarının kökeni günümüzde Mısır'ın Yeni Krallık Dönemi'nde aranmaktadır[102].

[101] Schneider 2006, 234.
[102] Schneider 2006, 235.

3 . 4 - Kıbrıs

Akdeniz'in en doğusundaki ada olan Kıbrıs, Tunç ve Demir Çağlarının çok önceden başlayarak Önasyanın hareketli kültürlerinin ve halklarının yaşadığı bir ada olmuştur. Kıbrıs uluslararası mal ve kültür alışverişiyle insan göçleri konusunda etkilere açık, özümseyen ve iletici bir görev üstlenmişti. Kıbrıs'taki kültürel oluşumlar adanın coğrafi konumu çok etkilemiş, söz konusu coğrafya ana karada gelişen kültürlerden farklı, özel kültürlerin meydan gelmesine açmıştır. Ada'nın erken dönem kültür ilişkilerinden günümüze oldukça az veri ulaşmıştır. Ada'daki düzenli gelişim M.Ö. 2binin ikinci çeyreğinden itibaren jeolojik bi nedenden dolayı kökünden değişikliğe uğrar M.Ö. 15. yy.'dan itibaren sadece batı Anadolu'da değil, doğu Akdeniz'de de bir Myken yayılımından söz edebiliriz [103]. Kıbrıs'ın özellikle bakır konusundaki zenginliği ve Suriye-Filistin sahiline uzanan deniz yoları için, Lykia ve Cilicia ötesinde limanlara duyulan ihtiyaç, bu yayılımın sebebini oluşturmuş olmalıydı[104].

Ada'nın en önemli hammadde kaynağı olan ve trodos Sıradağları çevresine yayılan olağan üstü yoğunluktaki bakır yatakları işlenmeye başlandığında, Kıbrıs birkaç yy. içinde en önemli hammadde ülkesi konumuna gelmiştir. Böylece Kıbrıs bir ihracat merkezi olma dönemine geçer. Ada bu yeni rolü 2000 yıl boyunca başka bir ülkeye bırakmamıştır. Kıbrıs'ın söz konusu hammadde açısından önemini açıkça kanıtlar. Bu dönemde Ege Dünyası ile ilişkide olan Balkanlar ve Karpatların bakır açısından oynadığı rolü henüz kestirmek mümkün değildir. Batı Karadeniz kıyılarında bulunan bakır külçeler Balkan ve Karpatlar'in Akdeniz Bölgesi alışveriş ağına dahil olduğuna belirgin biçimde işaret eder. Son yıllarda Orta Avrupa'da, örneğin Oberwilfingen (Almanya)'de bir hort kapsamında, bazı külçe parçaları da ele geçmiştir. Söz konusu hort yaklaşık M.Ö. 1300'lere tarihlenir. Yapılan analizlerden bakırın kökeni tam olarak anlaşılamamıştır[105]. Kıbrıs M.Ö. 14. yy.'dan başlayarak Akdeniz Bölgesi'nin bakır gereksiniminin karşılanmasında önemli bir rol oynar. Kıbrıs'tan Sardunya Adası'na dek yayılmış olan külçelerin üzerinde yer alan kyprominoik yazı işaretleri bu durumu onaylar gözükmektedir. Madencilik zanaatı ve hazır tunç aletlerle yapılan ticaret Kıbrıs'ta M.Ö. 14. ve özellikle 13. yy. kozmopolit kentsel gelişmeye yol açan ekonomik yapılanmaya ortam hazırlamış olmalıdır[106]. Genellikle madencilik zanaatıyla ilgili

[103] Yakar 1976, 123.
[104] Yakar 1976, 123.
[105] Matthaus 2006, 343.
[106] Matthaus 2006, 343.

aletlerden oluşan yapı adakları ya da tanrılara sunulan adaklar söz konusu endüstri kolunun önemini yansıtır. Bu tür adak buluntuları madencilikle ilişkili etkinliklerin bir tanrının koruması altında gerçekleştiğine işaret eder. Kıbrıs'ın güneydoğu kıyılarında yer alan Kition'un tapınak mahallesinde metal işlikleri hemen kutsal alanın yanında kurulmuştu. Bu durum, işliklerin tapınağın yönetiminde olduğuna ve burada tanrıların koruması altında çalışıldığına işaret eder. Kıbrıs kökenli kazan altlıklarının (ayaklarının) ve kazan taşıma arabalarının üzerlerindeki kabartmalarda külçelerin adak adayanlar tarafından taşındığı görülür. Kıbrıs'ta bulunan ve öküz gönü külçe üzerinde durur vaziyette betimlenen tunç tanrı ve tanrıça heykelleri de aynı kapsama girmektedir. Söz konusu tanrı ve tanrıçalar bakırcılık ve tunç işlemeciliğinin koruyucu tanrılarını temsil eder[107].

3. 5 - Suriye

Anadolu, Mezopotamya ve Mısır Medeniyetlerinin ortasında bulunan, ticaret yollarının kesişme noktası olan ve zengin medeniyetlere ev sahipliği yapan Suriye, kuruluş yıllarından beri Hititlerin asıl hedefi olarak karsımıza çıkmaktadır. Nitekim burada bulunan Devletlerin zenginliği ve kazanılacak olan ganimetler, Hititlerin fazlasıyla ilgisini çekmektedir.

Suriye ve Yukarı Mezopotamya Bölgesi, kuru tarım yapılan alanlarıyla, Asi nehrinin suladığı verimli düzlük arazisiyle ve önemli kara ve deniz yollarıyla M.Ö. 2. bin yıl baslarından itibaren, Ön Asya ve Orta Akdeniz bölgelerinin birbirleriyle buluşup temas ettikleri bir konumda bulunmaktadır. M.Ö. 2. bine ait yazılı kaynaklarda rastlanan veriler, bu bölgede tahıl dışında bal, kumaş ve değerli tasların üretildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca metinlerde gümüş, bakır ve kalay gibi madenlerin Mari yoluyla Suriye'ye (Halap, Kargamıš, Qatna) getirildiği de belirtilmektedir[108].

Mezopotamya ve Mısır Medeniyetleri birçok hususta daha fazla gelişme göstermekle birlikte, bu bölgedeki medeniyetler ekonomik açıdan da bolluk ve refah içinde yaşamlarını sürdürmekteydiler. Nitekim Suriye bölgesi ticaret yollarının kesiştiği merkez bölge olması, idare merkezinin yanı sıra geniş bir hinterlanda sahip olması bakımından da hem Mısır hem de Anadolu'da yasayan toplumların ortak hedefi olarak kendini göstermektedir. Bu bölgede kurulacak siyasal birlik ile Hitit devleti, hem ekonomik hem de kültürel alanda Önasya'da bulunan büyük medeniyetlerin seviyesine

[107] Matthaus 2006, 343.
[108] Klengel 1965, 9.

ulaşmayı hedeflemiştir. Suriye iki ülkenin siyasi kontrolü altında bulunmaktaydı. Mitanni Ülkesi ve Mısır. Bu ülkelere baglı özerk durumdaki yerel yöneticiler Suriye ve Mezopotamya'nın siyasi sahnesinde rol oynuyorlardı[109] .

Eski Mısırlılar Ön Asya'nın Mezopotamya sınırlarından Akdeniz ve Süveyş Kanalına kadar olan bölgeyi Retenu olarak adlandırmışlardır. Bugün Suriye, Filistin ve Sina denilen bu parça kuzeyde Anadolu, doğuda Mezopotamya, güneyde Arap yarımadası, güneybatıda Süveyş Kanalı, batıda ise Akdeniz'le çevrilidir[110].

Fırat – Dicle boylarından kurulan devletler coğrafi durumları gereği Akdeniz'e açılmak zorunda idiler. Nil kıyılarında kurulan devletler ise gerek siyası gerek ticari güvenlik açısından bölgeye hakim olmak ya da en azından bölgeyi denetimleri altına almak zorundaydılar. Bu durumun yanı sıra Suriye ve Filistin bölgesi giderek gelişen ticaret ile birlikte bir geçiş noktası durumuna gelmiştir. Bölgenin çevre güçlerinin siyasi hedefi durumunda olması, siyasi istikrarına engel oluyor, tam anlamıyla bağımsız bir prenslik kurulamıyordur. Suriye ve Filistinde'ki yerli prenslikler Mısır'a ve Mezopotamya'da ki devlete vergi veriyorlardır. Ancak bu durum bölgeye siyasi açıdan olmasa da kültürel açıdan yararlar sağlamıştır. Bu medeniyetlerin kültürel etkiler bölgede erkenden cereyan etmiştir.

Tunç Çağı'nın ilk beşyüz yılı yani M.Ö 2500'e kadar olan zaman dilimi bölgede prehistorik devirden tarihi devre geçiş aşaması olmuştur. M.Ö 2500'den sonra bölge tarih olaylarına başlamış ve bölgenin kaderi M.Ö 1200'lere kadar çevre memleketlerde kurulan imp. izni ve denetimi doğrultusunda sürüp gitmiştir.

Bu dönemden günümüze kadar gelebilen belgeler doğrultusunda Suriye – Filistin bölgesinin Mezopotamya ile olan siyasi durumunu genel hatlarıyla şu şekilde çizebiliyoruz: Bölge M.Ö 3. binde Fırat – Dicle arasında kurulan medeniyetlerin (sırasıyla Sümer, Elam) az çok denetimleri altında kalmıştır. Bazı devletlerde (önce Akad Krallığı sonra Amurrular) zaman zaman buranın siyasi bir parçası durumuna gelmiştir. Fakat hiçbir zaman bu gölgede tam bir egemenlik kurulamamıştır.

M.Ö. 3. binde bu dar kıyı şeridinde bir halk yaşadığını, siyasi ve ticari amaçlarla bölgeye kervanlar, ordular ve gemiler gönderen Mısır firavunlarından ve Mezopotamya uygarlıklarından öğreniyoruz. Bu uygarlıklar buradaki halka Amumu

[109] Klengel 1992, 108 vd.
[110] Günaltay 1947, 1.

yada Amu adını veriyorlardı. Fenike adı ilk kez Homeros tarafından ortaya atılmış ve kabul görmüştür. Fenikeliler ise kendilerini Kenanlılar olarak anıyorlardı ve kent devletlerine göre Sidonlular ya da Tirliler olarak ayırt ediyorlardı. (M.Ö. 15 yy.) Tel-Amarna mektuplarında da Mısır sınırlarından İskenderun körfezine uzanan bölgeye ve arkasına Kinahhi veya Kinahhu (Kenan) adı verildiği görmekteyiz. Tevrat da bu bölgeyi Kenan olarak anmaktadır. Bu sahillerde bulunan ve biri kuzeyde biri güneyde olmak üzere iki ayrı koyda yer alan Sidon (Sayda) ve Tir'in (Sur) önemli ticaret merkezleri olmuş ve tarih sahnesinden silinene kadar ünlerini korumuşlardır. Lübnan dağları ile Akdeniz arasındaki dar şeritte yerleşen ve Fenikeliler olarak tanıdığımız bu Kenanlılar Ön Asya'nın diğer kavimlerinden ve hatta bunlar arasındaki diğer Kenanlı ırktaşlarından sosyal yaşam açısından farklılaşmışlardır.

Fenikeliler Lübnan dağlarının eteklerinde ve ovalık arazilerde pamuk, keten ve sebze yetiştiriyorlardı. Ancak tarımsal ürünleri geçimlerini karşılayabilecek kadar çok değildi. Yeterli toprağın bulunmaması ve coğrafi konumları uygun olmaması geçim yollarını denizde aramaya sevk etmiştir. Geçimleri gemicilik ve ticarete endekslenmiştir. Bulundukları bölge itibariyle dönemin güçlü devletleri arasında yer alıyorlardı. Doğuda Mezopotamya'nın Sümer ve daha sonra Asur uygarlıkları, kuzeyde Huri – Mitanni ve Hitit uygarlıkları, güney batıda ise Mısır uygarlığı ile komşu olmuşlardır. Ayrıca deniz yoluyla da Myken ve Ege dünyasına açılabilecek kıyı şeridinde ayrıcalıklı bir konumda idiler. Doğu Akdeniz ticareti Suriye kıyılarında doğmuş, Mezopotamya, Mısır ve Anadolu arasında başlamış, gelişerek Kızıldeniz, Ege dünyası, Karadeniz'e ve Akdeniz'in diğer denizlerine doğru yayılmıştır. Byblos (Cebel), Sayda (Sidon) ve Tir (Sur) limanları Asya, Afrika, Anadolu ve Avrupa ticaretinin buluştuğu merkez noktalar olarak ortaya çıkmışlardır.

M.Ö. 2. binde Fenike sahil kentlerinin en önemlileri, kuzeyden güneye doğru Ugarit, Arad, Simira, Botris, Byblos, Berit, Parfirayon, Sidon, Tir ve Akko'dur. Her kent yasaları ve tüzükleriyle ayrı bağımsız bir devletti. Kıyıya dik uzanan dağlar nedeniyle siteler arasında ki ulaşım zor olduğundan, aralarındaki iletişim genellikle deniz yolundan oluyordu.

Suriye toprakları, tarımsal düzlükleri ile verimli bir tahıl üretim merkezi olmasının yanı sıra limanları ve önemli kervan yolları sayesinde Amarna çağında birçok ülkenin hedefi haline gelmişti. Bölgede bulunan Ugarit, Amurru gibi önemli liman ve sınır şehirleri bölgenin cazibesini daha da arttırıyordu.

3.6 -Myken

Batı Anadolu, Hitit Devleti'nin ve İmparatorluğu'nun hemen her döneminde ilgi odaklarından biri durumundadır. Bunun başlıca nedeni. Anadolu karasında güçlü bir devlet oluşmasının engellenmesi ve böylece Hitit egemenliğinin korunabilmesidir. İran'da Suza'dan Sart'a uzanan ve hiç şüphe yok ki eski yol güzergâhlarından geçen ünlü Kral Yolu, Hitit kontrolü altında tutulmaya çalışılmış, olmalıdır. Bu yol güzergâhı Sart yakınlarında Gediz Nehri Vadisi boyunca İzmir bölgesine bağlanır. Genel olarak Hitit belgele-rinde gecen Seha Nehri, Gediz Nehri olarak kabul edilir. Yani Kral Yolu'nun öncüsü olan eski yol güzergâhı Hitit metinlerinden tanınan Seha Nehri Ülkesi'nin topraklarında yer almış olmalıdır. Hitit metinleri tarandığında bu ülkenin devamlı olarak Hitit kontrolünde tutulduğu, ya da buna özen gösterildiği dikkati çeker. Günümüzde İzmir Körfezi'nin oynadığı rolün M.Ö. 2. binyılda da geçerli olduğu ve donemin en korunaklı liman imkânlarını sağladığı göz ardı edilmemelidir[111].

Dönemin Doğu Akdeniz limanlarını dolduran ihraç mallar arasında Miken çanak çömlekleri de bulunmaktaydı. Anadolu kıyılır Rhodos, Kıbrıs, Suriye (özellikle Ras Şamra) ve Mısır'ın bazı bölgelerinde Doğu Miken yerleşimlerinin ve rağbet gören Miken mallarnın varlığı aşikârdı[112]. Bunun yanında, Thebai'da bulunan Babil mühürleri bilgi doğu malları da Yunanistan'da ortaya çıkmaktadır. Akhalar doğu ve batı Akdeniz kıyılarında ve Batı Anadolu'da da ticaret koloniler kurarak yayılmacı bir politika da izlemişlerdir[113]. Ünlü Troia savaş Akhaların (özellikle Miken) kuzey batı Anadolu'da bir üsse sahip olmak ve buradan Karadeniz'e açılabilmek için gerçekleştirdikleri bir mücadeledir.

Mikenlerin deniz üzerinden Kıbrıs ile Güney Anadolu'dan Doğu Akdeniz kıyılarına kardarda ulaştıkları buralarda ortaya çıkan Miken buluntularıyla belgelenmiştir. Suriye bölgesinde Miken eserlerinin en çok bulunduğu bölge Ugarit'tir. Güney Mısır'da da Geç Miken dönemi vazoları özellikle üzengi kulplu testiler oldukça fazladır. (Resim1) Miken denizcileri ticarette geniş bir alanda faaliyet göstermiş ve Minoslulardan daha uzak noktalara ulaşmışlardır. İtalya'nın Tiren Denizi'ne kıyısı olan en güney noktasındaki Scofliodel Tonno'da çok miktarda Miken çanak çömleği, Etruria'da Miken baltası ele geçirilmiştir.

[111] Erkanal 2004, 90-93.
[112] Star 2000, 58.
[113] Tekin 2001, 34.

Bir hipotezle Miken tacirleri işlenmemiş materyalleri ticareti, özellikle bakır ticareti yapıyorlardı. Bu bakırı nerden sağlamış olabileceklerini bilemiyoruz. Ancak eğer bu doğruysa bu bölgede ticaretle uğraşan insanların ticaretlerini tek elle yaptıklarını anlamış oluruz. Ancak Mikenlerin Kıbrıs ile olan bağlantıları hipotezden çok öteye gitmektedir. Miken satılık mallarının Kıbrıs üzerinden Yakın Doğu'ya, Cypro-Minoan damgasıyla ticareti yapılıyordu[114]. Ancak Yunan adalarında da Cypro-Minoan işaretli kaplar bulunmuştur. Yakın Doğu'ya ticareti yapılan bu kapların Yunan adalarında ne işi vardı? Belki de madenlerin yeniden işlenebilmesi için ya da pazarlama amaçlı olarak bu adalar gerilimiş olabilirler. Cypro-Minoan damgası taşıyan kap kacaklar kendilerine özgüydüler. En göze çarpanları uzun ayaklı şişe formunda olanlarıdır. Kıbrıs'ta bulunan ve üzerleri işaretli Miken çanak çömleklerine kazılan yazıtlar Kıbrıs-Minoan karakterlerini taşıyorlardı. Mikenlerin Kıbrıs-Minoan karakterlerini göz önünde bulundurduğumuzda bu tür çanak çömleklerin bulunuşu da doğaldır.

Gediz Deltası'nın henüz oluşmadığı dönemlerde İzmir Körfezi'nin daha da geniş bir alanı kapladığı ve bu alanda birden fazla liman olanaklarının olduğu öngörülür. Bu bölgenin denizcilik açısından önemli olduğu M.Ö. 2. bin-yılda çoğu deniz kenarında bulunan önemli yerleşmelerin varlığından anlaşılır. Foça Menemen bölgesinde kuzeyden güneye doğru Foça İlçesi'nde Gerenkoy (Panayırtepe/ Manastırtepe), Menemen İlçesi'nde Buruncuk (antik Larissa ?), Kayıktepe, Sakaltepe/Kum Tepe, bugünkü İzmir Körfezi'nde ise Bayraklı/Tepe kule (antik Tismurna ?) ve Urla İskele'sinde Liman Tepe gibi merkezler bulunmaktadır. Panaztepe ise körfez içinde konumlanmış bir adada yer alan korunaklı bir liman yerleşmesi olmalıdır. Antik körfezin etrafında ve iç kısmındaki adada konumlanan bu yerleşmeler İzmir bölgesinin ve yakın çevresinin denizcilik açısından ne denli önemli olduğunu göstermesi için yeterlidir. Söz konusu bu yerleşmelerden sadece üçünde (Bayraklı, Buruncuk, Panaztepe) kazılar yapılmış olup, M.Ö. 2. bin yıl kültürü ağırlıklı olarak bu bölgedeki mezarlıklardan tanınmaktadır[115].

Orta Anadolu'nun Batı ve Ege dünyası ile M.Ö. 2. bin-yılın ikinci yarısındaki ilişkilerini yansıtan arkeolojik veriler çok eksik ve yoruma açıktır. 1876 yılında H. Schliemann'ın Yunanistan'da Mora Yarımadası'nda yer alan Mykenai'de başlattığı kazılarla ortaya çıkarılan kültür "Miken Kültürü" olarak tanımlanır ve yaklaşık M.Ö.

[114] Hirschfeld 1990, 19.
[115] Erkanal 2004, 90-93.

1580-1200 yıllarına tarihlenir. Bu kültür üç ana evreden (Miken I-III) oluşur. C.W. Wace ve P.C. Ble-gen'in ilk kez kullandıkları zamandizininde ise bu tanımlamalar Geç Hellas (I- III) seklinde ifade edilir[116].

Miken kültür bölgesinde çizgisel (linear) B yazısı ile yazılmış daha çok ekonomik ağırlıklı bazı tabletlerin bulunmasına karşın, bu belgelere dayanarak Miken kültürünün siyasal tarihi ile ilgili kendi dönemlerinden günümüze ulaşmış bilgilerden ne yazık ki yoksunuz, Miken kültürünün çağdaşı Hitit Devleti'nin çiviyazılı devlet arşivleri ise kısmen de olsa günümüze ulaşabilmiştir. Hititlerin başkenti Hattuşa'nın keşfi ve kentte açığa çıkarılan tabletler sayesinde, M.Ö. 2. binyıl ortalarından itibaren Anadolu siyasal tarihi ilgili bilgiler gün ışığına çıkmaya başlar. Ancak bu metinlerde geçen pek çok ülke, kent, dağ, nehir adlarının günümüz coğrafyası ile örtüştürülme çalışmaları henüz tatmin edici değildir[117].

Minos ticaretini, limanları, kolonileri, ticaret yolları, eski ve yeni kaynak merkezleri ile birlikte ele geçiren Mykenler, Akdeniz'de egemen ticari güç haline geldiler. M.Ö. 16. yy. gibi erken bir dönemde Myken ticaret noktaları, Sicilya ve Aiol adalarında, M.Ö. 15. yy.'da da Ischia ve Taranto yakınlarında konuşlanmışlardı. bu sıralarda Mykenlerle Avrupa arasında bir takım sınırlı ilişkiler söz konusuydu. İki gurup Myken buluntusu bu ilişkiye işaret etmektedir. Mykenlere özgü motiflerle bezenmiş objeler ve boncuklar veya fayans bezemelri. Macaristan ovasındaki Danube ve Taisza'da, Karpatlar'da ve son olarak Çekoslovakya'da ele geçen M.Ö. 15. yy. kemik veya geyik boynuzundan bezeli objeler – yular yanak parçaları, asa başları, diskler. Bu, Mykenlerin Transylvania ve Erzegebirge'deki kalay filizlerine olan ilgilerinin iyi bir göstergesidir[118]. Doğu Avrupa'da bulunan Suriye-Anadolu figürinlerinin, Gelidonya Boğazı Batığı buluntuları içindeki doğu Akdeniz menşeli buluntuların da gösterdiği gibi, buluntu noktalarından önce, Canaanite'deki Ege merkezlerine veya Myken gemilerine uğradıklarını söyleyebiliriz[119].

Mykenler, batı Anadolu sahilindeki Minos kolonileri Iasos ve Miletos'u aldıktan sonra kuzeye Ephessos (LHIIIA2) ve İzmir'e (LHIIB)doğru; ve güneye Müskebi (LHIIB-IIIA) ve Eskihisar'a (LHIIIB) doğru yayılmışlardır. Myken kolonilerinin ve mallarının, sahildeki ve hatta Salihli yakınlarındaki Sardis, Eskihisar,

[116] Erkanal 2004, 90-93.
[117] Erkanal 2004, 90-93.
[118] Yakar 1976, 122.
[119] Yakar 1976, 122.

Dirmil, Fethiye ve Dereköy gibi iç kesimlerdeki metal zengini bölgelere dağılmasını, genişleyen ticaretin ve/veya metal yataklarının işlenmesinde direk bir yayılmacılığa girişmenin göstergesi olarak düşünülebilir[120].

Tiryns, Thessaly'deki Nezero, Rhodos'taki Lindos'ta (bu adada bulunan bir Hitit mührü ile birlikte) ele geçen Hitit figürinleri ve Miletos'ta bulunan bir Hitit hacı şişesi (?), batı Anadolu'daki Myken kolonileri üzerinden gelişen, Myken-Hitit ticari ilişkilerinin bir kanıtı olarak kabul edilebilir. Maşat'taki Myken seramiklerinin ışığında, iç kesimlerdeki Hitit merkezlerinin de batıdaki kolonilerden Myken mallarını aldıkları söylenebilir. [121] M.Ö. 15. yy.'dan itibaren sadece batı Anadolu'da değil, doğu Akdeniz'de de bir Myken yayılımından söz edebiliriz. Kıbrıs'ın özellikle bakır konusundaki zenginliği ve Suriye-Filistin sahiline uzanan deniz yoları için, Lykia ve Cilicia ötesinde limanlara duyulan ihtiyaç, bu yayılımın sebebini oluşturmuş olmalıydı[122].

Mykenler ve kuzey Suriye arasında yakın ticari ilişkilere rağmen, Ugarit'te Asurların, Mısırlıların, Mitannilerin, Hititlerin, Canaanitelilerin, Alasiyalıların ve hatta Lykialıların (*bn lky*) sürekli memurları varken, Mykenlerin elçilerinin olmaması kuşku uyandırıcıdır. Bu ve Kıbrıs'ta LHIIC ve Hitit kontrolündeki, Silifke'den doğu Karia'ya kadarki güney sahilinde LHIIIA-B dönemlerine kadar Myken kolonilerine ait kanıtın bulunmaması, Hititlerin bu önemli bölgelerde bir Myken varlığı veya ticaretine izin vermediklerini düşündürür. Bölgedeki coğrafi ve politik gerçekler göz önüne alındığında, Hititlerin böyle bir politika izlemesinde en az iki hipotezsel etmen ortaya atılabilir[123].

(a) Güney sahilinde sürekli kolonilerinin bulunması, Mykenler'i, Hititlerin veya vasal devletlerinin kontrolündeki, Lykia ve Silifke'deki bazı gümüş ve bakır madenlerini işletmeye heveslendirebilirdi.

(b) Bu tip koloniler, Hititlerin Kıbrıs'taki ekonomik ve politik çıkarlarını tehdit edebilirdi. Lykia, Pamphylia veya batı Cilicia'yı kontrol eden herhangi bir deniz gücü, bu adaya rahatlıkla bir saldırı düzenleyebilirdi. Sonuç olarak Alasia'ya Madduwattas (ve müttefikleri) ve sonrasında, IV. Amenophis döneminde, Lukkalılar tarafından yapılan saldırılar, Mellart'ın da işaret ettiği gibi, ancak bu bölgelerden yapılmış

[120] Yakar 1976, 123.
[121] Yakar 1976, 123.
[122] Yakar 1976, 123.
[123] Yakar 1976, 123.

olabilirdi. bunun da ötesinde, Lykia sahillerinde konuşlanan Ammurapi'nin gemileri de olasılıkla doğu Akdeniz'e gelebilecek olan bir saldırıyı engellemek amacına hizmet ediyor olmalıydılar; ve bu da söz konusu sahillerinin ne denli önemli olduğunun bir diğer göstergesidir[124].

[124] Yakar 1976, 124.

4- GEÇ TUNÇ ÇAĞINDA AKDENİZ DENİZ TİCARETİ VE GELİŞİMİ

Tarihöncesi Dönemden bu yana Akdeniz'de gemi yolculukları yapılmış, böylece denize bağlı bir yaşam biçimi oluşmuştur[125]. Akdeniz geniş, yarı kapalı, hemen hemen ülkenin içinde bulunan, yaklaşık 2000 deniz mili uzunluğunda, batıdan doğuya doğru en büyük genişliği 700 deniz mili olan bir denizdir. 6 derece doğudaki Cebelitarık Boğazı'ndan 36 derece doğuda bulunan Levant kıyılarına ve 31 – 37 derece kuzeydeki Kuzey Afrika kıyılarından 46 derece kuzeydeki Adriyatik'in başlangıcına kadar uzanmaktadır. Cape Bon ve Tunus'tan Sicilya'ya doğru akan bir deniz yatağı sırtıyla doğu ve batı havzalarıyla parçalanmıştır. Kıta sahanlığı genelde dar, bazı yerlerde 40 deniz milinin dışına çıkar, fakat yerlerde 5 deniz milinden daha azdır. Deniz yatağı daha sonra az ya da çok diklikten 500 kulaçtan daha fazla derinliğe düşmektedir[126].

Tarihçi Fernand Braudel[127] Akdeniz coğrafyasını doğuda ve batıda biten ve Sicilya tarafından ikiye bölünen bazı yerlerde Adriyatik ve Tyrrhenian gibi ticaret için kendine yeten göller oluşturmuş nispeten küçük ve neredeyse kapalı denizlerle sınırlanmış iki geniş boş düzlükten ya da "tenha boşluklar" dan oluşan bir şekilde tahayyül etmiştir. Akdeniz'de 15 yy. itibariyle kurulmuş iki çeşit ticaret tipi belirlemiştir: mesafe-bilinçli taşıma ki kargoların uzun düzlükler geçilerek bir noktadan başka bir noktaya taşınması (Mısır'dan Ostia'ya tahıl taşınması gibi) ve gezinti dediği daha yakın limanlar arasındaki bir çeşit ağır çekim gemi taşımacılığıdır. Gezinti, kıyıdan esen rüzgârlara karşı korunma, hazır su ve diğer erzak tedariki ve korsanlar tarafından takip edilirse korunma için limanlar gibi denizciliğin kolaylıklarını sunar, ek olarak nispeten inşası ve bakımı kolay olan küçük gemilerce idare edilebilir. Fakat daha da ötesi gezinti tipi ticaret haftalarca ya da aylarca sürebilecek karışık bir seyahat programıyla organize edilmiş gidiş dönüşlü, uzun, ardıl, alım ve mübadeleden oluşan bir ticaret imkânı sunardı. Yolculuk sırasında sıklıkla yükün karakteri tamamen değişirdi[128]. Akdeniz'deki Tunç devri batıkları kargo gemileriydi ve yükleri incelenerek Tunç devri ticaretinin karakterini açıklamak amacıyla ciddi bir çaba sarf edilmiştir[129].

[125] Matthaus 2006, 342.
[126] Mcgrail 2001, 88.
[127] Gould 2000,152; Braudel 1972, 133.
[128] Gould 2000, 152; Braudel 1972, 107.
[129] Gould 2000,152.

M.Ö. 14/13. yy.'da Akdeniz'de yoğun bir ilişki ağının kurulmasında, asıl çekici gücü Önasya ve Orta Akdeniz Bölgesi'ne orantısız biçimde dağılan hammaddelerin alış verişi oluşturur[130]. (Harita 5)

M.Ö. 3. bine tarihlenen Mısır betimlerinde bazı yenilikler gözlemlenir. Bu yenilikler kayık ya da gemilerin yürütülmesinde kullanılan yelken ve dümendir. Yelkenler uzaklara yapılan yolculuklarda işe yaramaya başlar. Dümen ise ilk kez M.Ö. 14. yy.'da yapıldığı saptanan deniz savaşlarının ön koşulunu oluşturur. M.Ö. 3. binde Mısır ve Girit Adası arasında bazı ilişkilerin bulunduğu M.Ö. 2000'e tarihlenen mühür baskılarında görülen, yelkenli gemi betimlerinden anlaşılmaktadır. Kara Yunanistan'da ise M.Ö. 13. yy.'da yelkenli, kürek sıraları ve gemi direği resimleri görülmeye başlar[131]

.Neolitik Çağ'dan itibaren kültürler arası ilişkilerin deniz yolundan da gerçekleştiği konusunda arkeolojik veriler bulunmaktadır. Hammaddeler hem Neolitik Çağ'da hem de daha sonraları peşine düşülen ve yalnızca belli bölgelerde bulunan malzemeler arasında yer alır. Böylece hammaddeler kültürler arası alışverişin itici gücü olma özelliğini kazanır. Örneğin, volkanik cam olan obsidiyen Neolitik Çağ'dan itibaren Güney Ege'deki Melos Adası'ndan Kara Yunanistan'daki Tesalya Bölgesi'ne dek yayılmıştır. Kyklaol Adaları erken dönemlerden başlayarak Ege Dünyası'nda gerçekleşen alışverişin odak noktası olma doğrultusunda geliştiler. İlk Tunç Çağı Ege Dünyası'nda (M.Ö. 3. binde) Akdeniz kültürlerini kapsayan kültürel ağa dahil başka bölgelerin olduğu da bilinmektedir. Girit Erken Mınos Uygarlığı bu dönemde Mısır'daki Eski Krallık'la yoğun ilişkiler içindeydi. Nil'den Girit'e taş kaplar ithal edilmiş, bu tür kaplar Girit'te yerel olarak üretilmiş ve Minos sanatına yeni esin kaynağı oluşturmuştur. Bu dönemde yapılan Minos ve Erken Hellas takıları da Anadolu ve Mezopotamya ile ilişkilendirilebilir. Kyklat Denizcileri aynı dönemde Orta ve Batı Akdeniz'e dek uzanarak etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Levant Bölgesi ve Anadolu'yu izleyerek doğu Akdeniz'den Orta Avrupa'ya dek yayılan bağların bulunduğunu düşünmek de olasıdır. Bu konuda arkeolojik bulgular oldukça az somut belge sunar; ancak İlk Tunç Çağı'nın başlarından itibaren metal ticaretinin önemli bir rol oynadığı düşünülebilir. Doğu Akdeniz Bölgesinde bakır, kalay ve değerli metallerin orantısız biçimde dağılması ve

[130] Matthaus 2006, 342.
[131] Höckmann 2006, 311.

pek çok kültür bölgesinin metal gereksinimini ithalat yoluyla karşılamış olması maden ticaretini gerekli kılmıştır[132].

M.Ö. 2. binde Minos, Kültürü özgün bir Doğu Akdeniz Kültürü yaratınca, ilişkilerin yoğunluğu artmıştır. Minos kültürü'ne saraylar tarafından yönetilen bir merkezi ekonomi hakimdir, saray kayıtlarını tutmak ve ekonomi trafiğini yürütmek için gerekli olan yazı bilinmektedir; teknik ve soyutlama yetkinliği nedeniyle Mısır ve Levent'da aranan, sarayın yönetimi altındaki zanaatkar toplulukları da mevcuttur. M.Ö. erken 2.bine tarihlenen Minos Kamares Keramiği'ne Kıbrıs Adası'nda**,** Suriye kıyılarında ve Yukarı Mısır'a ve hatta Assuan'a kadar olan bölgede rastlanmaktadır[133]. Mari arşivinin M.Ö. 18. yy.'a tarih-lenen yazılı belgelerinde Girit kökenli silah, maden kap ve diğer araçlardan söz edilmektedir. Knossos'taki Eski Saray'da 12. Sülâle Dönemi'ne tarihlenen bir heykel bulunmuştur. Aynı dönemde Girit'te Mısır skarabeusları ve Suriye-Mezopotamya silindir mühürleri görülür. M.Ö. 2. binin birinci yarısında Girit ile Doğu Akdeniz Bölgesi'nin önde gelen kültürleri arasında düzenli, yakın ve köklü ilişkilerin yaşandığı anlaşılmaktadır[134]. Kısa bir süre sonra Ege yönünden gelen yabancıların (Deniz Kavimleri) akınlarıyla Hitit İmparatorluğu ve Levant Bölgesi Devletleri tümüyle çöker. Yalnızca III. Ramses yönetimindeki Mısır yabancıları geri püskürtebilmiştir. Deniz Kavimleri felaketinden önce Ege, Anadolu ve Levant Bölgesi'nde bulunan devletler Mısır ile bir alışveriş ağı kurmuştu. Bu ilişkiler kapsamında kültür ve refah düzeyi çok yükselmişti. Uluburun Batığı'ndan gün ışığına çıkarılan buluntular bu kapsama dâhildir. M.Ö. 2.bin yılda uzun mesafeli ticaret, tüm Akdeniz ve çevresini kapsıyordu. Bu ticaret ağı içinde, özellikle coğrafi konumlarından dolayı bazı merkezlerin önem kazanması ve zenginleşmesi doğaldır. Ugarit (Ras-Şamra), Ura (Kız Kalesi ?) Halep (Halap) , Alaşiya (Kıbrıs), Alalah (Tel Açana), Troia ve Mikeneai bunların başında gelir. Yunanistan'daki Mikenai dışında, sayılan merkezler , en azından bir dönem için Hitit egemenliği altındaydı ve burada yapılan ticaret, Hitit kralının bilgisi dahilinde ve onun izniyle yapılırdı. Hitit kralı bu merkezden aldığı vergilerle ticaretten faydalanmış ve ticareti destekleyerek, koruyarak yada denetleyerek, ortak olmuştur. Bu ortaklığı, Ugarit'ten Hitit kralına gönderilen yıllık verginin dağılımını gösteren bir metin ortaya koyar. Metinden anlaşıldığına göre

[132] Matthaus 2006, 335.
[133] Kemp- Merillees 1980, 21.
[134] Matthaus 2006, 335.

Hitit kralına gönderilen toplam 934 şekel gümüş yıllık verginin, 310 şekeli, yaklaşık 1/3'ü tüccarlardan gelmekteydi[135].

Önasya'da yapılan Geç Tunç Çağı uluslararası ticaretinin tümü saraylar tarafından denetlenmiş ya da yönlendirilmiştir. Amarna mektuplarında krallara yollanan armağanlar arasında bakir külçeler, fildişleri. abanoz kalaslar altın takılar gümüş, değerli heykelcikler, silahlar ve olasılıkla cam külçeler yer alır. Sayılan malzemenin tümü Uluburun Gemisinden gun ışığına çıkarılan buluntular arasındadır. Bu durumda Uluburun Gemisi'nin yükünün Amarna mektuplarında değinildiği türden. Suriye-Filistin kıyıları. Mısır ve Alaşia (Kıbrıs) arasında yürütülen son derece canlı bir mal alışverişine işaret eden krali bir yükü temsil ettiği öne sürülebilir. Yükün ve yürütülen alışverişin çok daha batıda, örneğin Ege'de, bulunan bir limanı hedeflediği de varsayılabilir[136]. M.Ö. 2. binyılın ikinci yansında Doğu Akdeniz'de oluşan kültürel çevre, süregelen bir alışverişin, farklı yönetim ve sosyal yapıdaki kültür gruplarının ya da kültürlerin aralarında gerçekleşen çok yönlü ilişkilerin, değişik ekonomik olanakların ve dinsel-ideolojik düzenlerin bir sonucudur. Bu dönemde Doğu Akdeniz Bölgesi'nin Önde gelen kültürlerinin yanı sıra, Orta Akdeniz Bölgesi kültür grupları arasında da düzenli bir alışveriş (ilişki sistemi) oluşmuştur. Bu iletişim sonucu soylu kesimin yanı sıra, toplum içinde pek çok alana da yayılmış olan, kozmopolit yapıda bir "panmediteran" birlik (Akdeniz Birliği) doğar[137]. Özellikle Doğu Akdeniz Bölgesi'nin Önde gelen kültürlerinin ve daha az gelişmiş Orta ve Batı Akdeniz kültür topluluklarının M.Ö. 2. bindeki tarihsel gelişimleri, ancak çok boyutlu kültürel ilişki ve alışveriş açısından bakıldığında anlaşılabilir[138].

M.Ö. 1600-1550 yıllarında Geç Tunç Çağı'nın başlamısıyla Akdeniz kültürel ilişkileri de giderek yetkinleşerek Batı'ya dek yayılır. Kıbrıs, Suriye, Filistin ve Mısır'a yapılan Minos Seramiği ithalatı ilişkilerin sürekliliğini yansıtmaktadır. M.Ö. 16. ve erken 15. yy.'da Minos Seramiği'nin dağılımı ve daha sonra Myken mallarının yayıldığı geniş bölge Doğu Akdeniz'de Mısır'dan Anadolu kıyılarım izleyerek Kıbrıs ve Levant Bölgesi'ne varan, hatta doğrudan Mısır'a ulaşan deniz yolu güzergâhlarının

[135] Höckmann 2006, 311.
[136] Pulak 2006, 92.
[137] Matthaus 2006, 335.
[138] Matthaus 2006, 335.

bulunduğunu ve bu güzergâhlardan giderek düzenli bir biçimde yararlanıldığını belgeler[139].

Geç Tunç Çağı'nda (M.Ö. 1600 den sonra) Akdeniz kültür ilişkileri ağı batıya doğru yayılır. M.Ö. 14. ve 13. yy. Aşağı İtalya'ya, Sicilya'ya, Lipari adaları'na ve Sardunya'ya, yaygın biçimde seramik ithal edilir. Keramik ithali Orta ve Yukarı İtalya'ya daha az yapılmıştır. Myken'lerin bu dönemde İtalya'ya seyrek olarak yerleştiği düşünülmektedir; seramik buluntuların yanı sıra zaman zaman özel Myken kült uygulamalarına işaret eden pişmiş toprak tanrı idollerinin ele geçmesi bu düşünceyi doğrular. Akdeniz'de Myken ilişki ağının ulaştığı en batı nokta Endülüs'te bulunur. Endülüs-Llanete de los Moros adlı Geç Tunç ÇAĞı yerleşmelerinde iki adet Myken çanak parçası ele geçmiştir[140].

Batı Akdeniz'de bu dönemde Doğu Akdeniz'dekine benzer mal nakil yolculukları henüz yapılmamaktaydı. Deniz yolundan Kıbrıs ve Yunanistan aşılarak Güney İtalya ve Sardunya'ya ulaşılmaktaydı. Deniz trafiğinin işlemesinde akıntılar ve mevsimlere bağlı olarak esen rüzgârlar türünden doğal koşulların önemi büyüktü. Doğal koşullar yardımıyla ilkbaharda sorunsuz bir biçimde Mısır'dan kuzeye Levant Bölgesi'ne gidilebilirdi. Ancak sonbaharda Mısır'a geri dönmek en akılcı yoldu. Bu sırada önce Kıbrıs'a yönelinir ve mümkün olduğunca batıya gidilir ve sonra da kuzeybatıdan gelen rüzgâr ve akıntılar gemiyi Delta'ya taşırdı. Mısır ya da Levant Bölgesi'nden gelen gemilerin doğal koşullar nedeniyle zaman zaman Girit ya da Ege'ye sürüklenmiş oldukları ve böylece taşıdıkları mallarla yerel kültürleri etkiledikleri düşünülebilir[141].

Denizaşırı yolculukların asıl nedenini doğal varlıkların, kaynakların ve bazı ürünlerin ülkeler arasında orantısız biçimde dağılması oluşturur. Örneğin Mısır'da altın, bakır, tahıl, lüks tüketim malları bulunuyordu; ancak bu ülkede kereste, şarap ve zeytinyağı mevcut değildi. Burada mevcut olmayan ilk iki ürün Levant Bölgesi'nden ithal edilirdi. Kereste ve bakır Kıbrıs'tan getirilirdi. Ege ve Anadolu'dan gümüş, kurşun, şarap ve zeytinyağı alınırdı. Mısır'da bulunan altın ve lüks tüketim mallan her yerde yeğlendiğinden, değiş tokuş sistemi denizaşırı ticaretin itici gücünü oluştururdu. Simgesel nedenlerle yapılan "us dışı (irrasyonel)" ticarette fildişi türünden benzer

[139] Matthaus 2006, 335.
[140] Matthaus 2006, 335.
[141] Höckmann 2006, 311.

ürünler her iki yönde de değiş tokuş edilmişlerdir. Alışveriş, hükümdarların ittifak kurmak ya da bağımlılık gerektiren ilişkilerin güçlenmesini sağlamak amacıyla armağanlar yollaması biçiminde gerçekleşirdi. Öte yandan alım-satım yapılan ülkelerdeki fiyat farklarının tüccarlar için kazanç kaynağı oluştuğu bir ticaret düzeninde mallar değiş tokuş edilirdi[142].

Mısır'ın yaklaşık M.Ö. 1190'da müttefiki Hititler'e kıtlık nedeniyle yaptığı tahıl nakli kural dışı bir olaydır. Bu durumu ticaret olarak görmemek gerekir. Aynı acil durumun Ugarit'te de yaşandığı saptanmıştır. Hitit Büyük Kralı Şuppiluliuma yasallarından birisi olan Ugarit Kralı Hammurapi'ye geciktirmeden Asi Nehri kenarındaki Mukiş Ülkesi'nden bir gemiye 450 t tahıl yüklemesini ve Kilikya'daki liman kenti Ura'ya göndermesini buyurur. Bu bağlamda Hitit Prensi Hişmişarma'nın gemilerle tahıl götürmek için Mısır'a gittiğini belirtmek gerekir. Hükümdarın yolladığı devlet armağanlarının önemli kişiler tarafından alındığı da anlaşılmaktadır. Silahları yoluyla Uluburun Gemisi'nde bulunduğu anlaşılan Myken soylusunun, Doğu Akdenizli bir hükümdarın devlet armağanını alıp Myken Kralı'na sunmak için yola çıktığı da varsayılabilir. Ancak Uluburun Gemisi'nin Yunanistan'da yapılmış olması da gerekmez. Mukiş'ten Ura'ya gidecek olan geminin bir Ugarit gemisi olması gerekmektedir. Bu geminin Ura'dan yola çıkan bir Hitit gemisi olamayaÇağı anlaşılmaktadır[143].

Serbest çalışan tüccarlar zaman zaman "Saray'la işbirliği yaparak, akla gelen her türlü malı pazarlarlardı. Ugarit'te bulunan bir yazılı belgeden işlerini bir mevsim idare edebilmeleri için kralın tüccarlara kredi verdiği ve bunun karşılığında da kârdan pay aldığı anlaşılmaktadır. Şipit-Ba'al'ın hem üst düzey bir memur hem de serbest girişimci olduğu düşünülürse, kral ve tüccarların Ugarit'te karmaşık bir işbirliği içinde oldukları varsayılabilir.

M.Ö. 1200'lerde Doğu Akdeniz'de yoğun bir deniz trafiği mevcuttu. III. Amenophis'in ölü tapınağında Girit ve Ege'de bulunan yer adlarının bir listesi yapılmıştı. Askeri-politik olayları da denizaşırı Ülkelerle ilişkilendirmek olasıdır. Mykenler'e ait resimler Mısırlıların M.Ö. 14. yy.'da Girit'in Mykenler tarafından kuşatıldığını öğrendiklerini belgeler, Mısır'ı Hyksoslar'dan kurtaran Ahmose'nin Girit'le ittifak içine girmiş olduğu da düşünülebilir. Giritli sanatçıların Avails Sarayı'nda freskler yapmış olması da doğaldır. Ekhnaton'un başkenti Akhetaten'de (Teliel-

[142] Höckmann 2006, 311.
[143] Höckmann 2006, 311.

Amama)" deniz yolundan Mısır'a gelen Mykenler'in bulunduğu da varsayılmaktadır[144]. İnsanların yaşamlarını sürdürmek amacıyla ürettikleri yada topladıkları malları ihtiyaçları doğrultusunda kendilerinde olmayan mallarla değiştirmek amacıyla değiş tokuş yapmak için ticaret yapmışlardır. Dönemin şartlarına uygun olarak bu ticaret karadan ve denizden yapılmıştır. (Harita 6)

Yukarıda söylediğimiz karadan yapılan ticarette malların uzun mesafelerde taşınması ve bu esnada, karşılaşılan zorluklar, zaman kaybı kara ticaretine alternatif olarak deniz ticaret yollarının kullanılması ile sonuçlanmıştır.

Dağlık coğrafyalarda, geçit vermeyen sarp kayalıklar, zorlu yolculuk şartları ve yolculuğun uzun sürmesi dolayısı ile maddi kayıplara uğraması, insanların dikkatlerini nehirlere ve denizlere vermelerine neden olmuştur. Su taşımacılığı dediğimizde ilk düşünülenin nehir taşımacılığı olması doğaldır. Bu duruma örnek olarak Mısır'da Nil Nehri'nin, Mezopotamya'da Dicle ve Fırat'ın sağladığı önemli olanaklardan biride, suyolu taşımacılığıdır . Bütün endüstri öncesi toplumlarda, suyolu taşımacılığı, en ucuz taşıma yöntemidir. Kırsal alan da elde edilen tarımsal artık ürünün pazara/kentlere taşınmasında, debisi düzenli olan nehirler ve bu nehirler üzerinde insan eliyle açılan kanallar çok önemli olanaklar sağlamıştır. Debinin, yani akarsu üzerinde herhangi bir kesitten birim zamanda geçen su miktarının, düzenli olması için, nehrin düz bir alandan geçmesi gerekir. Aşağı Nil ve Aşağı Mezopotamya düzlükleri bu koşulları sağladığından, zaman içinde, kentler, sulama ve taşıma kolaylığı nedeniyle, hep bu nehirlere yakın yer seçmişlerdir. Ekilebilir düz alanların da bu akarsuların geçtiği vadilerde yoğunlaşması, kentleşme sürecinde Nil ve Dicle ile Fırat'ın çok etkin bir rol oynamasına neden olmuştur. Aşağı Mezopotamya'da Dicle ile Fırat arasında kalan alan, hem sulu tarım, hem de ulaşım açısından çok uygun koşullar sağladığından, kentlerin bu bölgede yoğunlaştığı görülmektedir[145].

Hem zamandan hemde kat edilen yol mesafesinden kazanç sağlayan bu yeni sistem zamanla denizlere taşınmıştır[146].

[144] Höckmann 2006, 311.
[145] Aktüre 1997, 64.
[146] Sherrat 1991, 362.

5- GEÇ TUNÇ ÇAĞINDA ANADOLU BATIKLARI

GTÇ. tarihlenen Akdeniz kıyılarımızdaki Uluburun ve Gelidonya batıkları, gerek kargosuyla gerek dönem içinde yapılan ülkeler arası ticari faaliyetlerin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.(Harita 7) Her iki batıktan çıkarılan buluntular incelendiğinde tek tip ticari mal taşımadıkları anlaşılmaktadır. Bu durum bize gemilerin ticari faaliyetlerini iki liman arasında değil, bir çok limana uğrayarak yapmakta olduklarını düşündürmektedir. Bu görüşümü destekleyen Arkeolog Colin Renfrew "ticaretin malın yanında organizasyon da gerektirdiğini" ifade ederek antik ticaret hakkında kapsamlı bir teori geliştirme çalışmalarına devam etmiştir. Teorisi ticaretin 10 değişik şeklini içeren bir değişim modeline dayanmaktadır[147]. Arkeolojik kayıtlarda önerilen her kalem maddenin değişik tiplerdeki numuneleri ticaret organizasyonunun değişik yollarının sonucudur. Bu karayı esas alan bir modeldi ve mübadele istikametlerinin ya da merkezlerinin arkeolojisine vurgu yapıyordu[148]. Deniz arkeologlarına göre antik ticaretle alakalı delillerin bulunabileceği asıl yerler Renfrew'in modelindeki bu değişim noktalarının arasıdır**.** Ulu Burun ve Gelidonya burnundaki tunç devri batıkları ve Madrague de Giens'teki (diğer bir sürü roma dönemi kargo nakliye araçlarıyla birlikte) Roma dönemi batıkları tam mübadele noktalarında değil limanlar arası taşıma yaparken batmışlardır[149].

Yukarıda değindiğimiz batıkların iki liman arasında değil de daha fazla limana uğrayarak ticari faaliyetler de bulundukları görüşüne Richard A. Gould'da denizcilikle ilgilenen arkeoloji için Renfrew'in teorisi sadece ticaret limanları ve diğer kıyı tesisleri için uygulanabilirlik taşımaktadır demiştir[150].

5.1 - ULUBURUN BATIĞI

Son Tunç Çağı'nda, Ortadoğu ve Kıbrıs kökenli hammaddelerin, mamul malların, buluşların ve fikirlerin büyük bir bölümünün Ege dünyasına aktarımı doğu – batı yönünde işleyen deniz taşımacılığı ile gerçekleştirilmekteydi. Bu rotayı izleyen gemiler Anadolu'nun güney kıyılarını takip ediyor ve Antalya İli Kaş İlçesi'nin hemen güneydoğusunda yer alan Uluburun mevkiini aşarak , Anadolu'nun güneybatısından Ege denizine ulaşıyorlardı. Bunu Finike yakınlarındaki Gelidonya Burnu'nda M.Ö. 1200 yıllarında ve Uluburun 'da M.Ö. 1300 yıllarında batan gemilerden bilmekteyiz.

[147] Gould 2000, 150; Renfrew 1975, 4.
[148] Gould 2000, 150; Renfrew 1975, 41-44.
[149] Gould 2000, 150.
[150] Gould 2000, 150.

Uluburun'u geçen gemiler büyük olasılıkla ya batıya Yunanistan'a doğru devam etmekteydi ya da kuzeye Ege denizine doğru yelken açıyorlardı. Bölgede keşfedilen batıklar ve onların yüklerinin açıkça ortaya koyduğu gibi, oldukça tehlikeli deniz seferleri sırasında zorlu kıyı şeridinde ilerlemeye çalışan bazı gemiler, sonları ile karşılaşmışlardı[151].

Kaş'ta 11 yıl süreyle kazısı gerçekleştirilen Son Tunç Çağı'na ait Uluburun Batığı, şimdiye kadar bulunan en büyük ve en zengin Tunç Çağı'na ait Uluburun Batığı, şimdiye kadar bulunan en büyük ve en zengin Tunç Çağı hammadde ve malzemesinden oluşan buluntu topluluğuna sahiptir[152]. Uluburun Batığı şimdiye dek edindiğimiz bilgi açısından alçak gönüllü olmamız gerektiğini öğretir. Belki de bir krallığa ait kargo gemisi, çoğunluğu ham materyaller olan ancak ayrıca hediye olarak üretilmiş malları da kapsıyordu [153] . Geminin yükü çok çeşitlidir: tekneden çıkarılan değişik türdeki buluntular ve korunagelmis olanlar çok etkileyicidir. Bin yılların etkisiyle bozulabilen malzemenin büyük bir bolümü yok olup gitmiştir. Bu nedenle geminin yükü hakkındaki bilgiler sınırlı kalmaktadır[154]. Geminin yükleri arasında on ton bakır ve bir ton ağırlığında kalay külçeler, Suriye-Filistin yapımı Kenan amforaları içinde taşınan menengiç ağacı reçinesi, cam külçeler, fil ve suaygırı dişleri, devekuşu yumurtaları, abanoz kütükleri, fayans ve fildişi eserler, ihraç malı çanak çömlek, altın ve gümüş takılar, tunç silah ve aletler sayılabilir. Yükün kaynağından, geminin Suriye-Filistin bölgesinden yola çıktığı ve Uluburun Kayalıkları'nın tehlikeli kıyılarına yaklaştığında kuzeybatı yönünde yol aldığı söylenebilir. Bu buluntulara dayanarak, Uluburun Batığı'nın, Son Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'den edinilen maden ve diğer hammaddelerin doğudan batıya deniz yoluyla nakledildiğini gösteren önemli somut bir arkeolojik kanıt oluşturduğunu açıkça görmekteyiz[155]. (Harita 8)

Uluburun Gemisi ve taşımakta olduğu yükün niteliği , çeşitli limanlara uğrayan bir ticaret gemisinden çok, Ortadoğu saray gönderisi olan büyük miktardaki değerli hammadde ile diğer malları belirli bir limana ulaştırmak üzere taşıyan bir gemi olduğunu düşündürür. Olasılıkla, bu riskli girişim gemideki yüklerle birlikte yanında prestijli hediyeler taşıyan Ortadoğulu önemli bir görevliye telsim edilmişti. Gemideki Miken kökenli kişisel eşyalar ise gemide Ortadoğulu mürettebatın yanı sıra iki de

[151] Pulak 2004, 80.
[152] Pulak 2004, 80.
[153] Pulak 1997, 17.
[154] Schiavo 2006, 45.
[155] Pulak 2004, 80.

Mikenlinin bulunduğuna işaret ediyordu. Bunlar olasılıkla gemideki mallara gideceği Miken Limanı'na kadar yandaşlık yapmakla görevli delegelerdi. Bu kişilerin tüccar olmadıkları, ticaret için mutlaka gerekli olan ve kendi bölgeleri olan Ege'de kullanılan birimdeki terazi ağırlıkları taşımamalarından anlaşılmaktadır.

Geminin yükü çoğunlukla hammaddelerden oluşuyordu. Böylesine bir hammadde ticaretinin varlığı, Uluburun sualtı kazısı öncesinde de çiviyazılı kil tabletlerden ve Mısır mezarlarını süsleyen duvar resimlerinden binmekteydi. (Resim2)

Yükün büyük bir kısmı 354 adet dörtgen şeklinde yassı ve her biri 15 kilo kadar gelen külçeler ile 130'dan fazla yuvarlak 'pide' şeklinde külçelerden oluşan 10 tonluk Kıbrıs bakırı içeriyordu. Yassı külçelerin her köşesinde kulp biçiminde birer uzantı bulunması nedeniyle, bu külçeler öküz gönü biçimli külçeler olarak bilinmektedir. (Resim3) Bunlar arasında, daha önceden bilinmeyen üç düzine kadar iki kulplu külçe de bulunmaktadır. Aslında, düzenli olarak dört sıra halinde gemide bordadan bordaya enlemesine istiflenen külçeler, geminin batmasından sonra kısmen aşağı kaymışlar, kısmen de yükün ağırlığı altında ezilerek dağılan geminin içinde yer değiştirmişlerdi. Orijinal konumlarını koruyan külçelerin ise geminin eni boyunca çatı kiremitleri gibi birbiri ile örtüştüğü görülmüştür. Örtüşmenin yönü katmanlar arasında zıt yönlü olarak yapılmıştır; olasılıkla bu düzen yolculuk sırasında külçelerin kaymasını önlemek için yapılmıştı. En alttaki külçeler ise geminin ahşabını korumak amacıyla çalı çırpı ne ince ağaç dallarından oluşan bir zemin üzerine yerleştirilmişti[156].

Korozyondan kaynaklanan ağırlık değişimleri de hesaba katılıp değerlendirildiğinde bile farklı ağırlıklardaki külçelerin varlığı bunların büyük olasılıkla erken bir para birimi olmaktan çok her ticari işlem sırasında tartılan ve değerlendirilen, birbirine yaklaşık ağırlıklardaki ham bakır miktarını temsil ettiğini gösterir. Külçelerin öküz gönü şeklide olasılıkla yük hayvanlarının sırtında uzun mesafelerde daha kolay taşınabilmesi için zamanla bu şekle evrilmişti. Öküz gönü şeklindeki külçelerin Sardunya'dan Orta Avrupa'ya, Mısır'dan Mezopotamya ve Karadeniz'e kadar görülen geniş dağılımı, bazı araştırmacılar tarafından bakırın üretimini ve ticaretini konrol altında tutan bir çeşit merkezi otoritenin varlığı yönünde yorumlanmıştır[157].

Bir malzemenin kaynağı belirlenebilirse, malların uzun mesafeli ticaretteki hareketleri de tam olarak araştırılabilir. Uluburun Gemisi'nde açığa çıkartılan ve Ege

[156] Pulak 2004, 80.
[157] Pulak 2004, 80.

dünyasına taşınmakta olduğu anlaşılan büyük miktardaki hammadde ve mallar, Son Tunç Çağı'nda ticareti yapılan çeşitli malları çok daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Akdeniz'deki farklı yerleşmelerde bulunan bakır külçeler üzerinde yapılan kurşun izotop analizleri, bakırın çıkarıldığı kaynakları ile antik metal ticareti yollarının daha iyi anlaşılması yolundaki umutları arttırmıştır. Çeşitli külçelerin söz konusu analiz yöntemiyle belirgin gruplara ayrılabilmesi, bu grupların benzer kurşun izotop değerleri taşıyan bakır kaynakları ile karşılaştırılmasına olanak sağlar.

Yapılan analizler sonucunda Uluburun Gemisi'ndeki pide biçimli külçeler ile analizleri tamamlanan 170 kadar öküz gönü külçenin Kıbrıs kaynaklı olduğu ortaya çıkmıştır. Yalnızca iki pide biçimli külçenin kurşun izotop değerleri, Kıbrıs bakırlarından farklılık göstermektedir. Olasılıkla, bu iki külçenin bakırı Kıbrıs dışındaki farklı cevherlerden kaynaklanmaktadır[158].

Uluburun Batığı bilinen en eski kalay külçelerine sahiptir. Kalay külçelerinin büyük bir kısmı öküz gönü şeklindedir ve ikiye ya da dörde bölünmüş şekilde bulunmuştur. Gemideki diğer külçe şekillerini dikdörtgen yassı külçeler, büyük kalın disk dilimleri ve pide biçimli külçeler oluşturur. Bunlara ek olarak, bir ucunda büyük bir delik olan ve taş çapayı andıran tek bir külçe de bulunmuştur. Kazı sırasında ortaya çıkan bazı kalay külçelerin tamamen çürüyerek diş macunu kıvamına dönüştüğü görülmüştür. Bu külçelerin bir kısmı kazı sırasında dağıldığından, gemide taşınan kalayın miktarını tam olarak hesaplamak olası değildir. Ancak, yaklaşık bir ton kalayın varlığından söz etmek olasıdır. Eğer bu miktardaki kalay, gemideki bakır ile alaşım yapılırsa 11 ton yüksek kalitede tunç elde edilmiş olurdu. Öküz gönü külçeler, olasılıkla kalayın cevherden ergitilerek elde edildiği bölgeden ya da diğer işlemlerden geçirildiği merkezlerden, dağıtım ve tüketim merkezlerine taşındığı şekli gösterir. Büyük olasılıkla kalay bu şekle, Doğu'da yani İran, Afganistan ya da Orta Asya'da yer alan kalay yataklarından çıkarıldıktan sonra eşeksırtında kolay taşınabilmesi için dönüştürülmekteydi. Uluburun kalay külçelerinin henüz gemiye yüklenmeden önce çeşitli işlerde kullanılmak üzere daha küçük parçalara ayrıldığı anlaşılmaktadır. Eğer gerçekten durum buysa, o zaman Uluburun kalay külçelerinin doğrudan tek bir üretim merkezinden alınmadığı ortaya çıkar. Beklide bir zaman boyunca çeşitli alıcılara

[158] Pulak 2004, 80.

dağıtılan ve dolaşımda kalan külçeler sonra vergilerle, değiş tokuşla, haraç yada hediye olarak tekrar toplanarak gemiye yükleniştir[159].

Tunç çağı ile ilgili gizemli konulardan biri o dönemde kullanılan kalay yataklarının nerede bulunduğudur. Elimizde, ana üretim merkezinde şekillendirilmiş haliyle kalay külçelerinin bulunması bu sorunu kısmen aydınlatabilir. Uluburun kalaylarının üzerinde yapılan kurşun izotop analizlerinin öncü sonuçları. Bunların en az iki farklı kaynaktan temin edildiğine işaret etmektedir. Kaynak olarak, bir gurup kalayın olasılıkla Orta Asya'daki bir bölgeden, ikinci grubun ise yakın zamanda Güney Anadolu'da Toroslar bölgesinde bulunan madenlerden geldiği sanılmaktadır. Gelişen kimyasal analizlerle en erken oldukları bilinen kalay ingotlar Bronz Çağı kalayının esrarengiz kaynağını çözmekte yardımcı olabilir[160].

Batıkta buluna kurşun balık ağı ağırlıklarının kurşun izotop yöntemiyle incelenmeleri, kurşunun Ortadoğu ve Ege kaynaklı olduğuna işaret etmektedir. Bulunan 150 adet Kenan amforası, şekil ve hamuru açısından İsrail'in kuzey batısında yapılan tiplere benzemektedir. Kenan amforalarının Yunanistan, Kıbrıs, Suriye-Filistin ve Mısır'ı kapsayan alanlardaki geniş dağılımı, yine uzaklara erişebilen ve birbirine sıkı bağlarla bağlı STÇ. ticari ağ sisteminin etkinliğini kanıtlar. Uluburun örneğinde amforaların kendileri değil, içlerindeki malzemenin ticareti yapılmaktaydı[161].

Uluburun Gemisi'nde gün ışığına çıkarılan taşıma kaplarının bir grubunu Kenan Amforaları oluşturur. Uluburun Gemisi 'nde ortaya çıkarılan Kenan Amforaları 'nın içinde tıbbi ve kozmetik amaçla kullanıldığı anlaşılan cam reçinesi saptanmıştır. Söz konusu amforalar Kilikya Bölgesi'nden Filistin'e hatta Kıbrıs'a dek yayılan geniş bir bölgede, yerel olarak üretilmiştir. Amforalar, turlu sıvı ve maddeleri içeren ithal ürünler olarak Mısır'a ya da Mykenai'a dek ulaşmışlardır[162]. Kenan amforalarının biri cam boncuklarla, birkaç tanesi zeytinle, büyük bir kısmı ise Doğu Akdeniz çevresinde bol miktarda yetişen menengiç ağacından elde edilen bir reçineyle doluydu. Yaklaşık 1,5 tonluk bir ağırlığa ulaşan bu reçine yükü, gemide bakırdan sonraki en ağır yüktü. Bu buluntu sayesinde, menengiç reçinesini de artık diğer hammaddeler ile birlikte karmaşık Doğu Tunç Çağı ticaretinin temel bir parçası olarak listeye ekleyebiliriz. Amforaların içinde bulunan, olasılıkla reçine toplanırken karışan kara salyangozları ise İsrail'deki

[159] Pulak 2004, 80.
[160] Pulak 1997, 17.
[161] Pulak 2004, 80.
[162] Matthaus 2006, 348.

Ölü Deniz çevresinde görülen endemik bir türe ait olduğu için reçinenin de bu yöreden toplandığı sonucuna varılabilir[163].

Menegiç reçinesi, mısır firavunlarına Suriye-Filistin bölgesinden Kenan amforaları içerisinde gönderilen "sntr" olabilir. Mısır'daki Teb Şehri'nde, M.S. 15.yy tarihlenen vali ve vezir Rekh-mi-re'nin mezarında Kenan haracını gösteren çeşitli mallar betimlenmiştir. Bu mallar arasında gösterilen Kenan amforalarından bir kısmının üzerinde "sntr" kelimesine rastlanır. Firavun III.Tutmoses'in yıllık kayıtlarında, beş yıl boyunca saraya yılda ortalama 9,150 lt. yi bulan sntr alındığı kaydedilmiştir. Bu miktar, Uluburun gemisinde taşınmakta oaln reçinenin altı veya yedi katıdır[164].

Batıkta bulunan yaklaşık 175 adet disk şeklinde cam külçe, şimdiye kadar ele geçen en eski cam külçelerini oluşturur. Kobalt mavisi, turkuaz, eflatun ve kehribar renklerindeki camlar, büyük olasılıkla Ugarit, Aşkelon, Lahiş, Yura,Tire, Akko ve Amarna'da bulunan tabletlerde adı geçen ve Suriye-Filistin bölgesinde ticareti yapılan Akadca mekku ve ehlipakku adlı nesnelerdir. Ayrıca olasılıkla bunlar Karnak'ta III. Tutmoses zamanına ait bir kabartmada Suriye'den getirtilen hediyeler arasında resmedilen kobalt mavisi ve turkuaz renkli oval biçimli cisimlerdir. Kobalt mavisi cam külçelerin kimyasal analizi, bunların Mısır'ın 18. hanedan Dönemi'nde yapılan ufak cam şişelerde kullanılan cam ile aynı kimyasal özelliklere sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca, Yunanistan'daki Miken yapımı plaket biçimli boncuklarda da aynı camın saptanması, her iki grup malzemenin hammaddesi olan camın aynı kaynaktan temin edildiğini göstermektedir. Demek ki, Ege dünyasında çeşitli renklerdeki cam külçeler ithal edilerek eritiliyor ve istenilen biçimdeki eserlere dönüştürülüyordu[165].

Mısırlıların abanoz (Dalbergia Melanoxylon) dedikleri ağaç türüne ait kütükler, arkeolojik hammedde buluntusu olarak yine Uluburun Batığı'nda ilk kez karşımıza çıkar. Afrika'nın tropik kesiminden temin edilen bu agaç, günümüzde Afrika Karaağacı adını taşır. Diğer hammaddeler arasında fildişi ve bir düzineden fazla suaygırı dişi tütsü yapımında kullanılan müreks türü deniz kabuklarının kapacakları; lut tarzında telli çalgılarda ses kutusu işlevi gören dört adet kaplumbağa kabuğu ve üç adet devekuşu yumurtası bulunmaktadır. İşlenmemiş devekuşu yumurtaları, ulaşacakları yerlerde gösterişli vazolara dönüştürülecekti. Hammaddelerin dışında, Uluburun

[163] Pulak 2004, 80.
[164] Pulak 2004, 80.
[165] Pulak 2004, 80.

Gemisi'nde üretilmiş mallar da önemli bir yer tutmaktaydı. Gemideki dokuz adet büyük küpten üçünde Kıbrıs yapımı çanak ve çömlek bulunmaktaydı. Diğer bir küpte taze nar, geri kalanlarında ise olasılıkla zeytinyağı gibi sıvı maddeler taşınmaktaydı. Çok iyi korunmalarına rağmen çeşitli biçimlerdeki bakir veya tunç kaplar da yükler arasında yer alıyordu. İç içe yerleştirilmiş farklı boydaki taşlar, tüm metal kapların bu şekilde taşınmakta olduğuna işaret eder[166].

Yazılı kaynaklardan edinilen izlenim, Son Tunç Çağı Doğu Akdeniz'inde bölgelerarası ticaretin saraylar tarafından değişen oranlarda denetlendiği ya da saray ticaretinin hediye değiş tokuşu kavramı altında yapılıyormuş gibi gösterilmeye çalışıldığı yönündedir. Paranın henüz olmadığı dönemlerde toplumlar hediye degiş-tokuşu yapmaktaydı ve yüksek prestijli hediyeler bu törensel değiş tokusların odak noktasını oluşturmaktaydı. Prestijli mallar, kolay edinilebilen yiyecekler çanak çömlek ve diğer gündelik kullanımı olan eşyalardan kolayca ayırt edilebilmekteydi. Bu merkezi siyasi sistemlerde, uzun mesafeli ticaretin ana öznesi saraylardı ve bu ticaret sarayın hesabına çalışan tüccarlar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Suriye'nin kuzeyinde yaralan Ugarit Şehir Krallığı'ndaki tüccarlar, devlet için çalışan ve karşılığında çeşitli yöntemler ile ödüllendirilen kişilerdi. Bu nedenle, saraylar arasında değiş tokusu yapılan büyük miktarlardaki prestij hediyeleri söz konusu tüccarlar tarafından taşınmaktaydı.

Uluburun Gemisi'nde bulunan prestij mallarının simgesel anlamları ve o dönemde sahip oldukları değerler şu anda bilinmemektedir. Gemide bu gruba dahil edilebilecek buluntular arasında kanat biçimli kapakları olan ördek şekilli iki adet fildişi kozmetik kutusunu gösterilebiliriz. Ayrıca, dördü koç biri de kadın başı şeklinde olan beş adet fayans içki kabı, Kızıldeniz'de yaşayan bir tür deniz kabuğundan yapılmış, ve üzeri kakmalı olan iki düzineden fazla yüzük ve kalaydan yapılma 119 adet kap da bu prestij malları arasındadır. Uluburun Gemisi'ndeki kalay kapların toplam sayısı, tüm Tunç Çağı boyunca Akdeniz ve Ortadoğu'da ele geçen kalay kapların sayısına eşittir. Gemideki akik, kaya kristali (kuvars), sabuntaşı (steatit), kemik, altın, deniz kabuğu, devekuşu yumurtası, fayans ve cam boncuklar ile Baltık bölgesinden geldiği saptanan kehribardan yapılma boncukların bir kısmı da bu prestij hediyesi grubuna aittiler. Hatta, bulunan fildişi, abanoz kütüğü ve devekuşu yumurtaları gibi egzotik hammaddeler de prestij hediyeleri arasında sayılabilir; çünkü bunlar edinimi zor ve

[166] Pulak 2004, 80.

gündelik işlevi olmayan, saray bünyesindeki seçkin kişilerce takdir edilebilecek nitelikte malzemelerdir[167].

Kazılar sırasında şaşırtıcı derecede zengin bir altın Kenan takı grubu ile hurda altın ve gümüş, parçalar bulunmuştur. Bunların arasında madalyonlar, pandantifler, boncuklar, küçük bir yuvarlak altın külçesi, deforme olmuş veya parçalanmış, parçalar vardır. Pandantiflerin birinin üzerinde her bir elinde bir ceylan tutan çıplak bir kadın figürü görülür. Bu figür Kenan panteonundan bilinen bereket tanrıçalarından biri olmalıdır. Batıkta ele gecen dört altın madalyonun üzerinde dört düz ve dört kavisli koldan oluşan kabartma tarzında işlenmiş, bir yıldız motifi bulunur. (Resim4) Bunlardan biri, bu tarzdaki en büyük altın madalyon örneğini oluşturur. Bu madalyona benzeyen, ancak parçalanmış durumdaki gümüşten bir örnek Filistin'de bulunmuştur. Kanatlarını açmış, pençelerinde birer kobra yılanı tutan şahin biçimindeki altın pandantif de Filistin'de bulunan şahin figürlü *küpeleri* anımsatır. Gemideki en büyük boyutlu altın eser olan bir kadehin geldiği yer ise belli değildir[168].

Altın, elektrum, gümüş, ametist ve sabun taşından yapılmış Mısır kaynaklı malzeme de gemide bulunmuştur. Şüphesiz bunların arasında en önemli olanı üzerinde Mısır Firavunu Akhenaton'un karısı Nefertiti'nin adının yazılı olduğu altın skarabe tarzında bir mühürdür. Bu eşsiz skarabe, Mısır sınırları dışında bulunmuş en önemli Mısır eseri olarak kabul edilmektedir. Buluntular arasında ayrıca ellerini öne doğru uzatmış tunçtan bir kadın heykelciği de yer alır. (Resim5) Altın kaplama tunçtan bir kadın figürini, ayrıca Suriye-Filistin kökenlidir, geminin koruyucu tanrıçası olarak hizmet ediyor olabilir[169]. Heykelciğin başı, boynu, elleri ve ayakları altın varak ile kaplıdır. Bu türdeki eserlere sahip olmak için yalnızca saray çevresinin ve seçkinlerin olanakları yetebilirdi. Heykelciğin takdis etme pozisyonunda duran kolları ise bunun bir adak eşyası olduğuna işaret etmektedir. Belki de bu heykelcik gemiyi ve gemidekileri korumaktaydı. Bir suaygırı dişinin koçboynuzu gibi helezonvari biçimde işlenmesiyle yapılmış olan borazan ise olasılıkla gemideki ayinlerde kullanılmaktaydı. Suriye-Filistin bolgesine has olan bu borazanin, yalnizca bir veya iki ornegi daha mevcuttur.

[167] Pulak 2004, 80.
[168] Pulak 2004, 80.
[169] Pulak 1997, 17.

Gemide bulunan tunç silahlar arasında ok ve mızrak uçları, hançer ve bıçaklar, bilezikli balta başı ve Ortadoğu'da kullanılan tarzdaki bir zırha ait tek bir pul ile Kenan, Miken ve olasılıkla İtalyan tiplerinde kılıçlar vardır. Ayrıca, 119 adet taş topuz başı da ele geçmiştir. Bulunmuş olan dört adet kılıcın birbirinden farklı üç ayrı tipte olması dikkat çekicidir. En iyi korunmuş olanı, yekpare olarak dökülmüş ağır bir Kenan kılıcıdır. Fildişi ve abanozdan yapılma kabza parçaları olasılıkla *kabza* yuvasına bir çeşit yapıştırıcı ile tutturulmuştu. İki adet hançer de genel form olarak neredeyse Kenan kılıcı ile aynı yapıdadır. Dizayn ve üretim tekniği açısından birbirine oldukça benzeyen bu üç silah olasılıkla aynı atölyede üretilmiştir. Uluburun hançerlerine en yakın örnek, İsrail' Akko civarındaki M.S. 14 yy.'a tarihlenen bir mezarda bulunmuştur[170].

Birbirine yakın boyutlardaki iki adet kılıç ise tipik Miken üretimidir. Yekpare yapıları, hafif sırtlı yassı ve oluklu bıçağı, hac şeklindeki kabza siperliğinin yuvarlanmış omuzları M.Ö. 14 yy. kılıçlarında görülen niteliklerdendir. Her iki kılıç da, döneminin diğer örneklerine oranla daha kısa boyludur. Bıçak sırtının daha yassı bir kesit göstermesi, kesici silah olarak kullanılmasına daha uygundur. Gelişim süreci içinde, bu kılıçlarda bıçak kısmının kenarları dış bükey profil çizerek kalınlaşan ve sırt kısmı gittikçe kaybolan bir değişim izlenir. Uluburun kılıçları, daha önce yaygın olan bezemeli ve uzun bıçaklı tipler ile daha sonraki fonksiyonel tipler arasında bir geciş aşamasını temsil eder[171]. En az 2 Mikenli (Bronz Çağı Yunanistan'ı) tüccarın ya da elçinin varlığı bir çift mühür, kılıçlar ve cam kabartma boncuklara ek olarak bıçaklar, usturalar, keskiler, kabartma boncuklar ve kaplarla gösterilmiştir(belirtilmiştir). Bronz bir iğne, birçok mızrak ucu ve taş bir tören asası Yunanistan'ın kuzeyindeki ülkelerle bağlantılara ek olarak gösterilebilir[172].

Son olarak, kötü korunmuş. durumdaki diğer bir kılıcın, tunç kabzası ile bıçağının kenar kısımları kayıp olmasına rağmen, kabzasındaki üç adet büyük perçinin tipik konumundan ve bıçağının baklava biçimli kesitinden, bunun güney İtalya ve Sicilya'da görülen kılıçlar-dan olduğu anlaşılmaktadır. Bu tipin, özellikle Sicilya'da karşılaşılan çeşidinin, Kıbrıs kökenli kılıçlarından esinlendiği ileri sürülmüştür.

[170] Pulak 2004, 80.
[171] Pulak 2004, 80.
[172] Pulak 1997, 17.

Çok sayıda orak, bız, delgi, keski, keser, balta, çift ağızlı balta, testere, maşa ve bileytaşı gibi aletler batığın değişik yerlerinde dağılmış olarak bulunmalarına karşın, bunların çoğu geminin kıç kesiminde ele geçmiştir. Bu el aletlerinin çoğu Doğu Akdeniz'de yaygın olarak kullanılan formlardan oluşmaktadır. Ancak, altı adet geniş uçlu keski, yalnız Ege bölgesinde gördüğümüz türdendir. çift ağızlı baltalar da esas olarak Ege dünyası ile ilişkili görülmekteyse de, Levant bölgesinde benzer örneklere rastlanmaktadır[173].

Uluburun Batığı'ndan çıkarılan terazi agırlıkları, emsallerinin en komple ve büyük grubunu oluşturur. Öyle ki, ticari bir gemide bulunması gereken tüm ağırlık birimleri birkaç set olarak bir arada yer alır. Büyük bir kısmi basit geometrik biçimlerde olan ağırlıkların bir kısmı da çeşitli hayvan şeklinde yapılmıştır. Hayvan şekilli ağırlıklar tunçtan yapıldığı için korozyondan ağırlık kaybına uğramıştır. Diğer taraftan geometrik şekilli ağırlıklar genellikle hematit veya diğer taş cinslerinden yapıldığı için ağırlıkları tam olarak korunmuştur. Terazi ağırlıkları üzerinde yapılan çalışmalar, büyük bir bölümünün o dönemdeki yaygın ağırlık sistemi olan 9,3 gramlık bir birime dayandığını göstermiştir. Bu birim, Suriye-Filistin kıyılarında, Kıbrıs ve Mısır'da yaygın olarak kullanılan bir tartı birimidir. Buluntu topluluğu içindeki ağırlıklar komple setlere ayrıldığında, karşımıza üç veya dört ağırlık seti çıkmaktadır. Her tüccarın birer kişisel ağırlık seti olduğunu varsayarsak, gemide üç ya da dört tüccarın bulunduğu sonucuna varabiliriz. Büyük bir beceri ile yapılan hayvan şekilli ağırlıklar gemideki baş tüccara ait olmalıydı. Diğer tüccarlar daha basit olan geometrik şekilli ağırlıkları kullanmaktaydı. Ele geçen üç çift bakır ya da tunçtan yapılmış terazi kefesi, ağırlık setlerine göre bulunduğu varsayılan tüccar sayısını destekler niteliktedir. Söz konusu kefelerden bin, kısmen korunmuş olan ahşap kutusu ile birlikte bulunmuştur. Gemideki yaklaşık 150 adet ağırlığın arasında Ege sistemini temsil eden sadece tek bir ağırlık vardır. Bu da, Uluburun Gemisi'nin ticari girişiminin Ortadoğulu tüccarların elinde olduğunu belirtmektedir[174].

Gemide bulunan yiyecek maddeleri arasında badem, cam fıstığı, incir, zeytin, üzüm (veya kuru üzüm ya da şarap), taze nar, kimyon, çörek otu, sumak, kişniş ve az miktarda buğday ve arpa taneleri vardır. Bunlar kısmen yükün bir parçası, kısmen de yolculuk sırasında tüketilmek üzere gemiye alınmış yiyecek maddeleri olabilir. Kursun

[173] Pulak 2004, 80.
[174] Pulak 2004, 80.

ağ ağırlıkları, ağ onarımı için mekikler, oltalar, üç kollu balık çatalı ve bir zıpkın, yolculuk sırasında gemiden balık avlandığı yönünde kanıtlardır.

Mısır Kraliçesi Nefertiti'ye ait altın skarabe, geminin Nefertiti zamanından önce batmadığını gösterir Skarabe için önerilebilecek en erken tarih M.Ö. 1350, en geç tarih ise M.Ö. 1333 olabilir. Söz konusu skarabe, aralarında altın, gümüş. ve elektrumdan yapılma takı ile hurda parçaların da olduğu bir grup değerli malzeme ile birlikte bulunmuştur. Bu durum, geminin Nefertiti döneminden sonra battığını düşündürür; çünkü ancak bu dönemden sonra Nefertiti skarabesinin altın olması dışında bir değeri kalmamaktadır. Bu nedenle, geminin batışını Amarna dönemi (yaklaşık M.Ö. 1350-1330) olarak bilinen sürenin sonuna ya da hemen sonrasına tarihlemek olasıdır. Geminin kesin olarak tarihlenebilmesi için dendrokronolojik (ağaç halkası sayarak yaş tayini) incelemeler ve organik malzemeler üzerinde yapılan radyo karbon tarihlemeleri halen devam etmektedir. Sonuçlar kesinleşene kadar Uluburun Gemisi'nin M.Ö. 14. yy.'ın sonlarına doğru battığı öngörülebilir[175].

Uluburun Batığı'ndaki öküz gönü külçeleri kabaca 315 talent (yaklaşık 30 kilo olan bir ağırlık birimi) bakıra eşittir ve bu miktar bize Amarna tabletlerinde değinilen Alaşiya'dan (Kıbrıs) Mısır'a gönderilen 100 talent ağırlığındaki bakırları hatırlatır. Amarna tabletlerinde 500 birim olarak bahsedilen ve az miktarda olduğu için özür dilenen bakırın fazlasıyla abartılmış bir miktar olduğu iddiasının, Uluburun'da bulunan bakırın miktarına bakıldığında pek abartılı olmadığı görülmektedir. Amarna tabletlerinde saraylar arası sevk edilen hediyeler arasında bahsi gecen cam külçelere, fil dişlerine, altın takılara, gümüşe, değerli heykelciklere ve silahlara Uluburun Gemisi'nde de rastlanmaktadır. O halde Uluburun Gemisi'nin, Amarna tabletlerinde bahsi gecen, Mısır ile Suriye-Filistin kıyıları ve Kıbrıs gibi yerler arasında hediye değiş-tokuşana dayanan ticaretin bir temsilcisi mi olduğu sorusunu akla getiriyor[176].

Gemi batıya yönelmeden önce, Suriye-Filistin veya Kıbrıs'ın çeşitli limanlarına uğrayarak taşımakta olduğu yükü tek tek toplamış. veya değişik limanlardan önceden getirilen ve merkezi bir limanda depolanmış, olan malları tek bir seferde yükleyerek yola çıkmış, olabilir. Şüphesiz ki, gemi Kıbrıs'ın batısında olan bir bölgeye doğru seyretmekteydi, ancak hedeflenen limanın neresi olabileceğini

[175] Pulak 2004, 80.
[176] Pulak 2004, 80.

gemideki buluntular yardımıyla tahmin edebiliriz. Gemideki bazı Miken eserlerinin benzerleri Rodos'ta bulunmuştur. O dönemde Rodos, Ege'de bir ticari dağıtım merkezi olarak önemli bir role sahipti. Öte yandan, Girit Adası'ndaki Kommos kentinde oldukça fazla miktarda Kıbrıs çanak çömleğinin ele geçmesi, belki de geminin Girit'e yol almakta olduğunu akla getirmektedir. Ayrıca, yazılı kaynaklardan Ugarit gemilerinin bu dönemde Girit'e uğradıklarını biliyoruz. Yine de, geminin Yunanistan'daki büyük bir Miken Limanı'na gitmekte olduğu daha akla yatkın gelmektedir. Batıkta bulunan yükün zenginliği ve niceliği bu olasılığı güçlendirir[177].

Gemide Assur, Mezopotamya ve Suriye kökenli silindir mühürlerinin taşınıyor olması, gemide bu ülkelerin tüccarları olduğunu göstermez. çünkü, bu tür mühürlerin Ortadoğu'dan Mısır hükümdarlarına ve Ege bölgesine hediye olarak gönderildiği bilinmektedir. Yükün neredeyse tamamının Suriye-Filistin kıyıları ile Kıbrıs'tan gelmiş olması, geminin kendisinin de bu bölgelerden olduğunu kanıtlamaz. Geminin bağlı olduğu liman konusunda daha sağlıklı bir yorum yapmamızı sağlayacak en önemli bulgular, gemide kullanılan 14 adet taş çapadır. Bu tip çapalar, Ege'de kullanılmayan, ancak İsrail kıyılarında sıkça bulunan tiptendir. Ugarit, Biblos ve Kition'daki tapınak ve mezarların duvarlarında da devşirme malzeme olarak bu tipteki çapalara rastlanır. Çapalar ek olarak, gemideki terazi ağırlıkları, tunç tanrıça heykelciği, fildişi borazan ve kullanılan yağ kandilleri, geminin Suriye-Filistin bölgesine ait olduğunun kuvvetli delilleridir[178].

Gemide, belki de ana liman ve gidilecek yer hakkındaki bilginin yanında, fildişi menteşeli yüzeyi cilalanmış 2 ahşap yazı tahtası (şimdi kayıp) gemiye yüklenmişti. Bu tahtalar tiplerinin en erken örneklerini gösterir ve Bronz çağı okur yazarlığının önceleri düşünülenden daha yaygın olduğu önerilebilir[179]. Tahtaların iç tarafındaki balmumu yazı yüzeyleri zamanla erimiş, içerdikleri metin maalesef zamanımıza ulaşamamıştır. Bu tabletler, Irak'ta bulunan en eski örneklerden 600 yıl kadar daha eskidir. Bu türdeki ahşap yazı tabletlerine Homeros tarafından değinilmiş olsa da, bunların kesinlikle Ortadoğu kaynaklı oldukları söylenebilir[180].

Uluburun Gemisi'nin doğrudan veya dolaylı olarak Ege'den Balkanlar'a ve hatta Batı Karadeniz'e kadar ulaşan karışık bir ticari bağlantı içinde olduğu, gemideki

[177] Pulak 2004, 80.
[178] Pulak 2004, 80.
[179] Pulak 1997, 17.
[180] Pulak 2004, 80.

bazı mızrakların Yunanistan'ın kuzeyinde bulunanlara benzemesi ve sahibine prestij sağladığına inanılan bir adet törensel asanın Romanya ve Bulgaristan'dan bilinen tiplere yakınlığı yoluyla anlaşılmaktadır. Gayet ender bir tipte olan bu asaya en yakın örnek, Tuna bölgesinde bulunmuştur, ancak benzer buluntulara Bulgaristan'da da rastlanmaktadır[181].

Uluburun Gemisi bize Ortadoğu ve diğer bölgelerden kaynaklanan çeşitli hammadde ve üretilmiş mallarının Son Tunç Çağı Ege dünyasına nasıl ulaştığını açık bir şekilde göstermektedir. Gemide bulunan olağanüstü çeşitlilikteki mallar en azından dokuz ya da on kadim kültürün ürünleridir. Gemideki kişilerin seçkin statüleri ve taşınan yükün fevkalade zengin ve değerli oluşu, Uluburun Gemisi'nin olasılıkla bir saray gönderisi olup önceden belirlenmiş. tek bir limana gitmekte olduğuna işaret etmektedir. Saraydan kaynaklanan yük, kralın emrinde çalışan gemideki üst rütbeli bir görevliye teslim edilmiş olmalıydı ve bu kişi ayni zamanda gemideki prestijli hediyeleri de yeni sahibine ulaştırmakla yükümlüydü. Bu değerli hediyeleri kabul edecek olanlar da söz konusu ticaret ağının içinde yer alan bir saray çevresiydi[182]. Her ne kadar kargonun çoğu Kıbrıs ve Suriye-Filistin kökenli olsa da, gemi de milliyeti belirlenmemiş bir kargonun da malları vardır. Daha iyi kanıtlar fiilen bilinmeyen Ege'nin Levantina kıyısında kullanılmış bir tip olan, geminin taş çapalarından gelmektedir. Denge yükleri (ağırlıklar), en çok araçlar, bir ustura, muskalar ve kişisel eşyaların çoğu geminin Suriye-Filistin ve Kıbrıs kökenli geminin güçlü ipuçlarıdır [183]. (Harita 9)

Gemi bordasındaki ahşapların tarihi ağaç halkalarının tarihlendirilmesiyle geminin M.Ö. 1316'da ya da biraz sonra battığı önerilebilir[184]. Doğu Akdeniz'de bir limandan yola çıkan ve Güney Anadolu kıyılarında Uluburun'da batan ticaret gemisi de yaklaşık M.Ö. 1340'ta denizde seyretmekteydi. Geminin mürettebatı çok farklı kökenlerden gelen denizcilerden oluşuyordu. Levant tüccarların ve Mykenai'den gelen iki elçinin yanı sıra, olasılıkla balkanlardan ve İtalya çevresinden gelen şahıslar da yolcular asındaydı. Bu kanıyı İtalya tipinde bir kılıç ve birkaç mızrak ucu ile taştan yapılmış, Balkan tipinde bir tören asası destekler niteliktedir. Söz konusu buluntular "Deniz Kavimleri" ile

[181] Pulak 2004, 80.
[182] Pulak 2004, 80.
[183] Pulak 1997, 17.
[184] Pulak 1997, 17.

doğrudan ilişkili olmaksızın. geniş bir coğrafi alana yayılan iletişim ağını ve yaklaşık bir buçuk yy. sonra Doğu Akdeniz korsanlarının izlediği rotaları gözler önüne serer[185].

Geminin Uluburun'da ne tür bir felaket ile karşılaştığını kesin olarak öğrenmek mümkün olmamakla birlikte, kuzeybatı yönünde seyir halinde olan yelkenli geminin, tehlikeli şekilde kıyıya yaklaşmasının engellenememiş olmasından kaynaklanan bir kazaya uğradığı düşünülmektedir. Geminin yaz aylarında bu bölgede ender olarak görülmekle birlikte, beklenmedik şekilde ortaya çıkan, bir güney rüzgarına yakalanıp kayalara çarpmış olması olasılığı vardır[186].

Bulunan çapa ve kerestelerin boyutları o zaman için çok büyük bir gemi olduğunu gösteriyor. Gemi enkazı kargosuyla birlikte hala deniz altında dik bir vaziyette uzanmaktaydı. Başlangıçtaki işaretler Uluburun'un sağlam bir gemi ve Klasik antik ahşap gemilerin yapımına egemen olan ve o bölgede sonraki gemilerin yapımında etkili olan bir örnek olduğunu bildiriyor. Gemi M.Ö. 14 yy.'a ait Levantin gemilerine benziyor olabilir[187].

5.1.1 - Araştırma Tarihçesi

1984 ile 1994 yillan arasinda Texas A & M Oniversitesi Sualtı Arkeolojisi Enstitüsü (INA) Geç Tunç Çağına tarihlenen Uluburun Batığı Kazısı'nı gerçekleştirmişlerdir. Kaş ilçesi'nin 8.5 km güneydoğusunda batmış, olan gemi Uluburun'un 60-70 m dogusunda, burnun yaklaşık 400 m önünde bulunmaktaydı (Res. 1). Enstitünün dikkati, Anadolu kıyılarında bulunan gemi batıklarıyla ilgili araştırma raporu yoluyla Uluburun Batığı'na odaklanmıştı. Yükü arasında bakır külcelerin de bulundugu bir Geç Tunç Çağı batığının yerini saptama umudu, söz konusu kıyı araştırmalarını başlatmıştı. 1960 yılında Gelidonya Burnu Batığı kazılmış ve geminin yükü arasında bakır külçelerin de bulundugu saptanmıstı. Bu nedenle benzer başka bir buluntu yeri ve toplulugunu saptama umudu araştırmaların çıkış noktasını oluşturmaktaydı. Böylece George Bass, Kap Gelidonya kazı sonuç yayınlarında öne sürdüğü hipotezlerin doğruluğunu denetleyebilecekti[188].

[185] Eder 2006, 279.
[186] Pulak 2006, 7.
[187] Gould 2000, 127.
[188] Bass 1967,163-167.

Uluburun Batığı'nı bir sünger avcısı olan Mehmet Çakır 1982 yılında keşfetmişti[189]. 1982 yılında, süngerciliğe henüz başlamış olan Mehmet Çakır'ın, çalıştığı teknenin kaptanı olan Ahmet Güntaş'a Uluburun yakınlarında deniz dibinde kulaklı bisküvilere benzeyen bakır levhalar gördüğünü söyler. Bunların ne olduğunu anlayan kaptanın INA ve Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi yetkililerini durumdan haberdar etmesiyle, harcanan emeklerin meyvesi ortaya çıkmıştır. Çok kısa bir zaman içinde, INA elemanlarından ve müze yetkililerinden oluşan bir arkeolog grubu denizin 44 m. ile 52 m. derinlikleri arasında, dik ve kayalık bir zeminde yatmakta olan batık gemiyi saptayarak Mehmet Çakır'ın gözlemini doğrulamıştır. Bu ilk araştırma sırasında, batıktan öküz-gönü şeklinde bir bakır külçe tarihleme amacıyla çıkarılmıştır. Teknenin kaptanı INA araştırmacılarını yapılan keşif hakkında hemen bilgilendirmiş, haberden kısa bir süre sonra Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi ve INA'dan bir grup arkeolog buluntu yerine ulaşmıştı. Arkeologlar batığı sarp ve kayalık bir yamacın 40-50 m derininde saptadılar.

1983 yılında INA'nın Bodrum ile Antalya arasında yer alan kıyı şeridinde gerçekleştirdiği araştırmanın bir bölümü kapsamında, Uluburun batığının bulunduğu yerde on günlük bir deneme kazısı gerçekleştirmiştir. Çevre koşullarının, barınma ve beslenme olnaklarının arştırılmasıda deneme kazısının hedefleri arasındaydı. Böylece 1984 yılında yapılacak asıl kazının planlanmasında gerekli noktalar araştırımış olacaktı[190]. İncelemeler sırasında el değmemiş durumuyla batığın görülebilen bütün eserlerini ve konumlarını belirlemek amacıyla bir taslak planın çizimi gerçekleştirilmiştir[191]. Sarp yamaç boyunca üç sıra halinde, yaklaşık 84 bakır külçe saptanmıştır. Gözle görülebilen külçelerin arasında ve kuma gömülü vaziyette daha pek çok külçede bulunmaktaydı. Külçelerin dağılış biçiminden batığın hemen hemen doğu –batı yönünde uzandığı anlaşılmıştır. Geminin batı ucu yamata yer almakta, külçe sıraları gemi gövde enine doğru yayılmaktaydı. Altı büyük küpten (pitos)oluşan bir başka buluntu grubu da külçelerin güneyinde yer almaktaydı. Buluntuların durumundan geminin battıktan sonra hangi yönde dibe çakılarak parçaladığı anlaşılmıştır. Tüm buluntulara ek olarak iki taş çıpa gözlemlenmişti. Bu çıpalardan birisi 51 m derinlikteydi. Söz konusu derinlik, buluntu yerinin en dip noktasını oluşturmaktaydı. Böylece bu ucun geminin kıçı olduğu anlaşılmıştır. Bakır külçelerin altında ve çevrede, aralarında yarım düzineden fazla Kenan amforasının da yer aldığı çanak çömlek

[189] Bass 1967,163-167.
[190] Pulak Frey 1985, 18-24.
[191] Pulak 1996, 6.

saptanmıştır. Söz konusu amforalar buluntu yerinin hemen hemen ortasında, küplerin üst tarafında yatmaktaydı. Ön araştırmalar sırasında etüd ve tarihleme amacıyla bir Kenan amforası, bir matara biçimli kap, keramik bir meşalelik ve bir planokonveks külçe yüzeye çıkarılmıştır. Buluntuların Suriye-Filistin ve Kıbrıs kökenli olduğu düşünülmekteydi. Gün ışığına çıkarıldıkları dönemde söz konusu buluntular yardımıyla M.Ö. 15. yy.'ın sonu ya da M.Ö. 14. yy.'ın ilk yarısı tarihleri öngörülmüştür[192].

Batığın hangi nedenle Uluburun'da bulunduğu sorusu hiçbir zaman kesin olarak yanıtlanamayacaktır. Ancak kuzeybatıya yelken açan geminin burundaki kayalığa tehlikeli biçimde yanaştığı, manevra yapamadığı ya da açık denize geri dönemediği varsayılabilir. Geminin önceden kestirilemeyen güney rüzgar nedeniyle kayalık burna doğru sürüklenmiş olması da olasıdır; aslında bu tür bir güney rüzgarına burada yazları ender rastlanır. Gemi kaptanının burnu dolanmaya çalıştığı sırada dümeni yönlendirmede zorluk çekmiş, olduğu da düşünülebilir.

Uluburun Batığı Geç Tunç Çağı'nda doğu-batı rotası üzerinde yapılan bakır-kalay nakliyatı ile Doğu Akdeniz'in diğer hammadde gereksinimlerinin nasıl karşılandığını anlamada önemli bir ipucunu oluşturur. Bu rota üzerinde seyreden gemilerin Anadolu kıyı şeridini izledikleri anlaşılmaktadır. Aynı durum bir başka batıktan gün ışığına çıkarılan bakır külçe yoluyla da aydınlanmaktadır.[193] Söz konusu batık Antalya koyunda, Side açıklarında saptanmıştır. Geminin M.Ö. 15. yy.'a ya da M.Ö. 14. yy.'ın ilk yarısına tarihlendirilmektedir[194].

Gemiler doğudan geldiklerinde Gelidonya Burnu Önünden de geçerlerdi. Bu durum M.Ö. 1200'lerde burada batmış olan, bakır ve kalay yüklü bir gemiden de anlaşılmaktadır. Gemiler, Datça Yarımadası'nın batısında yer alan Deveboynu Burnu'na ulaşmadan önce Uluburun'u dolanırlardı. Deve-boynu Burnu açıklarında, 100 m derinlikte balıkçıların ağlarına bir bakır külçenin takıldığından söz edilmektedir[195]. Kıyılara yakın bulunan külçelere Batı Karadeniz kıyısında, Bulgaristan-Sozoporun yakınlarında ele geçen bir öküzgönü külçe[196] [197]Euboia-Kyme'de saptanan ve tipik öküzgönü biçimini yansıtmayan

[192] Pulak 2006, 58.
[193] Buchholz 1966, 65.
[194] Buchholz 1959, 30.
[195] Bass 1986, 272.
[196] Bouzek 1985, 21.
[197] Dimitrov 1979, 70- 73.

bu nedenle de daha yeni bir döneme ait olabilecek 19 adet külçe[198] ve Hayfada değişik yerlerde gün ışığına çıkarılan öküzgönü külçelerle kalay külçeleri örnek verilebilir[199].

Başkanlığı 1984 ve 1985 yıllarında George Bass, daha sonra Cemal Pulak tarafından üstlenilen Uluburun batığı kazısı 1984 yılında başlayıp, her yıl Haziran ve Eylül arasındaki mevsimde çalışılarak, 1994 yılında tamamlanmıştır[200]. Birbiri ardına yapılan 11 kazı kampanyasında toplam 22413 dalış gerçekleştirilmiştir. Bu sayı deniz dibinde 6613 saat geçirildiği anlamına gelmektedir. Söz konusu çalışma sonucunda Geç Tunç Çağı Doğu Akdeniz Bölgesi'nin şimdiye dek ele gecen en görkemli ve görsel buluntu topluluğu gün ışığına çıkarılmıştır[201].

Gemi yükü genelde hammaddelerden oluşmaktaydı. Söz konusu hammaddeler batığın bulunmasından önce Mısır mezar resimlerinden ya da erken dönem çivi yazılı tabletlerinden bilinmekteydi. Geminin esas yükünü 10 ton saf bakir ve bir ton kalay oluşturmaktaydı.

5.1.2 - Geminin Tanımı

Uluburun Gemisi M.S. 7 yy.'a kadar kullanıldığı bilinen bir gemi yapım tekniğinin en erken örneğini oluşturuyor[202]. Söz konusu teknikte, günümüzdeki ahşap gemi yapım tekniklerinin tersine, Yapılan deneylerle ilk önce birbirlerine ve omurgaya kavela-zıvana tutturulan kaplama tahtaları ile bir kabuk inşa edilip geminin gövdesi tamamlandıktan sonra, kaplamayı desteklemek amacıyla kabuk gövdenin içine omurgayı dik kesen eğriler yerleştirilerek oluşturulduğu düşünülmektedir. Genel kazı bilgileri, geminin yapımında herhangi bir metalin kullanılmadığı yönündedir. Uluburun'un yelken donanımı 3500 yıl sonra ilk defa denenen çift serenli bir Mısır yelkeni idi. Kullanılması tek serenli yelkene göre zor olan bu yekenin bilgilerine Kenamun ikonografisinden ulaşıldı. Neredeyse elimizde her türlü bilgi vardı. Serenlerin ve teknenin bilinen genel boyutlarından direğin boyunu tahmin edebilmek mümkün oldu. 13,50 m boyunda tahmin edilen serenlerden sonra, direk boyu da 12.50 m olarak belirlendi. Bu aşamadan sonra yelkenin diğer boyutu da ortaya çıktı. 87.5 m^2 yelken alanı eldeki verilere göre belirlendi. Bu tür ağır ve büyük bir yelken donanımında en önemli parçalardan biri de makara ve palanga sistemleridir. Ancak Uluburun kazısında makara bulunamaması, özellikle bulunduğu tarihsel evrede makaraya rastlanılmaması doğal olarak makarasız bir

[198] Buchholz 1959, 35-37.
[199] Galili vd. 1986, 25-34.
[200] Pulak 1996, 7.
[201] Pulak 2006, 60.
[202] Erkut 2006, 328.

donanım olduğunu göstermektedir. Tek delikli, oval, ahşap yönlendirici ve kaydırıcı takozlar kullanılmıştır. Yelkenlerin zorda olsa makarasız kullanmanın olanaklı olduğunu düşünülmektedir[203].

Sedir ağacından yapılma Uluburun Gemisi "önce-kabuk" yöntemiyle inşa edilmiştir[204]; ilk önce birbirlerine zıvanalar ile kenetlenen kaplama tahtalarının bir araya getirilip omurga ile birleştirilmesiyle inşaa edilmiştir[205]. Bu yöntemde gemi, birbirine zıvanalar ile kenetlenen kaplama tahtalarının bir araya getirilip omurgaya birleştirilmesiyle inşa edilmiştir. Klasik dönem Yunan ve Roma gemilerinde kullanılması nedeniyle grekoromen tekniği olarak da isimlendirilen bu metotta, kaplama tahtalarının birleştirilmesiyle oluşturulan tekne kabuğuna, iskeletin sonradan monte edilmesi, bugün kullanılan "önce-iskelet" metoduna zıttır. GrekoRomen ya da "kabuk-önce" tekniği olarak tanınan yöntemin tam anlamıyla uygulandığı bilinen en eski gemi Kıbrıs'ta Girne yakınlarında bulunmuş ve ayrıntılı olarak incelenmiş olan M.Ö. 4. yy'a tarihlenen Klasik Yunan Dönemine ait ticari bir gemidir. Aynı teknikle inşaa edilen Uluburun gemisinin kaplama tahtaları, daha iri zıvanalar vasıtasıyla birleştirilmiş olup, işçilik kalitesi Girne batığında görüldüğü gibidir. Ancak, yapılan tüm detaylı incelemelere rağmen Girne batığında olduğunun aksine, Uluburun gemisinde kaburga veya postaların varlığını gösteren herhangi bir belirtiye rastlanmamıştır. Gemiye ait ahşapların korunan kısmının yeterince geniş ya da uzun olmaması, kaburgaları kapsayan bölümün elimize geçmesine olanak tanımamış olabileceği gibi, bu durum kaburga tahtalarının en içteki birkaç sıra kaplama tahtasına temas ettirilmemiş olmasından dolayı da kaynaklanmış olabilir. Geminin omurgasının eni, yüksekliğinden fazladır ve hemen hemen tamamı sintine içinde yer alacak şekilde yerleştirilmiştir. Kaplama tahtalarının dış seviyesinden bir kaç santimetre de olsa dışa taşması gereken omurga ahşabının, deniz altında çürümesi nedeniyle ancak mevcut kaplama tahtalarının seviyesinde "korunduğu görülmektedir. Geminin omurgası bir tür sırt kemiği işlevi görmesinin yanında, karaya çekme ya da kumsala baştan kara yapma gibi durumlarda, kaplama tahtalarının daha büyük darbe yemesini önleyici ve bu tahtaları bir arada tutucu bir görev üstlenmekteydi. Bu tarzdaki sığ, yani gemi dışına taşmayan türdeki bir omurga, daha sonraki dönemlerde inşaa edilen yelkenli gemilerde olduğunun aksine,

[203] Bu bölümde anlatılan deney, 360 derece Tarih Araştırmaları Grubu tarafından Uluburun gemisinden elde edilen bulgu ve buluntular değerlendirilerekyapılmıştır. Bu konudaki sayısal değerler bu deneyin sonucudur.
[204] Pulak 2004, 80.
[205] Pulak 1996, 20.

yelken battığında gemiyi rotada tutmaya yönelik bir işlev görmemektedir. Diğer bir deyişle Uluburun gemisinin omurgası geleneksel anlamdaki omurgadan çok, merkezdeki kaplama tahtasının kalınlaşarak oluşturduğu bir tür iç omurga görünümündedir. Kaplama tahtaları ve omurgası sedir ağacından, zivana dilleriyle kavelaları meşe den yapılmış olan geminin boyu 15 m. olarak tahmin edilmektedir[206].

Gemiyi dalgalardan korumak amacıyla küpeştesine yerleştirilen ince dallardan örülmüş, bir paravanaya ait kalıntılar ele geçmiştir. Bu paravana Mısır mezar resimlerinde gösterilen Suriye gemilerindeki paravanaları hatırlatmaktadır. Homeros'un Odysseia destanında da, gemisini dalgalardan korumak için Odysseus'un benzer bir çit veya paravana inşa ettiği yazılıdır[207].

5.1.3 - Kargo Buluntuları

5. 1.3.1- Metal Buluntular

5.1.3.1.1- Bakır külçeler

Uluburun Gemisi'nde bulunan bakır iki ana gruptan oluşur: Öküzgönü biçimli olarak tanımlanan dörtgen külçeler ve disk biçimli (planokonveks) külçeler. Bakır yükün büyük bolümü tümüyle koruna gelmiş, 348 adet öküzgönü külçeden oluşur. (Resim6) Külçelerin her biri yaklaşık 24 kg ağırlığındadır[208]. Bu külçelerin dört bir ucunda taşımada kullanılan bir tutamak öne dogru bir çıkıntı yer alır. "Öküzgönü" adı bu tür külçelerin tabaklanmış öküz derilerine öykünmek amacıyla döküldüğü yanlış, inancının yaygın oldugu bir dönemden kalmadır. Yalnızca iki tutamağı bulunan 36 öküzgönü külçe örneğinin bulunmasından sonra eski kanının yanlış olduğu ortaya çıkmıştır[209]. Söz konusu külçelerin ortalama ağırlığı dört kollu örneklerin ağırlığıyla karşılaştırılabilir. Dört kollu öküzgönü külçelere "Keftiu Külçeleri" adı verilmistir. Mısır'lı ressamların "Keftiu" ülkesinden ya da Girit'ten gelen insanlarla öküzgönü külçeleri bağdaştırmaları bu adlandırmaya neden olmuştur[210].

Ancak Mısır betimlerinde bu külçeler yogunlukla Suriye'li tüccarlar ya da vergi getiren erkeklerle ilişkilidir[211]. Uluburun öküzgönü külçeleri M.Ö. 14. yy.'dan M.Ö. 13. yy.'ın sonuna (ya da M.Ö. 12. yy.'ın başına) dek kullanılan tipik öküzgönü külçe biçimini

[206] Pulak 2004, 80.
[207] Pulak 2004, 80.
[208] Pulak 2000, 141-143.
[209] Pulak 2000, 141-143.
[210] Buchholz 1959, 1.
[211] Bass 1967, 62-67.

yansıtır. Öküzgönü biçimiyle belli bir benzerliği olduğu saptanan 5 adet küçük, yastık biçimli külçe de mevcuttur. Ancak yastık biçimli külçelerin köşelere yerleştirilmiş taşıma kolu bulunmaz. Söz konusu külçelerin M.Ö. 16. ve 15. yy.'larda yaygın olan bir tipi temsil ettikleri düşünülmektedir. Ancak bu külceler Mısır Sanatı'nda ilk kez M.Ö. 14. yy.'da betimlenmiştir[212]. Uluburun Batığı'nda ele geçirilen örnekler başka yerlerde bulunan örneklerden daha küçük görünmektedir. Bu külçelerin metal külçeler arasında özel bir grubu temsil etmeleri de olasıdır. Yastık biçimli külçe grubunda aynı kalıpta döküldüğü saptanan iki çift mevcuttur. Bu durum külçe yüzeylerinde aynı türde döküm izlerinin bulunmasından anlaşılır. Külçelerin yalnızca biçimlerine bakılarak kesin olarak tarihlendirilemeyeceği kesindir[213]. Daha küçük olan bir başka külçenin biçimsel açıdan öküzgönü külçelerle akraba olduğu saptanmıştır. Köpek bisküvisi biçiminde olan söz konusu külçenin bir eşi daha bulunmamaktadır[214]. Planokonveks biçimli külçeler arasında 121 adet külçe sayılabilir. 10 ile 15 külçeye ait oldukları parçalrda bu gruba girer[215]. Her bir külçe 6,2 kg agırlığındadır[216]. Her biri 8 kg ağırlığında, oval biçimli ve daha büyük olan altı külçe aynı kalıpta dökülmüştür. Bu külçelerin yüzeyinde birbirine koşut yerleştirilmiş dört derin çizikten oluşan, benzer işaretler bulunur[217].

Külçelerle ilgili araştırmalar henüz sona ermemiştir. Ancak ilk araştırmalardan öküzgönü külçelerin yarısını oluşturan 160 külçenin yüzeylerinde bir ya da birden fazla çizik işaretinin bulunduğu anlaşılmıştır. Bu durum külçelerin pütürlü yüzeylerinin işaretlendiği anlamına gelmektedir. Ayrıca 63 adet planokonveks külçe damgalanmıştır. Öküzgönü külçelerden farklı olarak, söz konusu külçelerin kaygan-pütürsüz yüzeylerin damgalandığı ortaya çıkmıştır. Ancak üç planokonveks külçe bu uygulamanın dışındadır[218].

Öküzgönü külçeler gemi ambarından dört sıra halinde düzenlenmiş ve istiflenmişti. Bu külçelerden üst sırada bulunanlar gemi battıktan sonra, yamaçtan aşağı kaymıştır ya da geminin gövdesi olağan üstü ağırlıktaki yükü nedeniyle tam dibe oturduğunda, konumlarını değiştirmiştir. Ancak sıralar ilk düzenlendikleri biçimde kalmışlardır. Dört sıranın her birinde gözlemlenen külçelerin kayma durumu ilk ve dördüncü sırada özellikle belirgindir. Bu durumda yeri değişmiş olan bir külçenin

[212] Pulak 2006, 61.
[213] Pulak 2006, 62.
[214] Pulak 1998, 194-195 .
[215] Pulak 1988, 6-8.
[216] Bass 1986, 275-277.
[217] Pulak 2006, 62.
[218] Pulak 2006, 62 .

aslında nerede durduğunu belirlemek mümkün değildir. Her sırada, gövde boyunca çatı tuğlası gibi dizili duran külçelerin birbirleriyle örtüştüğü in situ halde kalmış olanlardan anlaşılmaktadır. Nakil sırasında külçelerin kaymasını önlemek amacıyla bu örtüşmenin her istifteki yönü farklıdır; ancak bu konuda bazı istisnalar da bulunmaktadır. her külçe dizisi 8 ile 11 sıradan oluşmaktaydı ve her sırada ise ortalama 12 külçe bulunuyordu. En alttaki külçeler saman ya da saz türü bitkisel malzemeye sarılmış, böylece gövde ahşabı darbelerden korunmuştur. Külçelerin tümünün döküm kalıbıyla temas eden düz- kaygan yüzeyinin üzerinde istiflendiği anlaşılmaktadır. Böylece her bir külçenin eğri olan kenarı daha iyi kavranabilmekte ve külçe rahatça taşınabilmekteydi. Söz konusu uygulamayla iki kaygan yüzeyin birbirine değmesi ve bu yolla külçelerin sürtüşmesi engellenmiş olmalıdır. Bu şekilde istiflenen külçelerin damgalı yüzeyi de hemen görülebilmekteydi; zira damga hemen her zaman kaygan yüzeyde bulunur[219].

Uluburun ve Gelidonya Burnu Batığı külçelerinin metalürjik analizleri yapılmış ve gerek öküzgönü gerekse pide biçimli külçelerin benzer yöntemlerle, hemen tümüyle saf bakırdan döküldüğü anlaşılmıştır[220].

Bu nedenle her iki külçe grubunda da farklı bakır bileşimleri ve saflık yüzdeleri gözlemlenmez[221]. Farklı külçe biçimleri farkli yapim teknikleri ya da uretim bolgelerine ve daha küçük bakir külce birimlerine olan gereksinime işaret edebilir.

Doğu Akdeniz Bölgesi'nin farklı buluntu yerlerindeki bakır yataklarında yürütülen analitik araştırmalarla Uluburun külçelerinin yapımında kullanılan bakırın geldiği yerin saptanabileceği umulmaktadır. Bu türdeki çalışmalar metal ticaretinde izlenilen yol ve davranış biçimlerinin anlaşılması açısından paha biçilmez değerdedir. Doğrudan yataklardan çıkarılan ve hemen ergitilen ya da sonradan tekrar eritilerek külçelerin dökümünde kullanılan bakir, yatağından doğrudan gelen bir hammaddedir. Bu nedenle bakirin nereden elde edildiğinin anlaşılabilmesi açısından külçeler, farklı köken gösteren alaşım metallerinden daha uygundur[222].

Uluburun Gemisi'nden gün ışığına çıkarılan 113 öküzgönü ve 38 yastık biçimli külçenin ICP-OES yöntemiyle (endüksiyonla çalışan bir plazma yardımıyla) kimyasal analizi yapılmıştır. Wadi Arabah, Kafkaslar ya da Oman Geç Tunç Çağı bakır yataklarından elde edilen bakırla karşılaştırıldığında, bu külçelerin alışılmışın dışında

[219] Pulak 2006, 62.
[220] Muhly vd. 1977, 357-358.
[221] Hauptmann vd 2002, 17-18.
[222] Hauptmann vd. 2002, 18.

saf bakırdan döküldüğü anlaşılmıştır[223]. Uluburun külçelerinin metal kompozisyonu, özellikle de arsen oranı Gelidonya Burnu külçelerinin arsen oranından düşüktür. Ancak her iki külçe topluluğu arasında büyük bir fark bulunmamaktadır. Böylece, eskiden varsayıldığının aksine Uluburun külçelerinin başka bir coğrafi bölgeden gelmediği ortaya çıkmaktadır[224].

Gelidonya Burnu külçelerinin metal kompozisyonu Kıbrıs bakır külçeleriyle uyuştuğundan bu külçelerin Kıbrıs bakırından üretildiği düşünülebilir. Uluburun külçeleri Gelidonya külçeleriyle aynı (Kıbrıs) yataklardan çıkmış bakırdan üretilmemiş olabilir ya da bu bakır Kıbrıs'taki başka bir yataktan elde edilmiş olabilir. Uluburun külçelerinin Gelidonya külçelerinin üretim teknolojisinden farklı bir ergitme teknolojisiyle yapılmış olmaları da olasıdır[225].

Öne sürülen noktalar kurşun izotop analiz sonuçlarıyla onaylanmış görünmektedir. Hemen tüm yataklarda az miktarda görülen kalayın izotopik birleşimi kimyasal öğelerden ziyade maden yatağının jeolojik yaşıyla ilişkilidir. Bakir külçelerin kursun izotop bileşimi alışılmışın dışında bir homojenlik gösterir[226]. Söz konusu kurşun izotop yapısı ergitme, rafine ve döküm sırasında ne bozulmuş ne de değişmiştir[227]. Bu nedenle bakırın elde edildiği yataklara ait kurşun izotopları oldukça güvenilir niteliktedir. Cevherin daha işletildiği dönemde tükenmiş olması ve günümüzde bulunmaması nedeniyle sözü edilen bakır yataklarının yeri kesin olarak belirlenememektedir. Ancak bu bakır yataklarının ve çıkarılan bakırın belirli özellikleri analiz yoluyla karşılaştırılabilmekte ve bağdaştırılabilmektedir. Bu nedenle bakırın çıkarıldığı her bir bakır cevherine ait kurşun izotop analizlerinin çok dikkatle ve eleştirel biçimde yorumlanması önemlidir. Kursun izotop analizi yöntem olarak şiddetle eleştirilmiştir. Külçelerin döküldüğü metal ya da cevherlerin farklı kaynaklardan gelen metallerle karışma olasılığı nedeniyle, öküzgönü külçelerin metal kökeninin denetlenemeyeceği bile öne sürülmüştür. Böyle bir durum yeniden kullanılmış olan tunç için zaten geçerlidir[228].

Uluburun Batığı'ndan elde edilen 168 öküzgönü ve 131 pide biçimli külçenin kurşun izotop analizlerinden elde edilen verilerle Gelidonya Batığı külçelerinin kurşun

[223] Hauptmann vd. 2002, 13.
[224] Muhly 1991, 188.
[225] Maddin 1989, 101.
[226] Pulak 2006, 63.
[227] Gale-Stos-Gale 1986, 87.
[228] Budde vd. 1995, 1-32.

izotop verileri diyagram üzerinde farklı gruplar oluşturur. Her iki veri grubu diyagram üzerinde birbirinden ayrı olarak görülür. Böylece bu veriler bilinen Kıbrıs izotop gruplarının dışında yer alan, farklı bir konuma girerler; ancak genelde Kıbrıs bakırı için tanımlanan sınırların dışına da taşmazlar. Örneklerin tanımladığı izotop alanlarının şimdilik Kıbrıs bakır yataklarının izotop alanlarıyla uyuştuğu varsayılabilir. Sayılanların dışında kalan iki pide biçimli külçeye ait izotopların Kıbrıs bakir yataklarının izotoplarından farklı olduğu görülmektedir. Bu külçelerin yapıldığı bakır şimdilik saptanamayan bir cevher kaynağından elde edilmiş olmalıdır [229]. Külçeler büyük ihtimalle Kıbrıs hinterlandından ya da yakın doğu anakarasından, gemi taşımacılığı için madenlerden ve eritme tesislerinden, kara yolu ile getirilmişti. Bakır külçeler ox-hide yanında asimetrik, yamuk ve silindir şekli gibi değişik şekillerdeydi. Aynı zamanda boyut açısından da dikkate değer bir şekilde farklılaşıyorlardı[230]. İlk sonuçlardan her iki batıktan elde edilen külçelere ait analizlerin sanıldığından daha karmaşık bir dağılım gösterdiği çıkarımına varılabilir. Her iki batığa ait bakir külçelerin bir kaç farklı kaynaktan elde edildiği sonucuna varılması da olasıdır. Bakırdan öküzgönü külçelerin ulaştıkları en batı nokta Güney Fransa'da bulunur. Söz konusu külçeler Sardunya ve Sicilya Adaları'nda görülmektedir; külçeler doğuda Irak'a dek saptanmaktadır [231]. Kuzeyde Güney Almanya'ya dek ulaşmış olan külçeler[232], en güneyde Mısır'ın Nil Deltası'na kadar yayılmışlardır. Bulgaristan, Kara Yunanistan, Girit, Türkiye, Kıbrıs, Suriye ve İsrail külçelerin ele geçtiği diğer ülkeleri oluşturur[233]. Öküzgönü külçelerin dağıldığı bu geniş coğrafya bu önemli malın üretimi ve ticaretinin denetim altında tutan merkezi bir otoritenin bulunduğu kanısını doğurmaktadır. Korozyonun külçeleri ağırlığını etkilediği varsayılsa da farklı ağırlıkta oldukları saptanan bu külçelerin para birimi olarak kullanılmadıkları, ham bakır olarak bir rezerv kapitali ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Bu ham bakır rezervleri her ticari alışverişte ağırlığına göre bir değer biçilerek pazarlanırdı. Böylece külçeler her ticari alışverişte tartılır yada değerleri biçilirdi. Alışılagelmiş ağırlık standardı, hesapları kolaylaştırdı. Tartılmadan Önce belli miktardaki hammaddenin değeri/tutarı çabucak ve kabaca hesaplanabilirdi. Biçimleri sayesinde külçeler yük hayvanlarının sırtında uzun mesafelerde, kolayca nakledilebilirdi. Bir varsayıma göre söz konusu biçim külçeleri ambarlara yerleştirmede

[229] Pulak 2006, 63.
[230] Gould 2000,153.
[231] Muhly vd. 1988, 282.
[232] Primas- Pernicka 1998, 27-50.
[233] Gale 1991, 200-203.

kolaylık sağlamak için geliştirilmişti. Öküzgönü biçimiyle karşılaştırıldığında pide biçiminin nakledilmeye uygun olmadığı anlaşılmıştır. Ancak bu teori Gelidonya Burnu ve Uluburun Batıkları'nda çok sayıda pide biçimli külçenin bulunmasından sonra önemini yitirmiştir[234].

Öküzgönü külçelerinin en eskisi M.Ö.16 ve 15. yy.'a tarihlenir. En eski külçeler arasında Geç Minos IA/IB Dönemine tarihlenen Girit-Hagia Triadha yerleşmesi Zakros ve Tylissos yerleşmelerinin külçeleri bulunmaktadır[235]. bu erken dönem külçelerinin biçimleri M.Ö. 14 ve 13. yy. külçelerinin biçimlerinden farklıdır. Kurşun izotop analizleri söz konusu külçelerde kullanılan metalin kaynağının başka yerde olduğuna işaret etmektedir. Analizlerden Girit erken dönem külçelerinde Akdeniz Bölgesi dışında kalan maden yataklarından elde edilen metalin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu kaynağın olasılıkla Yakın ya da Orta Doğu'da bulunduğu düşünülebilir[236]. Öte yandan M.Ö. 13 yy.'ın ortalarına ya da daha geç dönemlere tarihlenen külçelere ait kurşun izotoplarında, Almanya, Sardunya, Sicilya, Yunanistan, Türkiye, Bulgaristan, İsrail ve Mısır gibi buluntu yerleri dikkate alınmaksızın, Kıbrıs bakır yataklarında elde edilen bakırın kullanıldığı gözlemlenmektedir. Kıbrıs'ta bulunan cüruf yığınlarından oluşan tepeler ve önemli bakir yataklarının analizleri yapılmış ve buradaki maden yataklarının hemen tümünü kapsayan kurşun izotop parmak izleri toplanmıştır. Kıbrıs bakır yataklarına ait bu "parmak izleri" M.Ö. 13. yy.'ın ortasına tarihlenen öküzgönü külçelerin tümünün Kuzey Kıbrıs maden yataklarına ait kurşun izotop verileriyle örtüştüğünü göstermiştir. Bu durum özellikle adanın kuzeyinde yer alan Trodos Dağları'ndaki Apliki Madeni için geçerlidir[237].

M.Ö. 14 yy.'ın sonuna tarihlenen Uluburun öküzgönü ve pide biçimli külçelerinin bakır kaynağı hakkında şu yorum yapılmaktadır: Söz konusu külçelere ait kurşun izotop verileri külçelerin çoğunun birbirleriyle çok az kesişen, küçük bir alana yayıldığını gösterir. Bu değerlendirmede külçelerin biçimi bir rol oynamaz. Çoğu külçenin değerleri Kuzeybatı Kıbrıs'taki Apliki madenlerini tanımlayan korelasyon çizginin uzantısı üzerinde yer alır. Ancak bu, günümüzde bilinen bir Kıbrıs maden yatağının kurşun izotop izleriyle ilişkilendirilebilen bir alan değildir[238]. Bu nedenle Uluburun külçelerinin üretiminde kullanılan bakırın Apliki madeni'nin yakınındaki bir

[234] Pulak 2006, 64.
[235] Pulak 2006, 64.
[236] Gale 1991, 224-226.
[237] Pulak 2006, 64.
[238] Pulak 2000, 148.

madenden elde edilmiş olması daha akla yakındır. Söz konusu madenin daha Antik Çağ'da tükendiği düşünülmelidir[239].

Bu ve bu gibi oxhide şeklindeki bakır külçelerinin dağılımı hakkındaki arkeolojik deliller, bu külçelerin sanki bir çeşit merkezi bir otorite tarafından organizeli bir şekilde dağıtıldığı tartışmalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır: "Temel oxhide külçe şeklinin Sardinya'dan Mezopotamya'ya, Mısır'dan Karadeniz'e kadar yayılmış olması bazılarına bu önemli malın üretimi ve pazarlaması üzerinde merkezi bir otoritenin kontrolü olduğu fikrini vermiştir." Bu otoritenin yerini ve kimliğini belirlemede Kıbrıs'tan, Suriye'ye ve Ege'ye kadar değişen önermeler mevcuttur. Fakat Pulak'ın "bu şeklin sadece yük hayvanlarının sırtında uzun mesafelerde taşınırken daha fazla kolaylık sağladığı için yaygın kullanıldığı" önermesi daha cimricedir[240]. Bu yorum Ulu Burun ve Cape Gelidonya batıklarından çıkarılan ox-hide bakır külçelerindeki şekil ve boyut farklılıkları tarafından desteklenmektedir ki bu da gemiler arası aktarmanın ve kara taşımacılığının gereklerine karşılık duruma göre uyarlama davranışını ileri sürmektedir. Merkezi otoritenin varlığı konusunda inandırıcı olmak için daha başka türlerde kanıtlara ihtiyaç olacaktır[241].

5.1.3.1.2- Kalay külçeler

Uluburun batığı şu ana kadar bilinen en eski kalay külçesini bilim dünyasına kazandırması açısından büyük önem taşımaktadır. Hem öküzgönü biçimli hem de pide biçimli külçeler, bize kalayın da en azından bir kısmının, bakır külçelerle aynı şekillere sahip olarak nakledildiklerini göstermektedir[242]. Tuncun ana öğelerinden biri olan kalay Kıbrıs'ta bulunmaz. Kalayın olasılıkla Levant Kıyıları'ndan gemilerle nakledildiği düşünülmektedir. Uluburun'da bulunan kalay külçelerinin bazıları biçimlerini korumuş, bazıları ise diş macunu kıvamında amorf yumrulara dönüşmüştür. Söz konusu buluntular kazı sırasında çözülmüşlerdir. Bu nedenle gemide kökende ne kadar kalay taşıdığını saptamak olası değildir. Kazılar sırasında bir tona yakın kalay gün ışığına çıkarılmıştır[243]. Tunç çağına tarihlenen kalay külçeleri az rastlanan bir olgudur. İsrail'in Hayfa Kenti yakınlarındaki Hişuley Karmel kıyılarında Kıbrıs/Minos bezekleriyle işaretlenmiş beş adet kalay külçe

[239] Pulak 2001, 21.
[240] Gould 2000, 154.
[241] Gould 2000, 154.
[242] Pulak 1996, 11.
[243] Pulak 2006, 65.

bulunmuştur. Söz konusu külçelerin bir batığa ait olduğu düşünülmektedir [244] . Kıbrıs/Minos yazı işaretlerine benzer kazıma işaretler taşıyan iki kalay külce bulunmuştur. Kökeni bilinmeyen bu külceler üzerlerindeki işaretler nedeniyle Geç Tunç çağında tarihlenmiştir[245]. Bunların dışında bir batıktan çıkarıldıkları düşünülen iki kalay külçe daha mevcuttur. M.Ö. 5. yy.'a tarihlendirilmesi önerilen bu iki külçenin üzerinde de önce belirtilenlerle aynı türde kazıma işaretler bulunur. Böylece aynı batığa ait olabilecekleri varsayıldığında, kalay külçelerin dördü için de ayrı tarih kullanılabilir[246].

Uluburun Batığından çıkarılan bir ton kalay aynı gemide ele geçen 10 ton bakırla alaştırıldıgında yaklaşık 11 ton tunç üretilebilecekti. Bu miktar tunç yapımında optimal bir oran olan 1:10 oranını vermektedir (1 ton kalaya 10 ton bakir). Kalay külçelerin de çoğu öküzgönü külçe biçimindedir. Tümüyle koruna gelmiş üç örneğin dışında kalan tüm öküzgönü kalay külçeler gemiye yüklenmeden önce bolünmüş ya da dörtte bir hale getirilmiştir. Böylece külçe yalnızca bir tutamaktan ibaret kalmıştır. Bölünen külçelerden her bir külçenin tam dörtte biri olup olmadığını kesinkes saptamak mümkün değildir. En azından parçaların bir örnek biçime getirilmeğe çalışıldığı varsayılabilir. Tüm haldeki öküzgönü külçelerin bakır ve kalay madenin yakınındaki asıl ergitme alanlarından ya da üretim merkezlerinden, dağıtım merkezlerine nakledildikleri asıl biçimi yansıttıkları düşünülebilir. Bati Asya'nın erken metinlerinde gecen kalay ticaretinde tek yönlü bir kalay kaynağına dikkat çekilmektedir. Bu yataklar doğuda, belki de İran'da, Orta Asya'da ya da Afganistan'da bulunmaktaydı. Kara yolundan eşek kervanlarıyla nakledildiğinde kalayın öküzgönü külçe biçiminde yeğlediği düşünülebilir. Bu tür bir yaklaşım öküzgönü biçiminin yük hayvanlarıyla yapılan taşımacılıkta kolaylık sağladığı düşüncesini akla getirmektedir. Uluburun Gemisinde 350'den fazla tüm bakır öküzgönü külçe taşındığı olgusu kalaydan yapılma öküzgönü külçelerin nakilden önce kaynağında çeyreklere bolünmüş olma olasılığını azaltır; bu tür bir uyguluma kolaylık sağlayıcı türden değildir[247].

Külçelerin yolculuk sırasında, ticari amaçlarla bolünmüş olması da küçük bir olasılıktır, zira Uluburun Gemisi'nde iki örnek dışında, tunç kalay külçenin bulunmaması ve çok miktarda çeyrek kalay külçesinin mevcut olması bu durumu açıklayamayacaktır. Öküzgönü biçimindeki kalay külçelerin bir çoğu antik dönemde kesilerek çeyrek parçalara

[244] Galili vd. 1986, 25-32.
[245] Maddin vd. 1977, 46.
[246] Artzy 1983, 51-55.
[247] Pulak 2006, 66.

ayrılmışlardır. Bunların yanı sıra, az sayıda tam ve yarım külçe olarak da bazı örnekler elimize geçmiştir. Kalay külçelerin, elde edildikleri maden çağında ya da ergitildikleri mahalde öküz-gönü külçe formu esas alınarak şekillendirilip, dağıtım merkezlerine ya da kalayı işleyen atölyelere gönderildikten sonra parçalara ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Orta Doğu'da bulunan antik yazılı kaynaklardan elde edilen kalay ticaretine ilişkin bilgilerde, kalayın kaynağı olarak doğuda bir bölgeye, belki İran'a belki de Orta Asya'da bir maden çağına işaret edilmektedir. Büyük olasılıkla külçelere verilen öküz-gönü şekli, bu malzemenin kara yoluyla kervanlar tarafından taşınmalarında kolaylık sağlamak amacıyla tercih edilmiş olmalıdır[248]. Bu külçelerin Uluburun gemisiyle taşınmalarını kolaylaştırmak amacıyla, çeyreklik ya da yarımlık parçalara bölündüğünü kabul etmek pek olası görünmemektedir. Ayrıca, bütün durumdaki kalay külçelerin, Uluburun gemisinde nakledildikleri sırada parçalara bölünmüş olmaları, bunu doğrulayabilecek kesme işleminde meydana gelmesi gereken kırıntılara rastlamadığımız için, olasılık dahilinde değildir[249]. Yani Külçelerin hepsinin birden ve yolculuğun hemen basında parçalanmadığı, ancak gereksinim olduğunda parçalara ayrıldığı kesindir. Kalay külçeler varış noktasında parçalanabilirlerdi; bu durum ticari alışverişlere olasılıkla bir neden yaratmaktaydı. Böylece bakırdan öküzgönü külçelerden farklı olarak, kalay öküzgönü külçelerin son durağa gelmiş olan bir mal grubunu temsil ettikleri düşünülebilir. Buna karşın, bakırdan yapılma öküzgönü külceler ergitildikleri ilk yerden dağıtılacakları yere ulaşacak transit bir yol üzerinde olmalıydılar. Bu külçeler ya Uluburun gemisine yükleme yapıldıkları merkezde ya da bu merkezden önceki ticari alış-veriş safhalarında parçalara bölünmüş olmalıdır[250]. Sonra bu külçeler bir ticari alışveriş, sırasında ödeme aracı, devlet vergisi, armağan olarak ya da başka amaçlara hizmet edecek biçimde yeniden toplanmış ve gemiye yüklenmiştir[251].

Öküzgönü külçeler arasında en iyi korunagelmiş örnek 22,2 kg ağırlığındadır; ancak külçenin kökende daha ağır olduğu kuşku götürmez. Uluburun Gemisi'nde öküzgönü biçiminden farklı biçimlerde de kalay külçeler bulunmaktaydı. Söz konusu biçimler arasında pide biçimli iki adet dikdörtgen biçimli, levha biçimli, büyük ve kalın külçelere ait ince dilimler ve bir tek çıpa biçimli külçeler sayılabilir. Levha biçimli külçelerin birisi 24,8 kg diğeri ise 26,7 kg ağırlığındadır. Aynı külçe biçimine ait parçalar da ele geçmiştir. 22,4 kg ağırlığındaki çıpa

[248] Pulak 1996 12.
[249] Pulak 1996 12.
[250] Pulak 1996, 12.
[251] Pulak 2000, 153.

biçimli külçeni bir ucu deliktir. Pide biçimli kalay külçeler kalayın en azından bir bölümünün külçe halinde döküldüğüne işaret etmektedir. Bu külçeler benzer külçe yığınlarının betimlendiği Mısır mezar resimlerini anımsatmaktadır. Resimlerde betimlenen külçeler kökende gümüş ya da kurşun olarak yorumlanmış, sonraları bu külçelerin kalay olduğu fikri öne sürülmüştür[252]. Çıpa taşı biçimli kalay külçenin aşınma sonucu değil de, kökende bu biçimi yansıttığı varsayıldığında, Thebai'da bulunan Amen-em-opet'in mezarındaki resimde betimlenen açık mavi külçeyi anımsattığı gözlemlenir. Söz konusu külçe Suriye'li iki taşıyıcının sırtında betimlenmiştir; külce taşıyıcılarını pembe renkle betimlenmiş, bakırdan öküzgönü külçeleri taşıyan figürler izler[253]. Çoğu kalay külçenin orijinal yüzeyleri ciddi biçimde korozyona uğramıştır, ancak 21 örneğin (külçe toplamının yaklaşık % 20si) yüzeyinde tüm ya da kısmen korunagelmis kazı işaretler mevcuttur. Külçelerin yüzeyinde en az sekiz değişik işaret saptanmıştır. Bu işaretlerin üçü başka bakır külçelerde de gözlemlenmiştir. Bakır ve kalayın değişik coğrafik bölgelerden geldiği bilindiği için, üzerlerinde aynı işaretlerin bulunması, bunların üretim yerleri yerine alınıp satıldıkları merkezde işaretlenmiş olabileceklerini akla getirmektedir[254]. Ayrıca, keskiyle yapılmış işaretlerin, parça halindeki öküz-gönü biçimli kalay külçelerin merkezlerine gelecek şekilde işlenmiş olması, muhtemelen bunların, öküz-gönü külçelerin kesilerek parçalara ayrılmasından sonra yapılmış olduklarının bir gös-tergesidir[255].

Böylece işaretlerin külçe bölündükten sonra işlendiği olasılığı akla gelmektedir. Çivi yazılı metinlerde kalayın Mezopotamya'nın doğusundaki bölgelerden, belki de Orta Doğu ya da Orta Asya'daki kaynaklardan elde edildiğinden söz edilse de, Geç Tunç Çağı'nda kullanılan kalayın kaynağı dönemin en büyük bilmecesini oluşturur[256]. Böylece Bati Afganistan'da varlığından söz edilen ancak varlığı kanıtlanamayan kalay yatakları özel bir önem kazanmaktadır[257].

5.1.3.1.3- Kurşun

Uluburun Gemisinde kurşun külçe bulunmuyordu 100 ağ ağırlığından alınan örneklerin kurşun izotop analizleri izotop parmak izlerinin çoğunun Yunanistan-Attika'daki Laurion kurşun madeni izleriyle uyuştuğunu gösterir. Bazı kurşun oranları

[252] Bass 1967, 62.
[253] Bass 1967,65.
[254] Pulak 1996, 12.
[255] Pulak 1996, 12.
[256] Muhly 1985, 282-283.
[257] Clezious- Berthoud 1982, 14-19.

olasılıkla Siphnos ve Khalkikiki ile Troas Bölgesinden gelmektedir. Bu sonuç Uluburun kurşun ağırlıklarının hammaddesinin farklı madenlerden geldiğine işaret eder. Kursun, bozulması zor ve tekrar kullanılabilen bir malzeme olduğundan bu durum şaşırtıcı görünmez. Balıkçı ağı kullanılırken kaybolan kursun ağırlıklar demir atılan farklı limanlardan alınan farklı kökenlere sahip ağırlıklar tarafından yenilenebilmekteydi. Uluburun buluntuları yoluyla kurşunun Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz'in hem batısı hem de doğusuna ulaştığı anlaşılmaktadır. Madenin bir kısmı Kara Yunanistan'dan, Kuzey Ege ya da Anadolu'dan yola çıkarak Levant Kıyıları'na ve olasılıkla Kıbrıs'a erişmişti.

5.1.3.1.4- Silahlar

Uluburun Gemisi'nde ok ve mızrak uçları[258], topuzlar,[259] hançerler, memecikli baltalar bir adet Önasya tipi pullu zırh, Kenan, Myken kılıçları ve bir İtalyan kılıç bulunmaktaydı. (Resim7) Birbirinden bağımsız, üç farklı tipe ait olan dört kılıç özellikle ilginçtir. Söz konusu kılıçlar hemen hemen aynı boyda olup bu dönemin bilinen kılıçlarından biraz daha kısadırlar. Böylece bu kılıçları kısa kılıç sınıfına sokmak uygundur. En iyi durumda olan kılıç yekpare dökülmüş bir Kenan kılıcıdır[260]. Çok iyi koruna gelmiş sivri uçlu namlunun en geniş olduğu yer kılıcın ortasıdır. Kabza tek parça olup fildişi ve abanoz levhalarla kaplanmıştır, kaplamaların yapıştırıcıyla yapıştırıldığı düşünülmektedir. Hemen hemen birbirlerinin aynı olan iki hançer ele geçmiştir. Bir hançerin kabzasına fildişi ve abanoz kakılmıştır. İyi koruna gelmiş olan bu parça Kenan kılıcı ile benzeşir. Hançer olasılıkla Kenan kılıcına eşlik eden bir silahtı. Kıbrıs'ta bulunan benzer hançerlerin Levant Bölgesi kökenli oldukları düşünülmektedir. Uluburun hançerinin bir benzeri, İsrail-Akko yakınlarmdaki "İran bahçesi" çevresinde ortaya çıkarılan bir mezardan ele geçmiştir. Mezar M.Ö.14. yy.'a tarihlendiril-mektedir. İsrail'de ki Aphek-Antipairis'tebir diger örnek ele geçmiştir. Hançerler Geç Tunç Çağında Suriye-Filistin kıyılarında yaygın olarak kullanılan silahlar arasında yer almaktaydı. Yukarıda belirtilen hançere geniş namlulu bir tür Mısır hançerinin Kenan türevleri olan başka hançerler de eklenebilir. Kıvrık ağızlı bir başka bıçak topluluğu Rhodos Güney batı Anadolu ve Kara Yunanistan'ın kıyı bölgelerinde ele geçen Ege tipi bir bıçak türüne dahildir[261].

[258] Pulak 1988, 23-24.
[259] Bass 1986, 274.
[260] Pulak 2006, 86.
[261] Bass vd. 1989, 6-7.

Az bir büyüklük farkı bulunan iki kılıç parçası Ege ürünü kılıçlar arsında yer alır[262]. Bu kılıçlar yekpare olarak yapılmışlardır[263]. Namlular özenle biçimlendirilmiş bir omurgaya sahiptir. Söz konusu kılıçların sapları ve yuvarlatılmış perçinli haç biçimli balcak/siperlik (omuz) kısmı M.Ö. 14.yy.'da kullanılan bir kılıç türü için tipiktir. Kabzadaki deliklerden eskiden bu bölüme farklı biçimlerdeki levhaların perçinlendiği anlaşılmaktadır Ancak levhalar günümüze ulaşmamıştır. Kılıçların tepelik ve başlık kısımları da geçmemiştir. Tepelikler genellikle yarı değerli taşlardan, metalden, fildişi ya da tahtadan yapılmıştır. Adı geçen kılıçlar ortalamadan daha kısadır; namluların ortasında geniş ve dar oluklu omurgalar gözlemlenmektedir. En iyi örneklerinin Geç Minos II Döneminin sonuna dek Knossos'ta yapıldığı varsayılmaktadır; anakarada başka üretim merkezlerinin bulunmuş olması da olasıdır. M.Ö. 14. yy.'da daha işlevsel ve kullanışlı örnekler yetkin süslü örneklerin yerini almıştır; bu konuda Uluburun buluntuları iyi bir örnek oluşturur. Söz konusu kılıç tipinin merkezi omurgası bulunmayan türevleri 50 cm uzunlukla sınırlı kalsa da, omurganın ortadan kalkması bikonveks namlunun kalınlaşmasına yol açan bir gelişme olarak algılanabilir. Tipolojik yönden bu türevler M.Ö. 15. ve erken 14. yy. kılıç süsleme geleneğinin son dönemlerini temsil eden bir geciş, tipini oluşturur. Uluburun Gemisi'nden gün ışığına çıkarılan örnekler de bu gruba dahildir[264].En kotu koruna gelmiş olan kılıç üçüncü bir tipi temsil eder[265]. Kılıcın kabzası, sapı ve namlu kenarları eksiktir. Ancak saptaki üç perçinin konumu ile namlunun Menderes biçimli kesiti yardımıyla kılıç Güney İtalya/Sicilya kökenli Tapsos-Pet-rosa tipinin benzerleri ile karşılaştırılabilir. Söz konusu kılıç tipi bölgenin yerel Orta ve Geç Tunç Çağında yaygın bir türü oluşturur. Bu kılıcın ve özellikle kılıcın Sicilya türevlerinin olasılıkla Ege ve Kıbrıs prototiplerinden geliştirildiği varsayılabilir. Uluburun kılıcının namlu kesitinin Güney İtalya'daki türevlerinin kesitleriyle benzeştiği gözlemlenmektedir[266].

5.1.3.1.5- Aletler

Batığın farklı bölümlerinden oraklar, bızlar, delici uçlar[267] bir testere, iki maşa[268] bir keski, [269] baltalar,[270] bir pulluk ya da çapa,[271] biley tasları[272] ve geniş ağızlı

[262] Pulak 1998, 208.
[263] Pulak 1988, 22.
[264] Pulak 2006, 87.
[265] Pulak 1988, 22-23.
[266] Pulak 2006, 87.
[267] Pulak 1988, 19.
[268] Pulak 1988,19-20.
[269] Bass vd. 1989,10.

baltalardan[273] oluşan büyük bir alet topluluğu ele geçmiştir. Söz konusu buluntuların çoğu geminin kıçı olduğu düşünülen bölümden gün ışığına çıkarılmıştır. Altı keskiden ve çift ağızlı balta olduğu düşünülen bir aletten meydana gelen bir grubun Önasya Bölgesi'nde üretilen tipler arasında bulunduğu ya da Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yaygın olan alet türlerini yansıttığı görülür[274]. Çift ağızlı baltalar Ege Bölgesi ya da Tunç Çağı Levant Bölgesi ile de bağdaştırılmaktadır. Bu tür baltalara özellikle Girit'te sık rastlanır; Girit'te çift ağızlı baltalarda yuvarlak sap delikleri gözlemlenmektedir. Ege, Güney Avrupa ve Anadolu namlularındaki sap delikleri ovaldir. Gelidonya Burnu Batığı'ndan iki tüm ve iki parça halinde, [275] Uluburun Gemisi'nden ise iki adet çift ağızlı balta gün ışığına çıkarılmıştır. Buluntuların tümünde oval sap delikleri bulunması nedeniyle baltaların Ege ya da Anadolu kıyı şeridi kökenli olduğu anlaşılır[276].

5.1.3.1.6- Süs Eşyaları

Uluburun Gemisinden şaşırtıcı miktarda altın ve gümüş buluntu da gün ışığına çıkarılmıştır. Bu buluntuların çoğunu tunç ya da parçalar halindeki Kenan takıları oluşturur. Ancak bir adet altından halka külçe ve altın-gümüş, alaşımdan amorf parçalar ile yumrular da mevcuttu. Tüm ya da parçalar halindeki altının büyük bir bolümü küçük bir kazı alanında ele geçmiştir. Bazı gümüş bilezik ve değişik altın nesnelerde kesik yerleri saptandığından, buluntuların konumundan değerli metallerin gemide aynı yerde saklandığını ve gerektiğinde para gibi kullanıldığı anlaşılmaktadır. Değerli metalden yapılmış buluntulardan kesilen parçaların alışverişte kullanıldığı düşünülmektedir. Altın takıların bir kısmı gemiye yüklenmeden önce parçalanmıştır Bu durum kırıkların birbirleriyle uyuşan küçük madalyon ve altın şeritlerin bulunmuş olmasından anlaşılmıştır[277]. Buluntuların çoğu Kenan kökenlidir. Ancak Mısır kökenli buluntularla kökeni saptanamayan başka buluntular da ele geçmiştir. Altının Yakın Doğu ve Ege'ye genelde takı parçası ya da artığı olarak ulaştığı anlaşılmaktadır. Böylece Ege'li maden ustaları hem altın takı üretebilecek hammaddeye sahip olmuş, hem de Önasya takı üretme sanatıyla bu bölgeye özgü altın isleme tekniklerini öğrenmişlerdir. Bu durum

[270] Pulak 1988, 14.
[271] Bass vd. 1989.
[272] Bass 1986, 275.
[273] Bass 1986,292.
[274] Pulak 1988. 17-18.
[275] Bass 1967. 94-95.
[276] Pulak 2006, 88.
[277] Pulak 1988, 26-27.

Eğe'li sanatçıları ve takı işleme tekniklerini dolaylı yoldan etkilemiş, olmalıdır[278]. 37 altın buluntu arasında gerdançe, madalyonlar, kolye uçları ve boncuklar yer alır. Altın takıların çoğu bezeksizdir ya da kazıma yoluyla bezenmiştir[279]. Bazı parçalarda repuse ve granülasyon tekniklerinin kullanıldığı gözlemlenir.

Kolye uçlarından biri repuse tekniğiyle islenmiştir. Bu buluntunun üzerinde her bir elinde bir antilop veya dağ keçisi tutan bir kadın figürü betimlenmiştir[280]. Figür büyük bir olasılıkla bir bereket tanrıçasını temsil eder. Bu tanrıçanın kimliği henüz saptanamamıştır, ancak betimin Kenan Tanrılar Topluluğu'nun (Pantheon) üç büyük tanrıçasından birini temsil ettiği düşünülmektedir. Tanrıçanın Aşera, Anat ya da Astarte olması olasıdır. Uluburun Gemisi'nde bulunan repuse teknikli dört altın madalyonda dört köşeli bir yıldız betimi görülür[281]. Doğrusal ışın demetleri arasına dalgalı olarak yerleştirilmiş ışınlar yıldızları süsler[282]. Ele gecen örneklerin en önemli Kenan altın madalyonları arasında yer aldığı düşünülebilir.[283] Benzer biçim ve boyutlardaki bir diğer gümüş madalyon Filistin-Şiloh'ta bulunmuştur söz konusu madalyon kötü korunagelmistir[284]. Altından bir pektoral (gerdance) kanatlarını açmış bir şahin biçiminde soyutlanmıştır. Şahin her iki pençesinde de birer kobra yılanı tutmaktadır. Pektoral, repuse ve granülasyon teknikleriyle üretilmiştir. Söz konusu takıda Tell el-Ayyul'da ele gecen şahin küpeden bilinen yapım tekniği gözlemlenmektedir[285].

Başı boynu elleri ve ayakları altın kaplama olan tunçtan bir kadın figürü önemli bir buluntuyu oluşturur[286]. Dar bir alınlık ve bir kaç pörçügü olan bir gerdanlık figürün başını ve omuz kısmını süsler[287]. Saçlar omuz hizasındadır; basın her iki yanını iki örgü süsler, bu örgü sırtta birleştirilerek uzun ve tek bir orgu yumağı haline getirilmiştir. Figürün Suriye ve Filistin'de bulunmuş olan bir kaç figürünle ve Lakhiş'te bulunan altın bir plaka üzerindeki betimle benzerlik gösterir. Kaybolan balmumu tekniğiyle üretilen figürünler yalnızca kral aileleri ve soyluların sahip olabileceği türden eşyalar arasında yer alırdı. Metalden yapılma bu figürinlerin çoğunun tanrılara adak olduğu ve ölümlüleri betimlemediği düşünülmektedir. Bu figürinler karada yapılan arkeolojik

[278] Pulak 2006, 68.
[279] Bass vd. 1989, 4-6.
[280] Pulak 1998, 206-207.
[281] Bass vd. 1989, 4-5.
[282] Bass 1986, 289-290.
[283] Pulak 2006, 68.
[284] Finkelstein- Brandl 1985, 23-24.
[285] Bass 1986, 287-288.
[286] Pulak 1998, 207.
[287] Gates 1994, 259.

kazılarda ele geçtiklerinde kültsel işlevlerde kullanıldıklarına işaret ederler; figürinlerin büyüsel güçlerinin bulunduğu da varsayılmış olabilir[288]. Uluburun Gemisi'nden gün ışığına çıkarılan figürinin gemiyi korumak ve yolculuk sırasında güvertede oluşacak tehlikeleri savuşturmak amacına hizmet ettiği düşünülebilir. Amarna mektuplarında firavuna yollanan armağanlar sıralamasında krallara, kral eşlerine ve kızlarına bakılarak üretilen tunçtan altın kaplama heykelcikler yer alır. Ancak Uluburun heykelciğinin bu tür bir armağan alışverişi kapsamında bulunması zayıf bir olasılıktır. Heykelcik sol eli öne doğru uzanmış, sağ eli ise yukarı kalkmış olarak betimlenmiştir. Bu duruş tanrısal güç simgesine uzandığına işaret eder. Böylece heykelciğin kutsayan bir tanrıçayı betimlediği anlaşılmaktadır. Duruş dua ve yakarışların duyulaÇağı umudunu simgelemektedir[289].

Batık'tan altın, elektron, gümüş, steatit ve diğer taslardan yapılma Mısır kökenli buluntular da elde edilmiştir[290]. Mısır Firavunu Ekhnaton'un esi Nefertiti'ye ait altın skarabeus buluntular arasında özel bir yere sahiptir. Skarabeusun üzerinde Nefertiti'nin adi gecen bir yazıt görülür. Buluntu geminin bir nevi ″post quern″ tarihlendirme olanağını ifade eder. Söz konusu skarabeusun en erken tarihlendirmesi kullanılan (uzun/yüksek ya da kısa/alçak) kronolojiye göre. M.Ö. 1376-1358 ya da M.Ö. 1339-1327 yıllandır[291]. Batık'tan gün ışığına çıkarılmış diğer skarabeuslar genelde ikinci Ara döneme tarihlendirilir. Bu skarabeuslann üzerinde ya okunaksız işaretler ya da şans getirici deyimler ve/veya kötülüğü savan işaretler yer alır. Bir skarabeusta I. Thutmosis'in adi okunmaktadır[292]. Uluburun'dan ele gecen 30 gümüş kalıntının kursun izotop analizleri ve alaşım kompozisyonlarına ait analizler yapılmıştır. Buluntulardan 27'sinin kurşun izotop değerleri Bolkardag'ın kursun-gümüş-bakir yataklarından elde edilen oranlarla yakın bir ilişki gösterir[293]. Söz konusu gruba ait 22 parça, saflık oranı yüksek gümüşten üretilmiştir (Gümüş oranı % 92'nin üzerinde); bu buluntuların altın oranı % 0,6 - % 4,8 arasındadır; buluntulardan birinin altın oranı % 10,4'e ulaşır. Bu denli düşük bir altın oranı alaşım durumunu etkileyemeyeceğinden, olgu kasten altın eklenmesinden ziyade, Bolkardağ'ın altın içeren gümüş cevherlerinden yararlanıldığına işaret edebilir. Bolkardağ madenlerinden altın da kazanıldığı bilinmektedir. İki hurda metal parçası düşük kaliteli gümüştendir. Bu

[288] Pulak 2006, 86.
[289] Pulak 2006, 86.
[290] Pulak 1988, 27-28.
[291] Pulak 2006, 69.
[292] Pulak 2006, 69.
[293] Pulak 2001, 24-25.

parçalarda % 20 bakir bulunur. Gümüş olduğu varsayılan iki metal çubuğun bakir-gümüş alaşımı olduğu anlaşılmıştır. Her iki parça da % 30'dan az gümüş içermekteydi. Ayrıca, bakir bir bilezik parçasının gümüşle kaplandığı saptanmıştır. Belirtilen parça ve diğer iki bilezik parçası Laurion kurşun gümüş-bakir yataklarının izotop oranlarıyla uyuşan kursun izotop oranlan göstermektedir. Gümüş kaplama bakir bilezik parçasında da Ege maden yataklarına ait kursun izotop öğelerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Köken bölgenin Kuzey Anadolu'daki Troas Bölgesi olduğu düşünülebilir[294]. Gümüş artıkların ticari alışverişlerde yararlanılan "para külce" olarak kullanıldığı varsayıldığında erken dönem tüccarların malları karşılığında aldıkları metalin saflığından nasıl emin olabildiklerini saptamak üzerinde düşünülmesi gereken ilginç bir noktadır. gümüşün hemen tümünün Güney Anadolu kökenli olması beklenen bir durumdur; zira söz konusu bölge Asur koloni çağı'ndan beri gümüş yataklarıyla ünlüydü. Kurşunun aksine, Uluburun Gemisi'nden gün ışığına çıkarılan gümüş, ticari amaçlarla doğudan batıya doğru nakledilmekteydi[295].

5.1.3.1.7- Metal Kaplar

Farklı biçimlerdeki tunç ve/veya bakır kaplarda Uluburun Gemisinin yükü arasındaydı. Korozyon nedeniyle ince cidarlı metal kapların gövdeleri bozulmuştur; ancak daha sağlam olan ağız ve tutmaklar sağlam kaldığından bu parçalar yoluyla kapların biçimlerini ve büyüklüklerini saptamak olasıdır. Söz konusu kaplar arasında bir dizi çanak bulunur. Bu kaplar farklı büyüklükte, iç içe sığan üç çanaktan oluşur, ancak çanaklar parçalar halindedir. Diğer çanak parçalarının bu biçimde saklanarak nakledildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kaplardan oluşan en az bir takımın büyük bir kazanda saklandığı sanılmaktadır. Başka kazanlarla birlikte söz konusu kazan geminin yükü arasında bulunaktaydı. Orijinal boyutları saptanamayan kazanlardan hiçbirisi günümüze ulaşamamıştır. Kazanlardan yalnızca tutamak ve kulp parçaları ile bu parçaların raptedildiği metal şeritler geriye kalmıştır. Bu parçalar yoluyla kazanların asıl boyutları hakkında bir fikir edinile bilinir. Kazanların kulpları henüz incelenmemiş ve birbirine uyan parçalar aranmamıştır; ancak mevcut parçalardan gemide en az bir düzine kazanın bulunduğu anlaşılmaktadır[296]. Bakırın yanı sıra, birkaç kalay kap da bulunmuştur; bu kaplar arasında bir matara bir tabak ve çift kulplu bir içki kabı da yer alır.[297] Seramikten ve biçimleri sıkça yenilenen bakır alaşımlı kaplardan farklı olarak,

[294] Pulak 2001, 25.
[295] Pulak 2006, 70.
[296] Pulak 2006, 83.
[297] Bass vd. 1989, 11

kalay kapların biçimleri eşsizdir. Bu durumda Kıbrıs seramiği ve bakır alaşımlı farklı olarak, kalay kapların özel amaçlara hizmet ettiği, gemide bulunan ve soylu sınıfa armağan olarak gönderilen prestij malların bir kısmıyla karşılaştırılabileceği anlaşılmaktadır[298].

Gemiden ele geçen tek büyük altın buluntu çift konik bir içki kabıdır. Buluntunun kökeni bellli, değildir[299]. Önasya'da keramikten ya da taştan yapılma, çift konik biçimli ve halka dipli içki kapları mevcuttur. Ancak söz konusu buluntuların hiç, biri Uluburun içki kabının biçimini yansıtmaz. Ayrıca Uluburun kupasına tam olarak benzeyen bir Ege buluntusu da bilinmemektedir. Ancak Ege Bölgesi'nde ele geçen içki kaplarıyla benzerliği nedeniyle söz konusu buluntunun Ege kökenli olduğu varsayılabilir. Kabin ortasını çevreleyen silme yuvarlak profillidir; böylece buluntu Vapheio kupasıyla benzeşir. Kabı çevreleyen ikinci silme omurgalıdır. Uluburun içki kabı bu noktada tipik Ege içki kabı biçimlerinden ayrılır[300].

5.1.3.2- Cam Buluntular

Cam yapımı, büyük olasılıkla M.Ö 3. bin sonlarına doğru Bronz Çağ'da keşfedilmiştir. Arkeolojik kanıtlar, bu keşfin Mezopotamya'da meydana gelmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu keşif, hiç şüphesiz, yöre boncuklarında, duvar fayanslarında, seramiklerde ve diğer nesnelerde kullanılmış cam gibi sır üretimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu en erken dönemde cam, yarı değerli ve değerli taşlara alternatif olarak üretilmiştir. Bu nedenle, hemen hemen tüm erken dönem camları şaffaf değildir ve oldukça parlak renklerde üretilmişleridir. Cam her ne kadar bu dönemde silindir mühür, çubuk, bazı küçük objelerin üretiminde ve kakma olarak kullanılmışsa da, en çok boncuk üretiminde kullanılmıştır. Tüm erken dönem boyunca, cam soğukken işlenmiş ve taşçılar tarafından kullanılan tekniklerle kesilmiştir.

Camdan yapılmış kaplara ilk olarak M.Ö. 16. yy.'ın sonlarına doğru rastlanılır. Her ne kadar, tarihlendirilebilir en erken örnek bugünkü Türkiye - Suriye sınırı yakınlarındaki Amik Ovasında yer alan Atchana (antik Alalakh) yerleşiminde bulunmuşsa da, buluntuların dağılımı en erken cam kapların kuzey Mezopotamya'da Mitanni Krallığı sınırları içerisinde üretilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapların hemen hemen hepsi aynı şekilde iç kalıplama yöntemiyle küçük şişe, bardak ve kadeh

[298] Pulak 2006, 83.
[299] Bass 1986, 286.
[300] Pulak 2006, 69.

olarak üretilmiştir. Camın sıcakken işlenmesini gerektiren kap üretimi, cam teknelojisi için oldukça önemli bir aşamadır. Kaplar arasındaki yakın benzerlikler, bunların olasılıkla birbiriyle yakın temas halinde bulunan birkaç merkezde üretilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Atölyeler çoğunlukla büyük yerleşim merkezlerinde veya cam üreticilerini himaye eden hükümdarların veya dini liderlerin yaşadığı merkezlerde kurulmuşlardır. M.Ö. 16. yy.'ın sonları ile, 14. yy. arasında üretilmiş kapların biçimleri arasında oldukça az değişiklik vardır. Bu durum camın Geç Bronz Çağ toplumunda oynadığı dini ve geleneksel rolün bir göstergesi olarak ele alınabilir. İç kalıplama yöntemiyle üretilmiş ilk kaplardan çok kısa bir süre sonra, cam üreticileri mozaik camdan bardak, kase ve plaka üretmek üzere ayrı bir kalıplama yöntemi geliştirmişlerdir. İç kalıplama yönteminde olduğu gibi, mozaik kalıplama yöntemi de Kuzey Mezopotamya'nın Hurrilerle ilişkili bölgelerinde kullanılmıştır. Cam kaplara ek olarak boncuk, mühür, sallantılı süs eşyaları, mücevher, mobilya kakması ve hatta küçük figürinlerin olmak üzere birçok değişek nesne üretilmiştir. Mezopotamya'da üretilmiş cam eserler ve yapım teknikleri, çok kısa bir süre içerisinde Geç Bronz Çağ medeniyetini oluşturan diğer merkezlere ihraç edimiştir. Bu merkezler içinde en önemlisi Mısır'dır. Her ne kadar Mısır cam endüstrisini faaliyete geçiren ilk güç dışarıdan gelmişse de, yerli zanaatkârlar kısa bir süre içerisinde kendilerine özgü cam eşya tiplerini geliştirmişlerdir. Bu endüstri tam olgunluğa M.Ö. 14. yy.'ın ilk yarısında firavun III. Amenhotep'in himayesinde erişmiştir. Bu döneme ait arkeolojik bulgular geniş ölçekli bir üretime, yüksek bir teknolojiye ve yerleşik atölyelere sahip olduğunu göstermektedir. Mısırlılar ağır ve korkusuz bir madde olarak camın doğal özelliklerinin tamamen farkındaydılar. Bu nedenle çoğunlukla yassı şişeler, sürahiler, amphoriskoslar, kavanozlar ve rastık koymaya yarayan tüpler gibi küçük ve kapalı kaplar üretmişlerdir. Tüm bu kaplarda, Mısır'ın seramik, fayans ve sert çömlek kaplarının geleneksel formları örnek alınmıştır. Bu kaplar kokulu yağların, vücut merhemlerinin ve kıymetli tütsülerin korunması amacıyla kullanıldığı gibi, kozmetik ve ilaç muhafazası gibi gündelik amaçlarla da kullanılmışlardır. Mısır cam endüstrisi kaplara ek olarak, mobilya, cenaze eşyaları, kutsal yerler ve büyük mimari birimlerin dekorasyonu amacıyla, çoğunlukla opak renklerde olmak üzere kakmalar ve çeşitli cam nesneler üretmiştir. Geç Bronz Çağ boyunca Doğu Akdeniz'in diğer bölgelerinde gerçekleştirilmiş olan cam eşya üretimiyle ilgili kanıtlardan henüz kesin bir sonuç çıkarılamamıştır. Suriyeliler ve Kıbrıslılar, Mısır'da üretilmiş olan eşya tiplerine çok benzeyen eşyalar üretmemiş olsalar bile, ham camın üretiminde ve külçe cam ve bitirilmiş eşya ticaretinde aktif bir rol oynadıkları

tahmin edilmektedir. Diğer taraftan Miken Döneminde Yunanlıların, başlıca ürünü kalıpta şekillendirilmiş aplikeler olan, yerli bir cam endüstrisine sapih oldukları kesindir.

5.1.3. 2.1-Cam Külçeler

Uluburun Gemisi'nde cam külçe de taşımaktaydı. (Resim8) Ele gecen cam külçeler tüm olarak bulunmuş en erken cam malzeme arasındadır ve türünde Tunç çağı'na tarihlenen en büyük buluntu gurubunu oluşturur. Külçelerden bazıları olağanüstü iyi koruna gelmiş olup orijinal biçim ve renklerindedir; buna karsın diğer pek çok külçe kısmen ya da tümüyle korozyona uğramış, amorf yumrulara dönüşerek suda çözülmüştür. Bu nedenle gemide bulunan cam külçelerin tam sayısını saptamak mümkün değildir. Arkeolojik veriler farklı koruna gelme durumlarında ele gecen en az 175 örneğin bulunduğuna işaret eder. Cam külçelerin boyutlan farklıdır. Külçelerin hemen her biri yaklaşık 2 kg ağırlığındadır; buna göre gemide yaklaşık 350 kg cam bulunmaktaydı[301]. Cam külçelerin en az dört renkte olduğu saptanmıştır. Bu renkler kobalt mavisi, açık mavi, portakal rengi-san ve mordur. Mor renkte iki, portakal-san renkte ise bir ornek bulunur. Renkli cam kulceler insanlık tarihinin en eski taklit (imitasyon) malzemesini temsil eder. Bu kulceler lapislazuli, turkuaz ve ametist türünden yarı degerli taşlara öykünmektedir[302]. Daha iyi koruna gelmiş, cam külçeler 1,3 kg ile 3,0 kg (Onbeş külçenin ortalaması 2,1 kg) arasında bir ağırlık gösterir. Açık mavi renkli, küçük cam külçeler 1,1 kg ile 1,4 kg arasında değişen ağırlıklara sahiptir. Bazı kobalt mavisi, küçük külçeler açık mavi cam külçelerle yaklaşık ayni ağırlığa sahiptir, ancak kobalt mavisi külçelerin ortalama ağırlığı açık mavi külçelerin ağırlığından yaklaşık % 70 daha fazladır. Cam külçeler kesik koni görünümündedir. Yaklaşık14 cm çapa sahip külçelerden ağır olanları 6 ile 7 cm arası kalınlıkta, hafif olanlarıysa 3,5 ile 4,5 cm arası kalınlıktadır[303]. Karada yapılan kazılarda tüm cam külçe ender olarak ele geçmiştir. Eridu'da bulunan opak mavi renkli bir cam yumrusu M.Ö. 21. yy.'a tarihlendirilmektedir; buluntunun bir cam külçe parçası mı yoksa cam yapımından kalan bir yan ürünümü olduğu belli değildir. M.Ö. 15. yy.'ın ortasına ya da M.Ö. 14. yy.'ın ilk yarısına tarihlenen ve Nuzi'de gün ışığına çıkarılan koyu mavi bir cam külçeye ait 119 parça, Tell Brak'taki Mitanni Sarayı'nda bulunan ve M.Ö. 14. yy.'a tarihlenen 13 adet açık ve koyu mavi renkli cam külçeler ve bunlara ait parçalar, Amarna'dan M.Ö. 14. yy.'a tarihlenen bir dizi küçük cam külçe yongası,

[301] Pulak 2001, 25.
[302] Pulak 2006, 70.
[303] Pulak 2006, 71.

Mısır-Kantir'den M.Ö. 13. yy.'a tarihlenen koyu kırmızı bir cam külçe ve Ugarit'te ele geçen mavi cam külçe yongaları söz konusu buluntuların büyük bir kısmını oluşturur. Mısır 18. Stilale Devri'ne ait cam kimyasal kompozisyonlarından da bilinen, iki adet kobalt mavisi cam yukarıda sayılan buluntulara eklenebilir. Kızıl Deniz'deki Failaka (Dilmun) Adası'nda ele geçen iki açık mavi cam külçe parçası, camın olasılıkla Akdeniz dışına da ihraç edildiğine işaret eder[304]. Uluburun gemisinden çıkarılan cam eserler üzerinde yapılan laboratuar çalışmalarında eserlerin üretim yeri tam olarak bilinememekle beraber eserlerin özellikleriyle Mısır ve Mezopotamya'dan üretilen camlarla benzerlik taşıdığı ve buralardan geldiği düşünülmektedir.

5.1.3.3- Pişmiş Toprak Kaplar

Seramik çok iyi koruna gelmesi nedeniyle arkeolojik açıdan kültürel ilişkileri belirlemekte kullanılan en önemli araçlardandır. Bu açıdan bakıldığında seramik Akdeniz ticaret ağı çerçevesinde birkaç işlevi birden üstlenir: iyi nitelikli "sofra" seramiğinin yanı sıra, yağ, parfüm ve şarap türünde belirli sıvıları saklamaya yarayan ve bazıları ince bazıları da kaba yapımlardan oluşan büyüklü küçüklü kaplar bulunmaktadır. Sayılan türlerin dışında büyük küpler ve diğer malların naklinde kullanılan amforalar da taşıma kaplan arasında yer alır[305]. (Resim9)

5.1.3.3.1- Kıbrıs Seramiği

Tunç çağından başlayarak Akdeniz ticaretinde önemli söz sahibi olan Kıbrıs bu durumunun farkına vararak ticarette ve günlük hayatta kullanılmak üzere, depolama amaçlı seramik kaplar üretmiştir. Bu seramik kaplar genelde ticaret amacı ile zeytinyağı, şarap ve değişik yiyecek maddeleri için kullanılıyordu. Uluburun batığında da bu amaçla kullanılmış Kıbrıs seramikleri bulunmaktaydı. Geminin güvertesinde resmedilmiş olan küpler (pithoi), Uluburun gemisinde çok sayı da, iyi durumda korunmuş Kıbrıs seramiklerini içeren küp hakkında yorum yapmamızı sağlamaktadır[306].

Geç Tunç Çağı Uluburun'da batığında 150'den fazla Kıbrıs tipi kap, yağ kandili ve küp, pithos dışarı saçılarak deniz dibinde parçalanmıştı. Kıbrıs seramiği Geç Tunç Çağı'nın en tanınmış; ihraç malları arasında yer alır. Söz konusu seramik Doğu Akdeniz'in pek çok yerleşmesinde ve en batıda, Sarduna Adası'nda ele

[304] Pulak 2006, 71.
[305] Matthaus 2006, 345.
[306] Pulak 1996, 21.

geçmiştir. Ancak ulaşılması zor yerleşmelerde bile ele gecen Kıbrıs seramiği'nin ne kadarının, hangi nedenlerle nerelere ihraç edildiği konulan akla takılmaktadır. Bu kapsamda yanıt bekleyen sorular: Söz konusu ihraç seramiği arz ve talebe göre alınıp satılan bir mal mıdır? Bu keramik karşılıklı armağan alışverişinde mi kullanılmıştır? Adi gecen seramik tüzel ticaret gemileriyle mi. yoksa kraliyet gemileriyle mi mal dolaşıma sokulmuştur? Uluburun Batığı'nın yükü arasında yer alan Kıbrıs seramiği ticari amacıyla nakledilirken ele geçmiş ve tümüyle koruna gelmiş biricik buluntu topluluğunu oluşturur. Böylece Uluburun Kıbrıs Seramiği bu kapsamda tek ipucu olarak günümüze ulaşmıştır[307].

Gemide bulunan yaklaşık 140 ince yapım kap farklı biçim ve büyüklükteki çanak ve testilerden oluşmaktadır. Söz konusu Kıbrıs Seramiği'nin tümü iyi arıtılmış kilden ince cidarlı ve el yapımıdır. Seramiğin bezenmesine açıklama, tıraşlama, kalıplama ve boyama yoluyla son derece özen gösterilmiştir. Repertuardaki kapların günlük kullanıma yöneliktir. Ancak kapların özel işlevleri açığa kavuşturulamamaktadır. Geminin yükü arasında aşağıdaki kap biçimleri gözlemlenmiştir[308].

Küpler içinde ele gecen Kıbrıs Seramiği arasında yağ kandilleri,[309] : Uluburun Batığında iki farklı tipte yağ kandili bulunmuştur. Bunlar yapım ve kullanım farkları yoluyla birbirlerinden ayırt edilebilmektedir. Farklı tiplerden birisinin Suriye-Filistin üretimi olduğu anlaşılmaktadır. Bu tipteki yağ kandilleri kaba bir hamurdan üretilmiştir. Ağız kenarı yuvarlatılmış. Olan kandiller kalın cidarlıdır. Kandillerin en az 16'sında fitilin yuvasında is izleri görülür. Böylece söz konusu kandillerin gemide kullanıldığı anlaşılmaktadır[310].

İkinci gruptaki kandiller ince cidarlı olup Kıbrıs ürünüdür. Bu kandillerin gövdeleri ağza doğru sığlaşır (alçalır). Kıbrıs kandillerinden 27 adedi orijinal durumda ele geçmiştir. (Resim10) Kandiller çevreye saçılmış, olarak, Kıbrıs tipi çanaklar ve testilerin altında bulunmuşlardır. Söz konusu seramik malzemenin gemideki diğer Kıbrıs Seramiği ile birlikte nakledildiği anlaşılmaktadır[311].

[307] Hirschfeld 2006,105.
[308] Hirschfeld 2006,105.
[309] Bass 1986, 282.
[310] Hirschfeld 2006,107.
[311] Hirschfeld 2006,105.

KW 1597 Kıbrıs kandillerinin en tipik olanıdır. Söz konusu kandilin kili iyi arıtılmış olup ağız kısmı eşit düzeyde sığlaşır. Dar olan fitil yuvası biçimlendirilmeden önce, kandilin iç yüzeyine bir bez ya da sünger yardımıyla astar uygulandığı ve kil daha ıslakken astarlı yüzeyin düzeltildiği anlaşılmaktadır. Sıvazlama işlemi sırasında iç yüzeyde ince ince yayılan, çemberimsi hatlar oluşmuştur. KW 3605 bu gruptaki yağ kandillerinden belirgin bir biçimde ayrılmaktadır. Kandilin iç yüzeyi geniş kenarlı bir araçla düzensiz biçimde sıvazlanmıştır. Söz konusu araç kalın astar üzerinde derin izler bırakmıştır. Fitil yuvasının yakanında yapılan özensiz düzeltme hareketleri nedeniyle oluşan izler astarın fitil yuvasının biçimlendirilmesinden sonra sıvazlandığını göstermektedir. Bu durum olağan uygulamanın dışında kalmaktadır[312]. II. no.lu gruba giren halka dipli ve kaideli kaplar,[313] : Halka dipli çanaklar Kıbrıs'ın Geç Tunç çağı'nda ihraç ettiği tipik ürünler arasında yer alır. Açık ve koyu renkli yüzey keskin kıvrımlı hatlar ve kabin ağız hizasının üzerinde yükselen mahmuz biçimli tutamaklar söz konusu çanaklarda maden kaplardan esinlenildiğini akla getirmektedir. Uluburun batığından çıkarılan halka dipli çanakları değişik boyutlara sahip heterojen bir grubu temsil etmektedir. Kapların hamuru büyük farklılıklar göstermez ancak gösterilen özen konusunda farklar saptanmaktadır[314]. II no.lu grubun beyaz astarli malı,[315] : Söz konusu yan küresel kaseler ağız kısımlarının hemen altına yerleştirilmiş üçgen kulplara sahiptir. Kabin yüzeyine krem renkli kalın bir astar ve koyu kahve renkli tipik bir boyama uygulanmıştır. Uluburun Gemisinde ele geçen süt kaseleri boyut, yapım biçimi ve koruna gelme açısından farklar gösterir. (Resim11) Batıktan toplam 34 "süt kasesi" çıkarılmıştır. Bunların çoğu KW 4577 ve KW 5734 numaralı örneklere benzemektedir. Söz konusu kaseler standart beyaz astar II mal grubuna (White Slip 11 Normal) girer. Standart beyaz astar 11 mail bir Kıbrıs ürünü olup M.Ö. 14. yy. boyunca tüm Doğu Akdeniz sahil kesimine ihraç edilmiştir. Bu malın bir özelliği dış yüzeye yerleştirilmiş olan merdiven bezeğidir. Uzun süre su altında kalmalarından dolayı kase yüzeylerinin çoğunda beyaz astar ve boyu bezek kötü koruna gelmiştir. Ayrıca kâselerin homojen bir grup oluşturmadıkları anlaşılmaktadır. Örneğin KW 5734 beş merdiven motifti ile bezenmişken KW 4577'nin diş yüzeyinde altı merdiven görülmektedir. Boya be/eklerin niteliği de farklıdır: Merdiven bezekleri yüzeye hemen hemen eşit olarak dağıtılmıştır, ancak bezeklerin

[312] Hirschfeld 2006,108.
[313] Bass 1986, 280.
[314] Hirschfeld 2006,107.
[315] Bass 1986, 279.

yüzeye uygulamasında kalite farkları mevcuttur. 13,6 cm ile 20.7 cm arasında oynayan ağız çapları ve 7.4 cm ile 10.2 cm arasında değişen yükseklik ölçülerinde de farklar görülmektedir. Süt kaselerinin ucu "Beyaz Boya Astarlı Mal-IIA" grubuna (White Slip IIA) girer. Söz konusu alt gruba ait kaplar özellikle Güney Kıbrıs'ta yaygındır. Bunun dışında Popham"in "Geç Beyaz Boya Astar II" (Dikaios"un Beyaz Boya Astar III gurubu) alt grubuna girdiği düşünülen alışılmış dışı iki çanak bulunmaktadır. Ancak yüzeylerdeki astar ve bezeklerin son derece kötü koruna gelmiş olması nedeniyle Popham'ın söz konusu alt grubunun onay bulması zordur. Sonuçta Ulu-burun Gemisi'nden ele geçen süt kaselerinin biçim ve boyun acısından çok çeşitli olduğu kesinlikle söylenebilir[316]. Beyaz astarlı traslanmıs testiler[317] : Bu göreceli küçük testiler (Yükseklik: 16-19 cm; en geniş çap: 7) (Resim12) tüm fırınlanma işleminden sonra kremsi beyaz bir renk almışlardır. Mal, adını hamur deri sertliğindeyken traşlandıgın da yüzeyde oluşan traşlama izlerinden alır. Testiler sivri dipleri ve şişkin karınlan nedeniyle iç içe istiflenerek saklanmaya uygun değildir Söz konusu kapların başka büyük kaplardan sıvı aktarma işleminde kullanıldıkları düşünülmektedir Gemiden en az 41 örneği ele gecen testilerin boyutlan birbirilerinden az farklıdır. Yapım niteliği açısından da aralarında farklar bulunmaktadır. Testiler düzenle üretilmiş parçalar ile yapım hataları bulunan parçalar arasında gidip gelen bir ürün yelpazesi çerçevesinde ele alınabilirler. Hatalı kaplarda ya doğrudan üretim sırasında oluşmuş bir hata söz konusudur yada kap kurutulurken bir hata meydana gelmiştir. Kap yüzeyinin düzensiz traşlanması sonucu oluşmuş hatalar da görülmektedir[318]. Bukkhero testileri[319] : KW 28 batıkta gün ışığına çıkarılan üç bukkhero testisinden birisidir. Günlük kullanım farklı olarak bukkhero testileri birbirine çok benzer. Testilerin maden kaplardan esinlenerek üretildikleri anlaşılmaktadır. Olasılıkla aynı atölyede yapıldıkları düşünülmektedir[320]. (Resim13)

Günlük kullanıma yönelik çanak çömlek, meşalelik ve kandiller geminin yükünün bir kısmını oluşturmaktaydı. Ancak bu durumun hem gemide bulunan hem de güvertede kullanılan tüm Kıbrıs Seramiği için geçerli olup olmadığı bilinmemektedir. Örneğin içeriği deniz dibine saçılmış ve parçalanmış olarak bulunmuş. dokuz büyük Kıbrıs küpü mevcuttu. Bu nedenle söz konusu küplerin aslında ne içerdikleri

[316] Hirschfeld 2006,106.
[317] Bass 1986, 282.
[318] Hirschfeld 2006,105.
[319] Bass 1986, 281.
[320] Hirschfeld 2006,107.

anlaşılmamıştır. Küplerin bir kısmının demirbaş olup güvertedeki su gereksinimine yönelik kullanıldıkları düşünülebilir. Ancak küplerin en az üçü Kıbrıs Seramiği ile doldurulmuştu. Böylece söz konusu üç küpün mal depolamada kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Akla gelen bir başka olasılık da, küplerin hepsinin ya da bir kaçının gemi hamulesine dahil olmasıdır. Kıbrıs küplerinin Doğu Akdeniz kıyıları boyunca bir kaç limana nakledildikleri bilinmektedir. Küpler batıda Sardunya ve Sicilya Adaları'na dek ulaşmışlardır[321].

Gemide hangi amaçla kullanıldıkları kesin olmayan Kıbrıs kökenli altı adet yonca ağızlı testi gün ışığına çıkarılmıştır. Özenle seçilmiş bir kap topluluğu olduğu anlaşılan testiler orta kabalıkta bir hamurdan üretilmiştir. Testiler farklı büyüklük, biçim ve özel bir hamur gösterir. Uzun zaman Kıbrıs Seramiği arasında sayılan bu kapların Doğu Akdeniz-Suriye kıyıları kökenli olmaları da olasıdır. Açıkça saptanan çeşitlilik, göreceli kaba hamur ve üretim testilerin büyük bir olasılıkla güvertede kullanıldıklarını, gemi yükü arasında bulunmadıklarını akla getirmektedir[322].

Kazılar sırasında Kıbrıs Seramiği'nin özenle belgelenmiş olması, geminin seramik yükünün ayrıntıları ve yükün ne kadarının kaybolduğu hakkında bazı dayanak noktaları sunmaktadır. Yükün tüm kaplardan oluşması ve seramiğin su altında tümüyle yok olmaması nedeniyle, batıktaki kalıntıların hepsinin çıkarılması kap dağarcığının (repertüvarının) bir rekonstrüksiyonun yapılmasını elverişli kılar. Bu nedenle kap kırıklarının uyuşabileceği parçalar özenle aranmış ve bir birlerine uydurulması denenmiştir. Söz konusu yoğun araştırmaların sonucunda gemideki Kıbrıs Seramiği'nin yaklaşık 1/4'inin eksik olduğu anlaşılmıştır. Kaybolan seramik parçalarının olasılıkla denizin derinliklerinde yittiği ve arkeologlar tarafından bulunamadığı düşünülmektedir. Ancak kayıp parçalar için hesaplanan bu yüzde tüm gemi yüküne uygulanamaz. Bakir ve kalay külçeleri türünden büyük yük parçaları ağırlıkları nedeniyle kırılıp denizin derinliklerinde kaybolmaya elverişli değildir. Kayıp seramik parçaları gemi yükünün bir kısmının hala denizin dibinde yattığını açıkça ortaya koymaktadır[323].

Onarım ve bütünleme işlemleri kapların deniz dibine ne şekilde dağıldıkları hakkında da ipuçları vermektedir. Ortaya çıkan görünüm (dağılım şeması) gemi yükünün aslında ne şekilde yerleştirildiğinin anlaşılmasına ve rekonstrüksiyonuna da yardımcı

[321] Hirschfeld 2006,108.
[322] Hirschfeld 2006,109.
[323] Hirschfeld 2006,109.

olmaktadır. Örneğin bir küpün içinde ele geçen Kıbrıs Seramiği, söz konusu ince ve kırılgan kapların büyük küplerde saklandığını ortaya çıkarmıştır. Bu ince kaplar belki de saman türü organik elyaf içerisine yerleştirilerek saklanmaktaydı. İyice sarılıp sarmalansa bile 18 kabın bir büyük küpte çok az yer kaplayaÇağından yola çıkıldığında, çarpmadan sonra kapların bir kısmının yamaçtan aşağı yuvarlanan küpten dışarı saçılmış olduğunu varsaymak mantıklı görünmektedir[324].

Dokuz Kıbrıs küpünden üçünde 140-150 kadar Kıbrıs tipi seramik kap mevcuttu. Söz konusu kapların en azından bir kısmı sıkı sıkıya istiflenmişti. Kolay istiflenmeyen bazı kapları desteklemek için olasılıkla bir ambalaj malzemesinin kullanıldığı düşünülmektedir. Küplerin tümünün ya da en azından bir kısmını yalnızca Kıbrıs Seramiği ile doldurulmuş olma olasılığı düşüktür[325]. Küplerin birisinde "Bukkhero testileri", bir diğerinde ise beyaz astarlı II A mal grubu (White Slip II A) kaplar bulunmaktaydı. Yük arasında yer almadıkları takdirde güverte kullanım eşyası oldukları düşünülebilecek üç adet halka dipli çanak tek bir küpün içinden çıkmıştır. Diğer bir küpte ise halka dipli çanaklarla meşalelikler mevcut değildi. Buna karşın, bir başka küpte yağ kandilleri ve beyaz astarlı küçük bir çanak grubu bulunmaktaydı. Her bir küpte yer alan kaplar biçim çeşitliliği göstermektedir. Örneğin, bir küpte bulunan beyaz astarlı toplam beş adet çanak belli bir gruba (mal grubuna) girmemektedir. Söz konusu çanaklar arasında üç adet "Standart II" mail ve iki adet tümden farklı bir mal grubunun kapları yer almaktadır[326].

Uluburun Gemisi'nde üç küpün içine yerleştirilmiş yaklaşık 140-150 adet Kıbrıs tipi çanak çömlek bulunmaktaydı. Her bir küpte değişik seramik türlerinden bir seri mevcuttu. Her seramik türü farklı kap biçimlerinden oluşmaktaydı. Geminin yükü genelde farklı tür ve kalitedeki Kıbrıs Seramik gruplarını yansıtır. Söz konusu seramik Kıbrıs Adası'nın dışında ele geçen ve Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz kıyılarına komşu olan bölgelere ihracatı yapılan Kıbrıs çanak çömleğini temsil etmektedir. Gemide bulunan ve değişik kaplardan oluşan çanak çömlek, yükün uzun bir zamanı kapsayan bir kaç gemi yolculuğu boyunca bir yüklükte biriktirildiğine ve burada saklandığına işaret etmektedir. Kıbrıs kaplarıyla birlikte ele geçen Suriye Seramiği Kıbrıs Seramiği'nin yollandığı yerin Kıbrıs'tan ziyade Doğu Akdeniz'in başka limanlan olduğunu ortaya koymaktadır. Ele alınan bu özel

[324] Hirschfeld 2006,110.
[325] Hirschfeld 2006,109.
[326] Hirschfeld 2006,110.

Kıbrıs Seramiği'nin kalite, seçilmiş örnekler ve ambalaj açısından olağan ya da olağan dışı olup olmadığı henüz saptanamamaktadır. Ancak, Uluburun Gemisi'nin söz konusu seramik yükü Geç Tunç Çağı Kıbrıs Seramiği'nin ne şekilde ihraç edildiği konusunda hali hazırdaki yegane güvenilir veri kaynağını oluşturmaktadır[327].

Küpler dikkatle gün ışığına çıkarılmış ve dolguları zorlukla bulundukları konumdan kurtarılarak elenmiştir. Böylece söz konusu kapların sıvı (küpte olasılıkla yağ taşındığı kabın ağzında bulunan bir kum lekesi yoluyla saptanmıştır), nar (yüzlerce çekirdek ve nar parçası bulunmuştur) ve çanak çömlek taşımada kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Buluntu durumundan büyük küplerden ne şekilde yararlanıldığı da anlaşılır. Arkeolojik malzeme arasında Kıbrıs küpleri (pithoi) özellikle dikkat çeker. Dalga bezeklerle süslü, bir insan boyundaki bu küpler M.Ö. 13. ve 12. yy Kıbrıs kentlerinde kullanılan saklama kapları arasında önemli grubu oluşturur. D. Pilides Kıbrıs küplerinin geniş kapsamlı bir tipolojisini hazırlamıştır. Kıbrıs'ın güney kıyılarında (Güney Kıbrıs'ta) Kalavassos'ta, yerel bir yönetim yapısının depolarında bu türde yüzden fazla küp ele geçmiştir. Gaz spektrometre araştırmaları küplerde sıvı yağ saklandığını kanıtlamaktadır. İria ve Uluburun Gemileri'nde söz konusu küpler mal naklinde kullanılmıştır. Bu nedenle Kıbrıs tipi küpleri deniz ticareti yoluyla Akdeniz Bölgesi'nden Batı'ya ulaşan değerli arkeolojik öğeler olarak algılamak da olasıdır. Küpler Kuzey Afrika'da Marsah Matruh'a Güney Girit'in limanı Kommos'a Sicilya Agrigento'daki Cannatello'ya ve Doğuda Levant Bölgesi'ne yayılmışlardır[328].

Bu küpler türlü amaçlara hizmet etmiştir. Varış limanında ithal ürünler (yağ?) ya da nakledilen malzemeyi (çanak çömlek ya da nar) gemiden indirip bindirmede yararlanılan bu küpler ya nakliyede kullanılmıştır ya da ihraç malı çanak çömlek bu küplerde taşınmıştır. Bu tür küplere Kıbrıs dışında Suriye-Ugarit'te, Girit-Kommos'ta, Sicilya-Cannalello'da ve Sardunya-Antigori'de rastlanır.[329] Çanak çömlek arasında en sık rastlanan grup beyaz astarlı traşlanmıs testilerden oluşur; bu testilerden 41 adet ele geçmiştir. II no.lu gruba giren beyaz astarlı çanaklar bu grubu izler; beyaz astarlı çanaklardan 34 örnek bulunmaktadır. Ayrıca II no.lu gruba giren halka dipli çanaklardan 22-25 adet, bukero testilerden üç adet ve yağ kandillerinden 23 adet mevcuttur. Bu tipler bir küpten çıkarılmıştır. Sayılan buluntuların yanı sıra on adet meşalelik veya duvar kandili, altı adet yonca ağızlı yağ kandili ve bir kaç değişik

[327] Hirschfeld 2006,110.
[328] Matthaus 2006, 349.
[329] Pulak 2006, 81.

kap daha ele geçmiştir. Çanak çömlek arasında 140 adet ince yapım mal yer alır. Ender olmakla birlikte, bazı İtalyan yerleşmelerinin Geç Tunç Çağı buluntuları kapsamında da Kıbrıs Seramiği'ne rastlanmaktadır; bu seramiğin Myken Seramiği ile ilişkilendirildiği görülür[330].

Kıbrıs, ada devletlerinde yaşamsal bir öneme sahip olan dış ticaretin geliştirilmesi ve canlı tutulması için Bronz Çağı'ndan itibaren gerekli politik tedbirleri almış ve üretime önem vermiştir. Hammadde kaynaklarına yakınlığı ve adanın verimliliği Kıbrıs'ın Bronz Çağın sonundan itibaren Akdeniz pazarının önde giden ihracatçıları arasına girmesine neden olmuştur. Adanın büyük boyutlu üretiminin Geç Bronz Çağı'ndan itibaren pitoslarla birlikte Akdeniz pazarına sunulduğu bilinmektedir[331].

Bakır, seramik, orman ürünleri, tıbbi amaca yönelik ürünler, şarap ve zeytinyağı gibi temel tarım ve endüstri ürünlerinin büyük boyutlu ticaretini gerçekleştirmek için ticari yollar üzerinde bulunmanın dışında teknolojik gelişmelerden uzak kalmayan Kıbrıs, kendi kendine yetecek tarımsal yapısıyla dikkati çekmektedir[332].

Pilinius tarafından adanın isminin bakırdan geldiğine dair bilgiler göz önüne alındığında Kıbrıs'ın erken dönemlerden itibaren hammadde ticaretinde önde gelen bir merkez olduğu kabul edilmelidir. Neolitik Dönem'den sonra adada kullanılmaya başlanan zeytin ise Kıbrıs'ın en önemli ihraç ürünleri arasında yer almaktadır[333].

Kıbrıs, Arkaik Dönem'in başlarındaki zeytinyağı ticaretindeki patlamaya paralel olarak adanın önemli tarımsal üretimini büyük boyutlu ticarete dönüştürmüştür. Miletos ve Samos gibi piyasayı elinde tutan büyük üreticilerin karsısına Grek amphoralarından tamamıyla farklı, büyük boyutlu amphoralarla çıkması, ürünlerinin dış satımının politikasını iyi tasarladığının bir göstergesidir. Aslan Eyce Tasucu Amphora Müzesi'nde bes örnekle temsil edilen bu sepet kulplu amphoralar sağlam yapılan ve yüksek kapasiteleri nedeniyle depo amphoraları olarak yorumlanmış ve başlangıçta Suriye-Fenike kökenli olduğu öne sürülmüştür. Kıbrıs'ta yapılan kazılarda Kıbrıs hece alfabesiyle yazılmış bir yazıtın bu

[330] Vagnetti- Lo Schiavo 1989, 219-220.
[331] Pulak 1996, 107.
[332] Hadjisavvas 1988, 111-120.
[333] Hadjisavvas 1992, 3.

amphoralar üzerinde bulunması sepet kulplu amphoraların Kıbrıs zeytinyağının taşınmasında kullanıldığının anlaşılmasına neden olmuştur. Başlangıçta 65-70 cm yükseklikte olup boyuna yakın bir genişlikte üretilen bu amphoraların ağız kenarlarını asan sepet formlu karakteristik yüksek kulplara sahip olduğu bilinmektedir. Kıbrıs'ta bulunan terrakotta figurin gruplan bu amphoraların iki kişinin taşıması için tasarlandığını kanıtlamaktadır[334].

M.Ö. 8 yy'ın sonunda üretilmeye başlanan bu hantal yapılı amphoraların 5. yy'dan sonra üretilen örneklerinde boyunun uzatılarak gövde formunun inceltildiği bilinmektedir. Erken örneklerde sağlam yapılı dik kulpların her zaman ağız kenarını aşmadığı görülmektedir. Form gelişimine göre iç kapasiteleri yari yarıya azalan ve ince uzun bir görünüm alan geç versiyonların taklitleri Doğu Akdeniz'deki merkezlerde karşımıza çıkmaktadır. Kıbrıs Adası'nda üretilen amphoralara ait atölye atıkları bugüne kadar ortaya çıkarılamamış olmasına rağmen, buluntu yoğunlukları nedeniyle adada üretildiği düşünülen sepetkulplu amphoralar, ada ticaretinin Anadolu ile olan ilişkisinin maddi kanıtları olarak Silifke, İçel**,** Anamur, Bodrum ve Marmaris Müzelerinde de bulunmaktadır. Bu amphoraların Kıbrıs'ın yanında Doğu Akdeniz'de özellikle Suriye-İsrail kıyı şeridinde bulunan merkezlerde ve Mısır'da yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir. Sepetkulplu amphoralar adıyla da anılan bu formun geç örnekleri Tell Sukas'da M.Ö. 4. yy.'ın ikinci yarısına, Tell Kazel'de ise M.Ö. 2. yy'a tarihlendirilmektedir. Kıbrıs'ta Grek amphoralarına benzeyen ikinci bir formun M.Ö. 4. yy.'dan itibaren kullanılmasına rağmen sepetkulplu amphoraların birdenbire ortadan kalkmadıkları görülür. Bunda sepetkulplu amphoraların zeytinyağı ticaretinin vazgeçilmez ambalajları olmasının payı da büyüktür[335].

Kıbrıs amphoralarının M.Ö. 4. yy.'dan itibaren Grek amphoraları formunda özellikle Khios amphoralarının bu dönemdeki formlarını andırır şekilde tasarlandığı bilinmektedir. Zeytinyağının dışında önemli bir ihracat ürünü olan şarap hakkında antik yazarlar Kıbrıs adasından övgüyle bahsetmişlerdir. Adada şarap üretimine paralel olarak gelişen amphora endüstrisi bu dönemde çeşitli formlarla kendini göstermektedir. Akdeniz pazarlarında kendinden önce iyi bir yer edinmiş olan merkezlerin ürünlerinin taklit edilmesi şarap ticaretinde sık uygulanan bir durumdur.

[334] Şenol 2004, 10.
[335] Şenol 2004, 11.

Rhodos ve Khios şarap amphoraları ticari nedenlerle gerçek anlamda taklit edilmekteydi. Kıbrıs'lı üreticiler M.Ö. 4. yy.'da Khios, daha geç dönemlerde de Rhodos gibi merkezlerin ürünlerini taklit etmiş ve bunu kolaylıkla Akdeniz pazarına sürmüştür. Bu taklit formların yanında Kıbrıs kendine özgü formlar da üretmiştir. Dışa çekik ağız kenarına Khios amphoralarında olduğu gibi yüksek silindirik boyuna, ovoid gövdeye ve M.Ö. 4. yy. sonunda Akdeniz ve Ege'de bulunan üretim merkezlerinde dönemin geleneği olarak kullanılan içi oyuk yüksek kaideye sahip Kıbrıs amphoralarının Doğu Akdeniz'de ve Kilikia kıyılarında sıklıkla rastlanmasına rağmen Batı Akdeniz'e yayıldığına dair bir veri henüz ele geçmemiştir. Bu yeni tipin bazı örneklerinin kulplarında bulunan ve Kıbrıs hece alfabesiyle yazılmış olan mühürler Kıbrıs amphoralarının teşhisini kolaylaştırmıştır. Kition'da Hellenistik dolgu içinden bulunan bazı örneklerin farklı kil yapısı nedeniyle Kıbrıs'ta üretildikleri öne sürülmüştür. Maresha'da gerçekleştirilen kazılarda Kourion tipinin bir alt grubu olarak değerlendirilen örneklerin bulunması Kıbrıs amphoralarının dağılımı hakkında bilgi sunmaktadır[336].

Helenistik Dönem'in başında Kıbrıs'ta üretilen amphoralar içinde Grace tarafından keşfedilen ve Zenon arşivlerinde de Kouriaka olarak adlandırılan ince cidarlı, kırmızı killi farklı bir form dikkat çekmektedir. Ktima Nekropolis'inde tam örneklerin bulunduğu bu formun Mısır'da yoğun olarak kullanildigi kulplarında taşıdığı mühürlerin dağılımından anlaşılmaktadır. Kourion amphoralarının Nea Paphos, Salamis ve Kition'da M.Ö. 2. yy.'a kadar üretildiği bilinmektedir. Kulplarındaki hece alfabesiyle yazılmış mühürler yardımıyla Kıbrıs üretimi bir form olarak değerlendirilen dışa çekik ucu sivriltilmiş ağız kenarına, silindirik boyuna ve oval kesitli kulplara sahip ovoid gövdeli ve sivri dipli amphoralar gözenekli ve kırmızı taşçıklı bej hamurlarıyla dikkati çekmektedir.

Helenistik Dönem'deki uzlaşmacı rekabet ortamından etkilenen Kıbrıs ekonomisi Roma Dönemi'nde organize üretimden kaynaklanan Ürün bolluğu nedeniyle eski önemini yitirmiş olmalıdır. Kıbrıs sigillatasi ve tarım ürünleri Roma Dönemi'nde Kıbrıs ekonomisini ayakta tutan en önemli etkenler arasındadır. Kıbrıs kırmızı astarlı seramiğinin Akdeniz pazarlarındaki yayılımı ise M.S. 4. yy.'dan itibaren Kıbrıs ekonomisinin tekrar canlandığının en büyük göstergesidir. Büyük boyutlu Akdeniz ticaretinin kuzey güney aksına kaydığı M.S. 4.yy'ın sonundan

[336] Şenol 2004, 12.

itibaren Kıbrıs'ın ticaret yollan üzerinde bulunan konumunu daha iyi kullandığı izlenmektedir. M.S. 4.yy.'dan sonra ekonomisindeki yükseliş İskenderiye'den Konstantinopolis'e doğru yola çıkan tahıl gemilerinin, Güney Kıbrıs'ta Drepanon Burnu'na, uğrayarak geçmeleriyle ivme kazanmış ve lustinianus Dönemi'nin sonlarına kadar kullanılan bu rota Kıbrıs-Wlisir-Constantinopolis ticaret bağlantısında öncelikli rota olurken Kıbrıs ekonomisine büyük kazanç sağlamıştır. M.S. 5.yy'ın baslarında pazar payı giderek yükselen ve üretim merkezleri Antiokheia civan, Rhodos ve Kıbrıs olarak belirlenen LR 1 amphoraları, yoğun olarak Kilikia Bölgesi'nin kıyı şeridinde üretilmişlerdir[337].

Roma Dönemi'nde Dağlık Kilikia Bölgesi'nde başlayan ve M.S. 4. yy - 5. yy.'lar da yoğunlaşan şarap üretiminin, kıyılardaki atölyelerde üretilen bu amphoralarla ihraç edildikleri bilinmektedir. Atina Agorası'nda ele geçen LR 1 amphoraların üzerinde görülen tituli pictilerin Kıbrıs modiusu olduğunun anlaşılmasıyla bu amphoraların Kıbrıs'ta üretildikleri kesinlik kazanmıştır. LR gruplarının Kıbrıs'ta üretilmesi adanın üretim potansiyelinin artışını belgelemektedir. Kıbrıs'ta Amathous ve Kourion'da yapılan çalışmalarda LR 1 amphoralarının atölye atıklarına rastlanmıştır. Bunun yanında Paphos'da yapılan kazılarda bu amphoraların fırınlarının ve atık çöplük tabakalarının bulundukları bilinmektedir. A ve B olmak üzere iki ana gruba ayrılan LR1amphoraları C grubunun eklenmesiyle birlikte toplam üç alt grupta incelenmektedir. Benzer formlu LR 1 amphoraları Kıbrıs'ta sualtı yüzey araştırmalarında da bulunmuştur. Paphos'da yapılan atölye kazılarında LR 17. amphoralarının M.S. yy'a kadar üretildikleri anlaşılmaktadır[338].

Kıbrıs'ta LR 1 amphoralarının üretildiği Paphos, Amathous ve Zygi atölyelerinde Ege (özellikle Samos Adası) kökenli LR 2 amphoralarının devamı niteliğinde küresel gövdeli bir form olan LR 13 amphoralarının da üretilmiş olduğu belirlenmiştir. Kısa sureli üretilen bu amphoraların Yassıada Batığında gerçekleştirilen analizler yardımıyla şarap amphoraları olarak kullanıldığı anlasılmıştır. M.S. 6. yy.' ın ortalarından 7. yy' ın başlarına kadar üretildiği öne

[337] Şenol 2004, 12.
[338] Şenol 2004, 14.

sürülen bu formun güney batı Anadolu kıyılarında belirlenen batıklarda daha çok rastlandığı görülmektedir[339].

5.1.3.3.2 - Myken Seramiği

Tunç Çağı'nda birçok çanak çömlek mal grubu yaygındı. Tipik Myken çanak çömleği Kıbrıs'tan Nil Vadisi'ne ve Suriye'den Sardunya'nın batısındaki bölgelere dek gözlemlenmektedir. Uluburun Gemisinden yaklaşık iki düzine kadar Myken çanak çömleği ele geçmiştir. Söz konusu çanak çömlek iki ana grupta toplanır. Taşıma kapları ve günlük kullanım çanak çömleği. Kaba taşıma kapları kökende farklı üretim merkezlerinden gelmektedir. Ancak bu kapların çoğu Girit'te üretilmiştir. Bu kaplar olasılıkla farklar nedenler ve farklı içeriklerle Kıbrıs ve Levante'ye kadar ulaşmış ; içerdikleri tüketilip boşaltıldıktan sonra da kaplar bu varış noktalarında yeniden işleme sokulmuştur. Böylece içlerine doldurulan yeni malzemeyle yüklerin arasına katılan yola çıkmış ya da geminin güvertesinde mürettebat ve yolcular tarafından kullanılmıştır[340].

Uluburun Gemisi'nde bulunan kyliks narin kaplar grubuna girmektedir. (Resim 14) Söz konusu buluntu grubuna iki sıvı ya da içki kabı da dahildir; bu kaplara ince yapım üzengi kulplu testiler adı verilir. Bu türdeki kaplar genelde Levante Bölgesi'ne ihraç edilmiştir. Uluburun Gemisi'nde bulunan ince yapım Myken kaplarının Mykenli yolculara ait olması gerekir. Yolcular kendilerine ait olan bu lüks keramik kaplardan içkilerini yudumlama zevkini yaşamışlardır[341].

5.1.3.4 - Taş Buluntular

5.1.3.4.1 – Agırlıklar

Uluburun Gemisi'nde 149 adet geometrik ve zoomorfik (hayvan biçimli) tartı ağırlığı bulunmaktaydı. (Resim15) Hala işlev yerine getirebilecek durumda olan ağırlıklar, bu türde şimdiye dek ele geçen en büyük buluntu topluluklarından birini temsil etmektedir. Zoomorfik ağırlıklar arasında bir sfenks, boğalar, inekler, bir dana, ördekler, kurbağalar, aslanlar ve bir sinek yer alır. Bezekli bir ağırlıkta üç danasının önüne diz çökmüş vaziyette bir inek çobanı betimlenmiştir. Ağırlıklar konusunda yapılan araştırtmalarla 120'den fazla geometrik biçimli ağırlık Tunç Çağı ağırlıklarının ve ölçü birimlerinin anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır. Geometrik olarak biçimlendirilmiş ağırlıklar tunç ve hematiti de içeren değişik taşlardan üretilmişlerdir.

[339] Şenol 2004, 14.
[340] Uluburun Batığı 2006, 611.
[341] Uluburun Batığı 2006, 611.

Yuvalar bulunan bir kutuda saklanan bazı ince ve yuvarlak bakir/tunç nesnelerin terazi ağırlıkları olduğu düşünülmektedir[342].

Hemen tüm ağırlıklar temizlenmiş ve tartılmıştır. Standart bir ağırlığın ölçü birimlerini saptayabilmek için çok iyi koruna gelmiş iki ağırlık seçilmiştir. Ağırlıkların % 60'dan fazlası asıl (kökendeki) ölçüyü yansıtacak durumdaydı. Hematitten yapılmış, bir kaç ağırlığın kurşun çekirdekleri kaybolmuştur; eskiden ağırlıklar bu çekirdeklerin yardımıyla istenen standart değere uyarlanabilirdi. Ağırlıklar oval, koni ve tonoz biçimli ağırlıklar şeklinde gruplara ayrılırlardı[343].

5.1.3.4.2 - Taş Çıpalar

Yükün büyük bir bölümünün Suriye-Filistin kıyılarından ve Kıbrıs"tan geldiği kesindir; ancak yalnız yük yoluyla geminin kökenini saptamak olası değildir. Bulunan 24 adet gemi çıpası bu konuda daha uygun bir ipucu oluşturur, (Resim16) Bu çıpa tipi Ege'de bilinmemekteydi: ancak böyle çıpalara İsrail kıyıları açıklarında sık sık rastlanmıştır. Ayrıca çıpaların Ugarit ve Minet-el Beida'da (Ugarit'in limanı) bulunan tapınak ya da mezar odalarında spolie (ikinci elden yapı taşı) olarak kullanıldığı bilinmektedir. Diğer çıpalar Byblos'da Kıbrıs-Kition'da bulunmuş ve Kap Gelidonya Gemisi'nden gün ışığına çıkarılmıştır. Bu türde cıpaların Tell Abu Hawam ve Tell Nami'de üretildikleri düşünülmektedir. Ayrıca bu çıpalrın benzerleri Aydıncık (Kelenderis) – Yılanlı Ada önlerinde yapılan araştırma dalışları sırasında pek çok taş ve metal çapa, taş çipo, metal çipo ve kelepçesi, çeşitli amphoralar ve bir batık alanı daha önceki çalışmalar da tespit edilmişti. Bulunan örnekler arasında dikkat çekici türler mevcuttur. Boy, en ve şekil olarak Kaş Uluburun Batığı'na ait çapalarla büyük benzerlikler gösteren örnekler görülmektedir. Bölgede birkaç tane bu türde çapanın olması, bölgenin Geç Tunç Çağı'ndan beri kullanılan bir demirleme alanı olduğu savını güçlendirmektedir[344].

5.1.3.4.3- Taş Tören Asası

Uluburun Batığından ele gecen bakir, kalay, cam, içinde farklı malzeme saptanan çanak çömlek, altın ve gümüşten yapılma değerli buluntuların yanı sıra basit bir taş alet dikkat çekmektedir. Asya ve Avrupa'da şimdiye dek bu buluntunun bir benzeri ele geçmemiştir. Buluntu benzerlerine kolay rastlanmayan bir nesne olup tunç

[342] Pulak 2006, 88.
[343] Pulak 2006, 88.
[344] Evrin 2003, 116.

çağı uygarlıkları kapsamında alışılmışın dışında kalmaktadır[345]. Söz konusu buluntu 19,2 cm uzunluğunda. 690 g ağırlığında, gri-yeşil. sert andezit taşından yapılmış bir tören asasıdır. (Resim17) Asanın özelliği süngü yerine sap geçirilen, ince uzun bir alet olmasıdır. Aletin ucu içe doğru kıvrımlıdır, yüzeyi dikey olarak yerleştirilmiş oluk ve silmelerle bezenmiştir. Sap deliğinin iki yanında taş hafif şişkin bırakılarak etli birer silme oluşturulmuştur. (Çp: 1,4 cm; Yük.: 5,9 cm) Asanın ucu verev yerleştirilmiş silme ve oluklarla süslenmiştir, asa mantar görünümlü bir basla son bulmaktadır. Asanın merkezindeki silme, sapın başladığı noktada bir damla biçimde genişlemektedir; diğer silme ve oluklar asayı dolanmaktadır. Asanın dış yüzlerine açılan silmeler sapın geçtiği deliğin başını kuvvetlendirecek biçimde kalın bırakılmışlardır. Böylece her iki yüz de silmelerle bezenerek asanın görünümü zenginleştirilmiştir. Asanın kazmayı anımsatan biçimi ve taşın doğasına hiç uymayan kıvrımları madene öykünüldüğünü düşündürmektedir. Bu nedenle asanın taştan bir benzerinin bulunmamasını anlayışla karşılamak gerekir. Asa ile ilişkili bazı buluntular ve bunlara bağlı öğeler birbirinden uzak bölgelerde gözlemlenmektedir. (Harita 10) Saplan mantar ya da düğme biçimli bir başla süslenmiş taş baltalar Orta Tunç Çağı'nda Ukrayna'da bulunmuşlardır. Ancak söz konusu baltaların daha keskin hatlı bıçak kısımları on plana çıkar. Mantar başlı baltaların metal olanlarına da rastlanmaktadır; söz konusu örneklerde sap deliklerinin kenarlarında silmeler de görülür. Kabartmalı enseleri olanlar Karpatlar'da ele geçmiştir[346].

Bulgaristan'da Uluburun asasına çok benzeyen tüm olarak korunagelmiş iki adet çift yüzlü döküm kalıbı bulunmuştur. (Resim18) Razgrad-Pobit Kamak'ta bir döküm ustasının mezarından bulunmuş olan kalıplardan biri 25x16,5 cm boyutlarındadır. Olasılıkla sabun taşından yapılmış olan bir kalıpta uç kısmının spiral görünümlü kıvrımı ile sapa perçinlenecek dil bile son derece belirgin biçimde şekillendirilmiştir. Birinci kalıba çok benzeyen ikinci kalıp 16,2 cm genişliğinde olup birincisinden biraz daha küçüktür. Söz konusu kalıp da sabun taşından yapılmıştır[347].

Buluntu batıktan çıkarılan kehribar ile birlikte Önasya kökenli yükün dışında kalmaktadır. Her iki buluntu komşu Karadeniz Bölgesi ve kuzeyinde kalan bölgelerle olan ilişkilere ve olasılıkla geminin rotasının Batı Karadeniz kıyılarını da içerdiğine

[345] Buchholz vd. 2006, 151.
[346] Buchholz vd. 2006, 152.
[347] Buchholz vd. 2006, 152.

açıkça işaret etmektedir. Bilim adamları batıktan çıkarılan Myken seramiğinden yola çıkarak Yunanistan'ın varılması planlanan olası bir hedef olduğunu uzun bir sureden beri öngörmektedir[348].

5.1.3.5- Organik Buluntular

5.1.3.5.1- Auripigment (Sarı Zırnık)

Uluburun Gemisi'nin yükü arasında zırnık (arseniktrisülfat) da bulunmaktaydı[349]. Batıktan çıkarılan miktar fazla olmamakla birlikte, Güney Anadolu kıyılarında, Serçelimani'nda bulunan ve M.Ö.11. yy.'a tarihlenen batıktan ele gecen sari zırnık miktarından daha çoktur[350]. Uluburun Gemisi'nde bulunan sari zırnığın yükün bir parçası mi olduğu, yoksa gemi personelinin gereksinimi için mi saklandığı belli değildir. Genelde sari zırnık pigment/boya tozu olarak kullanılır. Mısır mezar resimlerinde görüldüğü gibi, sari zırnıktan doğrudan ya da, örneğin cam üretiminde, kimyasal bir katkı maddesi olarak yararlanılabilir. Bal mumu ile karıştırıldığında sari zırnık yazı tahtalarının yazma yüzeyini kaplamada kullanılabilir; bu uygulamayla kaplama maddesi olasılıkla güzel bir renk almaktaydı. Bu türde bir yazı tahtası Uluburun Gemisi'nde de gün ışığına çıkarılmıştır[351]. Plinius'a göre Antik çağ'da sari zırnık gemi gövdelerine yakılarak yapılan mum boyamalarda kullanılmıştır. Gemi gövdesinin yakma tekniğinden yararlanılarak mum boya ile bezenmesi daha geç bir uygulamadır; ancak tekne bezemesinde kullanıldığı bilinir. Bu boya tekniğine M.6. 5. yy.'dan itibaren rastlanmaktadır. Sonraları sarı zırnık yanmış kireç ve su ile karıştırılarak beden tüylerinin temizlenmesinde kullanılmıştır[352].

5.1.3.5.2 - Abanoz

Afrika kökenli bu siyah tahta (Dalgergia melonoiylon) Tunç çağı ticaretinin önemli bir öğesini oluşturur. Mısırca hbny ile eş anlamlı olan kavram İngilizce "ebony" sözcüğünün kökenini meydana getirir. "Abanoz" tüm dünyada sık dokulu siyah ahşap ya da hemen hemen siyah renkteki ahşap anlamında kullanılır olmuştur. Ancak eski Mısırca *hbny* ile yalnızca tropik Afrika kökenli ahşap kastedilmektedir[353]. Abanoz ticaretiyle ilgili verilere erken yazılı kaynaklarda ve arkeolojik buluntular çerçevesinde rastlanır. Uluburun'un yükü arasında bir düzineden fazla büyükçe tahta parçası ve başka abanoz parçaları

[348] Buchholz vd. 2006, 154.
[349] Bass 1986, 278.
[350] Bass 1986, 278.
[351] Pulak 2006, 73.
[352] Pulak 2006, 73.
[353] Pulak 2006, 73.

bulunmaktaydı. Ancak gemide toplam ne kadar abanoz yükün taşındığı saptanamamaktadır[354]. Afrika abanozu çalıdan daha büyük olmayan, küçük ağaçlardan elde edilir. Yalnızca abanozun siyah renkli özü ticari bir değer taşır. Gemide bulunan tüm parçalar bu türde siyah özlerden elde edilmiştir. Uluburun Gemisi'nin batmasından yaklaşık bir buçuk yy. önce, Firavun Haçepsut'un efsanevi Punt Ülkesi'ne (olasılıkla günümüzdeki Somali) yaptığı keşif gezisinde başka egzotik malzeme arasında abanoz da ele geçirdiği bilinmektedir[355]. III. Thutmosis'in ya da II. Amenhotep'in hükümdarlığı sırasında Mısır'a abanoz Doğu Afrika'dan getirtilmiştir. Kızıldeniz yoluyla sağlanan bağlantı abanozun gemilerle doğrudan yollanmasına olanak tanırdı; ancak Mısır ve Orta Afrika arasındaki asıl ticaret rotası Nil üzerinden Nubya'yi kat eder ve Etyopya'ya ulaşırdı. 18. Sülale Devri'ne tarihlenen bir dizi kabartmada vergi olarak abanoz getiren Nubyali'lar görülmektedir. Bu ticarete örnek olarak M.Ö.15. yy.'a tarihlenen ve Thebai'de bulunan Rekh-mi-re'nin mezarındaki resimler, Thebai'daki Sobkhotpe'nin mezar şapelindeki resimler ve M.Ö. 13. yy.'a tarihlenen ve Nubya -Beyt el-Wali'de bulunan II. Ramses'in tören tapınağındaki betimler verilebilir[356]. Mısır Firavun ailesine yakın olan Mısırlıların severek kullandığı bir yapı malzemesi olduğundan abanozun büyük bir bölümünden ev donanımında yararlanılmıştır. Yatak çevreleri, tahtlar, iskemleler, koltuk ayakları, kutular ve bastonlar Tutankhamon'un abanozdan yapılmış mezar armağanları arasında bulunur. Adı geçen eşyaların çoğu Uluburun Gemisi'nin batmasından onlarca yıl önce zaten üretilmekteydi[357]. Uluburun yükünün arasında abanozun bulunması şaşırtmamalıdır. Söz konusu malzeme gemi yükünün çoğunu oluşturan değerli ve ender rastlanır mallarla uyum sağlar. Abanozun bitmiş ürün yerine, hammadde olarak taşınması çok daha dikkat çeken bir durumdur. Ege'nin kuzeyinde nitelikli abanoz mal partilerini alabilen ve zor işlenir bu malzemeyi şekillendirecek niteliklere aletlere sahip olan çok sayıda atölyenin bulunduğunu düşünmek zordur. Erken donem araştırmalarında Ege'de bu tür atölyelerin bulunmadığı ve abanoz eşyaların Mısır'dan ithal edildiği saptanmıştır[358]. Bu arada abanoz, fildişi, deve kuşu yumurtası kabukları ve diğer egzotik malların islenmemiş bir halde Mısır'a ihraç edildiği anlaşılmıştır. Lüks mallarla yapılan bu ticaretin çok sayıda müşteriye hitap edemeyeceği açıktır. Sarayların ya da güçlü kişilerin bu türde pahalı ve lüks malların

[354] Bass vd. 1989, 9-10.
[355] Pulak 2006, 73.
[356] Taylor 1990, 33.
[357] Pulak 2006, 73.
[358] Meiggs 1982, 284.

üretildiği atölyeleri istetecek mali kaynaklara sahip olması büyük bir olasılıktır. Bu nedenle Uluburun Gemisinde işlenmemiş ve lüks mal üretiminde kullanılan abanoz kalasların ham olarak bulunduğu kesinlik kazanır. Ancak gemide abanoz mobilya tasınmış olması da olasıdır[359].

5.1.3.5.3 - Çam Reçinesi

Uluburun gemisi'nden 150 amfora gün ışığına çıkarılmıştır. Söz konusu Kenan amforaları Suriye-Filistin kıyıları boyunca çeşitli yerlerde üretilmiş, Mısır Kıbrıs Girit ve Kara Yunanistan'a ihraç edilmiştir[360]. Amforalar boyutlarına göre üç gruba ayrılmıştır. Küçük olan amforalar boyutlarına göre üç gruba ayrılmaktadır. Küçük olan amforalar 6,7lt hacmindedir. (Kenan amforalarının yaklaşık % 75'i) Orta boy amforalar belirtilen hacmin iki katı hacme sahiptir. Büyük amforaların hacmi 26,7 lt'dir; bu miktar amforaların hacminin dört katı fazladır. Amforalarda değişik mallar nakledilmekteydi. Bu taşıma kaplarından birinin cam boncuklarla[361], bir diğerinin zeytin çekirdekleri[362] ile dolu olduğu saptanmıştır, Geri kalan kapların hemen hemen yarısı / yarım ton gelen, sarımsı ve reçine benzeri bir maddeyle doluydu. Kapların içinde bulunan fıstık yapraklan ve cam fıstığı kalıntıları yoluyla bu malzemenin terebentin reçine olduğu kanısına varılmıştır[363]. (Resim 19) Yapılan kimyasal analiz sonucu malzemenin gerçekten de Plstocla atlantica ağacından elde edilen terebentin reçine olduğu anlaşılmıştır. Bu ağaç Akdeniz'in çoğu bölgesinde yetişir[364]. Çoğu Antik Çağ yazarı terebentin ağacından en iyi reçinenin üretildiği fikrini paylaşır. Bu reçine yaraların sağıltılmasında antiseptik olarak kullanılırdı[365]. Ayrıca terebent reçine Mısırda kokuların ve kokulu yağların hazırlanmasında yararlanılan bir maddeydi[366]. Uluburun Gemisi'nin yükü arasında bulunan terebentin reçinenin varlığı ilk kez çağdaş, analizler yoluyla onaylanmıştır. Buluntu erken döneme tarihlenen büyük miktardaki biricik reçine yükünü temsil eder. Ticari olduğu kesin bir buluntu topluluğu kapsamında ele geçirilmesi, bu doğal ürünün Geç Tunç Çağı Doğu Akdeniz karmaşık ticaret ağının bir parçası olarak diğer hammaddeler, lüks ve ticari mallar listesine eklenmesini kolaylaştırır. Bazı reçine içeren amforalarda kara sümüklü böcekleri saptanmıştır; bu

[359] Pulak 2006, 74.
[360] Pulak 2006, 75.
[361] Bass 1986, 278.
[362] Haldane 1990, 59.
[363] Pulak 2006, 75.
[364] Mills- White 1989, 37.
[365] Pulak 2006, 75.
[366] Pulak 2006, 76.

sümüklü böcekler terebentin reçinenin Filistin Bölgesi'nden geldiğine işaret eder. Önasya'nın endemik kara sümüklü böcekleri *(Ierocrassa langloisiana)* arasında yer alan bu sümüklü böcekler Doğu Akdeniz Bölgesi'nin yaygın bir türüdür. Bu yumuşakçaların ürünün toplanması sırasında reçineye yapışarak kaplara girdiği anlaşılmıştır. Böylece, bulunan her iki kara sümüklü böcek türünün yayılım alanı reçinenin geldiği bölgeyi tanımlar. Bu kara sümüklü böceklerinin bir kısmı Olu Deniz'in (İsrail) kuzeybatı ve güneybatı kesimindeki ağaçlarda yaşamaktaydı. En yakın yayılım alanı Akdeniz'den en az 50 km uzaklıktadır[367].

Terebentin reçinenin polen analizlerinden ağaçların Akdeniz Bitki Örtüsü ile Indo-Turan Bitki Örtüsü arasındaki bölgede bulunan ekolojik yayılım alanına dağıldığı anlaşılmaktadır. Pistacia atlantica'nın günümüzdeki yayılım alanından elde edilen bilgiler doğrultusunda, polen araştırmacıları terebentin reçinenin Suriye'nin güneyinde, İsrail'in kuzeyinde ve Ürdün'ün kuzeybatısındaki bölgeden geldiği sonucuna varmıştır. Bu öneri malakolojik verilerle uyuşur. Böylece, Uluburun'dan elde edilen reçinenin kabaca tanımlanan bu bölgenin kuzeybatı kesiminde yer alan, her iki kara sümüklü böceği türünün yaşadığı alandan geldiği öne sürülebilir[368]. Erken Babil Dönemi'nde terebentin reçinesi ağacına ait kozalakların Babil'e ithal edilmiş olmasına ve ağacın ahşabının mobilya yapımında sevilerek kullanılmasına rağmen [369] Tunç Çağı'nda reçinenin ne amaçla kullanıldığı tam olarak belli değildir. Önasya'dan getirilerek, Kenan amforalarının içinde firavuna sunulan terebentin reçinenin Mısırca karşılığının *sntr* olduğu düşünülmektedir. Bu durum Thebai'de bulunan Rekh-mi-re'nin mezarındaki resimlerden bilinmektedir[370].

5.1.3.5.4- Ahşap Kaplar

İki kaba ait şimşirden yapılma oval bir kapakla bir halka dip rastlantısal olarak organik malzemeden yapılma buluntular arasında ele geçmiştir. Buluntular geniş, ağızlı bir küpün içinden çıkarılmıştır. Söz konusu ahşap kapların geminin batmasından sonra küplerin içine düşmüş ve çökeltilerin çabuk oluşması nedeniyle koruna gelmiş olması da olasıdır. Söz konusu buluntular ve başka buluntulara ait kötü koruna gelmiş bir kaç, parça ahşap, yüksek nitelikte işçilik gösteren ahşap kapların geminin yükü arasında yer aldığına işaret eder. Çabuk bozulan ahşap kapların hemen hemen tümünün yitip gitmiş

[367] Pulak 2006, 76.
[368] Pulak 2006, 76.
[369] Stol 1979, 11-12.
[370] Pulak 2006, 76.

olması nedeniyle, söz konusu malzemenin görünümü ve gemide bulunan miktarı saptanamamaktadır.

5.1.3.5.5- Kumaş Ve Giysiler

Erguvan ya da kırmızı renkli kumaş toplarının da gemide taşındığı varsayılmaktadır; ancak tekstil ürünlerinin yükün önemli bir bölümünü oluşturduğu yolunda kesin bir veri mevcut değildir. Kenan küplerindeki tortu içeriği elendiğinde genelde mavi, kısmen de kırmızı renkli bir dizi yun iplik/doku gün ışığına çıkmıştır. Bu dokuların armağan olarak yollanan kumaş, toplarının ya da lüks tekstil ürünlerin bir kısmını temsil edip etmediğini saptamak zordur. Ancak sevilen tekstil ürünlerinin gemide taşınmış olduğu kesindir[371].

Her iki renkteki kumaş dokularının analizleri yapılmıştır; ancak sonuçlar açık değildir. Bazı dokuların mavimsi erguvan renginin büyük bir olasılıkla mureks deniz böceklerinden elde edildiği düşünülmektedir. Girit Orta Minos II-IH Döneminin ortalarına tarihlenen bazı mureks kabuklarının bilinmesine rağmen, purpurdan elde edilen bu doğal boyanın ilk kez nerede üretildiği saptanamamaktadır[372]. Geç Tunç Çağının geç dönemlerine tarihlenen, ezilmiş mureks kabuklan Ugaritin limanı olan Minet el Beida'da bulunmuştur[373]. Ugarit'te ele geçen aynı döneme ait metinlerde erguvan renkli yün ve kumaşın önemli bir ticaret kolu olduğuna dair verilerle karşılaşılır[374]. Operkula {Mureks Operkula) bir boyahanede elde edilen yan bir ürün olmalıdır. Benzer bir boyahane Ugarit'te ortaya çıkarılmıştır. Mureks kabuklarından oluşan yığınlar ve kabukların atıldığı çukurlar Suriye-Filistin kıyılarında çok yaygındır[375]. Kırmızı, mor ve mavi arası farklı renk yoğunluklarına erişebilen mureks erguvani (boyası) sonradan toprak renklerine dönüşse de, Uluburun Gemisi'nde ele gecen kırmızı dokuma kalıntılarının mureks boyaya batırılmış olup olmadığı ya da bitki, böcek ve minerallerden elde edilen kırmızı boyalarla boyanıp boyanmadığı kesinlikle belli değildir.

5.1.3.5.6 - Yazı Tahtası

1986 sezonunda elden geçirilen öğeler arasında gemiye taşınan en geniş pithoilerden birinin tortuları içinde ahşap bir yazı-tahtası takımının parçaları bulundu. Geç Bronz Devri'ne ait böyle bir buluşa önem ve ilgi gösterilmesi, küçük parçaları

[371] Pulak 2006, 84.
[372] Pulak 2006, 84.
[373] Schaeffer 1951, 188.
[374] Schaeffer 1951, 190-192.
[375] Pulak 1988, 5.

rahatça bir araya getirip kayıtların tutulmasını sağlayan Pulak sayesinde gerçekleşmiştir. Dikkatlice yapılan incelemeler ve yoğun araştırmalara rağmen, tahtanın küçük parçaları ve menteşelerinden biri hiçbir zaman bulunamadı. Kazı dönemi sona erdikten sonra, yazı tahtası takımı Bodrum'daki Su Altı Arkeoloji müzesinin Enstitü'ye ait koruma bölümüne alındı ve burada daha detaylı kayda tabi tutuldu[376] . Yazar, ahşabı sabitlemek için yazı takımı suda çözünebilir polyethylene glycol yığınlama tekniği ve fildişi parçalarını birleştirmek için Paraloid B-72'yi (acrylic copolymer)i kullanmıştır. Parçalar Paraloid B-72 adhesive ile bir araya getirilmiştir. İyileştirmeden sonra hiçbir büzülme gözlenmemiştir[377].

Ahşap Yazı Tahtası Takımı, iki tane girintili ahşap tahtanın üç menteşe ile birleştirilmesinden oluşur. Bu iki tahta, birbirini teğet kesen tahtalardan üretilmiştir; ancak bu, tek bir tahtayı ortadan ikiye bölerek yapılmamıştır; çünkü tahtanın ucunda görünen halkaların büyüklükleri birbirleriyle alakalı değildi. Bunu üreten kişinin düzgün damarlı tahtaları daha büyük bir parçadan kasıtlı olarak alıp bu iki tahtayı şekillendirmiş olması bile olasıdır. Girintiler, tahtanın muhtemelen delme-kesme yöntemi ile, yani önerilen girintinin genişlik hizası boyunca gereken derinlikte bir dizi delik açılmasıyla oluşturulmuştur. Girintinin bir ucundan diğer ucuna (Sol tahtanın sol üst kanadında bir matkap deliğinin izi görülür. Bu delem ve kesme teknikleri Gordion'un Phrygian mobilyalarında delilleriyle birlikte görülebilir[378].) kadar, tahtalar bu deliklerden dikkatlice çıkartılmıştır. Girintinin kenarları düz (Zayıf keski izleri girintilerin üst uçları boyunca görülebilir. Keskinin bıraktığı izler bugün halen var olan yazı tahtası örneklerinin birçoğunda görülebilir[379].) bir biçimde oyulmuş ve ardından bu düz girinti alanları keskin bir alet yardımıyla kapalı, ancak düzensiz bir çapraz-kurulmuş tarzda çizilmiştir. Bu pürüzlenmiş yüzey, girintiye uygulandığında balmumuna daha iyi yapışacaktı. Tüm balmumlu yazı tahtalarında böyle bir kanıt olmamasına rağmen, girintileri çizmek fildişigibi daha pürüzsüz materyallerden yapılmış tahtalarda veya daha geniş ahşap tahtalarda daha yaygındır. Ulu Burun'daki küçük tahtalar (Uluburun tahtaları 9.5 x 6.2 cm'dir 380 .) balmumunun ahşaba tutturulmasına yardımcı olması sebebiyle çizilmiş olabilir, çünkü denizdeki gemi şiddetli nem alçalıp-yükselmelerine maruz kalaÇağından boyutsal

[376] Payton 1991, 100.
[377] Payton 1991, 100 (5 numaralı dipnot).
[378] Payton 1991, 101 (7 numaralı dipnot).
[379] Payton 1991, 101 (8 numaralı dipnot).
[380] Payton 1991, 102 (12 numaralı dipnot).

hareket ve balmumu/ahşap ara yüzünde zayıflamalar meydana gelir. Tahtaların yüzeyinde, hatta içerisinde tahta parçalarının bulunduğu tortuların gevşek tabakalarında bile hiç balmumu bulunmuyordu. Bu nedenle, tahtaların kullanıma hazır olmaları için mumlanmış olmalarını söylemek olanaksızdır; eğer öyleyse balmumunun bileşimi neydi?[381] Balmumu tek başına ya da mineral doldurucu veya reçinelerle karıştırılarak kullanılmış. Mineral tamamlayıcının katkısının balmumunun niteliğini yazı yolu olarak arttırdığı söylenir; bu tamamlayıcılardan Nimrud yazı tahtalarında açıklanan orpiment (sarı arsenik sülfid), aslında büyük oranda Ulu Burun enkazında bulunmuştur. Yine de, orpiment balmumuna verdiği zengin ve dekoratif görüntüsü nedeniyle seçilmişti; çünkü düz ve beyaz kireç taşı veya gipsum tozu optimumdan daha kolay elde edilebilir olmasına rağmen, bir tamamlayıcı olarak yeterli gelmiştir[382].

Menteşeleme ve Kapama Mekanizması; Tek başına kullanılan tahtaların örneklerinin resimlerine nadiren rastlanır. Tahtaları birbirinin yüzeylerine bakacak şekilde mumlanmış çiftler halinde bulmak daha yaygın olandır. Bu şekilde, takımı kapattığınızda yumuşak balmumlu yüzeyin çevresi sarınıp korunmuş olacaktı. Erken pre-Graeco-Roman yazı takımlarının var olan örneklerindeki menteşeleme mekanizmaları sonraları bulunan örneklerinkinden daha karmaşık görünür. Bu sonraki örneklerde, tahtaların kenarları boyunca içerisinden demir halkalar veya ip ve deri gibi çabuk bozulan materyallerin geçtiği iki delik bulunur[383].

Ahşap ve fildişinden yapılan M.Ö. 8. yy'daki takımlar, ahenkli bir model oluşturacak şekilde bir arada katlanabilmelerini sağlayan, girintilerinde deri menteşeler olan, oldukça süslü modellerdi. Yine de, okuyucunun birden fazla tahtayı aynı anda inceleyebilmesine olanak sağlayan bu katlama ve kapatma mekanizması oldukça sıra dışıydı. Daha yaygın şekli bu ikisiydi; daha fazla olanlar merkezi bir menteşeye bağlı olarak açılıp kapananlardı. Assur'daki yazı tahtalarının, tahtanın iki ucuna dönüşümlü olarak (spacerlarla) tutturulan dönen menteşe bölümlerinden oluşan bir çift merkezi menteşeden oluştuğu sanılmaktadır. Benzer şekilde, iki kenarına silindirik menteşelerin tutturulduğu yazı takımları Kahramanmaraş, Zincirli ve muhtemelen Sennacherib'teki rölyeflerde görülebilmektedir. Ulu Burun örneği, şimdi bize böyle menteşeleri daha detaylı inceleme olanağını sağlar[384].

[381] Payton 1991, 101.
[382] Payton 1991, 102.
[383] Payton 1991, 102.
[384] Payton 1991, 103.

Takımda üç silindirli menteşe kısımları kullanılmıştır, bunlardan iki dış menteşe fildişindendir ve halen varlığını sürdürmektedir. Bu menteşeleme hareketini oluşturmak için, menteşe kısımları tahtaların kenarlarından kesilen çukur oluklara yerleştirilmiş; daha sonra menteşenin ortasındaki bir taraf iki kez hafifçe delinmiş. Böylece oyulan kenarlardan birine tırnaklarla tutturulabilmişler. Menteşeli bölümlerin iç yüzüne daha geniş bir delik açılmış; var olan iki dış kısımda bu nedenle bir delik oluşmuş ve kayıp kısmın da muhtemelen her ucunda birer delik vardı. Tahta düvellerle (döndürülerek kesilen) oturtulan merkezi deliklerden sadece bozulmuş kütükler bugün halen vardır. Fildişi menteşeli bölümler bu tahta düvellerin ekseninde döndürülebiliyordu, iki dış menteşe, tahtanın sağ kanadına bağlı merkezi kısma karşı yönelen sağ kanada bağlıydı[385].

Tahtanın Üzerindeki İşaretler; Sağ taraftaki tahtanın köşesinde, daha aşağıda menteşe kısmının yakınına birkaç işaret oyulmuştur. Bu aşamada işaretlerin alfabe, kişisel işaret, süs amacıyla ya da bilinmeyen bir amaç için kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir. Yukarıda gösterilen işaretlerin üstünde bir O işaretinin bulunduğuna dikkat edilmelidir. Kenarda boş bir alan vardır. Daha sonra üstteki menteşe bölümüne doğru birçok işaretin olduğu gözümüze çarpar. Bunlardan ilki O işaretidir. Ne yazık ki diğer işaretler aşınmış ya da kaybolmuştur. Bu yüzden onların daha aşağısındaki işaretlerin simetrik bir yansıması olup olmadığını anlayamayız [386] . Uluburun Batığı'ndan ele geçen, şimşirden yapılmış çift yüzlü bir yazı tahtası (diptykhon) varılacak hedeflerin ve demirlenilen bazı limanlara indirilecek yükün üzerine not edildiği yük listesi olarak yorumlanabilir. Yazı tahtasının üzerine krali bir bildiri/haber bile yazılmış olabilir. Not edilen yazılar ve tahtanın bal mumu yüzeyi akıp giden zamanla kaybolmuştur. Uluburun'dan ele geçen tahta Homeros'un Iliada'sının yazı yazmayla ilgili bir bölümde söz edilen yazı tahtası türüne girer; ancak bu tahtalar aslında Önasya kökenlidir[387].

Uluburun gemi enkazının itinalı kazısı tunç devri için önemli bir örnek ortaya çıkarmıştır. Yakın Doğu'dan (Akdeniz'de Giglio'da yapılan bir diğer özenli gemi enkazı kazısında Etrüsk dönemine ait bir yazı tahtası daha bulunmuştur[388]) gelen yazı tahtası seti bu dönemdeki geniş kullanımına bir kanıt olarak sunulur. Yinede yazı setinin

[385] Payton 1991, 103.
[386] Payton 1991, 104.
[387] Pulak 2006, 93.
[388] Payton 1991, 106 (34 numaralı dipnot).

tanımından da açıkça görüldüğü gibi 15 parçayı bir araya getirmek (cilalama ve süsleme dışında) ve bükmek büyük beceri sabır ve zaman gerektirir. Menteşeyle süslenmiş yazı seti çok önemli bir değere sahip olmalıdır ve sadece tüccarlar gibi zengin kişiler tarafından kullanılmaya uygundur. Uluburun gemisi buna en iyi örnektir[389].

1988 sonbaharında, Ulu burun kazılarının saha liderliğini yapan Cemal Pulak ve asistanı, uzmanlardan 14. yy veya 13.yy başlarında Uluburun gemi enkazında bulunan, kitap gibi katlanan iki levhalı yazı tahtasının tanımlaması için çalışmalar yaptılar. Genellikle Grekoromen yazı tabletlerinin şimşir ağacından yapıldığı öne sürülse de pek çok eski dönemde tablet yazmada başka tahta çeşitleri de kullanılmıştır. İkinci olarak, bilinen en eski yazı tabletleri 8.yy Nemrut'tan kalma, ceviz ağacından yapılmıştır ve Asurlu kayıtlarından bildiğimiz üzere yazı tabletleri ılgın, selvi ağacı ve sedir ağacından yapılmıştır. Tahta seçiminde coğrafya önemli bir rol oynamıştır. Roma, Londra Limanı'nda son liman bölgesinden çıkarılan yazı tabletlerinin 22 parçasının büyük bir kısmı (kıtadan tamamlanmış ürünler halinde getirildiğini düşünürsek) karaçam, sedir, köknar, ağacından elde edilen balmumuyla yapılmıştır. Şimşir ağacından, bölgesinde yapılan tek tablet belki de balmumu içeren örneği değildir[390]. Anatomik, arkeolojik, tarihi bulgular, şimşirin resimlemede kullanılması en muhtemel ağaç olduğunu kanıtladığı için bunun bir örneği olan Kudüs Yahudi Üniversitesi'nden Ella Werker'in bulduğu ve tanımladığı Buxus Sempervirens (şimşir ağacı) tarayıcı elektron mikroskobu Uluburun yazı tahtasının aslında şimşir ağacı üzerine yapıldığı hipotezlerimizi doğruladı[391]. Ulu Burun yazı tahtasının kullanımda olduğu zamanlarda Mısır ve Mezopotamya krallıklarının değer biçtiği şimşir ağacının ana kaynağı Suriye'nin kuzey kıyısında yer alan Amanos dağıdır. Mari'nin krallarından bir tanesi şöyle övündü "Tanrının Mari'yi inşa ettiği o geçmiş günlerden bu yana, Mari'de yaşayan hiçbir kral denize (Akdeniz'e) ulaşmadı, selvi, şimşir ağaçlı yüksek dağları fethetmedi ya da ağaçlarını kesmedi… Selvi ve şimşir ağaçlarını barındıran yüksek dağlara o girdi… İşte bu ağaçlardı onu kestiği… " Meiggs, Mari kralına göre en iyi kalitede ağaçların Amanos dağından geldiği düşüncesini öne sürmüştür. Amanos dağlarını kontrol altına almış olan Mittanni Tusratta'nın IV. Amenophis'e şimşir ağacından yapma nesneler gönderdiğini El Amarna muhaberesinden biliyoruz. Daha sonra III. Tiglath-Plesar (M.Ö. 1745-1727) Şimşir dağı, Amanos dağına kadar uzanan

[389] Payton 1991, 104.
[390] Warnock 1991, 107.
[391] Warnock 1991, 107.

Suriye ve Akdeniz kıyısı arasındaki bir seferinde Şimşir Dağı Amanos'a kadar gitmiştir[392]. EA 126 Ugarit ve komşu şehri Zahi'deki şimşir ağacından söz eder. Eğer Orantes'in ağzındaki ve Amanos dağlarının yakınlarındaki Ugarit, şimşir ağacının genellikle Mısır'a gemiyle gönderildiği bir liman olsaydı, Babilli tüccarlar bekli de orada aracı olarak yer alabilirdi[393].

5.1.3.5.7- Fil Dişi Malzemeler

Gemide 14 adet suaygırı dişine rastlanmıştır. (Resim 20) Fildişinden (Resim21) yapılmış, ördek biçimli iki kozmetik kutusu da bulunmuştur. (Resim 22) Ördeklerin hareketli kanatları kutunun kapağını oluşturur; ancak kanatların zıvanaları artık tutmamaktaydı [394]. Uluburun'da ele geçen ördek biçimli kutular farklı biçim ve üsluptadır; bunun dışında her bir kutunun kanatları kabın dengesini sağlayıp gövde boşluğunu örtme görevini üstlenmişti. Kutunun ortasındaki boşluğa olasılıkla kozmetik malzeme ya da başka maddeler konmaktaydı. Bu kutular Suriye-Filistin el sanatlarının tipik ürünleri arasında yer alır. Ancak çift kanatlı bu tur kapların sayısı tek kanatlı kaplar kadar fazla değildir. Ayrıca çift kanatlı ördek kutular Suriye-Filistin Bölgesi'nde ve Kıbrıs'ta gözlemlenmektedir[395]: Megiddo'da en az altı örneğe rastlanmıştır. İsrail'de Tel Dan'dan iki, Kamid el-Loz'dan iki, Tell Kasile'den bir Firat-Meskene-Emar'dan bir, Alalakh'tan bir, Nimrud'tan bir örnek ve Ugarit'ten olası bir örnek bilinmektedir. Kıbrıs-Kition'da tarihlendirilmemiş bir örnek ve Enkomi'de iki örnek ele geçmiştir [396]. Uluburun'dan bulunan diğer fildişi malzeme arasında yumruk biçiminde bir sapla biten bir kozmetik ya da merhem kaşığı (Resim23) ve suaygırı dişinden yontulmuş koç boynuzu biçimli [397] bir boru/trompet yer alır [398]. Ras Şamra-Ugarit'te ele geçen ve diş minesinin iç kısmi oyulmuş, kısa kenarıysa delinmiş olan bir fildişi parçası trompet olarak yorumlanmıştır. Bir suaygırının azı dişinden koçboynuzu biçiminde yapılmış olan bir başka parça Tell Abu Hawam'da bulunmuştur; bu parça Uluburun'da ele geçen örnekle benzeşir[399]. Buluntu burulmuş, bir boynuz görünümlü, fildişi bir sap olarak tanımlanmıştır. Uluburun buluntusunda olduğu gibi, Tell Abu Hawam'da ele geçen ördeğin tını hunisi de birbirine koşut yerleştirilmiş üç çizi bezekle sonlanır. Ancak

[392] Warnock 1991, 109.
[393] Warnock 1991, 110.
[394] Pulak 2006, 85.
[395] Pulak 2006, 85.
[396] Pulak 2006, 85.
[397] Pulak 1998, 205.
[398] Gates 1994, 258-259.
[399] Pulak 2006, 85.

Uluburun buluntusunda karmaşık bir örgü bezek görülmektedir. Mobilya ayağı olarak yorumlanan ve Ras Şamra'da bulunan bir parçanın boru olduğu da öne sürülebilir. Boynuz ve üflemeli çalgıların Megiddo fildişi buluntuları arasında yer almayışı ise şaşırtıcıdır. Megiddo'da ele geçen bir kaç parça bir baştan diğer başa delinmiş şeklinde tanımlanmaktadır; kısalıkları ve genel biçiminden buluntuların akıtacak oldukları yorumu yapılabilir[400].

5.1.3.5.8 - Deve Kuşu Yumurtası

Devekuşu yumurta kabuklarından yapılan bir çok boncuğun yanı sıra, Uluburun Gemisi'nde üç adet devekuşu yumurtası da bulunmaktaydı. Yerel Zanaatkarlara yollanan bu kabukların egzotik mallar arasında bulundukları anlaşılmaktadır. Zanaatkarlar söz konusu hammaddeden testi ya da diğer kaplar için süs parçaları, akıtacak ve tutamaklar üretmekteydi. Buluntu yerinde yumurta kabuklarının olasılıkla üzerine yerleştirildiği, mavi camdan bir disk ele geçirilmiştir. Bu tezin doğru olduğu varsayıldığında, yumurta kabuklarının hammadde olma özelliklerinin yanı sıra. Üretilmiş hazır kap biçiminde de geminin ambarında saklandığı düşünülebilir[401]. Tunç Çağında Ege'de devekuşu kabukları yalnızca kap olarak kullanılmamıştır. Bu kabukların Mısır ve Babil'de olduğu gibi, boncuk yapımında ya da ezilerek ilaç yapımında kullanıldığı konusunda bir veri mevcut değildir. Kabuklar Girit, Thera. Rodos'ta, Kara Yunanistan'da Mykenai Dendra ve Ayos Stefanos'ta ele geçmiştir. Devekuşu yumurtası kabuklarına ait parçalar Mykenai ve Gla'da da gün ışığına çıkmıştır[402].

Uluburun Gemisi'nde ortaya çıkarılan devekuşu yumurta kabuklarının Afrika ya da Yakın Doğu'da satın alındığı düşünülebilir; zira o dönemde devekuşuna Afrika ve Asya da rastlanmaktaydı. Bu nedenle batıktan çıkarılan yumurta kabuklarının geldiği yer konusunda varsayım yapmak olası değildir. Bazı işlenmemiş kabuk parçaları Minos, Myken ve Önasya keramik parçalarıyla bir arada Libya kıyısı açıklarındaki Bates Adası'nda yer alan ve M.Ö.14 yy.'a tarihlenen Mars Matruh yerleşmesinde ele geçmiştir ve bu yumurta kabukları olasılıkla adı geçen yerleşmeden Ege'ye ulaşmaktaydı. Ancak kabukların ege ya da Girit'ten dönen ve saatin aksi yönünde Kuzey Afrika kıyısı buyunca seyreden gemilere, Suriye Filistin

[400] Pulak 2006, 85.
[401] Pulak 2006, 80.
[402] Pulak 2006, 80.

kıyılarına getirilmiş olması daha büyük bir olasılıktır. Afrika ve Asya'dan gelen yumurta kabukları Suriye'deki Ugarit gibi liman kentlerinden Ege'ye ihraç edildiği düşünülebilir[403].

5.1.3.6 - Yiyecek Ürünler

Yükün bir bölümünü oluşturan ya da gemide yolculuk edenlerin beslenme gereksinimini karşılayan besinler arsında badem, çam fıstığı, incir, zeytin üzüm ya da kuş üzümü, yaban safranı, çörek otu, sumak, kişniş ve nar sayılabilir. Ayrıca bazı kömürleşmiş buğday ve arpa taneleri de ele geçmiştir. Kurşundan ağ ağırlıkları, ağ onarmada kullanılan iğneler, balık oltaları, bir zıpkın ve tunçtan yapılma üç ağızlı bir çatal gemide balık tutulduğuna da işaret eder[404].

5.1.3.7 - Boncuklar Ve Fayans Kaplar

Batıkta kehribar, ahat, akik, dağ kristali, altın, kemik, deniz kabuğu, deve kuşu kabuğu, fayans ve camdan yapılmış binlerce boncuk bulunmuştur. (Resim24) Bulunan malzemenin ne kadarının geminin yüküne dahil olduğu, ne kadarının kişisel mallar arasında sayıldığını saptamak kolay değildir. Vassar College'den Curt Beck'in yaptığı kimyasal analizler kehribarın Baltık kökenli olduğunu ortaya koymuştur[405]. Geminin yükü arasında farklı tipte cam boncuklar ve fayanstan yapılma boncuklar da bulunmaktaydı. (Resim25) Buluntu yerinde söz konusu boncukların yüzlercesi zorlukla elle toplanmıştır. Hafif basık, yuvarlak ya da oval biçimli cam boncuklar suyun etkisiyle eski renklerini yitirmiştir. Yuvarlak biçimli boncukların çoğu *buluntu* yerine dağılmıştı; bu boncuklar öküzgonü külçeler arasında da ele geçmiştir. Buluntu durumundan boncukların bozulabilir kılıflarda saklandığı anlaşılmaktadır. Kumaş ya da deriden yapılma bu keseler zamanla yırtılmıştır. Boncuklar geminin batmasıyla parçalanan Kenan amforalarının içerisinde de bulunmaktaydı. Binlerce cam boncuk içeren ve kısmen koruna gelmiş olan bir Kenan amforası buluntu yerinde gün ışığına çıkarılmıştır. Bu durumdan boncukların en az bir kısmının bu şekilde taşındığı anlaşılmaktadır. Adı geçen bu boncuk dolu Amfora kırılmadan ve cam boncuk içerikleriyle günümüze ulaşsa, en azından 26000 boncuk koruna gelmiş olacaktı[406].

[403] Pulak 2006, 81.
[404] Pulak 2006, 90.
[405] Bass 1986, 286-289.
[406] Pulak 2006, 83.

Buluntu yerinin ortasındaki kumun elenmesi sırasında sayısız küçük ve oval fayans boncuk ele geçmiştir; boncuklar siyah, kırmızı, yeşil, sarı ve mavi renktedir. Minicik fayans boncuklar olasılıkla kumaş, kutu ya da ayakkabıları süslemede kullanılan malzemeyi oluşturuyordu. Bir yumru halinde birbirine yapışık bulunan fayans boncukların sayısının yaklaşık olarak 70000 taneye ulaştığı sanılmaktadır. Beyaz görünümlü olan ve asıl renklerini kaybettiği düşünülen boncuklardan meydana gelen bu şekilsiz yumru yitip gitmiş bir torbanın içine saklanmaktaydı[407].

Gemide koçbaşı seklinde, fayanstan yapılma en az beş içki kabı bulunuyordu. Bir içki kabı bir kadın başı seklinde yapılmıştır. Önasya Bölgesi'nden bilinen ve kadın başı biçimli kaplarla birlikte ele geçen koçbaşı üç fayans içki kabı M.Ö.13. yy.'a tarihlenir. Söz konusu içki kapları tapınak ve mezarlarda bulunmuştur. Amarna mektuplarından bu içki kaplarının diplomatik armağan olarak krallar arasında gidip geldiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, her iki tur içki kabı biçiminin dinsel törenlerde kullanıldığı varsayılabilir. Genelde bu kapların tümünün Kuzey Suriye'de bulunduğu varsayılan ayni atölyede üretilmiş oldukları düşünülmektedir. Uluburun Gemisi'nde bulunan hayvan başı içki kaplarını Önasya bibruları olarak tanımlamış ve bu kapların saraydan saraya dolasan değerli armağanlar arasında bulunduğunu belirtmiştir. Yük arasında bulunan bu malzemeden Uluburun Gemisi'nin yükünün yalnızca ticaret amaçlı olmadığı anlaşılabilir.

5.1.3.8 - Mühürler

Silindir mühürler Mezopotamya Mühür Sanatının (Gliptik) ürünleri olarak değerlendirilebilir (Günümüzde Irak'ın bulunduğu bö1ge Mezopotamya'ya dahildir). Silindir mühürler M.Ö. 0'lerden başlayarak mülkiyeti ifade etmek ve korumak amacıyla kullanılmışlardır. Özellikle M.Ö. 2500'lerden itibaren kil levhalar üzerine yazılmış olan mektup ve belgeler silindir mühürlerle mühürlenmeye başlanmıştır. Bu tür mühürler Mezopotamya etkisiyle komşu ülkelere de yayılmıştır. Adından da anlaşılaÇağı üzere, söz konusu mühürler silindir biçimlidir. Ortalama yükseklikleri 2,5 cm, çapları ise 1,5 cm kadardır. Dikey olarak delinen mühürler bir ipe ya da uzun bir iğneye geçirilerek taşınırdı. Genelde silindir mühürler "intagliyo" (taşın Roma Devri yüzük taşlarında [Gemme ya da Kameo'larda] olduğu gibi kesilip oyularak şekillendirilmesi) yöntemiyle biçimlendirilirdi. Silindir mühür kil üzerinde yuvarlandığında, taşın Üzerindeki şekil kile kabartma olarak çıkar. Bu tür mühürlerde kullanılan betim ve süslemeler binlerce yıl boyunca değişim

[407] Pulak 2006, 84.

geçirmiş, olsa da, o dönemin dini inançlarını, dünya görüşünü, söylencelerini, giyim kuşam tarzını ve günlük yaşam alışkanlıklarını günümüze canlı biçimde yansıtır. Betimlere bazı dönemlerde mühür sahibinin adı ve işi ya da bir tanrı adi da kazınmıştır. Ender olarak mühürlerin üzerinde kral adları görülür. Silindir mühürlerin bazen nazarlık ya da takı olarak kullanıldığı dal bilinmektedir[408].

Uluburun Batığı'nda dokuz adet silindir mühür gün ışığına çıkarılmıştır[409]. Mühürlerin yalnızca altısının baskıları sergiye alınmıştır. Diğer üç mühürün yüzeyleri. betimler tanımlanamayacak kadar aşınmıştır. KW 2361 numaralı fayanstan yapılma silindir mühürün yüzeyi son derece aşınmış olup, mühür günümüze ancak parçalar halinde ulaşabilmiştir. Geçmişte tahribata uğramış olan KW 5086 numaralı mühür siyah bir taştan biçimlendirilmiştir. KW 5084 numaralı silindir mühür de kötü koruna gelmiştir. Mühürün günümüze ulaşan bezeğinde, yüzeyin sağ tarafında omuzlarından geriye doğru bakan üç geyik betimlenmiştir. Geyikler stilize bitkilerle birlikte dönüşümlü olarak soyutlanmıştır. Söz konusu silindir mühür Mitanni yalın üslubunda (Mitanni-Common Style) yapılmış, olup M.Ö. 14. yy.'a tarihlenmektedir. Mührün olasılıkla bir Doğu Akdeniz (Levant) atölyesinde üretildiği düşünülmektedir. Bu tür mühürler geniş kültür bölgelerine yayılmıştır; benzerlerine tran-Dinkha Tepe'de de rastlanır[410].

Katalogta sıralanan silindir mühürlerin bir kısmı M.Ö. 14. yy.'da yapılmış, bir kısmı ise mevcut yüzeyleri kullanılıp sonradan üzerlerine yeni sahneler kazınarak kullanılmıştır. Ele alınan mühürler böylece Uluburun Batığı için önerilen M.Ö. l300'leri desteklemektedir. Buluntuların en eskileri arasında yeralan KW 881 numaralı mühür Babil üretimidir. Asur'da yarım yy. sonra biçimlendirilmiş olan benzer örnekler daha rahat tarihlendirilebilmektedir. KW 1463 numaralı küçük mühür yolcuların arasında bulunduğu varsayılabilecek küçük bir çocuğa ait olsa gerektir. Söz konusu mühürün Doğu Akdeniz kökenli olduğu düşünülebilir. KW 714 ve KW 2159 numaralı mühürler dağ kristalinden üretilmişlerdir. Her üç mühür birlikte bir çift oluşturur. Adı geçen mühürlerde M.Ö. 14. yy.'da uygulanmış olan Babil Kassit Osiubu etkileri görülür. KW 3405 ve KW 4266 numaralı mühürler de bir çift oluşturur. Söz konusu mühürlerin aynı Doğu Akdeniz Mitanni isliğinde üretildikleri düşünülmektedir. Ancak mühürlerin Asur kökenli olmaları da olasıdır. Ele alınan miihiirlerin talihsizlik sonucu batan bu gemide yolculuk eden tüccarlara ait olup olmadıkları ise bilinmemektedir. Silindir mühürler bir konum göstergesi

[408] Collon 2006, 111.
[409] Collon 2006, 111.
[410] Collon 2006, 111.

(statü sembolü) işlevini üstlenmişlerdi. KW 881 numaralı örnekte olduğu üzere, bazı erken örnekler işlenerek yeniden kullanılmıştır. Seri halinde üretilmiş olan Mitanni mühürlerinin yoğun biçimde ticareti yapılmıştır. Söz konusu mil-hürler Kafkaslardan Kuzeybatı İran'a; Basra Körfezinden İspanya'ya dek geniş, bir alana yayılmışlardır. Aksi belirtilmediği takdirde silindir mühür baskıları soldan sağa doğru yorumlanır[411].

Batıkta ortaya çıkarılan silindir mühürler:

KW 881 kodlu mühür (Resim26)

Hematit; Yüks.: 2,85 cm, Çap: 1,15-1,20 cm dir. Bu mühür ilk kez M.Ö. 1850 ile 1750 yılları arasında, Eski Babil Dönemi'nde Babil'de işlenmiştir. Eski mühür bir kral hanedanlık üyesini ya da bir savaşçıyı betimlemektedir. Betimlenen erkek kırmalı bir etek giymiş olup belinde bir topuz taşımaktadır. Figür ellerini dua eder vaziyette kaldırmış olan Tanrıça Lama'ya bakmaktadır. Tanrıçanın başını tanrısallığını simgeleyen bir boynuzlu başlık süslemektedir; kendisi uzun ve parçalı bir etek giymiştir. Tanrıçanın sırtından bir kolye sarkmaktadır. Betimleri arsına bir yıldız diski ile yarımay yerleştirilmiştir. Bunların dışında, etek giymiş küçük bir adam sağa bakar vaziyette elinde bir kap tutmaktadır. Söz konusu silindir mührün üzerinde aslında üç satırlık bir yazıt yer almaktaydı. Bu yazıtta olasılıkla mühür sahibinin adı, baba adı, mesleği ve yüceliği tanrının adı belirtilmişti[412].

Yazıt mührün sonraki sahibi tarafından silinmiş olmalıdır, zira yazıttan günümüze ancak bazı izler ulaşabilmiştir. Mührün üzerine sonradan uygulanan bir betimde karışık bir yaratık görülmektedir. Kuş ayaklı ve çift kanatlı yarı kuş yarı aslan yeni betimin yanı sıra, mührün üzerinde eski yazıttan kalan izler de seçilmektedir. Benzer mühürler Assur'da ele geçen belgeler üzerinde saptanmış olup M.Ö. 14 yy.'ın ortalarına ya da sonuna tarihlendirilmektedir. Eldeki mühre iki yıldız, iki rozet ve üç daire eklenmiştir. Dairelerin ikisi asıl figürlerin arasına yerleştirilen silindir biçimli iki ayrı deliktir. Sahne tanrıçanın ardına yerleştirilmiş olan büyük bir figür ile son bulmaktadır. Etekli olan büyük figür sola bakar ve bir elini kaldırmıştır; başındaki yuvarlak başlığın her iki yanında süsler sarkmaktadır. Bu sarkık süslere bakılarak söz konusu mühür daha dakik tarihlenebilmektedir. Aynı türde sarkık süslü başlıklar Asur mühür baskılarında da görülmekte ve bu mühür baskıları M.Ö. 1320 ile 1290 yılları

[411] Collon 2006, 112.
[412] Collon 2006, 112.

arasına tarihlendirilmektedir[413]. Eskiden kullanılmış olan mühürlerin yüzlerine Geç Tunç Çağı'nda yeni betimler kazınmıştır. Bu uygulama örnek olacak çok güzel bir mühür Yunanistan' da ele geçmiştir. Söz konusu mühür Thebai Hazinesi'nde bulunmuştur. Eski Babil üslubunda çalışılmış olan mühürün M.Ö. 14. yy.'da yeniden kazındığı anlaşılmaktadır. Mühür Asur özelliklerini yitirmiş olup, bu haliyle daha çok bir Kıbrıs mührüne benzemektedir.

KW 714 kodlu mühür (Resim27)

Altın mahvazalı dağ kristali mühür; Yüks.: 2,8 cm, Çap: 1,06-1,10 cm

Mührün yüzeyinde uzun pelerinler gjyinmiş dört kişi betimlenmiştir, Betimlerden birisi sola bakmakta ve elini dua eder biçimde kaldırmaktadır. Bunun dışında kalan üç figür uzun başlıklar giymiş, bir kollarını sarkıtmış. diğer kollarını kıvırmışlardır; bu nedenle betimlerin tanrı oldukları düşünülebilir. İlk figür bir yay taşımaktadır. Figürler arasında değişik simgeler yer alır. Yatay olarak yerleştirilmiş bir "V" (kus?) (olasılıkla bereket simgesi) çift konik şekillerin üzerinde tasvir edilmiştir: Yarımay, kus ya da balık benzeri bir betimin üzerine yerleştirilmiş (olasılıkla bir yıldız ya da güneşi simgeleyen) haç ve (anlamı seçilemeyen) ovalimsi bir şekil diğer simgeler arasındadır. Sahne alt ve üst tarafında bordürlerle sınırlanmıştır.

Tanımlanan mühür Uluburun Batığı'nda ele geçen iki dağ kristali mühürden birini oluşturur. Her iki mühür de çok arı kristalden biçimlendirilmiştir, yüzeyde çatlak ya da kullanım izleri gözlenmemektedir. M.Ö. 14. yy.'da yapılmış olan mühürler Babil Kassit (Güney Irak) üslubu ile yakından ilişkilidir: ancak eldeki mühürler pek çok noktada Babil öncü tiplerinden ayrılır. Kazıma ve delme işlemleri sırasında kolay parçalanmaya eğilimli olduğu için dağ kristali Kassit mühürlerinin yapımında ender olarak kullanılmıştır. Burada canlandırılan sahne Kassit mühürlerindekinden farklı olarak, ters yönde akar[414]. Aslında dua eden kişilerin sağa, tanrıların ise sola bakmaları gerekir; ayrıca sahnenin başlangıç ve bitişi kesin ayırt edilebilir olmalıdır. Kassit mühürlerinde bir tür sahnelerde uzun bir yazıt eşlik eder. Mührü yapan ustanın söz konusu sahneyi anlamını kavramaksızın bir mühür baskısından baskısından bakarak yaptığı varsayılabilir[415].

KW 2159 kodlu mühür (Resim28)

Dağ kristali; Yüks.: 2,2 cm; Çap: 0,95 cm.

[413] Collon 2006, 112.
[414] Collon 2006, 113
[415] Collon 2006, 114.

Dua, eden sakallı, kişi sağa bakmaktadır, Figür elini oturan sakallı bir şahsın önünde kaldırmaktadır. Oturan şahıs olasılıkla bir hükümdar ya da tanrıyı temsil eder. Söz konusu betimin Tanrıça Lama olduğu düşünülebilir. Oturan sahsın arkasında ellerini hükümdar ya da tanrıya doğru uzatmış vaziyette, ayakta bir başka kişi daha durmaktadır. Her üç betim de uzun elbiseler giymiş, saçlarını arkada topuz olarak toplamış ya da yüksek bir baslık altında omuz boyu koyvermislerdir. Ana betim bir iskemlede oturmakta ve bir yıldızın altına isabet eden bir kap tutmaktadır. Sahnenin sonunda önden görülen çıplak bir kişi betimlenmiştir. Şahısın başı sağa dönüktür. "Çıplak Tanrıçalar" olarak tanımlanan benzer betimler tanrıçaların taktıkları başlıkları taşımamaları nedeniyle olasılıkla rahibeleri canlandırmaktadır. Sahne bir bordürle alttan ve üstten sınırlandırılmıştır[416].

Kassit mühürlerinde oturan tanrıların betimlenmesine rağmen, bu tür sahnelerin Ur III ve Eski Babil Dönemleri'nin gliptik sanatından uyarlandığı düşünülmektedir (M.Ö. 2100-1850). Söz konusu eski sahnelerde Tanrıça Lama'ya dua eden şahsa yol gösterir ya da bu şahsın arkasında durur (Collon 1987 No: 116-118.155-157). Bu konu Onasya'da sevilen bir konu olup yaklaşık M.Ö. 1300'lerde Güneybatı İran'da görülen Kassit mühürlerinde de kullanılmıştır. (Collon 1987 No.290). Çıplak betimler yaklaşık M.Ö. 1820 ile 1740 yılları arasında Eski Babil mühürlerinde görülürler[417].

KW 1463 kodlu mühür (Resim 29)

Yüks.: 1,3 cm. Çap: 0,5 cm dir.

Kaba taneli taştan yapılmış olan mührün iki altın mahfazasından yalnızca alt taraftaki korunagelmiştir. Mührün son derece ince işçiliğine bakıldığında, taşın kaba taneli dış görünümü aşınmış olduğunu işret eder. Altın zarf mührün alt kısmına tam oturmaktadır. Zarfın yüzeyle temas ettiği yerde pembe boyalı bir şerit görünmektedir. Mührün üst tarafında bu tür bir boyanma bulunmadığından buraya takılan zarfın gemi batığında kaybolduğu akla gelmektedir. Yüzeyde eteği süslü bir pelerin giymiş olan bir fiğür sağa doğru bakmaktadır. Pelerinin bir ucu başı örtmektedir. Betimlenen şahıs öne doğru uzattığı elinde olasılıkla bir lotüs bitkisi ya da bir demet buğday başağı tutmaktadır. Birinciye dönük olarak betimlenmiş ikinci şahısta aynı bitkiyi tutmaktadır. Bu betim yuvarlağımsı köşeli noktacıklarla bezenmiş olan bir giysi taşımaktadır başının arkasından ucu bir püsküller son bulan uzun bir örgü sarkmaktadır. Bir diğer örgü bedenin ön tarafını örtmektedir. Saç örgülü betimin arkasında iki ayağı üzerinde

[416] Collon 2006, 114.
[417] Collon 2006, 114.

sıçrayan bir keçi başını bir başka bitkiye doğru döndürmüştür. Keçinin başını döndürerek baktığı bitki her iki figürün tuttukları bitkiye benzemektedir; ancak bu bitkinin sapı diğerinden biraz daha uzundur. Sahne altta ve üstte belli belirsiz görünen bir bordürle son bulur[418].

Yukarıda tamamlanan sahne olasılıkla eski bir hükümdardan yeni hükümdara geçen yönetim değişikliğini yansıtmaktadır. Bu tür bir sahnenin Babil Kral'i Ahiram'in Lahit üzerinde de canlandırıldığı bilinmektedir. Söz konusu mezar sandukası M.Ö. 1000 yılına tarihlenmektedir. Lahit üzerindeki sahnede elinde aşağı doğru sarkmış, bir lotus bitkisi tutan ölmüş bir kral canlandırılmıştır. Sandukanın yanlarında ve kapağındaki sahnede kral elinde dik vaziyette bir lotüs bitkisi tutan ardılını selamlamaktadır. Mührün üzerinde betimlenen ikinci figürün ilgi çekici sac tuvaleti küçültülerek verilmiş Ugarit Kralı ile benzeşir. Söz konusu kral " Baal au foudre" stelinde Tanrı Baal'in koruması altında betimlenmiştir. Ugarit'te bulunmuş olan bu stelde Mısır'a teminat olarak getirilen soylu ya da Kral çocukları canlandırılmış olmalıdır. Boyutlarına ve alışılmışın dışındaki nitelikli işçiliğine bakıldığında söz konusu mührün genç bir doğu Akdeniz prensine ait olduğu düşünülebilir; belki de mührün üzerinde betimlenmiş olan hükümdar genç bir kral yada veliahttır. Bu genç soylunun batan gemide yolculuk ettiğini varsayılabilir. Zarar veren doğalarına rağmen bitkileri kemiren keçiler bereketin yaygın kullanılmış bir simgesidir. Arka ayaklarının üzerinde durup omuz hizasından geriye bakan boynuzlu hayvan betimleriyle, KW 3405 ve KW 4266 numaralı mühürlerde başka bir kapsamda karşılaşılır. Benzer keçiler aynı döneme tarihlenen Kıbrıs mühürlerinde de betimlenmiştir[419].

KW 3405 kodlu mühür (Resim30)

Fayans: Yüks.: 2,65 cm, Çap.: 1,1 cm

Sağa doğru bakan bir fiğür, omuzu üzerinden kendisine saldıranı izleyen bir teknenin boynuzundan ve sakalından tutmaktadır. Stilize bir agacın karşısına yerleştirilmiş olan diğer fiğür iskemle üzerinde oturur ve sola doğru bakar vaziyette betimlenmiştir. Bu betim bir elini ağaca doğru uzatmıştır. Diğer elinde olasılıkla bir kadeh tutmaktadır. Ortadaki figürün oturduğu iskemlenin tam arkasında, ayakta duran bir hizmetkar aşağı doğru sarkmış olan sol elinde kıvrık bir kılıç tutmaktadır. Betimlenen tüm şahıslar yuvarlak ve çift serpuşlu başlıklar takmışlardır. Sahne altta ve üstte yatay uzanan iki hattın arasına yerleştirilmiştir. Söz konusu mühür Mitanni "Yalın Üslup'ta" yapılmıştır.

[418] Collon 2006, 114.
[419] Collon 2006, 115.

Bu üsluptaki fayans mühürler M.Ö. 1500ile 1320 yılları arasında birçok merkezde seri olarak üretilmiş ve satışa sunulmuştur. Eskiden canlı renklerde parıldayan söz konusu mühürler yaygın olduklarından sonradan tekrar kullanıldıkları çok ender görülür. Birçok kazıda mezar armağanı olarak bulunmuşlardır. Ele alınan mühür ve KW 4266 olasılıkla aynı işlikte üretilmiştir. Her iki mühür de aynı özgün üsluba girer[420].

KW 4266 kodlu mühür (Resim31)

Fayans, Yuks.: 3,0 cm; Çap: 1,3 cm

Bu mühürde dört betim çiftler halinde soyutlanmıştır. Betimlerin tümü yuvarlak ve çift serpuşlu başlıklar takmışlardır. Çiftler ikişer kahramandan oluşur. Çiftlerden biri sağa bakar vaziyette ve belindeki çift kat kemer dışında, çıplak olarak betimlenmiştir. Diğer şahıs onu açık ve kırmalı bir giysi giymiş olup sola bakmaktadır. Çiftlerin biri geri dönük vaziyette duran bir boğa ie, diğeri ise bir geyik ile boğuşmaktadır. Geyikle boğuşan çiftin çıplak olanının belinden üç püskül sarkmaktadır. Betimlenen sahne alttan ve üstten bir bordürle sınırlandırılmıştır. Ele alınan söz konusu muhür yukarıda KW 3405 numaralı mühür kapsamında tanıtılan özgün gruba girmektedir. Uluburun mühürleri benzerleri geniş bir dağılım alanında ele geçtiği için üretildikleri işlikler tam olarak saptanamayan mühürler grubuna dahildir[421]. Bu nedenle söz konusu mühürler mevcut gliptik verilerini arkeolojik yönden uygun biçimde tamamlamaya elverişli buluntular kapsamında değerlendirilebilir[422].

5.2 - GELİDONYA BATIĞI

Antalya körfezinin en batısında bulunan Gelidonya bugünkü adıyla Taşlık burnunun güneyine doğru sıralanmış beş adalardan en büyüğünün güney doğusunda seyreden bir yük gemisi kayalıklara çarparak yükünü saçmaya başlamış çok geçmeden de deniz altındaki bir kayanın üstüne kıç üstü oturmuştur[423].

George Bass, Peter Throckmorton, Frederick Dumas ve Joan du Plat taylon tarafından 1960'da Bronz çağına ait Gelidonya Burnu'nda küçük bir enkazda başlatılan kazılar tarihi açıdan deniz arkeolojisinin teknik gelişimi dahilinde önemli bir olaydı. Bu,

[420] Collon 2006, 116.
[421] Collon 2006, 116.
[422] Collon 2006, 116.
[423] Alpözen 1975, 17 vd.

denizaltında kalan bir gemi enkazının ilk kez ortaya çıkartılmasıydı ve kazılar yeryüzünde yapıldığı standartlar dahilinde yürütüldü[424].

Gelidonya batığının önemi, kazıdan elde edilen tarihi bilgilerden kaynaklanmaktadır. Kazının yapıldığı sıralarda Geç Tunç Devrinin ikinci yarısında Miken'lerin Doğu Akdeniz'deki deniz ticaretini tekellerinde tuttukları, Fenikeli denizcilerin ise ünlü denizcilik geleneklerine ancak daha sonraki Demir Devrinde ulaştıkları kabul ediliyordu. Gerçekten de Homeros'un Odysseia'sının 20. yy. klasik dil bilimcileri tarafından genellikle M.Ö 8. yy. tarihlendirmesinin en önemli nedeni olarak, eserde sık sık Fenikeli denizcilerden ve bronz işleyiciliğinden söz ediyor olması gösterilmiştir. Ancak Gelidonya burnu batığının kazı sonuçları başka olasılıkların da varlığına işaret etmektedir.

Bu kazı, tam bir arkeoloji araştırması değildir. Çalışmaların hepsi bir tek mevsime sığdırılmıştır. Kazı heyeti çalışmalar sırasında, batığın neresinin kazıldığını bile tespit edilememiştir. Geminin başı ve kıçı nerededir? Bu hiçbir zaman, kesin olarak öğrenilememiştir. Sadece enkazın bulunduğu yerde, bir çukur açılmış ve buluntular su yüzüne çıkarılmıştır.

5.2.1- Konumu

Gelidonya Burnu (bazen Khelidonya) veya Şilidonya Burnu, günümüzde ise Taşlık Burun veya Anadolu Burnu olarak bilinen Gelidonya, Plinius'un yazılarında söz ettiği Likya'da bulunan Gelidonya Burnu olup Antalya Körfezi'nin en batı sınırını oluşturur. (Resim 32) Antik çağlarda Celidoniae olarak bilinen burnun güneyine doğru sıralanmış beş küçük ada, İtalyan denizcileri tarafından Celidoni, daha sonra Türkler tarafından Şelidonlar, günümüzde ise Beşadalar olarak adlandırılmışlardır. Strabon yazılarında bunlardan yalnızca üçünden, Plinius ise dördünden söz etmişlerdir[425]. M.Ö. 1200 sıralarında, bu takımadaların en büyüğü olan Devecitaşı Adası'nın hemen güneydoğu kesiminde seyreden bir ticaret gemisi bu yöredeki (36°11 '40 "Kuzey, 30°24'27" Doğu) bir kayalığın su yüzüne doğru sivrilen tepesine çarparak alt kısmını parçalamıştı. Çarptıktan sonra taşımakta olduğu malzemeyi etrafa saçmaya başlayan gemi, akıntının da etkisiyle 50 metre kuzeye doğru sürüklendikten sonra batmış ve deniz altındaki büyük bir kayanın üzerine kıç üstü oturmuştu. Geminin baş kısmı ise düz bir kayalık zemine yerleşmişti. Gövdenin parçalanarak dağılmasından sonra, kaya

[424] Gould 2000, 128.
[425] Bass 1996, 25.

üzerinde bulunan kıç kısmı ise kayarak, kaya ile adanın deniz altındaki doğal uzantısı olan tabanın oluşturduğu doğal bir hendeğe düşmüştü[426].

5.2.2- Araştırma Tarihçesi

1954 yılında, Bodrumlu sünger dalgıcı Kemal Aras, 26-28 metre derinlikte yükün bulunduğu alana rastlamasından dört yıl sonra, Türkiye'nin güneybatı kıyılarındaki eski batıkların bir envanterini çıkarmaya çalışan Amerikalı gazeteci ve amatör arkeolog Peter Thrackmorton'a gördüklerini anlatmıştı. Batık alanını 1959 yılında saptayarak çok eski tarihlere ait olduğunu fark eden Thrackmorton. Batığın kazısının yapılması için Pennsylvania Üniversitesi Müzesi'ne başvurdu[427]. Pennsylvania Üniversitesi Müzesi adına George F. Bass, 1960 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Gelidonya'da kazı yapmak için müracaat etti. İsteği olumlu karşılanarak Gelidonya batığında çalışma izni verildi. Böylece Türkiye'de ilk kez, kara kazısı standartlarına uygun bir sualtı kazısı başlamış oluyordu[428]. Bunun üzerine, Geç Tunç Devri'ne ait olduğu anlaşılan Gelidonya batığı, 1960 yılının Haziran ayının ortasından Eylül ayının ortasına kadar devam eden çalışmalar ile su altında dalgıç bir arkeologun başkanlığında kazısı tamamlanan ve ayrıca kara kazısı standartlarına uygun olarak yapılan ilk sualtı kazısı ünvanını kazanmıştır. 1980'li yılların sonlarına doğru Teksas A&M Üniversitesi'ndeki Sualtı Arkeoloji Enstitüsü'nden (INA) bir ekibin aynı batığa yaptığı dalışlar sonucunda yeni eserler ortaya çıkartılmasının yanısıra, geminin nasıl battığı hakkında da yeni bilgi elde edilmiştir. Bu dalışlar sırasında ele geçen sağlama yakın durumdaki iki adet Miken tipi üzengi kulplu testinin yanısıra, gemideki ağır yüke yataklık yapması için ambara yerleştirilen dal parçacıklarına uygulanan karbon 14 analizinin" sonucunda elde edilen M.Ö. 1200-1150 tarihine dayanarak, geminin batış tarihi M.Ö. 13. yy.' sonları olarak saptanmıştır[429].

5.2.3 Kargo Buluntuları

Kalıntıların üzerinde koruyucu kum veya mil tabakasının olmayışı nedeniyle teknenin büyük bir kısmı özellikle Teredo türü deniz kurtları tarafından yok edilmiştir. Buna rağmen kaplama ahşaplarının Klasik Yunan ve Roma Devirleri'nde kullanılan gemi yapım tekniğinde gördüğümüz kavelalı (ağaç çivili) zıvanalarla birbirlerine

[426] Bass 1996, 27.
[427] Bass 1996, 29.
[428] Alpözen 1975, 17.
[429] Bass 1996, 29.

tutturulduğunu bilmekteyiz[430]. Ancak, geminin ahşaplarını ağır yükten korumak üzere yerleştirilmiş olan yataklık çalı çırpının günümüze dek korunmuş olması, bize Odiseus'un kendi yaptığı tekneye koyduğu çalı çırpının amacını açık bir şekilde göstermektedir. Gemi büyük ihtimalle 10 metre uzunluğunda ve en az bir ton ağırlığında yüke sahipti. Kötü bir şekilde kırılmış durumda olması aşamalı olarak eğimleştiğiyle ve gemi enkazı mahallinin düzensiz sualtı topografyasıyla ilişkilendirilebilir[431]. Yükün dağılımı, önceleri teknenin 10 metreden fazla uzun olmadığına işaret etmekte idiyse de son zamanlarda elde edilen yeni buluntular teknenin ilk tahmin edilenden daha büyük olduğunu göstermektedir[432]. Gemideki yükün büyük bir kısmı, eritilerek bronz alet yapımında kullanılmak üzere Kıbrıs'tan getirilen hurda bronz aletler ile yeni bronz yapımında kullanılacak bakır ve kalay külçelerden oluşmaktaydı. Bir kısmı sepetlere konmuş olan hurda malzeme arasında, kırılmış saban demirleri, baltalar, keserler, keskiler ve ağaç budama orakları, bir bahçıvan beli, bıçaklar ve döküm artıkları bulunmaktaydı. (Resim 33) Kıbrıs'tan elde edilen bakır, herbiri ortalama 25 kilogram ağırlığında olan ve önceleri bir para birimi yerine geçtiği sanılan kurutulmuş öküz gönü biçiminde 34 adet dört tutamaklı yassı külçenin yanısıra, herbiri ortalama yalnızca 3 kg. ağırlığındaki "pide" biçimli külçeler halinde taşınıyordu. Ayrıca, her iki tip külçeden keski ile kesilerek ayrılmış parçalar da bulunmaktaydı. Çok daha fazla çürüyerek gerçek şekillerini kaybetmiş olan kalay külçelerinden en az birinin dikdörtgen biçimli olduğunu çökelti tabakasında bıraktığı izden anlamaktayız. Bakır ve kalay külçelerine ek olarak, aralarında en az biri bronz olan ve her biri yarım kg. katları ağırlığında dökülmüş olan, çok daha ufak boydaki 18 adet yassı ve oval külçe de geminin yükü arasında bulunmaktaydı. Batıkta bulunan ve madeni döverek şekillendirmek için kullanılan bronz bir mastar, yine maden dövmek işleminde de kullanılabilen türden taş çekiç başları, çok sayıda perdahlama taşı ile bir bileği taşının yanısıra örs olarak kullanıldığı düşünülen büyük yassı ve sert bir taş. gemide maden işleyen bir ustanın olabileceğine işaret etmektedir[433]. (Resim 34) Yaklaşık M.Ö. 1200'lerde batan Gelidonya Burnu Gemisi metallerden oluşan bir yük taşımaktadır: bakır külçeler, yeniden eritmek için biriktirilen, parçalanmış ya da döküntü halinde tunç, satılmak için nakledilen ve farklı işlevleri olan araç gereç ve metal işlemeciliğinde

[430] Bass 1996, 32.
[431] Gould 2000, 128.
[432] Bass 1996, 32.
[433] Bass 1996, 33.

kullanılan aletlerdir[434]. Gelidonya Batığının yükü; yüzen bir işliğe benzemektedir. Söz konusu batıktan çıkarılan öküzgönü külçelerin Apliki bakırından üretildikleri öne sürülür. Ancak, buluntulardan ve hurda metalden hiçbir parça Apliki bakır ile bir ilişki göstermemektedir. Genelde külçeler kalayla birlikte, tunçtan alet ve eşyaların üretiminde kullanılan hammadde olarak algılanır (Gelidonya'nın yükü arasında da kalay bulunur). Apliki külçeleri dahil değildir. Apliki külçeleri Kıbrıs'tan Ege'ye, Sardunya'ya, hatta Bulgaristan'ın Karadeniz Kıyıları'na dek ihraç edilmiştir. Böylece Apliki bakırının ihracata yönelik üretilen bir bakır olduğu anlaşılmaktadır [435] . Gelidonya Burnu Batığı'ndan çıkarılan 77 adet öküzgönü ve 34 adet pide biçimli külçenin kurşun analizleri Kıbrıs'taki maden yataklarının kurşun izotop verileriyle uyuşur[436]. Batıkta bulunan diğer maddeler de göstermiştir ki Kıbrıs doğu Akdeniz'de yolculuk yapan bu gemi için birçok ticari duraktan sadece birisiydi. Suriye-Filistin orijinli silindir şeklinde bir mühür Fenikelilerle bir bağlantının olduğunu ve hatta tacirin Suriyeli ve geminin de Fenike bandıralı olduğu ihtimalini göstermiştir[437].

Gelidonya batığının önemi, kazıdan elde edilen tarihi bilgilerden kaynaklanmaktadır. Kazının yapıldığı sıralarda Geç Tunç Devri'nin ikinci yarısında Miken'lerin Doğu Akdeniz deki deniz ticaretini tekellerinde tuttukları, Fenikeli denizcilerin ise ünlü gemicilik geleneklerine ancak daha sonraki Demir Devri'nde ulaştıkları kabul ediliyordu. Gerçekten de Homeros'un Odysseia'sının 20. yy. klasik dilbilimcileri tarafından genellikle M.Ö. 8. yy.'a tarihlendirilmesinin en önemli nedeni olarak, eserde sık sık Fenikeli denizcilerden ve bronz işleyiciliğinden söz ediliyor olması gösterilmiştir.

Ancak, Gelidonya Burnu batığının kazı sonuçları başka olasılıkların varlığına da işaret etmektedir. Batığın kıç tarafı olduğu sanılan güneydoğu kısmında, geminin taşımakta olduğu çoğunlukla Kıbrıs kökenli yük ile gemideki Miken, Kıbrıs ve Suriye yapımı çanak çömlekten farklı olarak, mürettebat ve/veya yolculara ait özel eşyalar yer almaktaydı. Suriye ve Kenan bölgesinden gelen bu eşyaların arasında dört adet skarabe (Resim 35) ve skarabe biçiminde bir parça, bir adet yağ kandili, taştan havanlar, (Resim 36) Mısır qedet'leri ile Suriye nesefve shekel'lerini de içeren 60'dan fazla, taştan yapılma terazi ağırlığı (Resim 37) ve bir tüccara ait silindir mühür ile Miken kökenli

[434] Matthaus 2006, 341.
[435] Muhly 2006, 505.
[436] Stos-Gale vd. 1997.
[437] Gould 2000, 153.

örneklerinden farklı olan Mısır tipi bir ustura yer almaktaydı[438].

G. Bass geminin her ne kadar Kıbrıs'ta da aynı döneme ait birçok Orta Doğu kökenli eserin bulunmasından ve geminin Kıbrıs bandıralı olabileceğine işaret etmesinden, batığın büyük bir olasılıkla Kenanlı veya diğer bir deyişle erken dönem Fenikeli (Kenanlılara Tunç Devri'nde verilen ad) bir gemiye ait olduğu söylemektedir. Mısır sanatçılarının çalışmalarını inceleyerek dört tutamaklı bakır ve kalay külçe ticaretinin, tek bir örnek dışında, yalnızca Suriyeli tüccarlar tarafından yapıldığını saptamıştır. (Gelidonya Burnu kazısının tamamlanmasından çok sonra ortaya çıkan ve öküz gönü biçimindeki dört tutamaklı külçelerin dökümünde kullanılan ve benzeri bulunmayan bir kalıp, yine Suriye'nin Geç Tunç Devrindeki en önemli şehirlerinden biri olan Ras Sharama/Ugarit'in limanı Ras Ibn-i Hani'deki bir sarayda bulunmuştur). Ayrıca, o devrin Mısır sanatında tasvir edilen yabancı ticaret gemileri de Suriye'dendir. Bütün bunlar Homeras'un Troya Savaşları'nda bahsetmiş olduğu Fenikelilerin Geç Tunç Devri'ne ait olamayaÇağı görüşünü geçersiz kılmaktadır. 1994 araştırması sırasında Gelidonya batığında bulunan Kıbrıs veya Suriye-Filistin tipi taş bir çapa, geminin Orta Doğu kökenli olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir[439].

Geminin aslını bulmak için, gemiye ve mürettebeta ait eşyalarda yapılan araştırmalarda bulunan bir kandil Suriye-Filistin kaynaklıdır. Bulunan iki taş asa da kaynak olarak Suriye'yi gösterir. Bir silindir mühür ve beş Skarabe de aynı bölgedendir. Gemideki ağır yüke yataklık yapması için yerleştirilen çalı çırpıya yapılan analizlerden elde edilen sonuca göre yapılan tahmin geminin M.Ö. 13. yy. sonlarında battığıdır. Kalıntıların üzerinde koruyucu kum veya mil tabakasının olmayışı nedeniyle teknenin büyük bir kısmı özellikle Teredo türü deniz kurtları tarafından yok edilmiştir. Buna rağmen kaplama ahşaplarının Klasik Yunan ve Roma devirlerinde kullanılan gemi yapım tekniğinde gördüğümüz ağaç çivili zıvanalarla birbirlerine tutturulduğu bilinmektedir.

Cape Gelidonya'yla alakalı diğer maddeler Braudel[440]'in tarif ettiği gezinti'yi işaret ediyordu. Özellikle dengeli terazi ağırlıklarının, aletlerinin ve taştan örslerin bulunması gemide bir demircinin varlığını belirtiyordu. Bu demirciyolculuğu sırasında bu geminin tamir işlerine yardım etmiş olabilir; bunun yanında gemide bulunan terazi

[438] Bass 1996, 33.
[439] Bass 1996, 34.
[440] Gould 2000, 152; Braudel 1972, 107.

ağırlıkları da bu küçük geminin limandan limana yaptığı ticari işleri belirtir. Batıkla beraber bulunan çömlekler de kaynakların kozmopolit özelliğini ortaya çıkarıyor ki Filistin, Suriye, Mikene ve Kıbrıs kökenli maddeleri içermektedir. En az yirmi dört sap deliği olan kazma ve sınıflandırılmış tunç parçalar genellikle Kıbrıs'ta bulunan parçalara benzerken, tunç çapalar ve sap deliği olan bıçaklar ki en yakın örneklerini Yunan anakarasında ve Filistin'de görebileceğimiz maddeler bulunmuştur[441] . Çömlek ve tunç eşyaların kesin kaynaklarının belirlenebilmesi için daha özen gerektiren madde testlerini beklememiz gerekse de tipolojik deliller bunun doğu Akdeniz'de çokça dolaşmış bir Tunç devri gezinti gemisi olduğu tezini destekliyor[442].

Gelidonya batığı, Uluburun batığı gibi (M.Ö. 14. yy.) gibi çağının çok iyi bir ticaret gemisi olmalıdır. Kargosunu önceki dönemlerin ticaret gemileri gibi, Suriye'nin Lazkiye kenti kıyılarından başlayarak (37 mil) Asi Nehri deltasındaki kent limanlarında zenginleştirip Akdeniz kıyılarının diğer uğrak yerlerine ulaşmış olmalıydı[443].

[441] Bass 1967, 84.
[442] Gould 2000, 153.
[443] Kaptan 2004, 5-13.

6 – AKDENİZ KIYILARINDA BULUNAN ÖNEMLİ LİMANLAR

Limanların tarihi ilk denizcinin kıyı boyunca gemisinin akıntılardan ve güvenilmez denizin dalgalarından korunabileceği güvenli, daimi bir demir atma yeri aramasıyla başlar. Böyle korunaklı, girişi kolay yerlerde yardımcı kayıkçıları, balıkçıları, gemicileri, tüccarları ya da yolcuları hareket zamanı gelene kadar ona katılabilirlerdi. Küçük akarsu boyu toplulukları bu şekilde kuruldu [444] . Tutarlı topluluklar ilk denizciliğin düzensiz görünüşünü yönetimin kendisinden kar sağladığı ve vatandaşların hayatlarını kazanmak için kendisine dayandıkları bir girişime dönüştürdü. Örneğin, tahılın çoğunu üreten çiftçiler, para ya da eşya alabilmek için bu tahılı nehir boyunca nakletmek ihtiyacı duyuyorlardı. Aynı zamanda, belirli sitelerin askeri güçleri adım adım suyolu taşımacılığına dayanmaya başladılar, öncelikle gemi taktiksel bir araç haline geldiğinde ve denizler savaşmak için verilen bir alan olarak daha iyi bilindiğinde askerleri ve cephaneyi bir yerden bir yere taşımak için kullanıldı[445].

Orta Anadolu'da M.Ö. 2. bin yılın başlarında Kızılırmak kavsi içersinde kurulan Hitit Devleti, I. Šuppiluliuma döneminde Yukarı Mezopotamya ve Suriye bölgesine doğru önemli bir genişleme politikası izlemiştir. Anadolu'nun güneydoğusunda Fırat ve Dicle ırmaklarının arasında kalan ve "Verimli Hilal" olarak da adlandırılan Yukarı Mezopotamya bölgesinde o sırada güçlü Mitanni Devleti varlığını sürdürmekteydi. Mitanni'nin güneydoğusunda başlangıçta Mitanni'ye bağlı bir yerel krallık konumunda olan ama daha sonra Mitanni'nin Hitit hakimiyetine geçmesi ile bağımsızlığını ilan eden Asur Devleti bulunmaktaydı. Güney Mezopotamya'da Kassit krallığı tarafından yönetilen ve bu dönemde sosyal ve kültürel alanda büyük gelişme göstermiş olan Babil Krallığı vardı. M.Ö. 2. binyılın ilk yarısından itibaren dönemin devletleri tarafından ele geçirilmek istenen asıl merkez ise Suriye bölgesiydi. Doğu Akdeniz kıyıları boyunca uzanan ve doğuda Fırat ile sınır oluşturan bölgenin güneyinde dönemin en güçlü devletlerinden biri olan Mısır Krallığı bulunmaktaydı. Bu krallığın Suriye ile arasında Lübnan Dağları vardı. Suriye bölgesi bu dönemde ticaret yollarının kesiştiği önemli bir merkez konumundaydı. Bugünkü Afganistan, Tacikistan ve daha doğudaki topraklardan ve kuzey doğuda Baykal ve Balkas göllerinin bulunduğu bölgeden gelen ticaret yolları, Mezopotamya'da Zagros dağlarını ve Dicle nehrini aşıp, Fırat kıyısındaki şehirleri de içine alarak Dogu Akdeniz'e ulaşmaktaydı. Buradan deniz

[444] Bass 1972, 87.
[445] Bass 1972, 87.

yoluyla Alašiya'yı (Kıbrıs) da içine alan ticaret rotası, Avrupa içlerine uzanmak üzere, Avrupa'nın Orta Akdeniz'deki limanlarına kadar ulaşmaktaydı. Bugünkü Kaş yakınlarında açığa çıkarılan Uluburun ve Gelidonya batıkları yapılan bu ticaretin önemli bir kanıtı olarak günümüze ulaşmıstır. Ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunması ve zengin liman kentlerinin varlığından dolayı Suriye bölgesi özellikle de Kuzey Suriye, I. Šuppiluliuma döneminde Hitit hakimiyetine geçmesi ile Hititler için siyasi, kültürel ve ekonomik bir çok sonuç doğurmuştur[446]. Akdeniz'de; Mısırlıların, Minealıların, Fenikelilerin ve Yunanların donanmaları muhtemelen kumsala çekilebilecek ve kumsaldan denize indirilebilecek kadar küçük gemilerden oluşuyordu. Kışın denize açılanmayan aylar boyunca gemiler mevsimsel yağışlardan ve fırtınalardan korumak amacıyla kaba kumaşlar ya da dallarla örtülüyor ve ya taşlarla çevriliyor olmalıydı. Liman gelişiminin erken safhalarında ekonomik avantajın, barınmanın ve tabii ki savunmanın bir birleşimi dere boylarında, deltalarda ya da kıyı boyunca olsalar bile limanların konumunu belirledi.

Bu ilk zamanlardaki arkeolojik çalışmalar sularının içme kadar sulama için de kullanıldığı Dicle ve Fırat nehirleri boyunda da böyle birçok yerleşmenin bilgisine ulaşmıştır. Ama yine de pek çok sebeple çok az kalıcı liman eseri vücuda getirildi. İlk limanlar Akdeniz alanının dışında kurulmuş, bununla birlikte bunlardan bazılarının varlığını kayda değer kalıntılar bulunamadığı için sadece antik yazılardan öğrenebilmekteyiz[447].

Kuzey Suriye'den Ege'ye uzanan deniz ticaretini taşıyan dört önemli liman vardı: Alasiya (Kıbrıs), Ura (Cilicia'da), Lykia ve Kaphtor (Girit). Kuzey Suriye ve Kıbrıs, Mykenlere, Myken kontrolündeki limanlar kadar yarar sağlamaktaydı[448].

Kıbrıs, Anadolu'ya göre coğrafi konumu bakımından Hititler için önemli bir bakır kaynağı haline gelmiştir. Kalavassos ve Trouli'deki bakır kaynaklarına yakın, Enkomi, Kition ve Kourion gibi kozmopolit merkezlerdeki Myken tüccarları, Hititler tarafından belirlenen (ve olasılıkla Hititlerin düşmanlarını beslemekte olan) başka pazarlara yönlendirilmişlerdi. Bu kesin olmayan husus ve sürekli olarak konuşlanmış Myken filolarının Hititlerin düşmanları tarafından (örneğin kuzey Suriye üzerindeki çatışmada Mısır tarafından) kullanılmasına yönelik potansiyel tehlike, Hititlerin,

[446] McEvedy 2004, 40.
[447] Bass 1972, 88.
[448] Yakar 1976, 123.

Mykenlerin Kıbrıs'taki ve kuzey Suriye sahilindeki varlığına yasak getirmesine neden olmuştur. Diğer önemli Ege limanları, Myken kontrolündeyken Anadolu'nun kuzey-batısının bağımsız bir deniz ticareti merkezi olarak kalması, kuşkusuz düşünülemez[449]. Kıbrıs'taki limanlardan biri olan Kition Kıbrıs'ın güneydoğu kıyısında doğal geniş bir koyun ucunda yer almaktadır. Kentin refahı ve gelişimi bakır endüstrisine ve Ege ve yakın doğu ile yaptığı ticarete bağlı idi. Bu günkü modern Larnaka şehri antik Kitionun gerisinde yer almaktadır. Geç Tunç Çağından Fenike dönemi sonuna kadar geçmiş bütün evreleri fiziki ve kültürel çevresi göz önünde tutulduğunda, Kition'un önemli bir liman kenti olduğu rahatça görülmektedir. ilk kazılar kuzeydeki Kathari bölgesinde ve doğudaki Bamboula tepesinde yapılmıştır. Bu kazılar kentin Geç Tunç Çağındaki önemini ortaya çıkarmıştır. Kition'un kentsel gelişimi iki bölümlüdür. Geç Bronz Devri şehri limanıyla birlikte kuzeyde, Kathan"dedir. Daha sonra şehir doğuya doğru yayılmıştır. Klasik devir Kition'u ünlü limanıyla birlikte burada yer alır. Eğer güney komşusu Halasultan tekkenin Geç Bronz Devri limanını saymazsak bu bölge içerisinde Kition'un en az iki limanıyla ne kadar önemli bir yer tuttuğunu görürüz. Kentin yakınında Larnaka'nin 12km kuzeyindeki Troulll ve kuzeybatısındaki Sha-mahithiati bakır madenleri 'guneyindeki Larnaka tuz golleri Kentin stratejik önemini gösterir. Kition denizden 10m yükseklikte 1500x600m boyutlarında denizden 500m içeride bir plato üzerindedir. Thukydides ve Strabon 3 Kition'un kapalı ve büyük limandan ve bu limanın girişinden bahsetmektedirler. Bu ifadeler limanın doğallıktan uzak olduğunu gösterir[450].

Anadolunun güneyinde Günümüz Çukurovası kuzeyde Toros Dağları (Bolkar ve Aladağlar), doğuda Amanoslar, batıda aşağı yukarı Tarsus Ovası'nın bittiği yer ve güneyde de Akdeniz ile çevrilidir. Bu bölgenin bugün atıl olmasına karşın eski çağlarda deniz yoluyla Kıbrıs, Mısır, Doğu Akdeniz ve Ege limanlarıyla canlı bir bağlantısı vardı. İskenderun, İssos, Yumurtalık-Aigaea, Karataş-Magarsos, Tarsus, Mersin-Yümüktepe, Soloi-Pompeipolis, Lamas, Elaiussa, Korykos, Silifke, hep birer liman kentleriydi[451].

Ura liman kenti Orta Anadolu'da yaşayan halkın ve Hititler'in Akdeniz'e açılan kapısı idi. Ura ile bağlantı mutlaka İç Anadolu'yu Sertavul Geçidi üzerinden Akdeniz'e indiren Konya-Karaman-Silifke üzerinden sağlanıyordu. Gülek Boğazı ile gene İç Anadolu'ya, Bahçe geçidi ile Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye-Mezopotamya'ya ve Beylan Geçidi ile de Amik Ovası'na ve gene Suriye-Mezopotamya

[449] Yakar 1976, 124.
[450] Akalın 2005, 55-56 .
[451] Ünal 2006, 18.

ve Fenike sahilleriyle bağlantı sağlar. Nasıl ki Mısır Herodot'a göre Nil Nehri'nin bir nimetidir, Çukurova da Seyhan (Saros, Samri?) ve Ceyhan (Pyramos) ırmakların bir hediyesi denebilir. Bu ırmakların milyonlarca yıl taşıdığı ve hala taşımakta olduğu alüvyonlar olmadan, bereketli Çukurova'yı tahayyül etmek dahi olanak dışıdır. Ama bu durumda da, deniz suyu seviyesinin eskiçağlardan beri yaklaşık 1m. yükselmesini ve birçok liman kentinin sular altında kalmasına neden olmuştur[452].

Hititlerin yabancı ülkelerle ticari temaslarını tamamen değilse bile büyük ölçüde Levant (Yakın Doğu) ve Kilikya kıyıları üzerindeki ticaret merkezlerinden yürütüldüğü neredeyse kesindir[453]. Kilikya'nın Ura limanı, özellikle Geç Tunç Çağında Hititlerin diğer ülkelerle ticari ilişkilerinde kullandığı önemli bir bölge olmuştur. Malların Ugari'ten gemiyle Hitit yurduna aktarılması işini Uralı tüccarlar yapıyorlardı. Uralı tüccarlar Hitit yurdunun ihtiyaçlarının karşılanmasında çok önemli bir rol oynuyorlardı. Bundan dolayı işlerinin karşılığını fazlasıyla aldıkları gibi Hitit hükümdarların ilgili yasalarından paylarını adil olarak alıyorlardır.

Arnuwanda, Kizzuwatna'nın en önemli liman kenti ve Orta Anadolu'nun Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'e açılan kapısı olan Ura liman kentiyle de uğraşmış, burada oturan tüccar veya göçebe halkı antlaşmaya benzeyen bir protokolle kendine bağlamıştır. Onlara yemin ettirmiş ve gümüşten hayvan şeklindeki bir kabı (BIBRU) hediye olarak Ura kenti Tanrısı Yarri'ye hediye olarak sunmuştur. Bir tehdit halinde Uralılar'ın Hitit kralı tarafını tutmaları ve kralın düşmanlarına karşı savaşmaları, Hitit orduları oralara vardığında askere doğru yolun gösterilmesi, kurallara bağlanmıştır. Ne yazık ki, Ura'nın yeri henüz tespit edilememiştir. Araştırmacıların görüşüne göre İskenderun Körfezi ile Aydıncık (Gilindire, Kelenderis) arasındaki bölgede aranması gerekmektedir[454].

Suriye'nin batısında Lazkiye'nin 11 km. kuzeyinde bulunan Ugarit (Günümüzde Ras Samra)[455] M.Ö. 2 bin yılın ortalarında, Hitit hakimiyetine girmeden önce, Mısır'ın bir vassaliydi. Eski Çağların en önemli ticaret merkezlerinden biri idi. Ugarit; Attalig, Gib'ala ve denizin ortasındaki, yani küçük bir adadaki Himuli limanlarına hakimdi. Ugarit'in önemi, o zamanlar bir zahire ambarı olan Mukiş memleketinin (Amik ovasının) toprak ürünlerinin batıya naklinde ticaret aracılığı

[452] Ünal 2006, 18-19.
[453] Bryce 2003, 109.
[454] Ünal 2006, 28.
[455] Alp 2002, 90.

yapmasından ileri geliyordu [456]. Ugarit, Mezopotamya ve doğunun uzak bölgeleriyle, Mısır, Ege ve Hitit kontrolündeki Kilikya ile ve güneye dek uzanan Suriye-Filistin kıyılarıyla istikrarlı bir şekilde ticari iletişim kuran, Kuzey Suriye'nin önemli bir ticaret merkezi, aynı zamanda belli baslı limanlarından biriydi[457]. İkinci bin yılın başlarında Asur kenti Yakındoğu ticaretinin ağırlık merkeziyken, ikinci bin yılın ortalarında bu ağırlık, Doğu Akdeniz kıyısında bulunan Ugarit'e kaymıstır [458]. Bu bağlamda, Anadolu'da bulunan Ergani bakırının, Ugarit üzerinden, Akdeniz'deki tüketicilere ulaştırılmış olması, yapılan araştırmalar ışığında olası gözükmektedir.[459] M.Ö. 14. ve özellikle 13. yy.'larda Ugarit, kalay, bronz ve diğer önemli metaller için önde gelen bir kaynak olarak karşımıza çıkar. RS 17.150+17.34, Ugarit'in hesap yazıcıları tarafından, yabancı tüccarların, kalay, bronz ve bakırın haricinde sahip oldukları gümüş miktarlarını kaydettikleri bir tutanaktır. Kadeşli bir yüksek memur olan Pediya'nın Ugarit kralına yazdığı mektup olan, başka bir dokümanda, Ugaritten alınan 20 talent bronz ve 8 talent kalaydan söz edilir. Fakat bu kalayın asıl kaynağı belli değildir. Ugarit olasılıkla, M.Ö. erken 2. bin yılda Mari'nin yaptığı gibi, bu metali daha çok Elam'dan alıyor ve doğu Akdeniz'deki diğer müşterilere satmaktaydı[460].

Anadolu, Batı Anadolu limanları ve özellikle Karia'daki Asur Karum ağlarının, şüphesiz Hititlerin de içinde bulunduğu daha geniş müşteri kitleleri dolayısıyla, hızla büyük pazarlara dönüştüğünü söylemek mantıklıdır. Buna rağmen Ura'nın III. Hattusili döneminden önce veya Labarnas tarafından "Aşağı Ülke" faaliyetleri sırasında fethedilen Zallara'nın, imparatorluk dönemi öncesinde bir ticaret kolonisi olarak işlediğine dair bir belirti yoktur. Ayrıca Labarnas'ın Arzawa'yı fethinden sonra Hititlerin batı Anadolu'nun orta ve güneyindeki büyük pazarlar ve dağıtım merkezleri ile ilişki kurması oldukça olasıdır. Gri çarkta yapılmış seramikler (Minyas) Kalınkaya, Eskiyapar ve Alaca Höyük'teki Hitit katmanlarında ele geçmiştir; ki bu, orta Anadolu'da ihtiyaç duyulan temel malların, Luwi ülkesine seyahat eden Hititli tüccarlar tarafından, batı Anadolu'dan satın alındığını göstermektedir. Gerçek kaynağı ne olursa olsun, ithal edilen kalaydan kazanç sağlamak için, Hititler, gerekirse güney-batıdaki Minos limanları ve yerel dağıtım merkezleri üzerindeki askeri ve politik güçlerini devreye sokarak, bu malın dağıtımı üzerinde de kontrol sağlamış olmalıdırlar. Bunun

[456] Kınal 1975, 14.
[457] Beckman 1992, 43.
[458] Aktüre 1997, 140.
[459] Yakar 1976, 121.
[460] Yakar 1976, 122.

yanında Iasos ve Miletos faktörlerinin LM I evresinde hala aktif olmaları, bölgeye bu denli baskı kuramayan Hititlerin kendilerine hizmet eden ekonomik girişimleri destekliklerini göstermektedir [461] . İmparatorluk döneminde, Suppiluliuma ve sonrasında, Cilicia (Kizzuwatna) ve Kuzey Suriye üzerinde Hitit kontrolünün artması, doğu Akdeniz ticaretinin merkezi Ugarit ile yakın ticari ilişkilerin yolunu açmıştır. Hititler Ugarit'teki memurların kendi işlerini yönetmesini desteklemişlerdir. Anadolu'nun kalbindeki Hattusas'ta, Ugarit tarafından bir "Evrak Evi" meydana getirilmişti; ve bu günkü bankalar gibi çalışıyordu. III. Hattusili döneminde, bir yerel tüccar kolonisi kurulmuş olan Ura limanı, bir ticari güç olarak kabul ediliyordu. Ugarit'ten kalkan gemiler mallarını Ura'da boşaltmaktaydılar. Ura'daki tüccarlarla ilgili yazıta göre, Ugarit'ten gelen Hitit ithalatları daha çok kalay ve bronz ihtiva etmekteydiler[462].

Bazen antik Mısırlıların denizci olmadıkları ve inşa ettikleri gemilerin sadece Nil nehri için uygun oldukları söylenir. Bu böyle değildi; bakır ihtiyaçları Kıbrıs'la ve kalay ihtiyaçları da Asya'yla ticaret yapmalarına sebep oldu, en erken hanedanlık döneminden olan uzun kalaslara ihtiyaçları ise, Lübnan dağlarından olan, muhtemelen bir sedir ağacı olan meru için Akdeniz doğu kıyılarına yapılan denizaşırı yolculuklara sebep olmuştur. Bu kerestenin dördüncü hanedanlıktaki Sneferu tarafından yapılan ticaretinin Lübnandaki Palermo taşına ve Byblostaki yazıtlara kaydedilmesi bu ticaretin ikinci hanedanlıkta başlamış olabileceğini gösterir. M.Ö. 2400'e kadar, Byblos gerçekte kerestenin gemiye yüklenmesi için olan bir Mısır limanıydı[463]. Mısırın diğer önemli bir limanıda İskenderiye. İskenderiye büyük limanı Mısır, Yunan, Roma, Bizans ve Arap dönemlerinden geçerek günümüze kadar, M.Ö. 2. binyıldan beri devamlı bir şekilde kullanıldı. Böylece orada keşfedilmiş bir nesnenin yapım tarihini belirleyebilmek için, o kendi arkeolojik bağlamında incelenmelidir ya da bizzat kendilerini tarihe güvenilir bir şekilde tespit ettirebilen yapılara veya nesnelere fiziksel bağlantısının ışığında incelenmelidir. İskenderiye'nin durumunda, mevkisi üzerinde inşa edilen fener kulesinden sonra isimlendirilen bir ada olan Pharos adasının kuzeyine doğru su altında çok iyi inşa edilmiş şimdi muazzam rıhtımlar vardır. Akdeniz de keşfedilecek ilk su altı yapıları arasında olan bu anıtsal liman kalıntıları Helenistik ve hatta Roma dönemlerinin sakinlerine ek olarak Crete'lerden Phoenician'lara kadar ilk Minoan'lara, ilk Mısırlılara

[461] Yakar 1976, 121.
[462] Yakar 1976, 121.
[463] Mcgrail 2001, 17.

çeşitli şekillerde bağlanır. Daha erken olmak için su altı kazısı yoluyla bu liman kalıntıları kanıtlanıncaya kadar onları Romalılar olarak göz önünde tutmak belki daha iyidir. Tarih saptamanın benzer bir problemi adanın doğu ve batısına uzanan mendireklerin inşaatçıları doğrultusunda gerçeği tutturmaktır, Büyük İskender'in mimarı olan Deinokrates'in Helenistik İskenderiye şehrini planladığını bildiğimiz halde, bu mendirekler kendi orijinal planı üzerindeki ilerlemeler ve daha sonraki eklemeler olabilir. Onların yapım tarihlerini saptama su altı kazısı yapma yoluyla ya da modern şehrin kıyılarıyla birlikte mümkün olabilir; ancak şu anda, İskenderiye'ye ait bu tür çoğu anıtların tam tarihi bugün hala görünür ya da edebiyat, silik kalıntılar içinden bilinir[464].

"Pharos" un temeli olan, denizcilere rehberlik etmek için ilk Ptolemieslilerden biri tarafından dikilmiş İskenderiye büyük feneri, Pharos adasının batılı tipinde modern Fort Kaidbey içine inşa edilmiş olduğu yine de görülebilir. Şimdi ikisi, denize doğru modern şehrin genişlemesi ve alüvyon tortusu ile birleşmesine rağmen, Pharos suyun geniş şeridi ile ana karadan (aslında, kendisi diğer bir adadır) bir zamanlar ayrıydı. Böyle olsa bile, Pharos, şimdi geniş alanlarla ve yerleşim binalarıyla çevrilmiş ve sonra büyük marketlerin yanında rıhtımlarla, kraliyet sarayı ile gemi hangarlarıyla depolama kolaylıklarıyla sıralanmış büyük batılı limana birçok yönden hala tepeden bakar. 430 ayak yüksekliğinden biraz kısa olan Fener kulesi, üç kademede inşa edildi ki onlardan ilki kesinlikle kare şeklinde ve uca doğru incelir. Zamanla orada limanın girişinde kurulan Rodos Tapınağı ile birlikte, dünyanın yedi harikasından biri oldu. Onun çökmesinden sonra, eski zamanlarda yeniden yapılmayan tapınaktan farklı olarak İskenderiye feneri kendi anıtsal limanlarının girişine onun daha küçük versiyonlarını taklit edilerek yerleştiren Romalılar tarafından güvenliği ifade eden bir sembol haline geldi[465].

İskenderiye Limanının Akdeniz'de en büyük ve en işlek limanlardan biri olduğu söylenir. Pharos adası ve Mareotis gölü arkasında uzanan anakara, alüvyonun kuvvetli doğu batı akımı tarafından temizlendiği ve Nil deltasına ve verimli nehir vadisine girişin uygun olduğu Nil deltasının bir noktasında yerleştirilmiş. Güneye doğru anakaranın şeridiyle adayı birleştirmek için, İskender, akımı temizlemenin yanında, gemilere arasından geçmede imkân tanıyabilmek için bir mil uzunluğun sekizde beş

[464] Bass 1972, 94.
[465] Bass 1972, 94.

oranında iki noktada delip geçmiş bir geçit yolu olan Heptastadion'u inşa etmişti. Böylece iki birbirine bağlı liman meydana getirilmiş, Roma halkı tarafından ihtiyaç duyulmuş tahılın çoğunu İskenderiye ihraç ettiği için Ostia ve Puteoli'den denize açılan Roma tahıl gemileri için doğu limanlarından biridir. Bununla birlikte, Nil'den Süveyş Körfezine ve oradan yeniden taranmış olan Kızıl Deniz ve Hint Okyanusu'na kadar uzanan eski Pharaonic kanal yoluyla Akdeniz dâhilinde ticaret yapmak sınırlandırılmamıştı. Aynı zamanda, daha içerilere geçmek için veya Delta içinden Kızıl Deniz kanalına yolları boyunca işlemek için gemilere imkân sağlayan İskenderiye'nin inşa edildiği karanın şeridi bir kanal yoluyla kesildi[466].

Nil nehrinin doğal kaynaklarına ilaveten, antik Mısır'ın üç ana hammaddesi vardı, taş (kumtaşı, kireçtaşı ve granit), papirüs kamışı ve nehirçamuru. Bunların hepsi yapı işlerinde kullanılıyordu. Papirüs aynı zamanda ip, sicim, hasır, dayanıklı yazma aracı ve yığınla sal yapmak için de kullanılıyordu. Kireçtaşının içinde ufak boğumlar halinde bulunan çakmaktaşı, araç gereç yapmak için kullanılıyordu. Bakır, doğu çölünden elde ediliyordu ama bu malzemenin Kıbrıslı ithalatçılardan tedarik edilmesi gerekiyordu. Arsenik ve kalay (bronz araç gereç yapımında gerekli olan) Asyadan ithal edilmek zorundaydı. Bu yetersizlik bronz aletlerin ve silahların Yakın Doğudaki herhangi bir yerle karşılaştırıldığında görülen en son gelişmelerle sonuçlandı. Ayrıca, demirin 26. hanedanlıktan başlayıp sonralara doğru kullanılmasına rağmen, M.Ö.13. yy kadar demirden yapılan aletlere çok sık rastlanmazdı. Doğal kaynaklardaki, özellikle de deniz ulaşımı çevresindeki diğer önemli eksiklik kereste yoksunluğuydu. Akasya ağacı, Firavun inciri ağacı, hurma ağacı gibi ağaçlar aslında Mısır sınırları içinde yetiştiriliyordu ama bunlar 6 metreden uzun kalaslar sağlamıyordu ve akasya ağacı da işlenmesi zor bir keresteydi: bu özellikle Lübnandan getirilen şekil verilmesi kolay ve 20 metre ve daha fazla uzunlukta olan sedir ağacı gibi farklı kerestelerin ticaretine yol açtı[467].

Crete'den (Girit) 150 – 180 deniz mili arasında, güney – güney doğu yününde, Afrika kıyılarına, tam veya yarım sancakla rüzgar eşliğinde iki günlük seyahat sürebilir. Böyle bir seyahat mümkündür. Direkt dönüşlü bir seyahat; Al Bumbah körfezinin doğusundaki bir noktadaysa varış noktası, muhtemelen imkansızdır, standart bir gemi değerlendirmek için kullanıldığından, bu rotalar kuzey doğudan kuzeye daha yakın bir

[466] Bass 1972, 95.
[467] Mcgrail 2001, 16.

çizgiyi kullanamazdı; böylece Crete'nin doğu noktası iskeleye bırakılırdı. Crete'den Libya'ya yapılan bir seyahat; Akdeniz'in doğusu etrafında doğu boyunca saat yönünün tersine bir rotanın yarısı olabilirdi, fakat Nil'e yakın Afrika kıyılarından, akıntıyla ve iskelede iyi bir rüzgarla, daha sonra Levant kıyısı boyunca kuzey yönünde ve tekrardan ortalama ¼ - ½ deniz milinde akıntıyla ve kuzey yönünde takip etmek için direkler aracılığıyla kara ve deniz rüzgarlarını kullanarak, kıyıya az ya da çok paralel şekilde görülebilirdi. Kayalıkların büyük dar çıkıntıları kıyıdan uzak, normal yönüne kabaca paralel şekilde uzanmaktadır. Bunlar ilk çağlarda daha fazla görülebilirdi. Levantine'in konaklama yerlerinden birini ticarete veya sadece taze sulara ulaşılacak bir yer yapmak için, deniz fırtınası kullanarak bu çıkıntılardaki boşluklardan geçmek gerekmektedir. Sabahleyin kara rüzgarları limanı terk etmek için kullanılırdı. Kara ve deniz rüzgârları Türkiye'nin güney kıyıları boyunca yavaş ve zor bir yolculuk için kullanılırdı. Bu yolculukta Rodos'tan Crete'ye doğru gelen bir rüzgârla daha hızlı şekilde ulaşım sağlanırdı[468].

Türkiye'nin güney kıyılarından veya Levant'ın kuzeyinden Libya kıyılarına sancak direğinde rüzgârın oluşturduğu şiddet sayesinde Libya kıyılarına direkt yolculuk yapmak mümkündü. Bu en güneydeki açık deniz rotasıydı. Alternatif bir yol; Eumaeus'a kendisinin Fenike gemisiyle Libya sınırındaki Levant'tan nasıl yelken açtığını anlatan Odysseus tarafında açıklandı. Kuzey yönlü rüzgârlarda merkezi rotayı takip ettiler ve Crete'deki boca yönünde son buldular. İma edilen kuzey rotası; Asya Minörün kıyı kesimleri boyunca Rodos'a doğru daha sonra da Crete'ye doğruydu. [469] Odysseus şunun da üzerinde durdu: Crete'den Mısır'a gerçekleşen bir seyahat 4 gün ve 4 gece sürerdi. Bu belki de sancak yönünde etkisi olan kuzey-batı rüzgârıyla gerçekleşirdi. Crete'ye direkt bir dönüş yaz ayında gemi teyellemediği sürece imkânsızdı. Böyle bile olsa bu bir süre meselesiydi, çünkü iz hemen hemen direkt baskın rüzgâra doğruydu. Son ilkbahar ayında, buna karşın direkt bir seyahatte iyi bir rüzgârda % 30'luk bir değişim meydana gelebilirdi. Yaz ayında ve belki de son ilkbahar ayında alternatifi – eğer gemi teyellemezse – saat yönünün tersine kıyı yönünde olurdu[470].

Akdeniz'in kuzey kıyıları, genelde sıra dağlar ve göze çarpan dağ zirveleri olan bir kıyı görünümüne sahiptir; bu da demektir ki siz denizdeyken kara görülebilir.

[468] Mcgrail 2001, 88.
[469] Mcgrail 2001, 92.
[470] Mcgrail 2001, 93.

Kıyıya yakın bölümleri oldukça derin olan girintili kıyı şeridi, kuytu iskele yerleri ile doğal limanlara sahiptir ve deniz seyahati mevsiminde, hakim olan rüzgar kuzey kısımlarında iken, Girit ve Sicilya gibi adaların kuzey kıyıları rüzgardan korunmalı yerler olmasına karşın, burası genellikle rüzgardan etkilenen bir yerdir. Üstelik ana toprak parçasından görüş kaybolmadan önce bir gemi üzerinden görülebilen bu kıyının birçok geniş adası mevcuttur: Kıbrıs, Rodos, Ege adaları, Girit, Sicilya, Sardinya, Korsika ve Baliearik adaları. Bunlar görüşü sabitlemeye yardımcı ve değerli temiz su kaynaklarıdır ve de gerektiğinde korunak sağlayabilirler. Güney kıyıları bu avantajlara sahip değildir. İşte bu yüzden kuzey kıyıları gemiciler için daha müsaittir. Bu büyük avantaj ve de Avrupa art ülkesinin büyük ekonomik potansiyele sahip olması gerçeği şu anlama gelmektedir: bir seçim yapılması gerektiğinde, güneyden ziyade kuzey rotaları doğu – batı yolculuğu için tercih edilmektedir. Bu kuzey rotasında, gerekirse, doğu yönündeki yolculuklar açık denizde elverişli bir rüzgâra, lakin az da olsa ters bir akıma sahiptir[471].

Akdeniz'in güney kıyıları, hakim bir rüzgarın hareketlendirdiği sık sık denizde ağır bir kabarıklık oluşturan rüzgar altı bir yer değildi, fakat aynı zamanda, özellikle doğu koyunda deniz seviyesine yakın bir yerdi ve de birçok yerde karadan uzakta kayalıklar ve sığ yerler vardı. Limanlar çok azdı ve Afrika kıtasından çok uzaktaydı ve de adalar tek tüktü: sadece Nil'in batısındaki Pharos, Sirte körfezindeki Kerkennah ve Djerba, Malta, Gozo, Pantelleria ve Sicilya Kanalı'ndaki Lampedusa vardı[472].

Arap yarımadasının batısında hüküm süren koşullar, ticaret yollarını Kuzey Suriye toprakları üzerinden geçmeye zorlamıştır. Söz konusu ticaret rotası, Halap veya Kargamış üzerinden güneye doğru devam ederek Tadmir / Palmyre bölgesine kadar uzanıyordu. Aynı zamanda Suriye'nin Akdeniz kıyısında bulunan kuzeyde Al-Mina, Alalah ve daha güneyde bulunan Ugarit, Byblos, Tyros ve Sidon limanları, Önasya mallarının Mısır, Girit, ve Ege'ye gönderildiği birer kapı niteliğindeydi. Mısır da Orta Krallık çağının son bulması ile birlikte kara yollarının güvenliğinde karşılaşılan sorunlar deniz ticaretinin önem kazanmasına neden olmuştur. Bu da Suriye limanlarının ticaret alanında daha aktif bir rol üstlenmesi ile sonuçlanmıştır[473].

[471] Mcgrail 2001, 95.
[472] Mcgrail 2001, 95.
[473] Klengel 1965, 14.

7- SONUÇ VE DEGERLENDİRME

Doğu Akdeniz Bölgesi coğrafi açıdan kuzeybatıda Girit dahil tüm adalarıyla birlikte Yunanistan'ı, güneyde Mısır'ı, güneydoğuda Basra Körfezi'ne dek Mezopotamya, Suriye, Filistin (günümüzdeki Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün) ile Kıbrıs'ı ve kuzeyde Ege Denizi kıyılarını, Karadeniz ile Van Golü'nü de kapsayan bir alanda Anadolu yarımadasını da içerir. Kara yolları bağlantıları dışında özellikle kendi içdenizleri Akdeniz yoluyla birbirlerine ulanan bu dört coğrafi blok, aynı zamanda M.Ö. 2. bin yılın da politik, ekonomik ve kültürel olaylara sahne olan dört büyük (politik) gücün de yer aldığı bölgedir.

M.Ö. 3000'de bölgenin güneyinde kalan Mezopotamya (Sümer) ve Mısır'da, doğal olarak birbirleriyle bağlantıları bulunan dünyanın ilk önemli kültürleri gelişmiştir. Söz konusu kültürler politik açıdan askeri güçlerle yönetilen monarşi devleti özelliği, kültürel açıdan da büyük yerleşim alanlarının sürekli denetim ve yönetimini olanaklı kılan, kendi buluşları olan çivi ve hiyeroglif yazılarının kullanılması ile tanımlanan yapısal özellikler gösterir. M.Ö. 2. binin başlarında Anadolu ve Yunanistan'da iki önemli Hint-Avrupa kültürü daha ortaya çıkar: Bu kültürler Anadolu'da Hititler, Yunanistan'da ise Myken'ler tarafından oluşturulmuştur. İkinci binin daha ilk yarısında, söz konusu dört büyük gücün bulunduğu alanda gözle görülür bir kültürel birlik gelişmiştir. Bu kültürel birliğin temelinde adı geçen dört merkezi de kapsayan bir maddi talep değişimi yatmaktadır. Değişime yol açan olgu, M.Ö. 3. bin yılın gidişini belirleyen ve önemli bir hammadde olan bakırın, yerini yeni maden alaşımı tunca bırakmasıdır. Söz konusu geçis yalnızca alet, takı ve silah üretimine yansıyan ve hassas yapım tekniklerinin geliştirilmesini kapsayan teknolojik bir devrim anlamına gelmemekte, bu geçiş dört büyük güç arasındaki ilişkilerin yoğunlaşarak pekişmesini de kapsamaktadır. İlişkilerin yoğunlaşmasına tunç yapımında gerekli olan bakır ve kalayın sağlanması zorunluluğu ayrıca bir neden oluşturur. Ele alınan kültür bölgelerinde hammaddelerin çıkarılma, nakledilme ve pazarlanma etkinliklerinin artmasıyla birçok farklı malın alışverişi yoğunlaşmış, pek çok buluş, esinlenme ve fikir giderek dört bir yana yayılmıştır. Böylece o dönem dünyası ve uluslararası ilişkileri kapsamında kalmak şartıyla, kültürler arası bir ilk küreselleşmeden söz edilebilir.

Bu sözü edilen bölgelerden çıkarılan hammaddelerin ve diger ticari malların nakledilmesi için birçok yönden avantajlı olan deniz yolu tercih edilmiştir. Bu ticari faaliyetin kalntıları da Akdenizi kıyıların da ortaya çıkarılan batıklardan anlaşılmaktadır.

Degişik dönemlerde batmış onlarca geminin varlığı bilinmektedir. Bunlardan Akdeniz kıyılarımızda kazısı tamamlanmış tunç devri batıklarından olan Uluburun ve Gelidonya batıkları bu tezde anlatılmıştır.

Uluburun batığı, gerek yük gerekse başka bir amaçla olsun, gemide taşınan Kıbrıs ve Suriye-Filistin kökenli eserler, yapılan seferlerin herhangi birinde yüklenmiş olabileceği için, son yolculuğunun başlangıç limanını kesin olarak saptamak mümkün değildir. Gemi batıya doğru yönelmeden önce Suriye-Filistin ve Kıbrıs'ın çeşitli limanlanrına bizzat uğrayarak yük toplamış veya değişik limanlardan getirilen ve merkezi bir limanda önceden depolanmış olan malları tek bir seferde yüklenmiş olabilir. Geminin hangi limanı hedef aldığı konusunda, ancak kesinliği olmayan yorumlar yapmak mümkündür. Bu yorumlar da, geminin taşıdığı cinsten eserlerin, batıdaki kazılarda bulunmuş olan benzerleri sayesinde saptanan dağılımları göz önünde bulundurulmuştur. Gemideki Miken eserlerinin yakın benzerlerinin, Ege ticaretinin dağıtım ambarı gibi önemli rol oynayan Rodos adasında bulunması dikkat çekicidir. Buna alternatif olarak, son zamanlarda yapılan arkeolojik kazılarda Girit'teki Kommos'ta ortaya çıkarılan Kıbrıs kökenli seramikler ve külçe fragmentleriyle Kenan amphoraları geminin Girit'e doğru yol almakta olabileceğini aklımıza getirmektedir. Ayrıca Girit'e aynı dönemde, Ugarit gemilerinin de sıkça ziyaretlerde bulundukları burada hatırlatılması gereken bir noktadır[474].

Geminin hangi ülkeye ait olduğu konusunda da kesin bir şey söyleme olanağımız bulunmamaktadır. Asur, Mezopotamya ve Suriye kökenli silindir mühürlerin gemide taşınıyor olması, bu ülkelerden gelen tacirlerin gemide bulunduğunu kanıtlamaz. Çünkü bu tür mühürlerin hem Ege'deki hem de Mısır'daki hükümdarlara Yakın Doğu'lu hükümdarlar tarafından hediye olarak gönderildiğini bilmekteyiz. Her ne kadar gemide taşınan yükün en büyük bölümü Suriye-Filistin sahilleri ve Kıbrıs kökenli olsa da, bu durum geminin milliyetini tanımlamaya yeterli değildir. Bu konuda biraz daha sağlıklı yorum yapmamızı sağlayabilecek en önemli bulgular gemide kullanılan 24 adet taş çapadır. Bu tip taş çapalar İsrail sahillerinde sıkça bulunurken, Kition, Biblos ve Ugarit'teki mezarların ve tapınakların duvarlarında da devşirme malzeme olarak sıkça kullanıldıkları görülmektedir. Ayrıca, taş çapaların TelI Abu Hawam ve Tell Nami'de imal edildikleri de bilinmektedir[475].

[474] Pulak 1996, 23.
[475] Pulak 1996, 23.

Narların taşındığı büyük bir küp içinde bulunan, fildişinden iki menteşe sayesinde açılıp kapanabilen iki şimşir levhadan oluşan minik yazı tabletinin, üzerine yazı yazılan mum kaplı yüzeyleri zamanla eriyerek yok olmuştur. Bu tip bir yazı tabletinden Homeros'ta söz edilmesine karşın, geminin koruyucu tanrıçasını temsil ettiği sanılan, altın kaplamalı, tunçtan kadın heykelciği gibi Yakın Doğu'lu bir eser olarak görülmektedir. Geminin demirbaşı olarak gemide bulunan aletler ve mutfak malzemelerinin yanısıra, henüz petrografik analiz çalışmalarına devam edilen kumtaşından yapılma çapalar da geminin Yakın Doğu kökenli olabileceğinin göstergesidir. Bulunan Miken kökenli cam boncuklar, tunç bir iğne, usturalar, bıçaklar, iki kılıç, bazı aletler, iki mühür, geminin mutfak kapları da dahil olmak üzere, iki düzine kadar çanak-çömlek (fincan, kepçe, kadeh, matara, sürahi ve üzengi kulplu testiler) gemide Mikenli iki yolcu ya da tüccarın bulunduğuna işaret etmektedir. Asa olarak kullanıldığı sanılan bir tören baltası, özellikle Yunanistan'ın kuzeyinde karşılaşılan tipten olduğu için "kuzey tipi" olarak tanınan en az altı adet mızrak ucu, geminin, Ege'nin ötesinde Karadeniz'in batısı ve Balkanlar'ın kuzeyine kadar uzanan bölgeyi de kapsayacak şekilde, geniş bir alan ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bahsi geçen tören baltasının başka bir örneği ile taştan bir döküm kalıbına Bulgaristan da, tunçtan yapılmış olan en yakın benzerine ise Romanya'nın Tuna bölgesinde rastlanmaktadır[476].

Uluburun batığında bulunan eserlerin önemini birkaç satırla özetleyecek olursak: Kenan ülkesi, Miken, Kıbrıs, Mısır, Nubia (Mısır'ın güneyindeki bölge), Baltık, kuzey Balkanlar, Babil, Yakın Doğu'nun doğusu ve olasılıkla Sicilya'dan olmak üzere en az dokuz ya da on ayrı kültürün malzemesinin bir arada görüldüğü, stratigrafik hiçbir sorunun yaşanmadığı, Geç Tunç Devri'ne ait başka bir buluntu topluluğuna, Uluburun batığı dışında bugüne kadar rastlanmamıştır. Çağının ticari deniz taşımacılığının boyutlarını ve hareketliliğini daha iyi belirtmek ve karanlıkta kalan noktaları aydınlığa kavuşturmak yolunda, elde edilen sonuçlar, büyük bir bilgi birikiminin oluşmasına katkıda bulunmuştur[477].

Gelidonya batığı, çalışmalarının hepsi bir tek mevsime sığdırılmıştır. Kazı heyeti çalışmalar sırasında, batığın neresinin kazıldığını bile tespit edilememiştir. Geminin başı ve kıçı nerededir? Bu kesin olarak öğrenilememiştir. Sadece enkazın bulunduğu yerde, bir çukur açılmış ve buluntular su yüzüne çıkarılmıştır. Gelidonya

[476] Pulak 1996, 24.
[477] Pulak 1996, 24.

batığı, Uluburun batığı gibi (M.Ö. 14. yy.) gibi çağının çok iyi bir ticaret gemisi olmalıdır. Kargosunu önceki dönemlerin ticaret gemileri gibi, Suriye'nin Lazkiye kenti kıyılarından başlayarak (37 mil) Asi Nehri deltasındaki kent limanlarında zenginleştirip Akdeniz kıyılarının diğer uğrak yerlerine ulaşmış olmalıydı[478].

Akdeniz kıyılarımızda kazısı tamamlanmış bu tunç devri batıkları ve çıkarılan eserlerden anlaşılan dönemin hammadde ve ticaretini elinde bulunduran devletlerin ekonomik faaliyetlerini Akdeniz kıyılarını takip ederek ve mallarını satmak için kıyılarda bulunan limanlara ugrayarak ticari faaliyetlerde bulunduklarını göstermektedir. Batıklarda çıkarılan eserlerin farklılık göstermesi gemilerin tek bir ülkenin limanına değil degişik ülkelere ve birden fazla limana ugradıklarını göstermektedir.

[478] Kaptan 2004, 5-13.

KISALTMALAR

Bu çalışmada yayınlar için kullanılan kısaltmalar AJA (AMARİCAN JOURNAL OF ARCHAEOLOGY) 2007 vol 111' de gösterildigi gibidir. Bunun dışındaki kısaltmalar aşagıdaki gibidir.

AST :	Araştırma Sonuçları Toplantısı
İ.T.Ç. :	İlk Tunç Çağı
İMP.:	İmparatorluk
KST :	Kazı Sonuçları Toplantısı
M. :	Metre
M.Ö. :	Milattan Önce
O.T.Ç. :	Orta Tunç Çağı
S.T.Ç. :	Son Tunç Çağı
T. Ç.:	Tunç Çağı
VB. :	Ve Benzeri

KISALTMALAR ve KAYNAKÇA

Akalın 2005 : E. Akalın, Antik Çağda Batı Anadolu limanları, Ankara, (Yüksek Lisans Tezi).

Aktüre 1996 : S. Aktüre Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri, TETTV Yayınları, İstanbul.

1997 : S. Aktüre, Anadolu'da Bronz Çağ Kentleri Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.

Akurgal 1998 : E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, NET Turistik Yayınları A.Ş. İstanbul.

2000 : E. Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, Tübitak Yayınları, Ankara.

Alp 2002 : S. Alp, Hitit ÇAĞında Anadolu, Ankara.

Altman 2004 : A. Altman, The Historical Prologue of the Hittite Vassal Treaties, Ramat-Gan.

Artzy 1983 : M. Artzy, "Arethusa of the Tin Ingot", Bulletin of the American Schools of Oriential Research 250, 51-55.

Bittel 1972 : K. Bittel, Bogazköy, Ankara.

Bryce 1998 : T. Bryce, Kingdom of the Hittites, Oxford.

2003 : T. Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Ankara.

Bass 1967 : G. Bass, "Cape Gelidonya: A Bronze Age Shipwreck" Transactions of the American Philosophical Society, Philadelphia 57,8.

1972 : G. Bass, A History Of Seafaring, London.

1986 : G. Bass, "A Bronze Age Shipwreck at Uluburun (Kaş) : 1984 Campaing." AJA., 90, 269- 296.

1996 : G. Bass, Bodrum Arkeoloji Müzesindeki Batıklar, Ankara

Bass vd. 1989 : G. Bass, C. Pulak, , D. Collon, & J. Weinstein, "The Broze Age Shipwreck at Uluburun: 1986 Campaign", AJA. , 93, 1-29.

Beckman 1992 : G. M. Beckman, "Hittite Administration in Syria in the Light of the Textesfrom Hattuša, Ugarit and Emar" Bibliotheca Mesopotamica 25, New Horizons in the Study of Ancient Syria, eds. M.W.Chavalos - J.C.V. Hayes, 41- 49.

Bouzek 1985 : J. Bouzek, "The Aegean, Anatolia and Europe: Cultural Interrelations in the Second Millennium B.C." Studies in Mediterranean Archaeology 29, 21.

Buchholz ; Weisgerber 2006 : H-G. Buchholz ; G. Weisgerber, "Taş Tören Asası Taşıyan Önemli Kişi" Uluburun Batığı, Bochum.

Buchholz 1959 : H.-G. Buchholz, "Keftiubarren und Erzhandel im zweiten vorchristlichen Jahrtausend", Prahistorische Zeitschrift, 37, 1-40.

Budd 1995 : P. Budd, A. M. Pollard, B. Scaife, & R. G. Thomas, "Oxhide Ingots, Recycling and the Mediterranean Metals Trade". Journal of Mediterranean Archaeology 8, 1-32.

Cleuzıous ; Berthoud 1982 : S. Cleuzıous ; T. Berthoud, "Early Tin in the Near East Expedition", 25, 14-19.

Cline 1991 : E.H. Cline, "Hittite objects in the Bronze Age Aegean", AnatSt. , 41, 133-143.

Collon 2006 : D. Collon, "Uluburun Batığında ki Silindir Mühürler" Uluburun Gemisi, Bochum , 111-117.

Darga 1991 : M. Darga, Hitit Sanatı, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul.

Dimitrov 1979 : B. Dimitrov, The International Journal of Nautical Archaeology 8, 70-79.

Dinçol; Dinçol 2006 : A. , B. Dinçol, " Batı ve Doğu Arasındaki Arabulucu Hititler", Uluburun Batığı, Bochum, 213-221 .

Dinçol 2004 : A. Dinçol, "Hititler, Son Tunç Çağı", Arkeo-Atlas Dergisi, 3, 51-53.

Eder 2006 : B. Eder, , " Eski Çağ Tarihi ve Arkeoloji Açısından GTÇ. Kavim Göçleri", Uluburun Batığı, Bochum, 242.

Erkanal 2004 : A. Erkanal, "Anadolu-Miken ilişkişleri" Arkeoatlas, 3, 90-93.

Erkut 2006 : O. Erkut, "Deneyden Öte: Uluburun II" Uluburun Gemisi, Bochum, 327-335.

Evrin 2004 : V. Evrin, "Aydıncık (Kelenderis)- Yılanlı Ada Kilikya 2003 Sualtı Haritalama Çalışmaları", Araştırma Sonuçlar Toplantısı, Konya, 22.1, 277-280.

Fınkelstein ; Brandl 1985 : I. Fınkelstein & B. A. Brandl, "Group of Metal Objects from Shiloh", The İsrael Museum Journal 4, 17-26.

Gale 1991 : N. H. Gale, "Copper Oxhide İngots : Their Origin and Their Place in the Mediterranean. In: N: H: Gale (Ed.), Bronze Age Trade in the Mediterranean", Studies in Mediterranean Archaeology 90, 197-239.

Gale vd. 1986 : N. H. Gale, & Z. A. Stos-Gale, "Oxhide Copper Ingots in Crete and Cyprus and the Bronze Age Metals Trade" Annual of the British School in Athens 81, 81-100.

Galili 1986 : E. Galili, N. Shmueli, M. Artzy, "Bronze Age Ship's Cargo and Tin", The International Journal of Nautical Archaeology 15, 25-37.

Galili vd. 1986 :Galili, E., Shmueli, N. & Artyz, M. "Bronze Age Ship's Cargo of Copper and Tin", The International Journal of Nautical Archaeology 15, 25-37.

Gates 1994 : M.-H. Gates,"Archaeology in Turkey", AJA 98, 249.

Gould 2000 : R. Gould, Archaeology and the Social History of Ships, Cambridge Üniversity.

Gurney 1961 : O.R. Gurney, The Hittites, , Pelican boks, London.

Hadjisavvas 1988 : S. Hadjisavvas, "Olive Oil Production in AncientCyprus", Report of the Department of Antiquities Cyprus, 111-120.

1992 : S. Hadjisavvas, "Olive Oil Processing in Cyprus from the Bronze Age to the Byzantine Period", Studies in Mediterranean Archaeology, Nicosia, 99, 111-112.

Haldene 1990 : C. Haldene, "Shipwreck Plant Remains", Biblical Archaeologist, 53-1, 55-60.

Harmankaya ; Erdoğu 2002 : Harmankaya, S. - B. Erdoğu, TAY - Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-4a/4b: İlk Tunç Çağı, TASK Vakfı Yayınları, İstanbul.

Hauptmann vd. 2002 : Hauptmann, A., Maddın, R. & Prange, M., "On The Structure and Composition of Copper and Tin Ingots Excavated from the Shipwreck of Uluburun" Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 328, 1-30.

Hirschfeld 2006 : N. Hirschfeld, "Uluburun Batığı'nda Ele Geçen Kıbrıs Keramiği" Uluburun Gemisi, Bochum, 105-111.

Hirschfeld 1990 : N. Hirschfeld, "Inanewsletter Fine Tuning: An Analysis of Bronze Age Potmarks as Clues to Maritime Trade" 1.

Höckmann 2006 : O. Höckmann, " M.Ö. 2.Binde Doğu Akdeniz'de Gemi Yolculuğu" Uluburun Gemisi, Bochum, 311-327.

Kaptan 2004 : E. Kaptan, "Açana'da M.Ö. 2. Binyıla Ait Bakır İngotlar" 20. AST., Konya, 5-13.

Kınal 1943 : F. Kınal, "Amarna ÇAĞında Mısır'ın Ön Asya Münasebetleri", AÜDTCF Dergisi II/ 1, 99-106,

1975 : F. Kınal, "Ugarit Kralları'nın Tarihi", TAD VIII-XII, 14-23.

1987 : F.Kınal, Eski Anadolu Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

1991 : F. Kınal, Eski Anadolu Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

1998 : F. Kınal, Eski Anadolu Tarihi, Ankara.

Klengel 1965 : H. Klengel Geschichte Syriens I, Berlin.

1992 : H. Klengel Syria 3000 to 300 B. C., A Handbook of Political History, Berlin.

2002 : H. Klengel, "Hitit Tarihi" "Die Geschichte des Hethitischen Reiches", Hititler ve Hitit İmparatorluğu, Bonn, 412-419.

2002 : H. Klengel "Hitit Tarihi", Hititler ve Hitit İmparatorlugu, 1000 Tanrılı Halk, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik, Deutschland.

Karauguz 2002 : G. Karauguz, Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine göre Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, Konya.

Kemp ; Merrilless 1980 : B. J. Kemp, R.S. Merrilless, Minoan Pottery in Second Millennium Egypt, Mainz.

Latacz ; Starke 2006 : Latacz, J.; Starke F, "Uluburun Gemisi, M.Ö. 2 Binyılın İkinci Yarısı Doğu Akdeniz Bölgesi'nin Politik Coğrafyası", Bochum, 189-194.

Lyoyd 2003 : S. Lyoyd, Türkiye'nin Tarihi, Çev. Ender Varinlioglu, Ankara.

Macqueen 2001 : J. G. Macqueen, Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, Ankara.

Maddın 1989 : R. Maddin, The Copper and Tin Ingots from the Kas Shipwreck. In: A. Hauptmann.E. Pernicka & G. A. Wagner (Ed.), Archaometallurgie der Alten Welt Beitrage zum Internationalen Symposium: Old World Archaeometallurgy, Der Anschnitt. Bochum 7, 99-105.

Maddin vd. 1977 : R. Maddin, T.S. Wheeler, J. D.T Muhly, "In the Ancient Near East: Old Questions and New Finds", Expedition, 19.2, 35-47.

Matthaus 2006 : H.Matthaus, " Geç Tunç ÇAĞında Akdeniz'de Kültürler Arası İlişkiler ve Ticaret Seferleri" Uluburun Gemisi, Bochum, 335-369.

Mcevedy 2004 : C. Mcevedy, İlkçağ Tarihi Atlası, çev. Ayşen Anadol, İstanbul.

Mcgrail 2001 : S. Mcgrail, Boats of the World From the Stone Age to Medieval Times, Oxford Üniversity.

Meiggs 1982 : Meiggs, R. Trees and Timber in the Ancient Mediterranean World, Oxford.

Muhly vd. 1988 : J. D. Muhly, R. Maddin , T. Stech, "Cyprus, Crete and Sardinia: Copper Ox-bide Ingots and Bronze Age Metals Trade", Report of the Department of .Antiquities, Cyprus, 281-298.

Muhly vd. 1977 : J.D. Muhly, Wheeler, T. S. , R.Maddin, "The Cape Gelidonya Shipwreck and the Bronze Age Metals Trade inthe Eastern Mediterranean" Journal of Field Archaeology 4, 353-562.

Muhly 1985 : J. D. Muhly, "Sources of Tin and the Beginnings of Bronz Metallurgy", AJA, 89, 275-291.

1991 : J. D. Muhly, "The Development of Copper Metallurgy in Late Bronze Age Cyprus.In: N. ft Gale (Ed.). Bronze Age Trade in the Mediterranean" Studies in Mediterranean Archaeology, 90, 180-196.

2006 : J. Muhly, " GTÇ. Ege Dünyası'nda Bakır ve Tunç" Uluburun Batığı, Bochum, 2006, 505.

Murat 1998 : L. Murat "Hitit Cografyasında Yukarı Ülke ve Tarihi Önemi",Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve DTCF Sempozyumu Bildirileri, 175-188.

Mills ; White 1989 : J. S. Mills &R. White, "The Indentity of the Late Bronze Age Shipwreck at Uluburun (Kaş)", Archaeometry 31, 37-44.

Özgüç 2002 : T. Özgüç, "Anadolu Şehir Devletleri Eski Tunç Çağı'ndan Assur Ticaret Kolonilerine", Hititler ve Hitit imparatorlugu, 1000 Tanrılı Halk, Kunst-und Ausstellungshalle Bundesrepublik Deutschland.

Payton 1991 : R. Payton, The Uluburun Writing -Board Set, AnatSt, 41, 100-106

Pulak 1988 : C. Pulak, "The Bronze Age Shipwreck at Uluburun, Turkey, 1985 Campaign", AJA., 92,1-37.

1996 : C. Pulak, "The Uluburun Shipwreck",ResMaritime,Cyprus and the Eastern Mediterranean from Prehistoryto Late Antiquity, Proceedings of the Second International Symposium"Cities on the Sea" , 107.

1997 : C. Pulak, "The Site At Uluburun", Society for American Archaeology, 7-2, 17.

1998 : C. Pulak, "The Uluburun Shipwreck: An Overview", International of Nautical Archaeology 27, 188-224.

2000 : C. Pulak, The Copper and Tin Ingots from the Late Bronze Age Shipwreck at Uluburun. In Ü. Yalçın (Ed.), Anatolien Metal I, Der Anschnitt, Beiheft 13, Bochum,137-157.

2001 : C. Pulak, "The Cargo of the Uluburun Ship and Evidence for Trade with the Aegean and Beyond". In: L. Bonfante & V. Karageorghis (Ed) İtaly and Cyprus in Antiquity 1500-450 BC. Nicosia.

2004 : C. Pulak, "Uluburun Batığı" Arkeoatlas 3.

Pulak ; Frey 1985 : C. Pulak, & D. A. Frey, "The Search for a Bronze Age Shipwreck", Archaeology, 38-4, 18-24.

Primas ; Pernicka 1998 : M. Primas, & E. Pernicka , "Der Depotfund von Oberwilflingen. Neue Ergebnisse zur Zirkulation von Metallbarren." Germania 76, 25-65.

Schiavolo 2006 : F. Schiavolo, " Orta Akdeniz'de Metal Ticareti", Uluburun Batığı, Bochum, 401-417

Schaeffer 1951 : C.F.A. Schaeffer, " Une induatrie d'Ugarit: la pourpre Annales", Archeologiques de la Syrie1,188-192.

Schneider 2006 : T. Schneider, "Geç Tunç ÇAĞında Mısır" Uluburun Gemisi, , Bochum, 230-235

Sevin 1999 : V. Sevin "Anadolu Arkeolojisi", Der Yayınları, İstanbul.

Sherrat 1991 : A. Sherratt, "From Luxuries to Commodities : The Nature of Mediterranean Bronz Age Tradng Systems", Bronze Age Trade in the Mediterranean. Studies in Mediterranean Arcaeology, Jonsered, 90, 362.

Starr 2000 : C. Starr , Çev: Gürkan Ergin, Antik Çağda Deniz Gücü, İstanbul.

Steiner 1981 : G. Steiner, 1981 "The Role of The Hittites in Ancient Anatolia", The Journal ofIndo- European Studies 9, 150-173.

Stol 1979 : M. Stol, On Trees, Mountains and Millstones in the Ancient Near East. Leiden.

Stos-Gale vd. 1997 : Z. A. Stos-Gale, G. Maliotis, N. H. Gale, & N. Annetts, "Lead isotope Characteristics of the Cyprus Copper Ore Deposits Allied to Provenance Studies of Copper Oxhide Ingots", Archaeometry 39, 83-123.

Şenol 2004 : K. Şenol, "Kıbrıs'ta Amphora Üretimi", İdol AADD., 23.

Taylor 1990 : Taylor, J. H., Egypt and Nubia, London,.

Tekin 2001 : O. Tekin, Eski Yunan Tarihi, İstanbul.

Ünal 1999 : A. Ünal,: Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları, Münih.

2006 : A. Ünal, Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 15-44.

Vagnetti ; Lo Schiavo 1989 : L. Vagnetti & F. Lo Schiavo "Late Bronze Age Long Distance Trade in the Mediterranean: the Roleof the Cypriots" In: E. Peltenberg (Ed.), Early Society in Cyprus, Edinburgh, 217-24.

Yakar 1976 : Yakar J. "Hittite involvement in Western Anatolia", AnatSt., 121, 122.

Yiğit 2004 : T. Yiğit "Hitit Krallığında Yönetim Sistemi Üzerine Bir Not ," Tarih Araştırmaları Dergisi, 35, 220-226.

2005 : T. Yiğit, "Hurriler'e İlişkin Hititçe Çivi Yazılı Belgelerdeki İlk Kayıtlar," TAD., 38, 55-69.

2007 : T. Yiğit, "Eski Hitit Dönemine Ait Bir Ferman," Tarih Araştırmaları Dergisi, 41, 1-8.

Warnock ; Pendleton 1991 : P. Warnock, M. Pendleton, "The Wood of the Uluburun Diptych", AnatSt, 41, 107-110.

Wilhelm 1989 : G. Wilhelm, The Hurrians, Warminster.

Wooley 1953 : L. Wooley, A Forgotten Kingdom, London.

RESİMLER LİSTESİ

Resim1- Uluburun Batığından Çıkarılan Üzengi Kulplu Testi
http://ina.tamu.edu/images/Uluburun/ceramics/KW4213.JPG

Resim2- Uluburun Batığının Sualtındaki Şematik Durumu
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim3- Uluburun Batığından Çıkarılan İngotlar
http://ina.tamu.edu/images/Uluburun/metal%20ingots/Kw3864.JPG

Resim4- Uluburun Batığından Çıkarılan Madalyon
http://ina.tamu.edu/images/Uluburun/jewelry/Kw6842.jpg

Resim5- Uluburun Batığından Çıkarılan Mısır Tanrıçası Heykelciği
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim6- Uluburun Batığından Çıkarılan İngotların Temizlenmiş Durumu
http://ina.tamu.edu/images/Uluburun/metal%20ingots/KW8766.JPG

Resim7- Uluburun Batığından Çıkarılan Silahlar
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim8- Uluburun Batığından Çıkarılan Cam külçeler
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim9- Uluburun Batığından Çıkarılan Amphora
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim10- Uluburun Batığından Çıkarılan Kıbrıs Tipi Yağ Kandili
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim11- Uluburun Batığından Çıkarılan Kıbrıs Tipi Süt Çanağı
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim12- Uluburun Batığından Çıkarılan Beyaz Astarlı Pithos
http://ina.tamu.edu/images/Uluburun/ceramics/KW1711.JPG

Resim13- Uluburun Batığından Çıkarılan Bucchero Seramik Kap
http://ina.tamu.edu/images/Uluburun/ceramics/KW1742.JPG

Resim14- Uluburun Batığından Çıkarılan Kylix Seramik Kap
http://ina.tamu.edu/images/Uluburun/ceramics/KW1602.JPG

Resim15- Uluburun Batığından Çıkarılan Hayvan Biçimli Agırlıklar
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim16- Uluburun Batığından Çıkarılan Taş Çıpalar
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim17- Uluburun Batığından Çıkarılan Taş Asa
http://ina.tamu.edu/images/Uluburun/tools/Kw8864.jpg

Resim18- Uluburun Batığından Çıkarılan Taş Asa'nın Benzeri Bulgaristan Pobit Kamak'ta bulunan, maden tören asasına ait ilk sabun taşı çift parçalı kalıp
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim19- Uluburun Batığından Çıkarılan Reçine
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim20- Uluburun Batığından Çıkarılan Suaygırı Dişi
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim21- Uluburun Batığından Çıkarılan Ham Fil Dişi
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim22- Uluburun Batığından Çıkarılan Fil Dişinden Ördek Biçimli Kap
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim23- Uluburun Batığından Çıkarılan Kozmetik Kaşığı ve Kabı
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim24- Uluburun Batığından Çıkarılan Çeşitli Boncuklar
http://ina.tamu.edu/images/Uluburun/beads/Kw12618.j

Resim25- Uluburun Batığından Çıkarılan Fayans Boncuklar
http://ina.tamu.edu/images/Uluburun/beads/Kw10098.jpg

Resim26- Uluburun Batığından Çıkarılan Silindir Mühür KW 881
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim27- Uluburun Batığından Çıkarılan Silindir Mühür KW 714
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim28- Uluburun Batığından Çıkarılan Silindir Mühür KW 2159
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim29- Uluburun Batığı Silindir Mühür KW1463
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim30- Uluburun Batığı Silindir Mühür KW 3405
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim31- Uluburun Batığı Silindir Mühür KW 4266
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Resim32- Gelidonya Burnu
George Bass, Bodrum Arkeoloji Müzesindeki Batıklar, Ankara, 1996,

Resim33- Gelidonya Batığından çıkarılan aletler
George Bass, Bodrum Arkeoloji Müzesindeki Batıklar, Ankara, 1996,

Resim34- Gelidonya Batığından Çıkarılan Bronz Örs ve Bileyi Taşı
George Bass, Bodrum Arkeoloji Müzesindeki Batıklar, Ankara, 1996,

Resim35- Gelidonya Batığından Çıkartılan Suriye-Filistin Bölgesine ait Skarabeler
George Bass, Bodrum Arkeoloji Müzesindeki Batıklar, Ankara, 1996,

Resim36- Gelidonya Batığı'ndan çıkartılan Suriye kökenli taş havanlar,
Gelidonya Batığı'ndan çıkartılan Kenan kökenli kandil
Gelidonya Batığı'nda bulunan Suriyeli tüccara ait silindir mühür,
George Bass, Bodrum Arkeoloji Müzesindeki Batıklar, Ankara, 1996,

Resim36- Gelidonya Batığından Çıkarılan Taş Terazi Ağırlıklar
George Bass, Bodrum Arkeoloji Müzesindeki Batıklar, Ankara, 1996,

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1- Asur Ticaret Kolonileri Çağı Anadolu-Asur Ticaret Yolları
www.tebe.org/tr/dosyalar/hititler/_img

Harita 2- Geç Bronz Çağında Önasya
http://darkwing.uoregon.edu/atlas/europe/static/map05.html

Harita 3- M.Ö 13 yy. Hitit İmp. ve Komşuları
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Harita 4- Hititler Döneminde Anadolu
www.tebe.org/tr/dosyalar/index.htm

Harita 5- M.Ö 15 ve 14 yy da Akdeniz Kıyılarına Hakim Devletleri
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Harita 6- Doğu Akdeniz Doğal Kaynakları
http://darkwing.uoregon.edu/~atlas/europe/static/map01.html

Harita 7- Uluburun ve Gelidonya Batıklarının Yerlerini Gösteren Harita
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

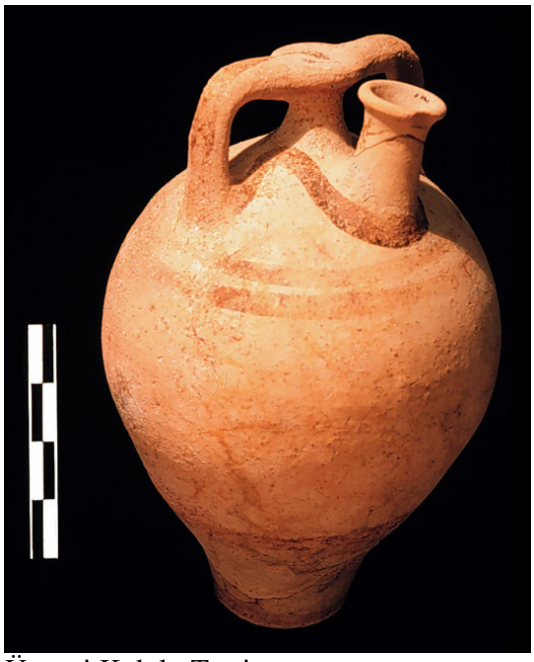
Harita 8- Uluburun Batığı'nın Akdenizde'ki Olası Rotası
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Harita 9- Geç Tunç ÇAĞı Ticaret Rotaları ve Uluburun Malzemelerinin Olası Geliş Merkezleri
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

Harita 10- Uluburun Batığı Tören Asası ve Benzerlerinin Buluntu Yerleri
Uluburun Gemisi, Bochum, 2006

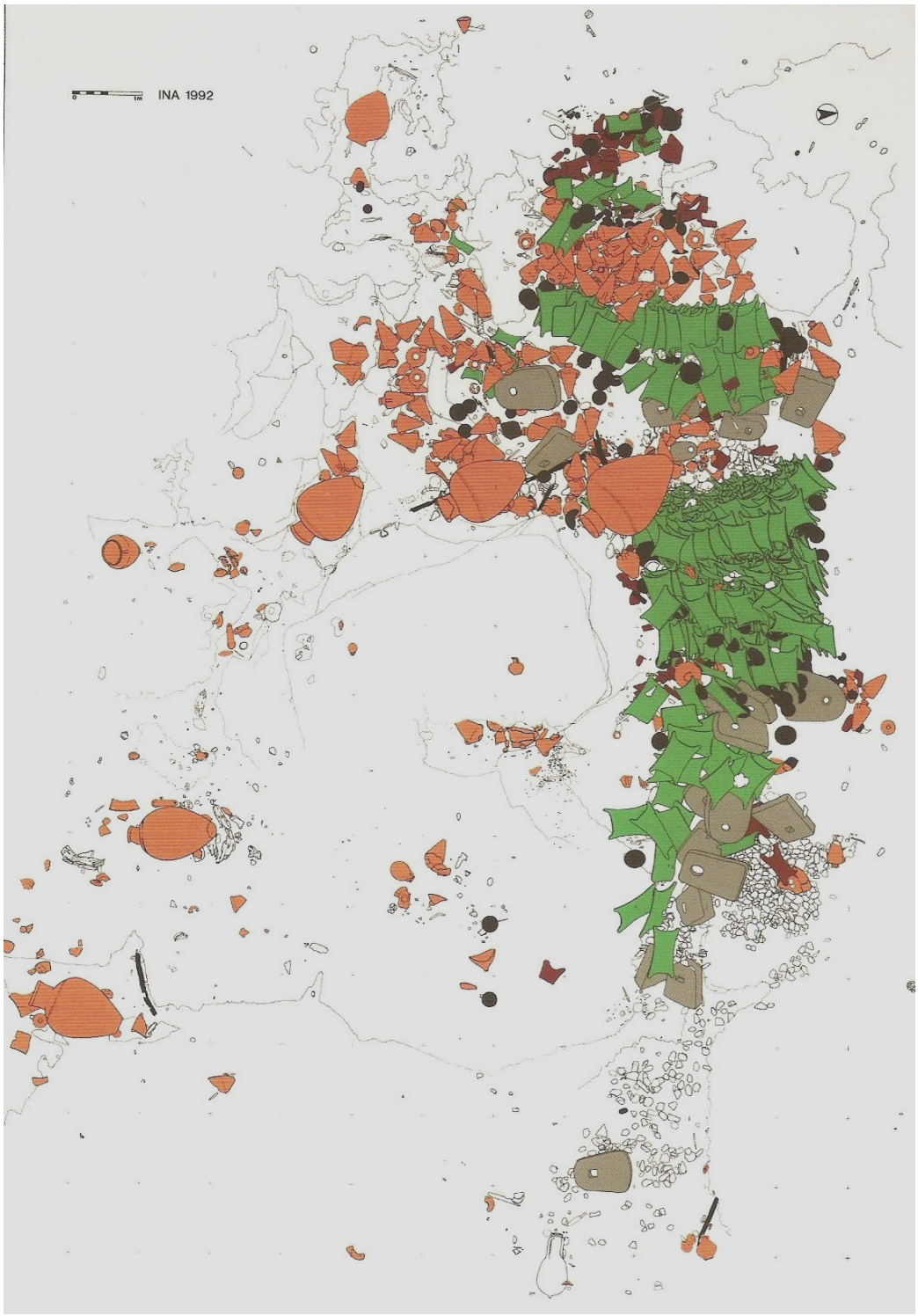
RESİMLER

Resim1

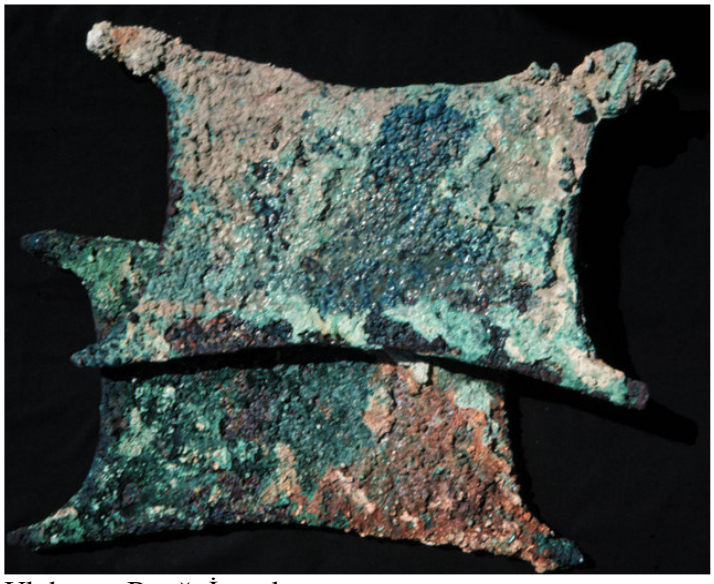
Üzengi Kulplu Testi

Resim2

Uluburun Batığının Sualtındaki Şematik Durumu

Resim3

Uluburun Batığı İngotları

Resim4

Madalyon

Resim5

Uluburun Batığı
Mısır Tanrıçası
Heykelciği

Resim6

İngotların Temizlenmiş Durumu

Resim7

Uluburun Batığından Çıkartılan Silahlar

Resim8

Uluburun Batığı Cam Külçeler

Resim9

Amphora

Resim10

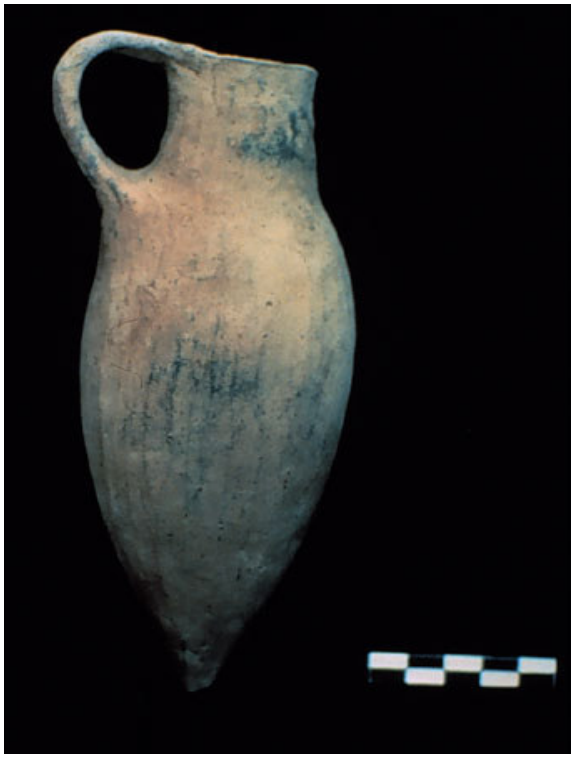
Uluburun Batığı Kıbrıs Tipi Yağ Kandili

Resim11

Uluburun Batığı Kıbrıs Tipi Süt Çanağı

Resim12

Beyaz Astarlı Pithos

Resim13

Bucchero

Resim14

Kylix

Resim15

Uluburun Batığı Hayvan Biçimli Agırlıklar

Resim16

Uluburun Batığı Çıpalar

Resim17

Taş Asa

Resim18

Bulgarist an Pobit Kamak'ta bulunan, maden tören asasına ait ilk sabun taşı çift parçalı kalıp

Resim19

Uluburun Batığı reçinesi

Resim20

Uluburun Batığı Suaygırı Dişi

Resim21

Uluburun Batığı Ham Fildişi

Resim22

Uluburun Batığı Fil Dişinden Ördek Biçimli Kap

Resim23

Uluburun Batığı Kozmetik Kaşığı ve Kabı

Resim24

Çeşitli Boncuklar

Resim25

Fayans Boncuklar

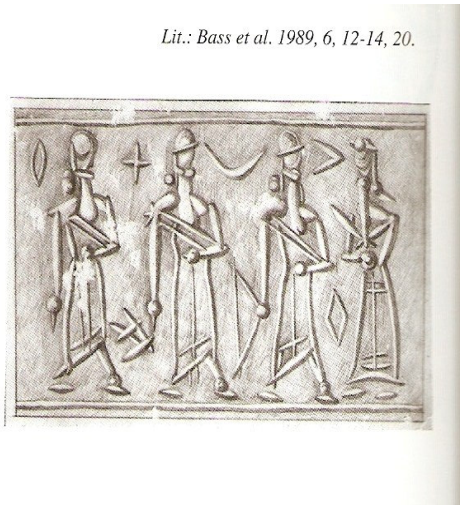
Resim 26

Uluburun Batığı Silindir Mühür KW 881

Resim27

Uluburun Batığı Silindir Mühür KW 714

Resim28

Uluburun Batığı Silindir Mühür KW 2159

Resim29

Uluburun Batığı Silindir Mühür KW1463

Resim30

Uluburun Batığı Silindir Mühür KW 3405

Resim31

Uluburun Batığı Silindir Mühür KW 4266

Resim32

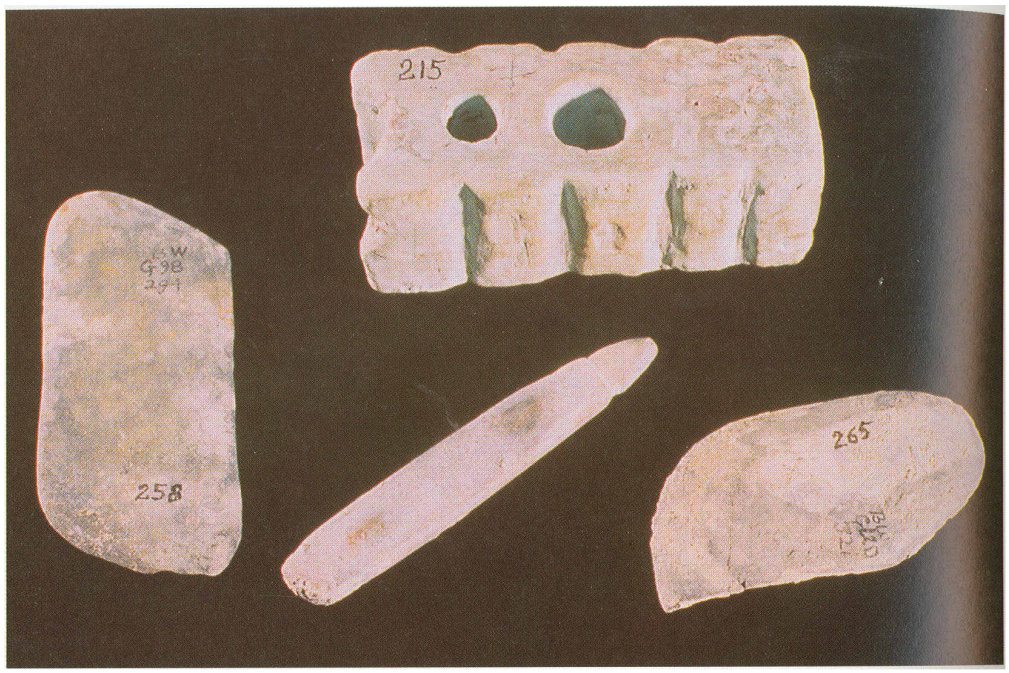
Gelidonya Burnu

Resim33

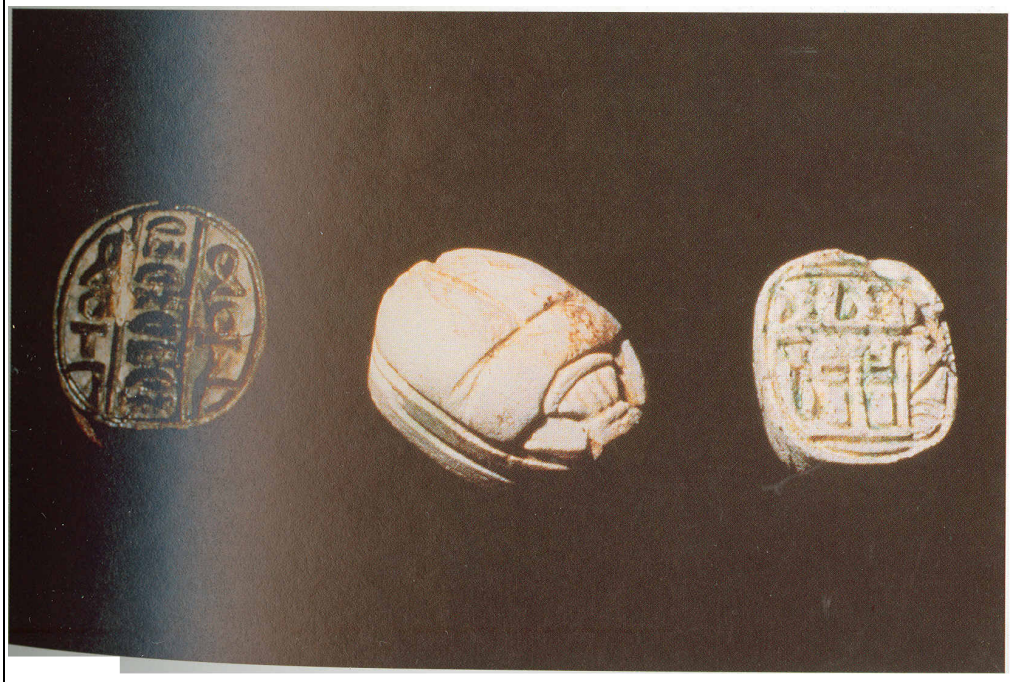
Gelidonya Batığından çıkarılan aletler

Resim34

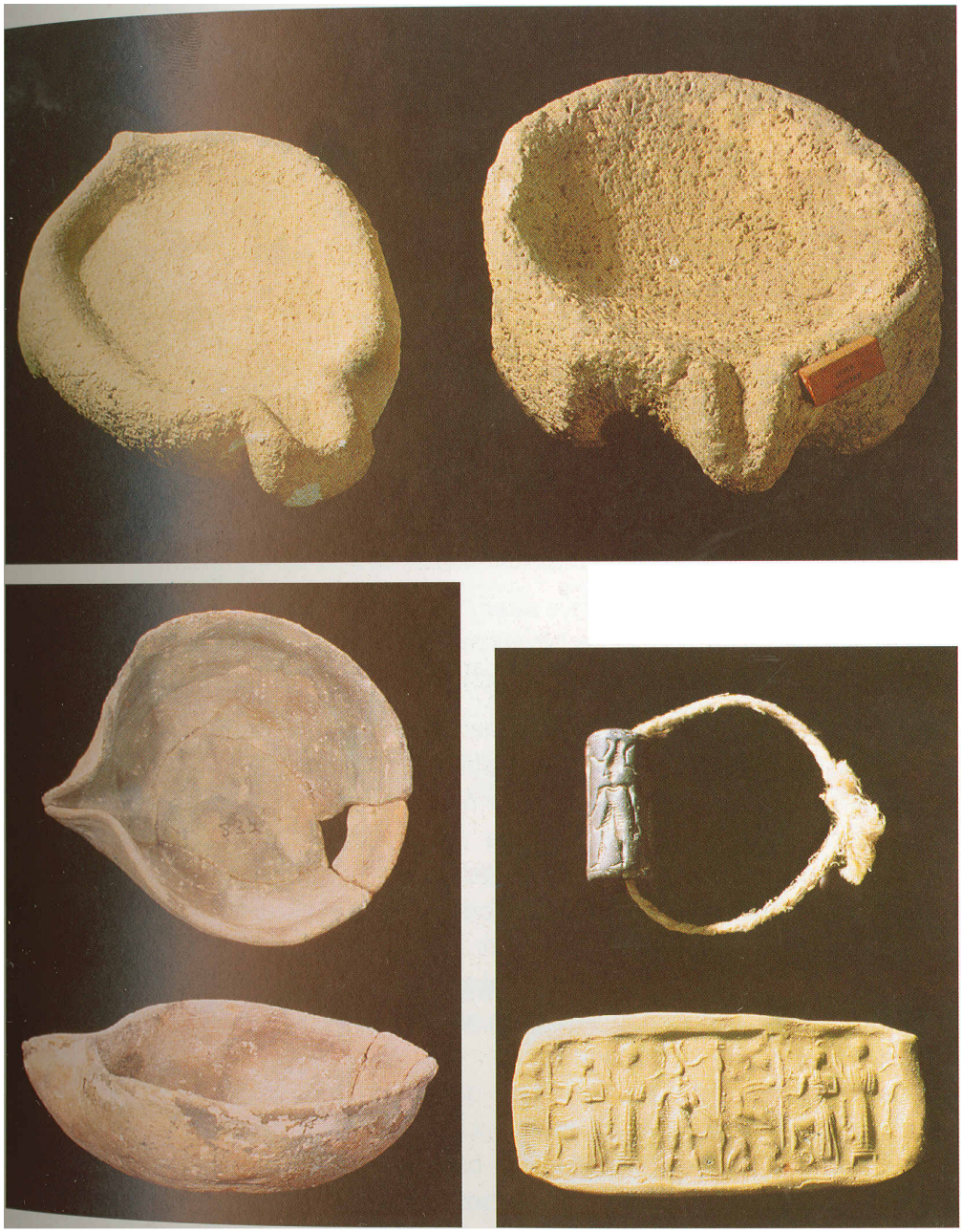
Gelidonya Burnu batığından çıkarıla bronz örs ve bileyi taşı

Resim35

Gelidonya Burnu Batığından çıkartılan Suriye-Filistin Bölgesine ait Skarabeler

Resim36

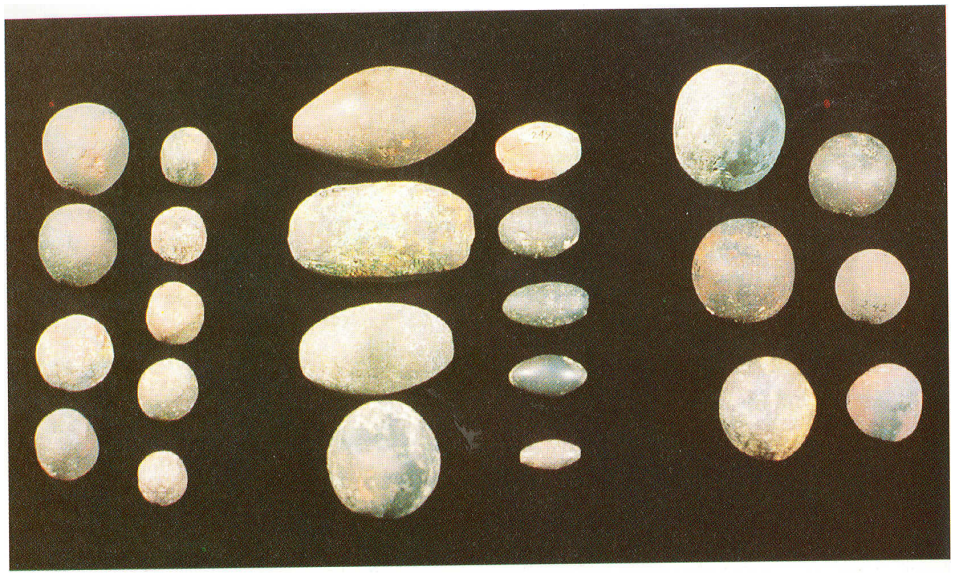

Gelidonya Burnu Batığı'ndan çıkartılan Suriye kökenli taş havanlar,

Gelidonya Burnu Batığı'ndan çıkartılan Kenan kökenli kandiL

Gelidonya Burnu Batığı'nda bulunan Suriyeli tüccara ait silindir mühür,

Resim37

Gelidonya burnu batığından çıkarılan taş terazi agırlıklar

HARİTALAR

Harita 1

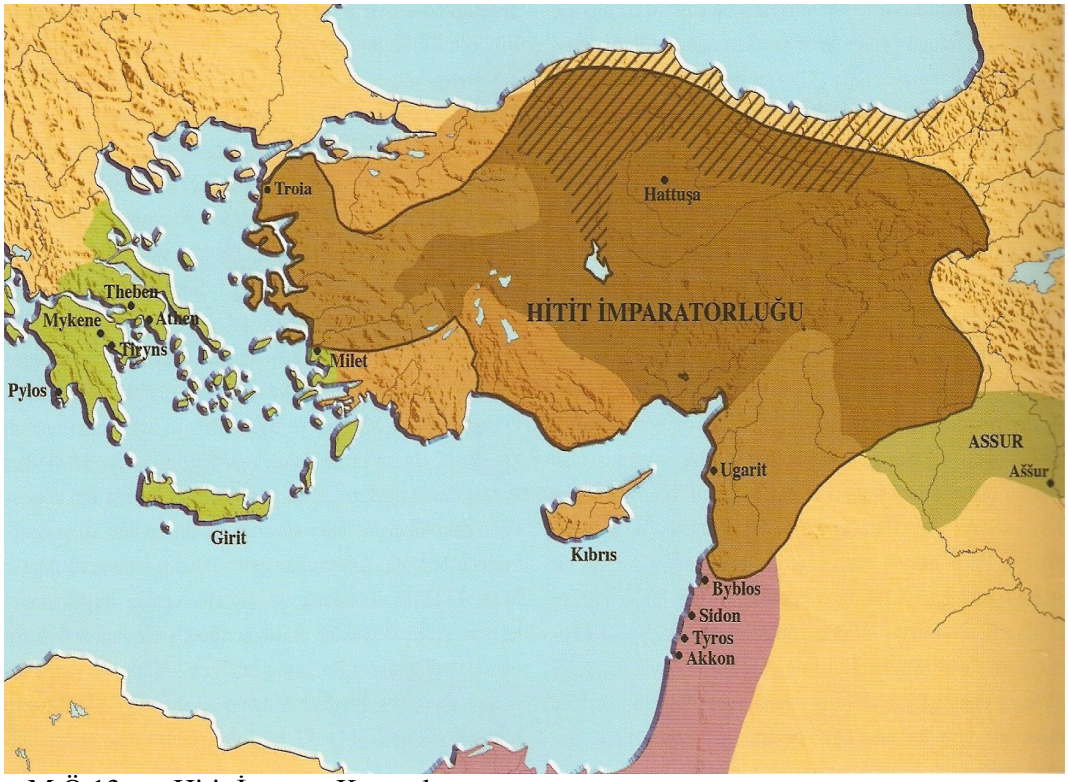
Asur Ticaret Kolonileri Çağı Anadolu-Asur Ticaret Yolları

Harita 2

Geç Bronz Çağında Önasya

Harita 3

M.Ö 13 yy. Hitit İmp. ve Komşuları

Harita 4

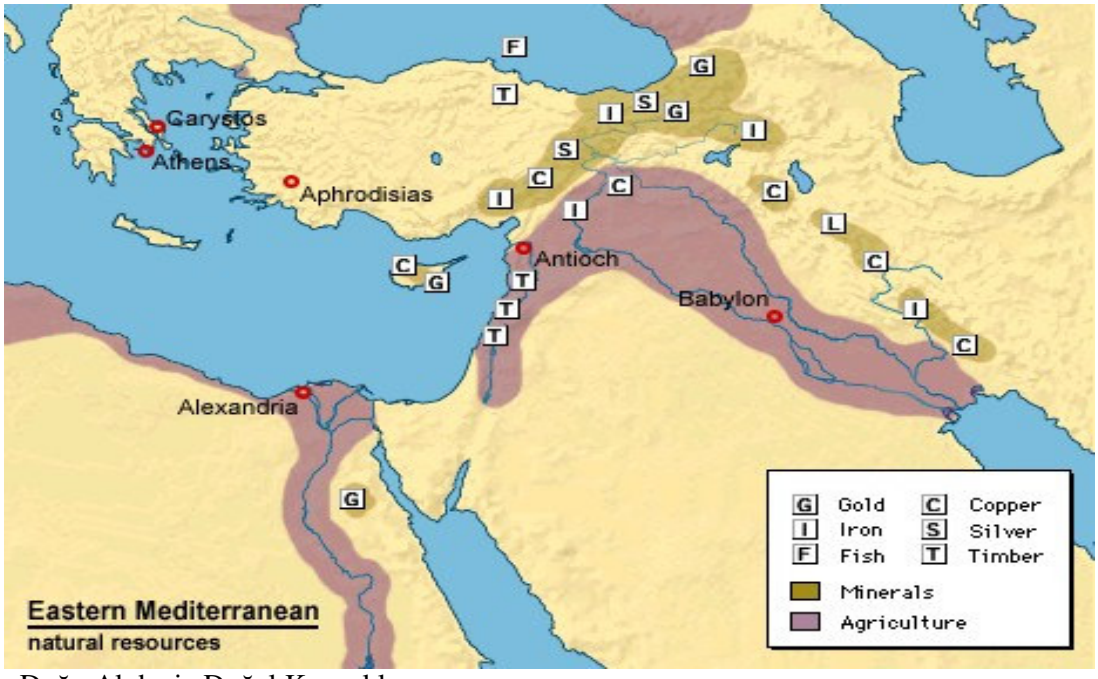
Hititler Dönemi Anadolu

Harita 5

M.Ö 15 ve 14 yy da Akdeniz

Harita 6

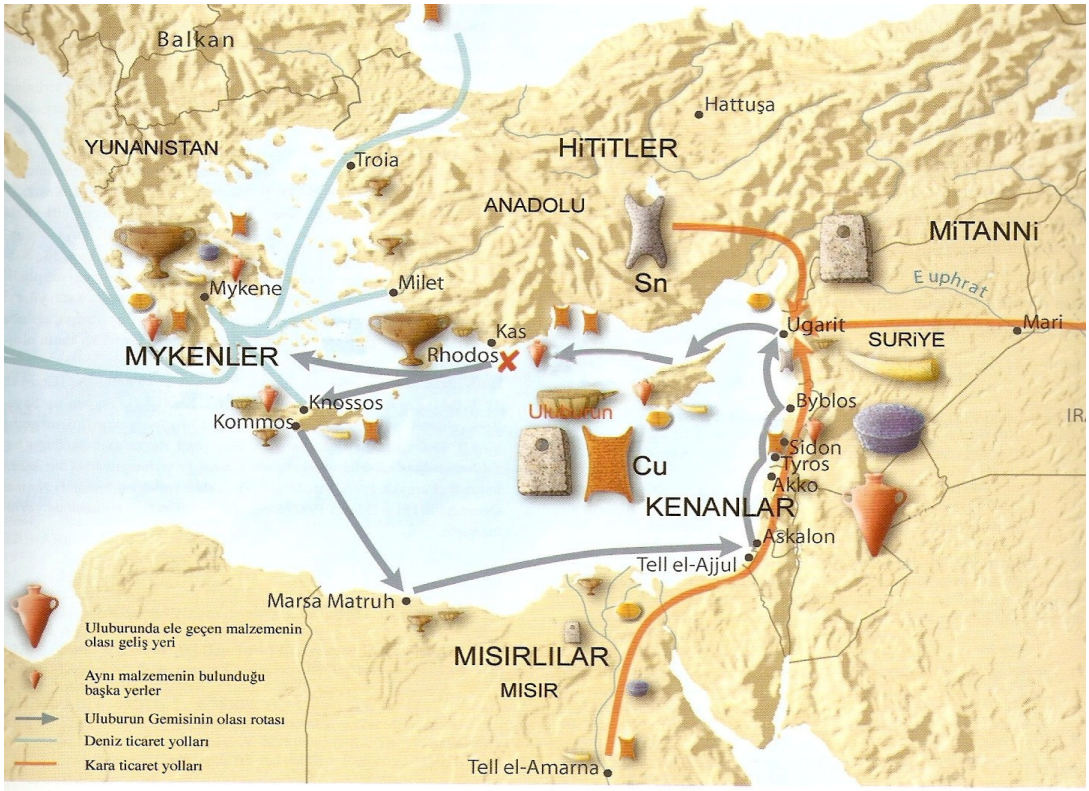
Doğu Akdeniz Doğal Kaynakları

Harita 7

Uluburun ve Gelidonya Batıklarının Yerlerini Gösteren Harita

Harita 8

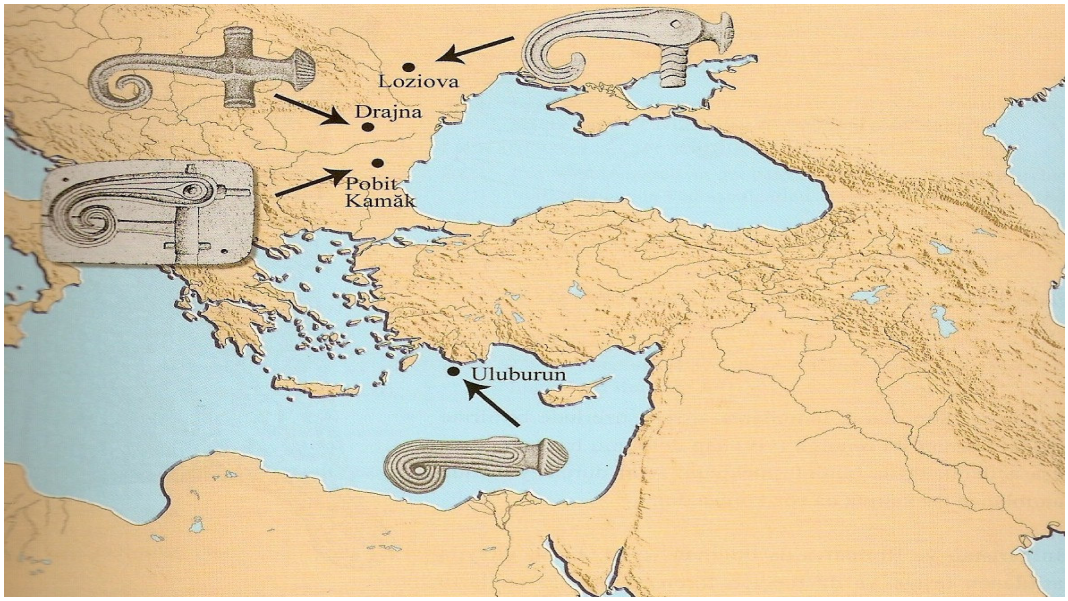
Uluburun Batığı'nın Akdenizde'ki Olası Rotası

Harita 9

Geç Tunç ÇAĞı Ticaret Rotaları ve Uluburun Malzemelerinin Olası Geliş Merkezleri

Harita 10

Uluburun Batığı Tören Asası ve Benzerlerinin Buluntu Yerleri